

Varga Szabolcs

A korrupció mint destruktív vállalkozás

Szociológia és Társadalompolitika Intézet

Témavezető: Szántó Zoltán Oszkár CSc

© Varga Szabolcs

Budapesti Corvinus Egyetem

Szociológia Doktori Iskola

A korrupció mint destruktív vállalkozás

Doktori értekezés

Varga Szabolcs

Budapest, 2017

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	11
1. A KORRUPCIÓ FOGALMA ÉS ELMÉLETI KERETEI.....	20
1.1 Dilemmák és megfontolások.....	20
1.2 Adalékok a jelenség fogalomtörténetéhez	21
1.3 Csoportosítási lehetőségek és alkalmazott definíció.....	25
1.4 A kutatás elméleti keretei.....	33
2. MAKROSTRUKTURÁLIS OKOK.....	43
2.1 Gazdasági tényezők.....	46
2.2 Politikai tényezők.....	49
2.3 Bürokratikus és szabályozási tényezők	51
2.4 Kulturális, vallási és dzsender tényezők	54
2.5 Földrajzi és történeti tényezők	55
3. GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HATÁSOK	58
3.1 Pozitív hatások	59
3.2 Negatív hatások.....	62
3.2.1 Beruházási és gazdasági növekedési hatások	62
3.2.2 Közszférára gyakorolt hatások.....	64
3.2.3 Társadalomra és versenyszférára gyakorolt hatások	67
4. AZ IDEÁLTÍPUSOK, MINT A MEGISMERÉS ESZKÖZEI	77
4.1 Erős és sebezhető normák	77
4.2 A korrupció ideáltípusai.....	79
4.2.1 Vesztegetés	81
4.2.2 Zsarolás.....	82
4.2.3 Hűtlen kezelés.....	84
4.2.4 Csalás	85
5. A KORRUPCIÓ TÍPUSAI ÉS VÁLLALKOZÁSJELLEGE: EGY ÚJ MEGKÖZELÍTÉS.....	89
5.1 Egy új osztályozás Max Weber alapján	90
5.2 A bürokratikus és a patriarchális alapú korrupció.....	91
5.3 A kialakulás és működés egyes jellemzői és funkciói	97
5.4 A korrupció: intézmény és vállalkozás	100

5.5 A korrupció mint destruktív vállalkozás	101
5.6 A korrupciós vállalkozás folyamatjellege	105
6. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS LEÍRÁSA	114
6.1 A kutatás célja és a vizsgálat terepe	114
6.2 A bírósági anyagok elemzésének korlátai	116
6.3 Kutatási kérdések, vizsgálandó problémák	117
6.4 A felhasznált módszerek és források	119
6.5 Tapasztalatok a bírósági adatbázis kapcsán	125
7. KORRUPCIÓS ÜGYEK ALAPSTATISZTIKAI JELLEMZŐI.....	128
7.1 Korruptió ügyek ügystatisztikái	130
7.2 Korruptió ügyek elkövetői statisztikái	135
7.3 Statisztikai összegzés és konklúziók	146
8. MEGOLDÁS TÚLSÚLYRA: KILÓRA MEGVETT KÖZÚTI ELLENŐRŐK.....	151
8.1 Az ügy bemutatása	151
8.2 A vesztegetés előzményei	152
8.3 Vesztegetés a közúti ellenőrzés során	154
8.4 Az ügyletek lezárása és a lebukás	156
8.5 A bírósági eljárás és az ítélet.....	157
9. VIZSGAJEGY ELADÓ! EGY KORRUPT RENDSZERGAZDA ESETE	160
9.1 Az ügy bemutatása	160
9.2 A vizsgajegy-kereskedelem előkészítése	161
9.3 A vizsgajegy-kereskedelem működése	162
9.4 Az ügyletek lezárása és a lebukás	165
9.5 A bírósági eljárás és az ítélet.....	166
10. EGY HITELES TÖRTÉNET. VÁLLALKOZÓ HÁZAS- ÉS BŰNTÁRSÁK.....	169
10.1 Az ügy bemutatása	169
10.2 Vállalkozási előkészületek	170
10.3 A hitelügyintézés menete	174
10.4 Szövevényes társadalmi viszonyok.....	176
10.5 A kölcsönügyletek lezárása és a lebukás	179
10.6 A bírósági eljárás és az ítélet.....	180
ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK	182
IRODALOMJEGYZÉK.....	194
MELLÉKLETEK	235

Ábrák jegyzéke

<i>1. ábra.</i> A korrupció alapmodellje	80
<i>2. ábra.</i> Vesztegetés gráf.....	82
<i>3. ábra.</i> Zsarolás gráf	84
<i>4. ábra.</i> Hűtlen kezelés gráf	85
<i>5. ábra.</i> Csalás gráf	86
<i>6. ábra.</i> A magyar bíróság szervezetrendszere	121
<i>7. ábra.</i> Az elsőfokú ítélet határozathozatalának éve	131
<i>8. ábra.</i> Terheltek száma az egyes ügyekben.....	133
<i>9. ábra.</i> Az egyes ügyek elkövetési időtartama	134
<i>10. ábra.</i> Bűncselekmények terheltjeinek iskolai végzettsége.....	137
<i>11. ábra.</i> Az I. r. terheltek jövedelmi helyzete.....	140
<i>12. ábra.</i> Az I. r. terheltek vagyoni helyzete.....	141
<i>13. ábra.</i> Bűncselekmények terheltjeinek családi állapota	142
<i>14. ábra.</i> A közúti ellenőrök vesztegetésének gráfja	156
<i>15. ábra.</i> A vizsgajegy-kereskedelem gráfja.....	165
<i>16. ábra.</i> A banki hitelezés gráfja	176
<i>17. ábra.</i> A hiteligénylések résztvevőinek kapcsolati hálója.....	178

Táblázatok jegyzéke

<i>1. táblázat.</i> Összefoglaló táblázat az ügynökelméletről.....	35
<i>2. táblázat.</i> Anonimizált bírósági határozatok száma az egyes bűncselekménytípusok tekintetében	128
<i>3. táblázat.</i> Az I. r. terheltek jövedelmi és vagyoni helyzetének ismertsége	139
<i>4. táblázat.</i> A korrupció gazdasági okai.....	235
<i>5. táblázat.</i> A korrupció politikai okai	237
<i>6. táblázat.</i> A korrupció bürokratikus és szabályozási okai.....	239
<i>7. táblázat.</i> A korrupció kulturális, vallási és dzsender okai	240
<i>8. táblázat.</i> A korrupció földrajzi és történeti okai	241
<i>9. táblázat.</i> Nemzetközi kutatások a felhasznált források alapján	243
<i>10. táblázat.</i> Teljes ügystatisztika	257
<i>11. táblázat.</i> Teljes elkövetői statisztika	281
<i>12. táblázat.</i> Releváns esetek ügystatisztikái	292
<i>13. táblázat.</i> Releváns esetek elkövetői statisztikái	296
<i>14. táblázat.</i> Az összes terhelt statisztikai adatai 4 ismérv szerint	300

Köszönet

Egy doktori disszertáció több ember közös munkájának eredménye. Azoké, akik a segítők közt említésre kerülnek, s azoké, akik a háttérben maradva járulnak hozzá, hogy a dolgozat megszülessen. Köszönettel tartozom mindannyiuknak.

Mindenekelőtt köszönöm témavezetőm, Szántó Zoltán támogatását. Az ő felkérésére kezdtem a témával foglalkozni, és több év közös munkája során főként tőle sajátítottam el a kutatás fontos mozzanatait. Elismerő biztatása mellett a dolgozat megírásának szabadságát is biztosította számomra. Köszönöm Lengyel Györgynek, hogy együtt gondolkodott velem, és emellett újra és újra felhívta a figyelmem a trianguláció jelentőségére, arra ösztönözve, hogy tereljem a dolgozatot az egyensúlyi állapot felé.

Juhász Pál ajtaja mindig nyitva állt előttem. Számos kérdésben kikértem a véleményét, és minden alkalommal, amikor előálltam egy épp aktuálisnak tűnő problémával, kérdéseivel és segítő megjegyzéseivel előremozdította a munkámat. Hálás vagyok Kuczi Tibornak, aki nyitottan és érdeklődéssel fordult a feladatom felé, és gondos, hozzáértő kritikával illette az anyag egy korábbi, még fésületlen változatát.

Köszönöm a tervezet két opponensének, Czakó Ágnesnek és Laki Mihálynak a sokrétű, építő kritikát, és a melléjük társuló elismerést. Konstruktív megjegyzéseik éppolyan fontosak voltak, mint a dolgozat bátor csiszolására vonatkozó biztatásuk. Czakó Ágnes figyelmeessége különösen jól esett egy-egy nehéz pillanatban.

A Sárosi Máriával való minden beszélgetésünkre szeretettel emlékszem vissza. Kezdetől fogva beleérző kíváncsisággal, empatikus odafigyeléssel fordult felém, és emberileg is jelentős hatást tett rám. Bartus Tamás iránymutatása, ami letisztultabbá tette a disszertációt, és Tóth Lilla segítő kritikája, amelyhez megújuló érdeklődés társult, egyaránt sokat jelentett – köszönet mindkettőjüknek. Diós Erzsébet bírónő hatására erősödött fel bennem az interdiszciplináris fogalmi harmóniára való törekvés, nyíltságaért és lényegbevágó kritikájáért hálás vagyok. Az egyetemi könyvtár munkatársai mindahányszor készségesen álltak a rendelkezésemre.

A családnak mondott köszönet általában utoljára, a lap alján kerül megemlítésre. Mégis, felfedezhető ebben ama szimbolikus jelentés, hogy az képezi az alapot, azon nyugszik a teljes felépítmény. Magam is sokat köszönhetek nekik, ám külön is kiemelem az Édesanyám szerepét, aki egyszerre volt emberi és szakmai segítőm, csendes szerzőtársam. Nélküle nem csak emiatt nem születhetett volna meg ez a dolgozat.

*„Halljátok: semmi előnyt ne kívánjatok,
előny értékében ne higgyetek,
s lemállik rólatok a százféle téboly, mely mind előnyt
kínál és olyanok lesztek, mint a szívverés: nyugalma
működés, és működése nyugalom.”*

Weöres Sándor: XX. századi freskó

BEVEZETÉS

Miért érdemes múltba pillantani akkor, mikor egy romboló, hallgatag jelenség után kutatunk? És mit találhatunk egyáltalán? Hiszen itt is, mint oly sok más esetben: fecseg a felszín, hallgat a mély. A korrupció hallgat körülményeiről, módjairól és résztvevőiről, a fecsegés pedig leginkább olyankor hangosodik mások által is hallhatóvá, ha egy botrány formájában kiderül: „a törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol”. Az írásos vagy akár képi formában rögzített történelmi nyomok nemcsak a múlt feltárását segítik, hanem a jelenkor eseményei, történései, jelenségei elé is tükröt tartanak. Ennek jelentőségére, vagyis az első kérdésre a bevezetés végén felelek röviden, míg a második kérdésre a következőkben hozok példákat – nyelvi és kultúrtörténeti szemelvényeket, képzőművészeti és jogtörténeti mementókat.

Egy régi magyar közmondás szerint nem forog a kerék, ha (meg) nem kenik; és fordítva: megy a kerék, ha hájazod. Képies kifejezés, melynek első olvasása után talán csak visszaugrik néhány évszázadnyi időt a képzeletünk, ám ha hosszabban időzünk mellette, felderenghet: mennyire mélyen beágyazott jelenségről lehet szó akkor, ha a nyelv azt (szólás vagy) közmondás formájában is rögzíti! Éppígy felvetődhet az is, hogy e sokszínű és velős fordulatok az egyéniek mellett olyan társadalmilag meghatározott értékrendszereket is hordoznak, amelyek a jelenség továbbörökítéséhez és újratermeléséhez is hozzájárulhatnak.¹

Ez utóbbi igen nyilvánvalóan megmutatkozik akkor, ha olyan szent könyvekben kutatunk a korrupció nyomai után, mint a Biblia vagy a Korán. Például a Kivonulás könyvében (23:8) az áll: „Megvesztegető ajándékot ne fogadj el, mert az ajándék vakká teszi azokat, akik látnak és elferdíti azok ügyét, akiknek igazuk van.”. Izajás könyve (5:23) szerint „Jaj azoknak, akik ha megvesztegetik őket, fölmentik a gonoszt, és attól, akinek igaza van, elveszik igazát.”. A Korán szavai is hasonlóak (Korán 2: 188. ája): „Allah azt mondta: „És ne fogyasszatok el vagyonaitokat egymás között csalárd módon, és ne vesztegessétek meg vele a bírakat, hogy felfaljátok bűnös módon az emberek vagyonának egy részét, miközben tudjátok [azt, hogy ez bűn]”. [...] „Allah megátkozta a bíraskodásban megvesztegetőt, és akit megvesztegettek””.² A történelem erősen

¹ Figyelemfelkeltő, hogy szólás- és közmondáskincsünk nem csekély része foglalkozik a „megvesztegetéssel” (O. Nagy 1998: 816).

² Ez utóbbi két idézet forrása: <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=lopmevveszt>. A letöltés időpontja: 2014. február 1. Itt jegyzem meg, hogy a továbbiakban minden esetben, amikor a szövegben

vallásos tereiben és időszakaiban e tilalmat és büntetést is rejtő mondatok regulázó erővel bírtak, míg a későbbi korokban a közösségi reflexiók új formái jelentek meg.

Ha például a társadalmi párbeszédnek szabadabb teret adó festészet vizeire evezünk, azt láthatjuk, hogy a „romantikus festészet kinyilatkoztatásszerű zászlóbontását [...] egyetlen festményhez kapcsolva évszámhoz tudjuk kötni” (Alexits et al. 1960: 356). Ez az évszám Théodore Géricault, neves francia festő talán legismertebb festményének, *A Medúza tutajának* első kiállítása 1819-ben. A kép a (francia) romantikus festészet remekműve, amely első megjelenésekor, források szerint, a párizsi Salon közönségének körében nem aratott sikert.³ Ennek egyik oka, hogy témaválasztásával Géricault a tényleges és szimbolikus értelemben egyaránt rossz kormányzás és elburjánzó korrupció jelenségére is felhívta a figyelmet. Erre a három évvel korábban, az Atlanti-óceán partjainak közelében bekövetkezett tragédia metaforikus értelemben is „alkalmas példának” bizonyult – mind az esemény, mind annak ábrázolási módja egyértelműen magában hordozta a szélesebb, moralizáló társadalomkritikai diskurzus kibontakozási lehetőségét.⁴ Nem véletlen, hogy Franciaországban a kép megjelenését heves (politikai) viták követték – ám mint azt napjaink francia közéleti botrányai is tanúsítják, a leleplezés önmagában nem jelent gyógyírt.

Honnan ered a fogalom, amely lehetővé teszi, hogy a köré sűrűsödő gondolatok megtalálhassák tárgyukat? Ennek megválaszolásához a jogtörténet szolgál fontos adalékkal. A fogalom történetének nyomába eredve, szembe találkozhatunk a „damnum iniuria datum”,⁵ azaz a „jogellenes károkozás” kifejezéssel, amely a Kr. e. 286. körül született lex Aquilia szabálygyűjtemény egyik magánbűncselekményének terminus technikus. E gyűjtemény jelentősége témánk szempontjából is kiemelkedő. Harmadik fejezetének regulái ugyanis a zúzás, roncsolás (*rumpere*) útján elkövetett dologrongálásokra (is) vonatkoztak (Brósz–Pólay 1974), e latin kifejezés pedig a

szó szerinti idézet szerepel, ha külön nem jelzem, az abban található (például *kurzív*val szedett) kiemelések az *eredeti szövegben szerepelnek*.

³ A kép a Méduse francia fregatt 1816-os tragédiáját örökíti meg, azt a pillanatot, amikor a mindössze bő egy tucat tutajon rekedt túlélő egyike megpillantja a távolban a számukra menekülést hozó hajót.

⁴ Sőt, a festmény hullámverése később egészen az irodalmi vizekig elért. Alessandro Baricco: *Tengeróceán* című könyvének születése kapcsán említi, hogy: „Ez a regényem érdekes módon született. Géricault képe, *A Medúza tutaj* ihlette, mely a Louvre-ban látható. Ezt a képet mindenki ismeri, mégse tudja senki a történetét. Amikor megnéztem, órákon keresztül ültem előtte, próbáltam megközelíteni, belépni a képbe. Így jött lassan az írás ötlete.”. <http://www.pecs-vk.hu/10-tema/kozelet/6-alessandro-baricco-muveirol> (A letöltés időpontja: 2012. október 25.)

⁵ „A civilista glosszátorok szerint a damnum iniuria datum tényállásának három eleme van: *a)* damnum (kár), *b)* iniuria (jogellenesség és vétség), *c)* datum (okozati összefüggés).” Bónis (2011). Értelmezésükben ez olyan jogellenes cselekményt (vétséget) takar, amely kárt okoz, és amelynek bekövetkezése okozati összefüggésben áll a károkozó cselekedetével. Ezen elemekre a dolgozat későbbi részeiben még visszatérek.

magyarban használatos korrupció szó eredetijének (*corrumpere*) szótöve.⁶ Ám a szöveg nem csupán azért érdekes, mert a *rumpere* szó többször feltűnik benne. Jelentőségét az adja, hogy a *corrumpere* kifejezés – már jogi kontextusban is – e gyűjteményben jelenik meg először.⁷

Az eddigieket összegezve elmondhatjuk, hogy olyan jelenséggel állunk szemben, amely az európai kultúrában több mint két évezrede – a jogban is – létező fogalommal rendelkezik.⁸ Létezésének és széleskörű elterjedtségének számtalan civilizációs nyom adja tanújelét, ám láthattuk, annak is, hogy miután lényegéhez tartozik a sérelemokozás, már nagyon korán, morális és egzisztenciális tekintetben egyaránt káros és romboló jelenségnek tekintették, és küzdeni igyekeztek ellene. Ez két dologra is rávilágít, s a bevezetés elején feltett első kérdésre általuk próbálok meg választ adni. Az első, mint arra később még utalok, hogy *az emberi természet* alig, de legalábbis *lassan változik* (Csányi 2003: 191). Egyfelől természetünk része az önzés, amely javakat igyekszik birtokolni. Másfelől az ember olyan szociális lény, aki a létrejött csoportkultúrákban jellemzően egalitárius viselkedést tanúsít, így többek közt megbünteti a potyalesőket és a csalókat. Vagyis komplex módon, a társas viszonyokat figyelembe véve, azokra érzékenyen reagálva cselekszik. A második, amire a történelem dokumentumai és az emberi természet megismerése rávilágít, az, hogy tudásunk segíthet toleránsabban szemlélni azt, hogy a korrupció miért van évezredek után éppúgy jelen napjainkban is. Madame de Staël híres mondása eredetileg úgy hangzik: ha mindent megértünk, az igen elnézővé teszi az embert. Noha ettől még távol vagyunk, a kis lépések is fontosak. Abban bízom, hogy ez a munka is előrevisz egy kis lépéssel!

⁶ Az etimológiai szótár tanúsága szerint a *corrumpere* kifejezés két tagból tevődik össze. Témánk szempontjából is figyelemre méltó, hogy a kifejezés latin „con-/com-„előtagjának jelentése: *össze-, együtt-, közösen*. <http://www.myetymology.com/latin/corrumpere.html> (A letöltés időpontja: 2012. október 18.)

⁷ Az Oxford University Press glosszáriuma szerint minden bizonnyal ebben a szövegben lelhető fel a kifejezés egyik legelső olyan említése, amely jogi értelemben kitágítja a fogalom értelmezési kereteit. <http://www.oup.com/uk/orc/bin/9780199574889/resources/glossary/#C> (A letöltés időpontja: 2012. október 18.)

⁸ Igaz, a fogalom az eredeti jelentéséhez képest több szemantikai-etimológiai változáson és fogalombővülésen is keresztülment – jól példázza ezt a *corrumpere* szó mintegy másfél tucat, kivétel nélkül negatív konnotációja.

Problémafelvetés

A korrupció szerteágazó, rejtelmes, ezerarcú jelensége évezredek óta vörös szálként húzódik végig az emberi társadalmak szövedékén.⁹ Régóta létező, azonban mint arra Hankiss Elemér (2004) utal, az emberiséggel nem egyidős jelenségről van szó. Létrejöttének és elterjedésének három alapvető előfeltétele van. Egyrészt olyan *közösségi vagyon* létrejötte, amely a közösség tagjai közt redisztribúció útján elosztható. Másrészt szükség van a *hatalom delegálására*; olyan tisztségviselő(k) számára, aki(k) az adott társadalmi hierarchiában a javak elosztását végzi(k). Végül a *javak körforgásának olyan rendjére*, amely egyfelől a közösség számára elfogadható vagy elviselhető, másfelől egyéni haszonszerzés céljából megszeghető.

Ez a társadalmi toposz az utóbbi évtizedekben egyre inkább meghatározó jelentőségűvé nőtte ki magát a nemzetközi és a hazai tudományos és közéleti diskurzusban egyaránt.¹⁰ Az OECD, a Világbank vagy az ENSZ azon nemzetközi intézmények sorát gyarapítják, amelyek évtizedek óta a korrupciót is vizsgálják. 1993-ban a Transparency International létrejöttével olyan korrupcióellenes világszervezet kezdte meg működését, amely globális szinten emeli ki a jelenséget a tabutémák köréből. Az Európa Tanács 1999-ben hozta létre a Korrupció Elleni Államok Csoportját (GRECO), a Nemzetközi Korrupcióellenes Akadémia (IACA) 2010-es felállásával pedig a világ első nemzetközi antikorrupciós oktatási intézménye jött létre. Mindemellett az Európai Unió is a korrupció elleni küzdelem elhivatott szereplője.

Az elmúlt egy–másfél évtizedben a témát több hazai kutató és kutatóintézet is vizsgálati horizontjára emelte. Új műhelyek létesültek, a szakmai konferenciák és a kapcsolódó médiaesemények rendszeressé váltak. A közéleti reprezentációt illetően külföldi (Glynn et al. 1997; Leiken 1997) és magyar kutatók (Papanek 2009; Szántó et al. 2011) egyaránt azt találták, hogy a korrupciógyanús esetek sajtómegjelenéseinek száma az utóbbi évtizedekben növekszik.¹¹ A témával korábban önálló folyóirat is

⁹ Lásd például John T. Noonan (1987) grandiózus művét a vesztegetés társadalmakon és kultúrákon átívelő történetéről.

¹⁰ Mindez relatív. A jelenség iránti tudományos érdeklődés a korábbiakhoz képest egyértelműen megnőtt, ám például az amerikai politikatudományban továbbra is marginális téma maradt, és nem vált önálló, elkülönült alterületté (Johnston 2006: 809). Ebben a vonatkozásban, hazánkban is hasonló a helyzet.

¹¹ Ugyanakkor meglehet, hogy „a „burjánzó korrupció” metaforája nem annyira a jelenség gyakoribbá, mint inkább leplezhetővé válásával függ össze” Sajó (2001: 4). A nemzeti és nemzetközi társadalmi-gazdasági viszonyok mélyreható átalakulásának részeként a média helyzete is alapjaiban megváltozott, ami azzal is együtt jár, hogy az információk elérhetősége és megjelenése a korábbi helyzethez képest más dimenziókban és nagyságrendekben mérhető. Ez egyúttal a *nyilvánosság és a politika szociológiája* számára is kitűnő témát kínál, amelyhez például Luc Boltanski munkái nyújtanak elemzési keretet.

foglalkozott (*Corruption and Reform*),¹² illetve számos hazai és külföldi periodika különszámot szentelt annak (Bowles 1999).¹³

Hangsúlyos szerepe elsősorban az általa okozott, nehezen mérhető társadalmi és gazdasági károknak köszönhető. A jelenséget sokféle megközelítésben, gazdag módszertani és elméleti bázison, mikro- és makroszinten egyaránt kutatják, ám ezzel együtt számos területe továbbra is tudományos vakfoltként jellemezhető. Ilyen feltárást igénylő részterület a többszereplős, tipikusan hálózatos, esetenként hierarchikus viszonyokkal is leírható, rendszerint legális szervezeteken belül kialakuló és működő magyarországi korrupciós szerveződések világa is.¹⁴ Érdeklődésemet is ez keltette fel. A mélyebb megismerés egyik lehetőségét jogerős bírósági ítélettel zárult korrupciós bűncselekmények elemzésében fedeztem fel. Munkámban egy új korrupciós tipológiát hoztam létre, amelyben a *patriarchális és a bürokratikus korrupció* két típusát különböztetem meg. Emellett kifejtem, hogy miért értelmezhetünk *egyes* korrupciós eseteket *destruktív vállalkozásként*, és ennek elméleti hátterét is felvázolom. Végül bemutatok egy önállóan kidolgozott *folymatszemléletű modellt*, amelyet az esetismertetések során alkalmazok. Disszertációmban olyan *patriarchális korrupciós szerveződések*et vizsgálom, amelyekre *destruktív vállalkozásként is tekinthetünk*.

A korrupciós bűnesetek intézményi jellemzőit, működési mechanizmusait és személyközi viszonyait vizsgálva, elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy *miért léteznek többszereplős, esetenként egy vállalkozáshoz hasonlóan felépülő korrupciós szerveződések*? Miért éri meg szervezett korrupciós társulást létrehozni akkor, amikor a piac is képes lenne a „korrupció ármechanizmusát” kialakítani és szabályozni? Hogyan jöhetnek létre ezek a társulások, és *miért működhetnek sikeresen*?¹⁵ Emellett, a forrásokkal való szinkronitás jegyében, a gyenge láncszemeket kiemelve *a sikertelenség okait is bemutatom*, azt, hogy mely tényezők vezettek végül a lebukáshoz?¹⁶ Vizsgálódásaimat *mikroszinten* végzem, egyének és többszereplős

¹² Melyet alapító–társfőszerkesztőként Michael Johnston és Stephen Riley vezetett 1985 és 1996 között.

¹³ De például a Rutgers University *Rutgers Institute on Anti-Corruption Studies* központja hatalmas adatbázissal és linkgyűjteménnyel rendelkezik a korrupció szakbibliográfiáját, az aktuális kutatásokat és konferenciákat illetően: <http://riacs.newark.rutgers.edu/>.

¹⁴ Egy korábbi kutatási eredményünk alapján az efféle szerveződések száma az elmúlt években növekvő tendenciát mutat (Szántó et al. 2011).

¹⁵ Sikereség alatt azt értem, hogy a résztvevők képesek *tartósan* olyan előnyöket biztosítani saját maguk számára, amelyekhez egyébként nem vagy csak igen költséges módon juthatnának.

¹⁶ De mennyiben sikeresek azok, akiknek ügyei végül bírósági eljárásba torkollnak? Kutatásomban nem tekintem a sikeresség kritériumának a lebukás elkerülését – ellenkezőleg: a vizsgálat lebonyolítását maga a lebukás teszi lehetővé.

korruptiós szerveződések működését, döntéseit, cselekvéseit és jellemzőit igyekszem jobban megismerni és megérteni.

A disszertáció felépítése

A disszertáció – a bevezetés és összegzés mellett – tíz fejezetre oszlik. Az elkészítés folyamán törekedtem az anyag logikus felépítésére, a gondolatok koherens kibontására. A módszerek és az elméletek vonatkozásában is fontosnak tartottam a többbátúséget és a történeti perspektíva felvillantását, szem előtt tartva, hogy kultúrafüggő jelenséggel állunk szemben. Reményeim szerint a kritikai szemlélet is helyet kapott a munkában.

Az 1. fejezetben a fogalmi bőségekben való eligazodás segítésére helyezem a hangsúlyt. Ennek kapcsán előbb a definícióalkotás néhány nehézségét tárgyalom, majd a dolgozat egyik *újdonságaként bemutatom a meghatározások történeti diverzifikálódásának egyes mozzanatait*. Ezután a korrupció fogalmának gyakran hivatkozott csoportosítási lehetőségeit ismertetem, majd lehatárolom az általam *e kutatásban* használt korrupciófogalom *parciális definícióját*. A fejezet utolsó részében a felhasznált elméleteket veszem számba. A *közgazdasági és szociológiai teóriák* együttes alkalmazása mögött az a gondolat húzódik meg, hogy az emberi cselekvéseket *gazdasági és nem gazdasági motivációk* is irányítják.

A 2. fejezetben a jelenség lehetséges *makrostrukturális okait* veszem számba. Az okok csoportosításában *újszerű*, hogy az általam alkalmazott klasszifikációt még egyetlen szerző sem használta. A *diszciplináris jellegű rendezésben* a gazdasági és politikai faktorok mellett bürokratikus és szabályozási, kulturális, vallási és dzsender, valamint földrajzi és történeti tényezőket gyűjtöttem össze. Elsődleges célom az volt, hogy a kurrens szakirodalmi említések áttekinthető és további kutatásokhoz segítséget nyújtó, rendezett összefoglalását adjam.

A 3. fejezet a gyakran említett *gazdasági és társadalmi hatások* felsorolására vállalkozik. A vonatkozó kutatási nehézségek ismertetése megvilágítja, hogy egyes eredmények miért kerülnek időről időre viták kereszttüzébe. Az első alfejezet az igencsak megkérdőjelezhető *pozitív hatásokat* mutatja be, melynek végén azzal a feltételezéssel élek, hogy akerlofi értelemben a korrupciónak lehet egyfajta *jelző szerepe* is. Ezt követően, a fejezet lényegi részét a *negatív következmények* sok szálon összefüggő, *újszerű csoportosítása* adja.

A 4. fejezet bevezetőjében néhány weberi kulcsfogalom felhasználásával közelítem meg a korrupciót, majd e normasértés leggyakrabban említett típusait tárgyalom. A 90-

es évektől egyre élénkebben kibontakozó tipizálási kísérletek a *vesztegetést*, a *zsarolást*, a *hűtlen kezelést* és a *csalást* egyaránt sűrűn említik, amelyeket korábbi kutatásaink nyomán magam is *tiszta típusokként* alkalmazok. A fejezetben amellet érvelek, hogy a hűtlen kezelés és a csalás is a *tág értelemben vett korrupciós bűncselekmények* közé sorolható.

Az 5. fejezetben egy *új korrupciós tipológiát hozok létre*, melyhez fogalmi–elméleti keretként Max Weber uralmi típuslehatárolását használom: ennek alapján megkülönböztetem egymástól a *bürokratikus és patriarchális korrupciót*. Szubsztantív jellemzőik bemutatása kapcsán *a protekció fogalmi eltéréseit is tisztázom*, majd a kialakulás és működés egyes jellemzőit és funkcióit összegzem. A fejezet további *újdonsága*, hogy klasszikus és modern szerzők munkáit ötvözve rámutat: *a korrupció egyes esetekben destruktív vállalkozásként is értelmezhető*. Az *innováció* schumpeteri fogalmát alkalmazva érvelek amellet, hogy a korrupció olyan *intézmény*, melynek szereplői egyes esetekben *újszerű kombinációk* megvalósítása révén teremtenek új keresletet. Ehhez szervesen kapcsolódva vázolok egy *új folyamatszemplélet-módot*, amely a folyamatszakaszok kulcselemeinek, az ügyletek kevésbé reflektált momentumainak előtérbe helyezésével segíti elő a megismerést.

A 6. fejezetben *az empirikus kutatás leírását* adom. Előbb a kutatás célját és a vizsgálat terepét határozom meg, majd ismertetem a bírósági anyagok elemzésének egyes korlátait. A vizsgálandó kérdések felvetése után a forrásokról és a felhasznált módszerekről számolok be. Miután *bírósági jogesetek elemzését végzem el*, *munkám kutatási része is újszerű, és egyben hiányzó kutatást pótol*; efféle elemzésre, tudomásom szerint, Magyarországon nincs példa. A fejezet zárásaként *a bírósági adatbázis kapcsán szerzett tapasztalataimat jegyzem le*.

A 7. fejezet is *innovatív*, amely *bűnszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós bűncselekmények alapstatisztikai jellemzőit veszi számba*. Az esetek *ügystatisztikai* kapcsán vizsgálom például, hogy hány szereplősek az ügyek, milyen a struktúrájuk, mennyire hosszú az elkövetési idő, van-e vállalkozásjellegük stb. Az *elkövetői statisztika* vonatkozásában áttekintem a terheltek nemét, életkorát, iskolai végzettségét, jövedelmi és vagyoni helyzetét, és több más olyan ismérvet, amely a bírósági iratokból kiderül. Az előbbieket eredményeit önálló alfejezetben *összegzem és szintetizálom*.

A 8-10. fejezetekben *esettanulmányok* segítségével mutatok be *patriarchális, hálózatba szerveződő, vállalkozásjellegű öltő korrupt szerveződések*. Az esetek

kiválasztása kapcsán három tényezőt vettem figyelembe. Egyrészt az általános leíró statisztikai fejezet azon hat ügye közül választottam ki őket, amelyeknek vállalkozásjellegük van. Másrészt fontos volt, hogy minél nagyobb mennyiségű és minél jobb minőségű szöveg álljon rendelkezésre. Végül szempont volt az is, hogy lehetőleg többféle, egymástól eltérő, érdekes ügyeket elemezzek. Az esettanulmányok elkészítéséhez bírósági iratok *dokumentumelemzését* végeztem el. Az *ügyeket folyamatként szemlélem*, és azokat az elméleti fejezetek szempontjait figyelembe véve rekonstruálok és ábrázolom. Miután a bírósági anyagok rendszerint a *szabályozási környezet* fontosabb elemeit is tartalmazzák, az eseteket ezek tükrében ismertetem.

A dolgozat záró fejezetében *a kutatási eredményeket összegzem*, és néhány következtetést is levonok. Emellett megemlítem, hogy a disszertációban *új fogalmakat is alkotok*, amelyeket az empirikus részben alkalmazok is. Az *innovatív tértalálás*, a *korruptió lyuk*, a *destruktív vagy korrupt innováció* fogalma a gyakorlat példáin válik szemléletesebbé, és lehetőséget teremt arra, hogy olyan új, finomabb kifejezések is az elemzés keretei közé illeszkedjenek, mint a *destruktív innovációs profit* terminusa. Munkámban *a beágyazottság* fogalma *új értelmet* is nyer, mert az elemzés rávilágít, hogy *a korruptió szereplői legális ügyletekbe ágyazottan képesek tevékenységüket folytatni*. A dolgozat több fejezetében is törekszem arra, hogy különböző tudományterületek szemléletmódjait és kutatási eszköztárát ötvözzem. Ez az *interdiszciplinaritásra való igyekezet* abban is tetten érhető, hogy például a *humánetológia* azon alapállása is megjelenik, mely szerint *a cselekvések megformálását az emberi fajra jellemző tulajdonságok is befolyásolják*. Talán ennek is köszönhető, hogy a munka elején felvázolt makrostrukturális okoktól kiindulva, a dolgozat végére az esettanulmányokban a szereplői mikromotivációk és mikromechanismusok is reflektorfénybe kerülnek.

*„**Kizárólag** erkölcsi megítélés alá vonni a „korrupt politikai gépezetet” annyit jelent, hogy éppen azokat a strukturális feltételeket veszítjük szem elől, amelyek létrehozzák az oly keserű szavakkal ostromozott „romlottságot”. [...] A gépezet alapvető szociológiai szerepét a maga egészében csak akkor becsülhetjük fel, ha átmenetileg felhagyunk az erkölcsi felháborodással, s szenvtelenül vizsgáljuk meg a szervezet tényleges működését.”*

Robert K. Merton: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra

1. A KORRUPCIÓ FOGALMA ÉS ELMÉLETI KERETEI

1.1 Dilemmák és megfontolások

Napjaink nemzetközi szakirodalmában a korrupció terminusának számos meghatározásával találkozhatunk, amelyek az eltérő tudományági megközelítések mellett a különböző tudományterületek történeti és diszciplináris fejlődését is reprezentálják. E terminológiai sokféleség létrejöttében jelentős szerepet játszik, hogy a jelenség általános körülhatárolása igen nehéz feladat, mert olyan ernyőfogalommal van dolgunk, amely magában foglalja a bizalom sérülését, a csalást, a közös(ségi) érdekek egyéni érdekeknek való alárendelését, a titkosságot és álcázást vagy épp a bűnpártolást (Alatas 1990: 1-2, idézi Ledeneva 2009: 70). E formai és tartalmi gazdagság miatt a téma szakértői közt máig viták zajlanak az egzakt és általános definíció elfogadásáról (Farrales 2005: 13-28; Lambsdorff 2007: 15-20), melynek megalkotását több tényező nehezíti.¹⁷ Egyrészt a kifejezés számos különböző, ám egymással összefüggő jelenséget takar. Másrészt különbségek mutatkoznak, ha a jelenséget az egyes országok jogalkotásának vagy kultúrájának¹⁸ szemszögéből vizsgáljuk, továbbá akkor is, ha a közérdekre gyakorolt hatását vagy a korrupció köznap értelemben vett fogalmát vesszük szemügyre. Végül a kifejezés magában foglalhatja azok definícióját is, akik a korrupcióban érdekeltek, annak részesei, illetve akik tevőlegesen küzdenek ellene (Gardiner 2008).

Mindezek jól rávilágítanak a terminus *megbízhatóságának* problémájára. Ebben az esetben a probléma a megbízhatóság teljes értelmezési tartományában felmerül: egyfelől *egy adott személy* sem használja feltétlenül konzisztens módon a kifejezést, másfelől *különböző személyek* is nagy valószínűséggel tulajdonítanak annak eltérő jelentéstartalmat.¹⁹ Éppen ezért disszertációbeli célkitűzésem az, hogy a szóban forgó

¹⁷ Eddig senkinek nem sikerült kidolgoznia a korrupció általánosan elfogadott definícióját (Johnston 1996: 321).

¹⁸ Ami a kultúrát illeti, gyakran „előfordul, hogy a multinacionális vállalatok vezetői egy számukra nehezen értelmezhető helyi mikroszabályozást vagy helyi szokást már korrupciónak minősítenek. Egy nyugati üzletember számára például gyanús lehet, hogy a japán vagy a kínai üzleti világban olyan beláthatatlanul fontosak a kapcsolatok, és bizalmatlan lehet a vidéki közösségekre jellemző szoros elkötelezettségekkel vagy helyi hagyományokkal szemben is.” (Pralhad 2006: 85).

¹⁹ A korrupció *nemzetközi, normatív definíciójának* meghatározására tett kísérletek, amelyekből kiindulva a világ országainak korrupciós rangsorát felállítják, számos kritikával néznek szembe (lásd például Sajó 2001, Sik 2001, 2002b). Az egyik alapvető probléma, hogy „minden korrupció rendszerspecifikus: a szabályok kijátszása (ami persze szélesebb, mint a korrupció, de az utóbbit is magába foglalja) csak egy adott szabályrendszeren belül definiálható” (Kende 1998: 91). (Ez egyébként a Jánossy Ferenc (1963: I. rész) által felvetett *rendezési játék vs. céltudatos összehasonlítás* témájára is emlékeztet.) Az adatok

fogalom olyan *parciális definícióját* határoljam le (Hempel 2005), amely a leginkább elősegíti (ezt) az empirikus kutatást. Hogy ehhez közelebb kerüljek, előbb a meghatározások történeti diverzifikálódásának egyes mozzanatait ismertetem,²⁰ majd néhány gyakran hivatkozott klasszifikáció bemutatását követően meghatározom az általam *e kutatásban* használt korrupciós definíciót. Végül a fejezet utolsó részében a disszertáció alkalmazott elméleteit veszem számba.

1.2 Adalékok a jelenség fogalomtörténetéhez

Mit értünk korrupció alatt? Egy efféle képlékeny fogalommal bíró jelenség kapcsán könnyen felmerülhet bennünk, hogy a kérdésre adott válasz, s a mögöttes magyarázat esetleg instabil alapokon nyugszik. Ez utóbbi javarészt az explanandum premisszáinak bizonytalanságából táplálkozik, ám emellett ösztönzőleg hat a magyarázatok körének bővülésére is.²¹ A lehetséges magyarázatok spektruma ugyanakkor több okból fakadóan szélesedik. Ezek közül az egyik legmeghatározóbb a (társadalom)tudomány fejlődése és szerteágazóvá válása, amely folyamatban több tudományág is vizsgálódásainak homlokterébe emel korábban általa nem kutatott témaköröket, vagy elhódít különböző, hagyományosan más diszciplínák által vizsgált témákat. Emellett az empirikus szaktudományok kumulatív fejlődése abban is tetten érhető, hogy „az egyes tudományágak történetének különböző szakaszaihoz tartozó elméleti, metodológiai és empirikus felfedezések – egy-egy adott diszciplínán belül – többé-kevésbé szisztematikusan egymásra épülnek” (Csontos 1987: 12) – vagyis az egyes tudományágak történetileg bővülő elméleti és módszertani repertoár segítségével kutatják témáikat. Az előbbi felvetésekkel arra kívánok rávilágítani, hogy abban, hogy a korrupció jelenségét a 20. század második felében *már nem kizárólag morális*,²² hanem

torzítottságát az (akár szisztematikusan fellépő) *individualisztikus tévkövetkeztetések* is fokozzák (Moksony 1985: 18).

²⁰ Jelzem ugyanakkor, hogy a fogalomtörténet ismertetésekor nem célom egy még csak részben átfogó összegzés elkészítése sem; itt csupán egy-egy (diszciplináris) irányzat megjelenésének rövid említésére vállalkozom. Az áttekintés elkészítésében segítségemre volt Gjalt de Graaf (2007) és Jancsics Dávid (2014) tanulmánya is.

²¹ Épp ezért a plasztikus központi fogalomra épülő kutatások különösen igénylik az egzakt definíció előzetes lehatárolását, amiből azonban nem következik, hogy azok a vizsgálatok, amelyek egyértelműen definiált fogalommal dolgoznak, érvényes magyarázatokkal szolgálnának. Pusztán arról van szó, hogy sebezhetőségük legalább a(z) alkalmasan megválasztott) definíció tekintetében csökken.

²² Amennyiben a korrupció a társadalmi világképben „pusztán” az *erkölcstelenség* szinonimájaként jelenik meg, úgy „a vallási fundamentumától elvált, „Istentől elhagyott”, „elidegenült” politikai hatalom *eleve* korrup[t]nak tekinthető, amely] – megront: „öl, butít, erkölcsi és szellemi nyomorba dönt”” (Szilágyi 1998: 256).

differentiált tudományági szempontok alapján vizsgálják,²³ egyebek mellett az is szerepet játszik, hogy a tudományos mező jelentősen átalakult,²⁴ és a „társadalom” mint sajátos létszféra kérdésessé vált.²⁵

Két okból sem tartom meglepőnek, hogy e folyamatban, az 1960-as években először a politikatudomány művelőinek figyelmét keltette fel ez a jelenség.²⁶ Egyfelől azért, mert már a korai történeti feljegyzések szerint is „a korrupciós haszon kísértésének legelőször – már Babilonban s Egyiptomban is – a bírák estek áldozatul, [...azonban] hamarosan ott volt a nyomukban az egész tisztviselői kar” (Hankiss 2004: 56). A korrupció kibontakozása tehát eredendően is az állam világához köthető. Másfelől, történt mindez úgy, hogy eközben a „politikáról való racionális gondolkodásnak és rendszerezett ismereteknek [...] több mint kétezer éves történeti hagyománya van” (Bayer 2001: 29), vagyis a jelenség az Arisztotelész által legfontosabbnak tartott gyakorlati és elméleti tudomány látómezejébe már évezredekkel azelőtt bekerült, hogy a modern politika tudománya a múlt században önállósult volna. Végso soron tehát nemcsak a jelenség, hanem a róla való gondolkodás is hosszú múltra tekint vissza, másképp fogalmazva egy archetipikus politikai(-gazdaságtani) témával van dolgunk.

Arisztotelészre utalok vissza a holisztikus gondolkodásmód gyökerei kapcsán is; a görög filozófus azt vallotta, hogy az egész szükségszerűen előbbre való, mint a rész – az több mint a részek összege. Akkor tehát, amikor a *rendszerelmélet* ugyancsak egészre irányuló szemlélete a 20. század derekán a politikatudományban is megtermékenyítő módon kibontakozik, orientációját illetően nem újat hoz, hanem sokkal inkább e tudományterület évezredes szellemi előtörténetének egy tradicionális irányzatához

²³ A politika világában a moralizáló megközelítések reneszánszukat élik. Feléledésükben sokszor ama törekvések a meghatározók, amelyek azt a *hatalmi* játéktér és szabályrendszer konstituáló tényezőjeként alkalmazzák. A *botrányipar* létrejöttében és működésében ennek egyik eszközét láthatjuk (Blankenburg 2002).

²⁴ A változások mehökkentő számszerűsítése, hogy az „elmúlt háromszáz évben, mióta létezik a modern tudomány, kis helyi ingadozásoktól eltekintve nagyon szabályos ütemben fejlődött: szabályos időközönként, vagyis nagyjából 15 évenként megduplázódott a mérete. Ez hosszú távon hatalmas növekedést jelent: 150 évenként ezerszeresére, vagyis az elmúlt háromszáz évben egymilliószorosára nőtt a tudományos társadalom! Ez nemcsak a tudósok mennyiségére érvényes, hanem egyebek között a felsőoktatásban részt vevő hallgatók, a tudományos fokozatok, a tudományos szakfolyóiratok és az intézeti tagok számára is. [Külön figyelemreméltó, hogy...] a tudóstársadalom sokkal nagyobb ütemben gyarapodik, mint általában az emberiség, vagyis egyre nagyobb a tudósok aránya a társadalomban!” (Kutrovác et al. 2008: 118).

²⁵ E tényezők kiemelésével Némedi Dénes (2000: 4) felvetéseire utalok, aki olyan jelenségeket vizsgált, melyek a szociológia tudományának évszázados alakulását befolyásolták. Ezek közül az első kettőt ragadtam ki, mert úgy vélem, azok a tudomány egészét illetően – más-más vonatkozásban, de – általános relevanciával bírnak.

²⁶ Harold Lasswell, Samuel Huntington vagy Joseph Nye mind arról a tudományterületről érkeztek, amelynek ismert „paradoxona, hogy egyszerre tartozik a legrégibb és a legfiatalabb tudományok közé” (Bayer 2001: 29).

illeszkedik. Ennek manifesztumaként azokban a zömmel az 1960-as években megjelenő írásokban, amelyekben a korrupció olyan látens következményként jelenik meg, amely egyfelől fontos szerepet játszik a különböző gazdasági és politikai cserefolyamatok lebonyolításában, másfelől integrálja a társadalmi szereplőket a politikai rendszerbe, világosan körvonalazódik a *strukturalista-funkcionalizmus* feléledő szellemi irányzatának hatása. Joseph Nye vagy Nathaniel Leff munkáikkal abban hoztak újat, hogy a korrupció korábbi, morális alapú megközelítését olyan jogi kontextusba ágyazott, funkcionalista szemléletű elemzésekkel váltották fel, melyeknek nem csupán fogalmi készlete vagy elemzési struktúrája hatott nívumként, hanem amelyek egyúttal korábban elfogadott „földrajzi erkölcsösség”²⁷ egyoldalúan igazságtalan rendjét is alapjaiban megkérdőjelezték.²⁸ Ezen első elemzések napjainkig ható erejét mutatja, hogy számos vizsgálat makrostrukturális tényezők meghatározása révén kíván rámutatni egyes társadalmi vagy intézményi tényezők korrupcióösztönző hatására – és jó néhány közülük az ellenszert is (kizárólag) köztük keresi.²⁹

A funkcionalizmus tematikus és megközelítésbeli makroszemléletű irányzatának uralma azonban a korrupciókutatásban sem tartott sokáig. A változásnak – a végső soron hatalmi gyökerekből táplálkozó – divat³⁰ is fontos előidézője volt, azonban nem kizárólag erről van szó.³¹ Az a fent említett tudományfejlődés is meghatározó jelentőségű, melynek a kérdezés is sarkalatos része, ami Heidegger szerint már „nem pusztán meghaladható lépcsőfok többé a válasz, mint tudás felé vezető úton, hanem maga a kérdezés lesz a tudás legmagasabb alakja. A kérdezés kifejleszti akkor a maga legsajátabb erejét, hogy minden dologban felnyissa azt, ami lényeges. A kérdezés

²⁷ Erről bővebben lásd Sajó (2001: 4-5, 15).

²⁸ Pontosan erre utal Robert Merton (2002: 157-158, 160) is (lásd a fejezet bevezető idézetét).

²⁹ A korrupciókutatásban sem a strukturalista-funkcionalizmus az egyetlen makroszemléletű megközelítésmód. A jelenség vizsgálható például a kultúrák és társadalmi normák hatásainak szemszögéből is, amely egyaránt gyümölcsöző megközelítés lehet a nemzetek közti kultúrák, vagy egy adott társadalom eltérő kulturális hagyományainak (és azok egymásra gyakorolt hatásának) vizsgálata kapcsán. Ehhez teoretikus keretet például a *kultúrakonfliktus-elméletek* kínálnak, míg a fogalmi apparátus kialakítását a weberi *kettős morál* (Weber 1979: 283 – e distinkcióra Bartus Tamás (2009: 218) hívta fel a figyelmet), a parsonsi *partikuláris és univerzalisztikus normák* (Parsons 1937: 455, idézi Jancsics 2014: 362), vagy akár a höfflingi *mikro- és makromoralitás* (Höffling 2002: 71, idézi de Graaf 2007: 54) dichotómiája segítheti.

³⁰ A „divat a gazdaságban nyilvánvalóan hatalom [... a] szellemi divat szintűgy hatalom” Csepeli (2012: 3).

³¹ Jóllehet, ez cseppet sem mellékes szempont. Émile Durkheim kiváló interpretátora (vö. Feleký 2000), Némédi Dénes (2000: 3) szerint Durkheim „biztosan ráncolná a homlokát [amiatt, hogy miért] váltják egymást olyan gyorsan az elméleti divatok?”. Csepeli György (2012: 2-3) a funkcionalista megközelítés „divaton kívülisége” kapcsán keserűbben fogalmaz: „A szociológia korábbi nagy paradigmája, a strukturalista-funkcionalizmus mára a szociológia történeti könyvek fejezetévé satnyult. A másik nagy paradigma, a társadalmi egyenlőtlenség is kiment a divatból. Az új divat a hálózatosodás, a skálafüggetlenség, az evolucionizmus.”.

rákényszerít akkor arra, hogy pillantásunkat a lehető leginkább leegyszerűsítsük, leszűkítsük, s a megkerülhetetlenre irányítsuk.” (Heidegger 1992: 67, idézi Csepeli 2012: 2). A megkerülhetetlen egyik jelenségévé pedig ekkor számos társadalomtudományi területen az *egyén* kezd válni, így a 20. század hetvenes éveiben kialakuló *új intézményi közgazdaságtan* is vizsgálati szemszögeként azt a *módszertani individualizmust* választja, amelyik a tárgyat alkotó „makrojelenségek magyarázatában [döntően] az egyéni cselekvések szabályszerűségeit megragadó mikromodellekre” támaszkodik (Szántó 2006: 15). E szellemi törekvés főáramában jelenik meg (a szintén (jog- és) politikatudós) Susan Rose-Ackerman sokat hivatkozott műve 1978-ban, amely racionális, önérdekkövető cselekvőket feltételez, az elemzés eszközeként az ügynökelmélet megbízó–megbízott–kliens modelljét alkalmazza,³² és amely olyan elméleti–metodológiai irányt kínál, melyet később számos kutató – kritikai (ön)reflexiókkal is tűzdelten, de – követésre érdemesnek tart.

Ezek mellett a mai napig nagy hatású megközelítésmódok mellett később további kutatási irányzatok is megjelentek. Egyikük az ugyancsak mikroelméleti stratégiával jellemezhető *bad apple(s vs. bad barrels) theory*, amely a korrupció elsődleges okát a sérült moralitással bíró egyénekben látja (*bad apples*), és létrejöttét olyan pszichológiai tényezőkkel magyarázza, mint az önzés, a kapzsiság vagy a deformált erkölcsi érzék.³³ Feltételezése szerint ezek az egyéni tulajdonságok a korrupció bekövetkeztéig terjedő oksági–cselekvési láncolatban meghatározó jelentőségűek, és amennyiben egy szervezeten belül túl sok embert jellemeznek, kritikus tömeget elérve az egész szervezetet korrupttá változtatják (*bad barrels*). Az efféle mikroelméletek jelentősége abban feltétlenül megragadható, hogy egyrészt az egyéni tényezők feltárásával a korrupció előidéző tényezőinek spektrumát teljesebbé teszik, másrészt a szubjektív okok színskáláját – a racionális mozgatók mellett hiedelmekkel, érzelmi vagy morális elemekkel – is gazdagítják (vö. Szikinger 1999).

A fent említett elméletek tükrében a *szervezeti kultúrák hatását* vizsgáló teóriákat mezoszintűekként vehetjük számba. Ezek a jellemzően szervezetszociológiai megközelítések rendszerint a hatalmi konstellációkat is számba véve elemzik a

³² A modellt a korrupcióra először Edward C. Banfield (1975) alkalmazta. Rose-Ackerman (1978) munkájához sokat merített Anne Krueger (1974) és Jagdish Bhagwati (1974) járadékszerzéssel foglalkozó tanulmányaiból, és ő érvelt először a *racionális döntések elmélete* korrupcióra való alkalmazásának hasznossága mellett.

³³ Hasonlóan értékes a *korrupció szociálpszichológiai-magatartástudományi vizsgálata* is – példaként említem Németh Erzsébet „A korrupció társas-lélektani okai” című előadását (Közigazgatási Reformprogram Országos Konferenciája – Győr, 2009. január 21. <http://magtud.hu/jupgrade/dr-nemeth-erzsebet/publikacio>).

szervezetten belüli csoportok hatását, és azt, hogy ezek hogyan hatnak a korrupció működésére. A szervezeteket általában egyszerre mesterséges és szociális rendszereknek tekintik, és rámutatnak: „a szervezeteknek kettős, esetleg többszörös kultúrája van, sőt a szervezeti kultúra külön érdekessége, hogy más lehet a kultúra normál és más krízishelyzetekben” (Jávor–Rozgonyi 2005: 329).³⁴ Végül megemlítem, hogy a *hatalom jelentősége* a korrupció kapcsán is több dimenzióban felvethető. Érdekes eredményeket hozna a korrupció *hatalomgyakorlási technikaként* való értelmezése és elemzése, külön reflektálva például arra, hogy a „moralizáló korrupciókárhoztatás” feléledése milyen funkcionális elemként³⁵ illeszkedik annak működési logikájába?³⁶

1.3 Csoportosítási lehetőségek és alkalmazott definíció

Ahogy a fentiek is szemléltetik, a mind sokszínűbbé és elmélyültebbé váló tudomány az elmúlt évtizedek során egyre többféle megközelítésben tesz kísérletet a korrupció fogalmának meghatározására. Az ennek eredményeként kialakuló fogalmi bőségben való eligazodást, illetve a parciális alkalmazási kritériumok lehatárolását is elősegíti a korrupciós definíciók csoportosítása, melyek közül az egyik legismertebb megkülönböztet jogon alapuló, közérdek alapú, valamint közvélemény alapú meghatározásokat (Gulyás 2004: 12-17).³⁷

A *jogon alapuló definíciók* központi eleme a szabályszegés: egy hivatalnok tevékenysége akkor tekinthető korruptnak, ha cselekvése során olyan formális szabályt sért, amelynek betartása egyébként kötelező lenne. E definíciók előnye, hogy egyértelműek, világosak és jól operacionalizálhatók. Hátrányuk, hogy sokszor egyszerre

³⁴ „A legtöbb szervezetben [...] a szervezeti tagok többsége által vállalt és követett értékek, normák, hiedelmek, attitűdök, szokások és hagyományok mellett, melyet domináns kultúrának nevezünk, létezik szubkultúra, amely egyes szervezeti egységekre, csoportokra jellemző, s a domináns kultúrát további elemekkel egészíti ki.” (Jávor–Rozgonyi 2005: 329-330)

³⁵ Valóban igaz lenne, hogy „a kelet-európai országokban a lakosság és a politikai elit [mintha] *normalizálná*, a mindennapi élet elkerülhetetlen részének tekintené ezeket a jelenségeket”? (Sajó 1998: 45)

³⁶ Csupán felsorolásszerűen utalok rá, hogy: (i) a parsonsi gyökerekből táplálkozó *luhmanni neofunkcionalista elméleti keret* alkalmazása minden bizonnyal újszerű következtetésekkel szolgálhatna; (ii) *Pierre Bourdieu cselekvéseméletének* korrupcióra való alkalmazására a közelmúltban javaslat (és vázlatos kísérlet) is történt (de Graaf 2007: 66-74). (iii) *Habermas* fogalmi univerzumában a korrupció „olyan *látens stratégiai cselekvés*, amelynek hatása van az egyes egyénre, és amely cselekvés mögött a cselekvést végrehajtató egyén konkrét szándékai és motivációi húzódnak meg” – szép és újszerű elemzési kísérlet ez Balogh Adriennről (2011). (iv) A *korrupció antropológiai elemzése* kapcsán több tanulmány is született már (lásd Andvig–Fjeldstad 2001: 46-59), (v) csakúgy, ahogy a hálózatelemzésre is vannak példák (Jancsics 2014: 363-365). Végül (vi) a jelenség *etikai-(morál)teológiai elemzése* is értékes forrásként szolgálhat – hazai példái közül lásd Goják (2003), Tuba (2006).

³⁷ Ezt a csoportosítást először James C. Scott alkalmazta 1972-ben (Peters–Welch 2008).

túl szűk és túl tág meghatározások, emellett a jog sem szolgálhat minden esetben abszolút vonatkoztatási rendszerként. Számos példa támasztja alá, hogy a referenciaként szolgáló törvények vagy rendelkezések lehetnek fölöslegesek, rosszak, sőt akár embertelenek – az ezekkel szembekerülő magatartások pedig annak ellenére, hogy jogsértőek, erkölcsileg helyesek.

A korrupció *közérdek alapú definícióinak* esetében az egyik legjelentősebb problémát a közérdek definiálásának nehézsége okozza.³⁸ A polémiák a referenciakeret meghatározásának relatív jellegéből erednek: nemcsak az kérdéses, hogy mi minősül közérdeknek, hanem az is, hogy e fogalmat ki vagy mi és milyen procedúrák útján határozza meg. Emellett figyelmet érdemel annak erős értéktöltete is: a jelentés részét képező fogalmak nem pusztán anyagi jellegűek (például az államadósság csökkentése vagy a GDP növelése), hanem olyan absztrakciók is, mint a szabadság, az egyenlőség vagy az igazságosság eszméje. Miután nem könnyű az említett értékeknek egyszerre megfelelni, következményként rendszerint feloldhatatlan értékkonfliktus alakul ki.³⁹ Úgy is fogalmazhatunk, hogy a *kettős kötés* problémájával állunk szemben.

Végül a *közvélemény alapú definíciók* egy cselekedetet a közvélemény megítélése alapján minősítenek korruptnak. E megközelítés egy egészen az ókori görög filozófiáig visszanyúló kérdést is felvet, nevezetesen, hogy vajon a korrupció megítélése vélemény vagy tudás dolga?⁴⁰ Feltételezve, hogy a korrupció meghatározható a közösség véleménye által, felmerül a kérdés: kinek a véleménye számít (és mennyire)? E kérdés megválaszolását – többek közt – a társadalmak rétegzettségének ténye is nehezíti, lényegében az, hogy nem létezik olyan, hogy „a társadalom véleménye”. Persze akár csak rétegek vagy csoportok *közös véleményéről* is ritkán beszélhetünk, s még ha egyesek közülük konszenzusra is jutnak, újabb konfliktusforrást jelent, hogy melyik csoport „ítél helyesen”, illetve melyik véleménye válik mértékadóvá? Tovább árnyalja a képet az a bevezetésben is említett probléma, mely szerint a különböző kultúrák a jelenség megnyilvánulási formáit eltérően ítél(het)ik meg, valamint, hogy a megítélés koronként is eltérő lehet. Mindennek illusztrálására az alábbiakban mindhárom típusú definícióra hozok példát, két fontos momentum kapcsán röviden utalok Gulyás Gyula fogalmi konstrukciójára, végül a meghatározások közös jellemzőinek számbavétele után kijelölöm a kutatásomban használt definíciót.

³⁸ Ezzel a problémával disszertációmban nem foglalkozom.

³⁹ Gulyás (2004: 14) elegáns megfogalmazásában „a jogi és erkölcsi normák érvényesítése jóléti veszteségekhez vezethet, [míg] a társadalmi jólét maximálása a deontologikus értékek felszámolásához”.

⁴⁰ Lásd Platón distinkcióját vélemény (*doxa*) és megismerés (*episztemé*) között (Lánczi 2000: 12).

Elsőként a *jogon alapuló meghatározások* köréből érdemel említést az eredetileg Joseph Nye (2008: 284) korai tanulmányában megjelent, széles körben ismert, és társadalomtudósok által is sokszor alkalmazott definíció.⁴¹ E szerint a korrupció olyan viselkedés, ami (i) a cselekvő olyan magatartását eredményezi, mely eltér a közfeladatok törvényes gyakorlásától, elsősorban személyes vonatkozású (például családi, szűk közösségi), anyagi vagy státusbeli előnyök megszerzése érdekében; (ii) megsérti egyes személyes vonatkozású befolyásolási gyakorlatok szabályait.⁴² Gardiner (2008) felhívja a figyelmet arra, hogy már e korai definícióban is hangsúlyt kap a „közfeladat” kifejezés: eszerint korrupció csak a hivatalnok közfeladattal kapcsolatos viselkedésének összefüggésében értelmezhető.⁴³ A szabályszegés kérdése ugyanakkor vitatottá válhat, például akkor, ha egy hivatalnok tevékenységét több, egymásnak ellentmondó szabály határozza meg. Figyelemfelkeltő Nye azon szűkítő megkötése is, ami az előnyt kizárólag személyes vonatkozásúnak tételezi: ezzel egyszersmind kihagyja azokat az eseteket, amikor az előny szerzése nem (csak) saját részre, hanem politikai párt, etnikai csoport stb. részére (is) történik. Végül definíciója a korrupciós viselkedés közérdekre gyakorolt hatásának vizsgálatát is kizárja, indoklása szerint ugyanis egy erre irányuló törekvés definícióbeli megjelenése túlságosan nehezé tenné a korrupció és a (gazdasági) fejlődés közötti kapcsolat elemzését.

Nyehoz hasonló meghatározással él munkáiban Mushtaq H. Khan (1996a, 1996b, 2008) is. Értelmezésében a korrupció olyan viselkedés, melynek során a források elosztásáért felelős döntési pozícióban lévő hivatali tisztségviselők a formális szabályok megsértésével pénzügyi előnyre vagy politikai haszonra tesznek szert. Kiemelve a jogsértés jelentőségét, mindét szerző utal rá, hogy az etikai normák helyett a formális szabályok megsértését feltételként állító definíciók kizárják az erkölcsi alapú érvelés lehetőségét. Emellett Khan (1996b) a „hivatalnokok” kitétel definícióbeli jelentőségére is rámutat: szerinte a hivatali tisztviselők részvétele különbözteti meg a korrupciót a lopástól, mely utóbbi cselekmény, bár szintén szabályellenes, elkövetői azonban kizárólag magánszemélyek (*private individuals*) lehetnek.⁴⁴

⁴¹ A cikk 1967-ben látott napvilágot az *American Political Science Review* hasábjain.

⁴² Nye definíciójának második részét Banfield (1961) munkájának 315. oldaláról kölcsönözte.

⁴³ Számos definícióban, így ebben is fellelhető az egyik leggyakrabban használt (jog)logikai formula, az *argumentum a contrario*, vagyis az ellenkezőből következtetés maximája, amely implicit módon magában foglalja, sőt sokszor „kényszerűen rendeli”, hogy ami a definíciókban foglaltakra igaz, az az azokban nem foglaltakra – a definiáló véleménye szerint – nem igaz (Pokol 2005: 221). Vö. például Johnston (1996) megfigyelését Carl J. Friedrich meghatározásával kapcsolatban.

⁴⁴ A lopással ellentétben korrupció esetén külön büntetőjogi tényállása lehet a hivatalos személyként elkövetett vagy a hivatalos személy ellen irányuló cselekménynek.

A korrupció definiálása során Andrei Shleifer és Robert Vishny (1993), Inge Amundsen (1999) és Samuel Huntington (2008)⁴⁵ is kiemeli az állam érintettségét. Utóbbi a közhivatalnokok normaszegő viselkedését hangsúlyozza, akik normasértő tevékenységüket személyes céljaik elérése érdekében folytatják. Ezt magam a jogon alapuló meghatározások közé sorolom, azonban definíciója tágabban is értelmezhető, amennyiben a normaszegés fogalmába az etikai normák megsértését is beleértjük.⁴⁶ Sok tekintetben hasonlít ehhez Klitgaard (1991) értelmezése, aki szerint korrupció esetén az egyén „meg nem engedett módon” személyes érdekeit azon célok (vagy személyek) fölé helyezi, amelyek szolgálatára egyébként hivatott.⁴⁷ Rose-Ackerman (1978, 2006) szerint a korrupció a személyes vagyon és közhatalom együttes jelenléte esetén jelenik meg, meghatározó ismérve a döntési folyamat tiltott (anyagi) eszközökkel történő befolyásolásra való hajlandóság. Leggyakoribb megjelenési formája a magánszemély (vagy magáncég) és kormányzat közti korrupciós tranzakció,⁴⁸ melynek során a korrumpáló kenőpénz fejében a korrumpált közhivatalnoktól jogtalan előnyhöz jut.⁴⁹ Több szervezet és szerző is a felsoroltaknál tömörebb, ám lényegében hasonló fogalmat használ, mely szerint *a korrupció közhatalommal való visszaélés egyéni haszonszerzés céljából*.⁵⁰

Amennyiben a *közérdek alapú definíciókkal* szemben is azt az igényt támasztanánk, hogy egyértelműek és jól operacionalizálhatóak legyenek, komoly akadályok merülnének fel. Jól szemlélteti ezt Rogow és Lasswell meghatározása, mely szerint egy korrupt cselekmény sérti a köz- és/vagy polgári rendben kialakult felelősségi rendszereket, és összeegyeztethetetlen (valamint romboló hatású) bármely működési rendre nézve (Rogow–Lasswell 1966: 132-133, idézi Peters–Welch 2008: 156).

⁴⁵ A tanulmány eredetileg Joseph Nye cikkével egy időben, Huntington (1968: 59-71) *Political Order in Changing Societies* című könyvében jelent meg.

⁴⁶ Huntington (2008) a korrupció cserejellegének egy figyelemreméltó aspektusát is bemutatja. A politikai hatalom megszerzésének, illetve az anyagi javak felhalmozásának lehetősége társadalmanként eltérő. Ahol a gazdasági hatalom megszerzése a politikai hatalom megszerzésénél egyszerűbb, ott a korrupció a gazdasági hatalom révén szolgálja inkább a politikai hatalomba való bekerülést (az USA példája). Ezzel szemben, ahol a gazdaságinál könnyebb szert tenni politikai hatalomra, ott sokszor a politikai pozíció teszi lehetővé az anyagi javak felhalmozását (fejlődő országok példái). Ennek megfelelően a hatalom kumulációjának eltérő módszerei is társadalmanként eltérő megítélés alá esnek.

⁴⁷ Klitgaard ennek számos formáját mutatja be, például a korrupció kezdeményezőit tartja szem előtt.

⁴⁸ A *good governance* nézőpontjából itt az állam és társadalom kapcsolatának eltorzulásáról beszélhetünk, amelyet tipikusan a korrupció *kereslet-orientált megközelítése* jellemez. Ezzel együtt fontos szem előtt tartani, hogy a *kínálat-oldali korrupció* is éppúgy elterjedt jelenség, ahogyan létezik *business-to-business (B2B)* korrupció is a *business-to-government (B2G)* típusú korrupció mellett.

⁴⁹ Kornai János szerint *hiánygazdaságok*ban tipikusan a vevő korrumpál, míg *többletgazdaság* esetén döntően az eladó. Vagyis a *szocialista rendszer*hez képest a *kapitalista rendszerben a korrupció iránya változik meg*.

⁵⁰ A szervezetek közül például a Világbank, míg a szerzők közül például Lambsdorff (2007: 1).

Eltekintve attól, hogy ez a korrupciónak túlságosan széles meghatározása, nehéz lenne a közérdek korrupciós cselekményt megelőző jelentéstartalmának meghatározása is. Azt is kérdezhetnénk, hogy pontosan milyen közérdeket sért a korrupció?

Carl Friedrich az előbbinél explicitebb meghatározással él. Értelmezésében, korrupció esetén egy hatalommal bíró személy, például egy felelős beosztású tisztségviselő nem legális anyagi vagy egyéb előnyért cserébe olyan előnyt biztosít, amely egyúttal közérdeket is sért (Friedrich 1966: 74, idézi Johnston 1996: 324). E meghatározásban is központi jelentőségű a (szabályszegő) viselkedés, definíciója ugyanakkor klasszifikál, mert a közérdek sérülését feltételül szabva megkülönböztet jelentéktelen és káros korrupciós eseteket.⁵¹ Ezzel definícióját, egy következményt is vizsgáló kitétel bevonása miatt túlságosan kitágítja, illetve Rogow és Lasswell meghatározásához hasonlóan azt is lehetővé teszi, hogy egy politikus épp a közérdekre való hivatkozással legitimálja korrupciós tevékenységét (Peters–Welch 2008).

Végül a *közvélemény alapú definíciók* illusztris példája Heidenheimer (2004) tipológiája, aki a korrupció típusait az elit és a nyilvánosság megegyezésének függvényében határozza meg. *Fekete korrupció* címkével jelöli, ha „az adott környezetben az adott cselekvést mind az elit, mind a széles nyilvánosság elítéli és elvi alapon büntetendőnek tartja”. Ez esetben a „társadalom véleménye” egybeesik a törvényes normákkal, konszenzusos helyzet alakul ki. Ehhez képest a *szürke korrupció* eseteit „a társadalom egyes csoportjai – általában az elit – büntetendőnek tartják, más csoportok viszont nem, a többség pedig bizonytalan a megítélésében”. Az előző típussal ellentétben, itt nincs közmegegyezés a szankcionálás kérdését illetően, helyette (jellemzően) a magas társadalmi státuszú csoportok hajlanának büntető intézkedések alkalmazására. Végül a *fehér korrupció* megnevezés azt jelöli, hogy „az elit és a nyilvánosság döntő többsége nem támogatná ennek az általuk tolerált korrupcióformának a megbüntetését” (Heidenheimer 2004: 59-60), vagyis ezen esetek sem jogi, sem társadalmi szempontból nem esnek negatív elbírálás alá, bekövetkezésüket sem jogkövetkezmény, sem elítélő társadalmi kritika nem követi.⁵²

⁵¹ Johnston (1996) éles szemű megfigyelése alapján azt mondhatjuk, hogy ezzel a distinkcióval Friedrich lényegében nem tekinti korrupciónak azokat az eseteket, melyekben a közérdek nem sérül. Ezzel például szinte az összes *B2B* jellegű korrupciós esetet kizárja.

⁵² Érdekes összefonódást mutat ezzel Moodie attitűd alapú definíciója, aki a korrupció legmegbízhatóbb indikátoraként a társadalmi-közéleti botrányt, az eseményt követő „ellenséges és döbönt válaszreakciót” jelöli meg (Moodie 1980, idézi Gibbons 2004). Johnston (1996: 321) ezt kritikával illeti, s magam egyet is értek vele abban, hogy korrupció és botrány nem szinonimák – mindkettő önmagában is létezik a másik hiányában. Ha figyelembe vesszük, hogy bizonyos kollektív erőforrások segítségével a konfliktusok transzformálhatóak, hogy egyes sérelmek „felnagyítása” túl nagy erőfeszítéseket igényelhet, vagy, hogy a

Kenneth Gibbons is az attitűdalapú meghatározások hasznossága mellett érvel. Álláspontja szerint a „közvélekedés-központú megfogalmazásokba [...] könnyedén beépíthetők piaci kategóriák is, bár sokkal inkább magyarázatként, semmint a definíció részeként”.⁵³ A lényeges az, hogy „a korrupció olyan megragadható jellemzőkkel bír, amelyeket a közvélemény [...] felismer, és amelyek lehetővé teszik, hogy a fogalmat a közvélekedés [...] fényében vessük alá komplex elemzésnek” (Gibbons 2004: 47-48). Úgy véli, ennek révén egyrészt pontosabban megérthető a fogalom és annak jelentése, másrészt független változók bevezetésével lehetővé válik a korrupcióval kapcsolatos vélekedések, a percepcióban tapasztalható regionális, korosztályi és egyéb különbségek magyarázata is.

Az eddig ismertett meghatározások, a mellettük és ellenük szóló érvek kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a felsorolt definíciók, pontatlanságaik ellenére, érdemi igazságtartalmat is hordoznak. Ez a különböző megközelítésmódjaikra is érvényes, hiszen bizonyos esetekben a korrupció erkölcsi alapú elhatárolása éppúgy hasznos lehet, mint a jogra, a haszonmaximalizálásra vagy a közérdekre hivatkozó megfontolások nézőpontja.⁵⁴ Ebből fakadóan elsősorban azokat a definíciós vitákat tartom értékesnek, amelyeket nem egy univerzális korrupciódefiníció megfogalmazásának célja hív életre,⁵⁵ hanem amelyek egy adott kutatási téma feltárását leginkább elősegítő meghatározás kiválasztása körül zajlanak.⁵⁶ Gulyás Gyula kísérlete is ez utóbbi törekvéshez közelít, az általa alkalmazott meghatározás pedig két okból volt értékes számomra. Egyrészt, mert felhívta a figyelmem arra, hogy a fenti definíciók valamilyen formában mind magukban hordozzák a *társadalmi és politikai hatalmi viszonyok*

leleplezés a bukás kockázatát is magában hordozza, kiviláglik, hogy a korrupció rejtett szövetségének leleplezése számos nehézséget emel a botrányt kirobbantani akarók elé (Boltanski et al. 1987).

⁵³ Gibbons itt Heidenheimer és Johnston (2008: 7-9) osztályozására utal, akik a fent bemutatott csoportosítással több tekintetben átfedést mutató „közhivatal-”, „piac-”, valamint „közérdekközpontú” meghatározásokat különböztettek meg. Ezzel összefüggésben úgy véli, hogy a piacközpontú definíciók magameleként megjelenő profitmaximalizáció motívuma sok esetben szolgálhat magyarázatként.

⁵⁴ Vö. Weber (1982: 44).

⁵⁵ Jánossy Ferenc (1963: 38) egy elképzelt sziget partszakaszának mérési problémája kapcsán úgy fogalmaz: céltalan „törekvés volna a parthossz fogalmára abszolút definíciót keresni. Természetesen a part összes kvalitatív és kvantitatív tulajdonságai, a célkitűzéstől függetlenül objektíve léteznek; a célkitűzés csak azt szabja meg, hogy ezek közül adott esetben melyek a mérvadók”. Jánossy kevésbé hivatkozott példája ama *ismeretelméleti relativizmus* generálta problémára reflektál, amely az egzakt tudományos fogalmak hiányára hivatkozva esetenként a *rögzített és önkényesen nem megválasztható definíció* jelentőségét is zárójelbe teszi, s amelynek alkalmazása így *rendezési játékká* karcsúsíthat empirikus kutatásokat. Ez a kérdés egyébként az 1990-es évek végén a Kritika és a Replika folyóiratok hasábjain, a cigánykutatások kapcsán kibontakozott vitában is megjelent (Jánossy példájára Kertesi Gábor (1998) hívta fel a figyelmem).

⁵⁶ Ez sokszor csak a terep bejárása után hoz „emberközeli” eredményeket (vö. például Losonczy 1977), amely szemlélet (tapasztalat) a szociológia kutatástörténetében legalább Max Weberig (1982: 43-44) visszanyúlik.

*jelentőségét.*⁵⁷ Másrészt megvilágította, hogy amennyiben a normákat a hatalmi viszonyok kifejeződésének is tekintjük, akkor a *korruptió* nem pusztán normasértés, hanem az *emberek közti hatalmi viszonyok rendjének sérülése* is egyben.

Ez utóbbi állítás, véleményem szerint, egyúttal a korrupciós definíciókban található azon közös vonások közé is beilleszthető, melyek a jelenség számtalan megjelenési formájának szubsztantív tényezőit alkotják. Ezeket a jellemzőket – kiegészítve a Lasswell (1930) és a Rabl–Kühlmann (2008) által említettekkel – az alábbiakban foglalhatjuk össze:⁵⁸

- a korrupció sajátos belső logikával és dinamikával bíró *cserekapcsolat*;⁵⁹
- a jelenség *legalább három szereplő konstellációjában értelmezhető*;⁶⁰
- a cselekvők a tranzakcióban saját *előzetes és tudatos döntésük* alapján vesznek részt;
- a korrupció szerves velejárója a *befolyásolási szándék*, amely (egyéni) előnyök megszerzésére irányul,⁶¹ azaz olyan önérdékkövetésről van szó, amely a személyes célokat politikai korrupció esetén a közérdek, gazdasági korrupció esetén a tulajdonosi érdek fölé helyezi;⁶²

⁵⁷ Ezek a hatalmi viszonyok megtestesülhetnek ráruházott jogkörökben, a „közérdek” nevében történő kiemelkedő hatalomérvényesítés lehetőségében, vagy akár a közvélemény erőteljes formálásának képességében.

⁵⁸ Az itt felsorolt tényezők egy része a különböző tudományágak korrupció fogalmainak magelemeként is megtalálható (vö. Jancsics 2014: 358-359). Vitára érdemes lehet, hogy vajon a korrupció körülhatárolása során minden meghatározás szükségszerűen klasszifikálja (is) az emberi viselkedést? Ennek kritikai megközelítését lásd Moodie (1980, idézi Johnston 1996).

⁵⁹ Melyben a kicserélendő javak sokféle szempont mentén klasszifikálhatóak. E cserekapcsolatban a *felek* (nem mindig, ám) tipikus esetben *kölcsönösen előnyben részesítik egymást* – Jávör (2008: 12) is erre utal.

⁶⁰ Ezt kétféle szemszögből is igazoltnak vélem. Egyfelől a korrumpáló fél cselekedhet megbízási utasításra, ekkor a korrumpált fél mellett ő a harmadik (háttér) szereplő. Másfelől, amely lehetőség az előző esetben is implicit módon jelen van, érdeksérelemről – két fél *de facto* részvétele mellett – (legtöbbször) egy harmadik szereplő relációjában beszélhetünk. (Hofi Gézától ered ennek talán a legszemlemesebb bonmot-ja: „Tudod, mi a korrupció? Amiből kihagynak.”) A három szereplő viszonylata a Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) XXVII. Fejezetének („A korrupciós bűncselekmények”) tényállásaiból is kiolvasható, illetve több szerző is hangsúlyozza ennek jelentőségét (Banfield 1975; Bowles 1999; della Porta–Vannucci 1999; Gambetta 2002; Ledeneva 2009; Huff 2013). Ezt a kérdést a 4.2-es alfejezetben is tárgyalom. Mindezek alapján a korrupció *viktimológiai szempontú* elemzésének igénye is felvethető.

⁶¹ Megfordítva a kifejezést: a *korruptió tipikusan valamilyen hiány(állapot) megszüntetésére irányul*. Ez a hiány lehet létező, vagy a jövőben vélt módon bekövetkező állapot; lehet szubjektív módon vélt (például egy személy valamilyen vágyott körülményeihez képest hiányol valamit), vagy objektív módon tudott vagy deklarált helyzet (egy párt pénzhíánya, vagy akár egy egész (társadalmi–gazdasági) rendszer jellemző viszonylata – Kornai 1980). Végül – nem említve további osztályozási lehetőségeket – a korrupció irányulhat áruhiány megszüntetésére (mint ez jellegzetesen történt a szocialista rendszerben), eszköz-, forrás- vagy tőkehiányos állapot eliminálására (mint sok esetben van így a kapitalista rendszerben).

⁶² A kifejezés *irányjelölő* tartalmú is: az előnyök (javak, erőforrások, bizalom, befolyás, hatalom) „köz-” (közös, intézményes, szabályszerű) felől a „magán” (személyes, informális, jogosulatlan) felé juttatása (Ledeneva 2009).

- a szereplők *legalább egyike visszaél (diszkrecionális)*⁶³ *hatalmával*;⁶⁴
- a jelenséget jellemzi a társadalmi (és jogi) *szabályoktól való eltérés* (tiltott, jogellenes, meg nem engedett cselekvés),⁶⁵ illetve
- (főképp ebből fakadóan) a *rejtettség* is: a résztvevők olyan zárt⁶⁶ közösséget hoznak létre, amelynek a tranzakciók titkos jellegének megőrzése is célja.⁶⁷

Amellett, hogy az imént leírtakból jól kirajzolódik, hogy *a korrupció mindenkor feltételezi a konstruált szervezetek létezését* (Coleman 1991), nem mondhatjuk, hogy az itt felsorolt tényezők összegzése és egybegyűrése egy vegytiszta, univerzális definíció létrejöttét eredményezné. Az esetleges erre irányuló törekvést az is ellehetetlenítené, hogy egy adott társadalomban a korrupciónak⁶⁸ egyszerre legalább négyféle meghatározása létezhet: „a fejlett erkölcsi érzékkel bíró moralistáké; az írott jogban lefektetetté; az írott jog kikényszerítettségének mértékéé; és a hétköznapiak gyakorlatáé” (Noonan 1987: xii, idézi Klitgaard 1991: 23). Ezekből következően *a korrupció és definíciója* – a legtöbb társadalmi jelenséghez és azok meghatározásához hasonlóan – *sajátos dinamikával jellemezhető*, amely kultúránként és történeti időnként is változik.

Disszertációmban olyan jogerős bírósági ítélettel zárult eseteket vizsgállok, amelyek több szereplő részvételével, az elmúlt tizenöt évben történtek Magyarországon. A témaválasztás jellegét, illetve a leírtakat figyelembe véve kutatásom számára a legmegfelelőbbnek a jogon alapuló definíciók körébe tartozó azon meghatározást tartom, mely szerint *a korrupció (köz)hatalommal való visszaélés (egyéni) haszonszerzés céljából*. A definíciót két ponton módosítottam. Egyfelől a „köz” kifejezés zárójelbe tételével arra utalok, hogy a korrupció egyes eseteiben a szereplők nem közhatalommal élnek vissza – lásd például a B2B jellegű ügyeket. Másfelől nem feltételezem, hogy a korrupció szereplői kizárólag személyes előnyre tesznek szert, azaz

⁶³ A jog perspektívájából ennek az a jelentősége, hogy „a diszkrecionális jogkör a felülvizsgálat lehetőségét korlátozza” – <http://www.sze.hu/euhir/page4.html>. Myrdal (1968: 945) igen korán rámutat erre.

⁶⁴ Ez *nem feltétlenül* jelent hivatali hatalommal vagy pozícióval való visszaélést – vö. például a befolyással üzérkedés azon esetével, amikor az illető *hivatalos személynek adja ki magát*.

⁶⁵ Ehhez Aidt (2003) megfogalmazásában *gyenge intézményekre* van szükség. Mindez hálószerűen kapcsolódik további témákhoz és altémákhoz, így a *tulajdonjogok védelméhez*, a *szerződést kikényszerítő intézményekhez* vagy a *kikényszerítő hatalmat korlátozó intézményekhez* (Kapás 2005).

⁶⁶ A részvétel kizárólagos, korlátozott vagy feltételekhez kötött (Weber 1987).

⁶⁷ Nem értek egyet azzal az állítással, mely szerint a korrupciónak nincsenek közvetlen károsultjai (*direct victims*) – vagy megfordítva: a tranzakció résztvevői csak „nyertesek” (Rabl-Kühlmann 2008). Ellenpéldaként hozom a zsarolást, ahol a zsarolt fél – fenyegetés vagy kényszer hatására – (vagyoni) hátrányt szenved el.

⁶⁸ Noonan (1987) eredeti megfogalmazásában „a megvesztegetésnek”.

nem zárom ki annak lehetőségét, hogy a haszonszerzés esetleg egy jól körülhatárolható társadalmi csoport, párt(ok), vállalat(ok) stb. részére (is) történt.⁶⁹

1.4 A kutatás elméleti keretei

A tudományos elméletek folyamatos változásban vannak. Alapjaik és felépítményeik koherens logikai rendszert alkotnak, amelyek korlátosak, azaz érvényességi körük véges. Határaikat sokszor nehéz meghúzni, ami az állandó változás következménye is – e konkrét esetben: a korrupció határait például azért is nehéz meghatározni, mert szereplői egyszerűen bele is sodródhatnak korrupciógyanús helyzetekbe, akár olyan okból kifolyólag, melyet nem korrupt cselekményt végrehajtandó szándékkal idéztek elő,⁷⁰ viszont cselekedetük betöltött egyúttal egy büntetőjogi tényállást is.⁷¹ Ehhez hasonlóan: az elméleti keretek lehatárolását illetően is zavarba ejtő helyzet állhat elő, ha a kutató azzal a helyzettel szembesül, hogy nem „érdemes, mondta [Hankiss] Elemér, a korrupció elméleti irodalmával babrálni, mert egy élet kevés az elolvasásához, meg általánosságban úgyis elmondtak már mindent” (Gombár 1998: 49). Mindezt figyelembe véve juthatunk arra a következtetésre, hogy a nehézségek inerciáját csökkentheti, ha egy *kutatásban több teóriát együttesen alkalmazunk*.

Ezen gondolattól vezérelve kutatásomban közgazdasági és szociológiai elméleteket is felhasználok. Elsőként, csupán említésszerűen, az eredetileg közgazdasági alapokon nyugvó *racionális döntések elméletére* utalok, majd az új intézményi közgazdaságtan *ügynök- vagy más néven megbízási elmélete* és a *tranzakciós költségek elmélete* fontosabb elemeinek kiemelése után, a szakasz második felében a *klasszikus szociológiai hagyomány* kutatási szemléletéhez illeszkedő *beágyazottság* és *bizalom* kérdését tárgyalom. Ez utóbbiak kapcsán választásomat az a vélekedés irányítja, hogy az emberi cselekvések mögött *nem gazdasági motivációk* is meghúzódnak.⁷² A kapcsolatok figyelembe vétele, a döntések személyes viszonyokra és érzelmekre gyakorolt hatásának és azok lehetséges lelki következményeinek mérlegelése (félelem a

⁶⁹ Sajó András (1998: 38) is hasonló álláspontot képvisel.

⁷⁰ A felvetés Juhász Páltól származik.

⁷¹ Nem véletlen, hogy a büntető törvénykönyvek (beleértve a magyart is) nem használják a korrupciót önálló tényállásként – a fogalom jogi körülhatárolása is pontatlan volna. Megjegyzem, a 2013. július 1-én hatályba lépett (új) magyar Büntető Törvénykönyv koncepciójában és fogalomhasználatában is új fejezetcím alá sorolva *nevesít(i a) korrupciós bűncselekményeket* (lásd a Btk. XXVII. Fejezetét).

⁷² Juhász (1997: 393) egy mondatát némileg átformálva és a témára aktualizálva: a korrupció lehetőségei nem csupán, és nem is elsősorban a gazdaságban határozódnak meg.

kudarctól, fájdalomtól, sikertelenségtől stb.) mind olyan *ráción túllépő* hajtóerők,⁷³ melyek ugyancsak a tipikusan hiányos informáltsággal jellemezhető döntési szituációk építőkövei. Másképp fogalmazva: a szereplők szokásaik, hiteik⁷⁴ és racionális tényezők együttes hatása alapján döntenek. Az elméletek ezen sorrendjével olyan ívet szeretnék megrajzolni, melyben az egyéni döntésektől a szerződéses kapcsolatok érintésével eljutunk a társas kapcsolatok súlypontját képező bizalomig, amely a formális szerződésekben tömítőanyagként, az informális kapcsolatokban pedig kötőanyagként képes funkcionálni.

Elméletek az új intézményi közgazdaságtan világából

Korrupciós kutatások során a RDE mellett több kutató közgazdasági modelleket is használ. Ezek nemritkán az *új intézményi közgazdaságtan* teóriái közé tartoznak, melyek olyan *korlátozottan racionális cselekvőket* tételeznek fel, akik *önérdekkövetők (opportunisták)*⁷⁵ és *haszonmaximalizálók*.⁷⁶ A neoistitucionalizmuson belül *három fő kutatási terület* különíthető el: a megbízási- vagy ügynökelmélet, a tranzakciós költségek és a tulajdonjogok elmélete.⁷⁷ Az intézmények elemzésbe való bekerülésével az egyéni döntések mellett *megmutatkozik a társas interakciók és az azokat strukturáló játékszabályok jelentősége is*. Vizsgálat tárgyává válnak a cselekvők közti interakciók elveit meghatározó, kockázatokat rejtő szerződések, amelyek motiváló hatásuk mellett költségesek, és bizonytalanságot hordoznak.

Ügynökelmélet vagy megbízási elmélet

Az ügynökelmélet fogalmi–elemzési keretét számos kutató használta a korrupció résztvevői közt létrejövő és fennálló szerződéses viszonyok modellezésére.⁷⁸

⁷³ „Az igazán bízó ember nagyon gyakran figyelmen kívül hagy, vagy a valós értékén alul kezel bizonyos információkat. Talán nem is gondolja végig az egyébként racionálisan rendelkezésre álló információkat, vagy, ha feldolgozza is őket a ráció szintjén, esetleg mégsem cselekszik ezen információk figyelembevételével racionálisan. A szerint jár el, amit igaznak *hisz*.” Akerlof–Shiller (2011: 35)

⁷⁴ „A villamos azért jár, mert a villamosvezető – minden szabályzat, szervizelési és ellátási zavar, és minden utasítás ellenére – azt hiszi, hogy neki a villamosvezetés a dolga.” Juhász (1997: 392)

⁷⁵ „Ez azt jelenti, hogy a tranzakció résztvevői a cserekapcsolat kialakításakor (a) saját érdekeiket követik, valamint számolnak azzal a lehetőséggel, hogy ennek során (b) trükkökkel, félrevezetéssel, információk visszatartásával stb. élnek.” (Kieser 1995: 283). Az opportunistamust Williamson (idézi Dyer 2002: 177) „fortélyal való önérdekkövetésként” definiálja.

⁷⁶ Önálló kötet is megjelent *The New Institutional Economics of Corruption* címmel (Lambsdorff et al. 2005).

⁷⁷ Jóllehet, ez utóbbival disszertációmban nem foglalkozom, meghatározó elméleti pozícióként tekintek rá. Ezt azzal támasztom alá, hogy *korrupció esetén* (ez az ideáltípusok elemzéséből is kiolvasható – lásd a 4. fejezetet) *tipikus módon valamifajta pénzbeli vagy egyéb, értékkel bíró dologi (akár tulajdonjogi) átrendeződés is történik* – erre utal della Porta és Vannucci (1999: 37), valamint Galasi–Kertesi (1990) is. Sonja Oppen (2005) tanulmányában Kína példáján mutatja be a hiányosan definiált tulajdonjogok káros következményeit.

⁷⁸ Mások mellett lásd például Banfield (1975), Rose-Ackerman (1978) vagy Klitgaard (1991).

Középpontjában „a szerződés és annak a megbízó (principal) és a megbízott (agent) kapcsolatában betöltött szerepe áll” (Kieser 1995: 264), *tipikus példáiban* tulajdonos és menedzser, munkaadó és munkavállaló, vezető és beosztott szerepel, akik közt olyan szerződéses viszony van, melynek keretében a megbízó bizonyos feladatokat és döntési jogköröket ruház át a megbízottra.⁷⁹ A megbízó a feladatok elvégzéséért javadalmazásban részesíti a megbízottat, aki munkaerejét, tudását és hűségét adja cserébe.⁸⁰ Az ügynökelmélet *központi kérdései* ez utóbbi mozzanat kapcsán vetődnek fel, ezek összefoglalását az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat. Összefoglaló táblázat az ügynökelméletről

Kulcsprobléma	Az informáltság és a kockázatvállalás költségeinek kérdése a megbízó–megbízott kapcsolatában
Az elemzés alapegysége	A megbízó és a megbízott közti szerződés
Egyénekkal kapcsolatos előfeltevések	Önérdékkövető, korlátozottan racionális, kockázatkerülő
Szervezetekkel kapcsolatos előfeltevések	A cselekvők eltérő céljaiból eredő konfliktusok, hatékonysági probléma, információs aszimmetria
Információkkal kapcsolatos előfeltevések	Az információ megvásárolható jóság
A szerződéskötés problémái	Kontraszelekció, morális kockázat és kockázatmegosztás
A probléma fókusza	A részben eltérő célokkal és kockázatvállalási hajlandósággal rendelkező megbízó és megbízott közti kapcsolat

A táblázat forrása: Eisenhardt (1989: 59)

A tranzakciós költségek elmélete

Kuczi Tibor (2004) tanulmányában felidézi, hogy Ronald Coase 1937-ben publikált írásában arra a kérdésre keresi a választ, hogy a piac termeléskoordinációja mellett miért jönnek létre olyan alternatív szerveződések, amelyek képesek a piacot saját szervezetükkel helyettesíteni? Coase nyomán magam is hasonló kérdéseket tettem fel, ezek megválaszolását segíti a tranzakciós költségek elmélete, melynek célja annak meghatározása, hogy „a tranzakciók egyes típusait (amelyek eltérő költségjellemzőkkel

⁷⁹ A tulajdonlás és irányítás szétválására Radner (2002: 130) szerint már Adam Smithnél is találunk utalásokat.

⁸⁰ A 4.2-es alfejezetben konkrét példával illusztrálom a modell alapesetét, majd azt is bemutatom, hogy hogyan alkalmazható a korrupció különböző ideáltípusaira.

rendelkeznek) milyen intézményi megoldással (melyek bizonyos költségreleváns jellemzőkben szintén különböznek) lehet relatíve a legkisebb költségekkel lebonyolítani és megszervezni” (Williamson 1985: 41, idézi Kieser 1995: 281). Az elmélet tehát a *hatékonyság* kérdését vizsgálja, melynek kritériumaként a *korlátozott erőforrások* minél takarékosabb felhasználását jelöli meg. A felhasznált erőforrások egyfelől a csere tárgyát képező javak vagy szolgáltatások előállításának (*termelési költségek*) alapjául, másfelől a tranzakció megszervezésének és lebonyolításának (*tranzakciós költségek*) alapjául szolgálhatnak. A tranzakciós költségek egy része a cselekvők magatartásából ered (*korlátozott racionalitás, opportunizmus*), másik része pedig a tranzakciók jellemzőinek (költségeinek) következménye (*tranzakcióspecifikus beruházások, parametrikus és magatartási bizonytalanság és a tranzakció gyakorisága*). Ezek egy része a szerződéses megállapodás előtt (*ex ante*), míg más részük azt követően (*ex post*) merül fel. Az egyes alternatív intézményi formák hatékonyságának összehasonlításához a termelési és tranzakciós költségek összehasonlítása adja az alapot (Kieser 1995: 281-299).

Társadalmi és intézményi beágyazottság

A beágyazottság fogalmának megjelenésével gyökeresen új közelítésmód tűnt fel a társadalomtudomány szemléleti–fogalmi palettáján.⁸¹ A Polányi nevével fémjelzett koncepció rendkívül termékenynek bizonyult, még ha számos kritika érte is az elmúlt évtizedek során. Magam a beágyazottság granovetteri megközelítésmódjával értek egyet, aki *beágyazottság alatt azt érti, hogy* „a gazdasági cselekvést, eredményeket és intézményeket befolyásolják a cselekvők személyes kapcsolatai, és a kapcsolatháló egészének a szerkezete” (Granovetter 1994: 65). Elemzésének középpontjában az áll, hogy „a cselekvés és az intézmények miként ágyazódnak konkrét, folyamatosan létező társadalmi kapcsolatok rendszerébe” (Granovetter 1994: 63). Értelmezésében különválnak a *beágyazottság relációs és strukturális aspektusa*: míg az előbbi esetén az egyes szereplők személyes kapcsolatai, én-hálózataik jellegzetességei érdemelnek figyelmet, utóbbi esetben az elemzés fókuszában a teljes hálózat szerkezeti sajátosságai állnak. Gondolatmenete újat hoz, amennyiben a gazdasági jelenségek értelmezési keretének kialakításakor mind a közgazdászok alulszocializált, mind a szociológusok túlszocializált felfogását meg kívánja haladni.

⁸¹ Polányi Károly mutatott rá elsőként, hogy az „emberi gazdaság [...] intézményekbe – gazdasági és gazdaságon kívüli intézményekbe – ágyazódik és szövődik bele” (Polányi 1976: 240).

A bizalom szerepe a korrupciós tranzakciókban

A bizalom társadalomtudományi jelentősége az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben megnőtt, s szerepe mára beárazódni látszik az egyéb szocioökonómiai tényezők mellett.⁸² Mintegy kéttucat definíciójában (vö. James 2010) közös (részben implicit) elemnek tekinthető, hogy (i) bizalomról legalább két szereplő interakciója esetén beszélhetünk, (ii) melyben a felek a másik várható jövőbeli cselekvésére vonatkozóan valamilyen feltételezéssel vagy várakozással élnek. E várakozás (részben) abból ered, hogy (iii) a cselekvők nem egyformán informáltak, (iv) oportunizmus esetén sérülékenyek, valamint lényeges, hogy (v) az egyik fél várakozásoktól eltérő cselekvése hatással van a másik jólétének állapotára is. Gambetta megfogalmazásában: ha az egyik szereplő bízik a másikban, akkor azt feltételezi, hogy a másik jövőbeli cselekvése számára hasznos lesz, vagy legalábbis nem lesz hátrányos; ehhez a feltételezéséhez olyan magas szubjektív valószínűségi szintet rendel, ami elegendő ahhoz, hogy a kooperációt válassza (Gambetta 1988: 217, idézi Rose-Ackerman 2001: 526).⁸³

Korrupciós tranzakciók esetén meghatározó a felek közti *bizalom*. Kutatásomban Mari Sako (1998) tipológiáját használom, amely jól operacionalizálható elméleti–fogalmi keretet kínál a szerződéses kapcsolatok és a bizalom összefüggésének vizsgálatához. Ennek fókuszában az áll, hogy az egymással (szerződéses) kapcsolatba lépő intézmények és egyéni cselekvők a koordináció milyen típusát választják (Csabina et al. 2001).⁸⁴ Az üzleti partnerek koordinációjának két tiszta típusaként Sako *távolságtartó szerződéses viszonyt*, valamint *elkötelezettségen alapuló viszonyt* különböztet meg. Az előbbi esetén a konkrét gazdasági tranzakció lebonyolítása előtt a felek részletes írásos szerződést készítenek, melyben igyekeznek minden eshetőségre felkészülni. Az utóbbinál a kölcsönös elkötelezettség a meghatározó, ekkor a

⁸² Erről a sikerkönyvek és az egyre nagyobb számban megjelenő publikációk mellett a különféle szakirodalmi összefoglalók megjelenése is tanúskodik – lásd például Bigley–Pearce (1998), Tarnai (2003), Tóth (2004). Hasznos iránytű a Harvey S. James összeállításában készült „World Database of Trust” is.

⁸³ Fukuyama (1997: 21, 23) megközelítésében a bizalom olyan értékek, normák, etikai törvények és kölcsönös morális kötelezettségek ösztönzésére alakul ki, melyeket a közösség tagjai mindannyian magukévá tettek. Sobel (2002: 148) gazdasági szemléletű definíciójában a bizalom arra való hajlandóság, hogy engedélyezzük, hogy mások döntései befolyásolják saját jólétünket. Zucker a szociológia szémszögéből úgy fogalmaz, hogy a bizalom olyan várakozások halmaza, amelyet a csereüzletben résztvevők mindegyike oszt (idézi James 2010).

⁸⁴ Amikor a felek „a szerződést megkötik, a vevő bízik abban, hogy az eladó tisztességesen betartja a szerződés betűjét és szellemét az áru vagy szolgáltatás minőségét és a szállítás határidejét illetően. Az eladó pedig bízik abban, hogy a vevő fizetni fog.” (Kornai 2003: 21). Mindez nemcsak a tranzakciós költségeket csökkenti, hanem arra is rávilágít, hogy gyakran a *megelőlegezett bizalom* teszi lehetővé a tranzakció létrejöttét.

tranzakcióra anélkül kerül sor, hogy a partnerek minden feltételt előzetesen tisztáznának, vagy szerződést kötnének.

Sako szerint a bizalom az egyik tranzakciós partnernek a másikkal kapcsolatos azon várakozása (lelkiallapota), hogy az kiszámítható és kölcsönösen elfogadható módon viselkedik. A kiszámíthatóság kérdése több dimenzió mentén felmerülhet, ami módot ad arra, hogy különbséget tegyünk *szerződéses bizalom*, *hozzáértésbe vetett bizalom* és „*goodwill bizalom*” között. A *szerződéses bizalom* azon a felek által közösen osztott normán alapul, hogy egymással tisztességesen viselkednek, és az egymásnak tett ígéreteiket megtartják. A *hozzáértésbe vetett bizalom* a készségekre fókuszál, vagyis az üzleti partnerek arra vonatkozó várakozása, hogy a másik fél rendelkezik a vállalt feladat teljesítéséhez szükséges technikai és menedzseri kompetenciával. A bizalom e két típusa mindkét koordinációs formában, a távolságtartó és az elkötelezettségen alapuló viszonyban is nélkülözhetetlen.

A szerződéses viszonyok két típusa a bizalmi hierarchia csúcsán álló *goodwill bizalom* megjelenésével különíthető el. Goodwill bizalom „esetében – szemben a „szerződéses bizalommal” – nincsenek explicit ígérek, melyek megtartását a felek egymástól elvárják, és – szemben a „hozzáértésbe vetett bizalommal” – nincs szó rögzített szakmai sztenderdekről sem. Ennek a bizalom típusnak a sajátossága az egymással szembeni nem-specifikus kötelezettségek (*open commitments*) kölcsönös elvárása.” (Csabina et al. 2001: 25). Goodwill bizalom akkor jöhet létre, ha a felek közös törekvése az, hogy az együttműködés során fair módon viselkedjenek. Ennek megjelenésével tehetünk különbséget a szerződéses kapcsolatok ideáltípusai között: amennyiben a partnerek között a bizalomnak ez a típusa is kialakul, elköteleződésen alapuló üzleti kapcsolat jön létre. Ez a korrupció szereplői számára is létfontosságú, akiket gyakran a tevékenységük legális látszatát keltő távolságtartó szerződéses kapcsolatok kötnék össze,⁸⁵ ám a korrupciós ügylet részleteit már tipikusan szóban rögzítik, arról nem kötnék írásos szerződést, azaz együttműködésük elkötelezettségen alapuló viszonyt testesít meg. Vagyis megjelenik köztük a goodwill bizalom is,⁸⁶ ami azért is meghatározó, mert az illegális magánszerződésekben foglaltakat – a legális

⁸⁵ Lambsdorff (2007: 215-222) külön figyelmet szentel azoknak a nyilvánosság előtt becsületesnek mutató kapcsolatoknak, amelyek szereplői a tisztességesség látszatát keltve, legális szerződések (álcaja) mellett korrupciós tevékenységet folytatnak.

⁸⁶ Piaci szerződések esetén ez a fajta bizalom emlékeztet a „gentlemen’s agreement” kifejezés tartalmára. Korrupció esetén azonban a „goodwill bizalom” kialakulása mögött gyakran félelem (is) állhat.

szerződésekkel ellentétben – az állam nem kényszeríti ki.⁸⁷ Mindezek alapján a bizalom jelentősége abban kulminálódik, hogy olyan *informális kikényszerítési mechanizmust* testesít meg, amely a társadalmi–gazdasági kapcsolatokat jótékonyan megolajozva *megkönnyíti a kooperációt, csökkenti a tranzakciós költségeket, és gördülékenyebbé teszi a gazdasági folyamatokat.*⁸⁸

Végül egy bizalommal kapcsolatos, tisztázást igénylő ellentmondást is felvetek. Ahogy a 3. fejezetben is említettem, a rendszerváltás utáni Magyarország, nemzetközi összehasonlításban számos tanulmány szerint *komoly bizalmi deficittel küszködő ország* (Kornai–Rose–Ackerman 2005, Kornai et al. 2005, Tóth 2009, Muraközy 2012). A Tárci 2009-es tanulmánya szerint *a más emberek iránti bizalom mértéke közepes, míg az intézményi, különösen a politikai intézmények iránti bizalom a legalacsonyabbak közé tartozik.*⁸⁹ Ez azonban, ahogy a bizalmi mutatók eltérő dimenziói is mutatják, nem egysíkú és nem is egyértelmű kérdés. Egyfelől ugyanis a magyar lakosság általános bizalmi szintje alacsonyabb, mint Nyugat-Európában, másfelől viszont az a *kettősség is jellemzi*, hogy *míg a volt szocialista országok közül más emberek iránt a magyarok vannak leginkább bizalommal, az állami intézményeket csak nagyon kevésbé érzik magukénak, és továbbra is kijátszandó „ellenségként” kezelik őket.*⁹⁰

Jól példázhatja az emberek egymás iránti bizalmának alakulását a *járásbíróságokhoz, valamint a közigazgatási és munkaügyi bíróságokhoz érkezett ügyek száma.*⁹¹ A *polgári perek száma* az 1997-es csúcsot követően (195.957 per) 2012-2013-ra a rendszerváltáskori szintre csökkent (kis szórással 145.000 per évenként), míg a *gazdasági perek száma* az 1995-ös csúchoz képest (22.725 per) 2012-2013-ra mintegy 10.000-rel csökkent (12-13 ezer per évenként). Ezek szerint *a magyarok nem pereskednek egyre nagyobb számban egymással*, a közösségi normák meggyengülését, az egymás iránti bizalom hanyatlását (és az ellentétek jogi útra terelését) ez a mutató nem erősíti meg.

⁸⁷ Azaz szerződésszegés esetén nincs lehetőség az igazuk bíróság előtti bizonyítására, helyette többnyire a fenyegetés, a zsarolás vagy a törvényen kívüli erőszak marad.

⁸⁸ Úgy is fogalmazhatunk, hogy a tranzakciós költségek (például az ellenőrzés vagy a szerződésben foglalt kikényszerítésének) mértéke és a bizalom szintje között fordított reláció áll fenn (Furubotn–Richter 1998: 49). Erre az összefüggésre és forrására Lamsdorff (2007: 211) hívta fel a figyelmet.

⁸⁹ A World Values Survey mintáiban szereplő összes európai állam közt.

⁹⁰ Mindkét adat a *relativitás jó indikátora*, szemléletesen illusztrálják a kontextus változásának hatását.

⁹¹ A Magyar Statisztikai Évkönyv 2011-es kiadásában csupán 4 év (2000, 2009, 2010, 2011) adatai szerepelnek, ám a Központi Statisztikai Hivatal internetes oldalán évekre bontva, 1990-ig visszamenően találhatóak adatok: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zjb001.html.

Ez utóbbi állítással nem a magyar társadalom normazavaros, bizalomhiányos állapotát kérdőjelezem meg. Itt csupán arra akarok rámutatni, hogy a bizalomnak ez a kettőssége az egyel megelőző bekezdés elején említett ellentmondás hálóját is felfeszíti: miközben egyfelől a fent leírtakból egyértelműen kiderül, hogy a korrupciós tranzakciók végrehajtásához szükség van bizalomra, másfelől azt láthatjuk, hogy az intézmények iránti bizalom kirívóan, míg a más emberek iránti bizalom közepesen alacsony hazánkban. Felmerül a kérdés: ilyen bizalomdeficit dacára hogy lehet, hogy Magyarország mégis közepesen korrupt ország? Másképp fogalmazva: miféle (kapcsolati-)bizalmi tőke szükséges (és van jelen) ahhoz, hogy a korrupció sokak számára mégis napi tapasztalatként legyen, lehessen jelen?

Mindezt meg is fordíthatjuk. Amellett, hogy létezik specifikus bizalom, elképzelhető, hogy *a közintézmények iránti bizalmatlanság (is) indukál olyan kényszert*, ami a társadalom egyes tagjait arra hajtja, hogy mintegy „üzleti biztosítékként” olyanokkal szerződjenek, akiről tudják, hogy be fogják tartani a szerződéseket. Egyetértek azzal, hogy a bürokráciával szemben az emberekben *kényszerbizalom* is létezik (Jávor–Rozgonyi 2005);⁹² azonban a felvetésem arra irányul, hogy ez a bizalom sok esetben, éppen kényszerű jellege folytán csak bizonyos eljárások esetén kényszeríti az embereket „bizalomteljes” viselkedésre (*szituáció specifikusság*). Vagyis érvényességi körét több tényező, például a „tét” nagysága is korlátozza: egy személyi igazolvány igénylése kapcsán a legtöbb embernek nem éri meg azt feketén beszereznie, mert több kára származhat belőle, mint haszna. Itt tehát a személytelen (köz)intézmények iránti (akár kényszer)bizalom a kifizetődő. Azonban, ha egy nagy értékű szerződés elnyerése a tét, könnyen lehet, hogy sokan a személyes kapcsolati hálójuk segítségével igyekeznek növelni a siker valószínűségét, mert ismervén a bürokratikus eljárások menetét (a cselekvéskoordináció kulturális karakterét), feltételezik például, hogy más versenytársak is hasonló eszközökkel élnek, ami csökkenti a saját esélyeiket. *A személyes bizalom tehát itt kompetitív előnyt jelent.*

Ez a kérdés a weberi ideáltipikus bürokrácia modelljéhez is elvezet, amelyben a hivatalnokok személytelen intézményekhez hűségesek, és a „sine ira et studio” elve

⁹² „Az intézményekbe vetett bizalmunknak pedig sokszor nincs alapja, hiszen szemünk láttára folyik a korrupció, olvassuk a sokszor meglepő rendőrségi, ügyészégi eljárásokat, és bírósági ítéleteket. Próbálja azonban valaki nem elhinni, hogy ezek az intézmények rosszul, esetenként korruptan működnek. Mi történne? Talán nem venne lakást, és inkább albérletben lakik élete végéig? Vagy ha vesz lakást, akkor nem adja be a földhivatalba bejegyzésre a papírokat? Esetleg úgy gondolja, hogy többet nem működik együtt a hivatalokkal, hatóságokkal, önkormányzattal, bírósággal, adóhivatallal? Előbb-utóbb azt látná, hogy konfliktusok közepébe kerülne, büntetések tömegét kapná, végül érte jönne a rendőrség is.” Jávor–Rozgonyi (2005: 140)

szerint, professzionálisan végzik a feladatukat. Megkockáztatom, hogy „tisztá” bürokrácia esetén bizonyára a goodwill bizalom is megjelenik, mert a szereplők kölcsönösen számíthatnak egymás korrektségére, elfogulatlanságára, tisztességére. Azaz nem csak a szerződés betűje szerint, hanem annak szellemében cselekszenek.⁹³ Az ideáltipikus esettel szemben a magyarországi helyzet az, hogy a demokratikus átmenet folyamán „a paternalizmus kellemes langyosságát nem váltotta fel a „mi rendszerváltásunk”, a „mi vagyunk az állam” demokratikus légköre” (Tóth 2009: 20), ami, egyebek mellett, nem tette lehetővé, hogy az emberek magukénak érezzék az új berendezkedés intézményeit (lényegében a teljes államrendszert). Ennek következtében a bürokratikus szerződésekbe és hozzáértésbe vetett bizalom (részint) kényszerbizalomként jött létre, és nem alakult ki a közintézményekkel szembeni „goodwill bizalom” sem. Mivel ez utóbbi hiányában többnyire csak jelentős tranzakciós költségű szerződésekkel (és egyéb eszközökkel) lehet biztosítani a teljesítést, illetve nemteljesítés esetén a szerződések kikényszerítése ugyancsak költséges (rosszabb esetben lehetetlen), racionális döntéssé válhat a *kényszerhelyettesítés*, amely esetben a szereplők olyan bürokratákkal intézik az ügyeiket, akikkel a személyes kapcsolat miatt eredendően megvan a goodwill bizalom, és számíthatnak egymás kölcsönös segítségére.⁹⁴ Ebben az esetben *személyes tapasztalatokon nyugvó, stratégiailag partikularizált, személy- és szituációspecifikus bizalomról* beszélhetünk.⁹⁵

⁹³ A szerződés betűje kifejezés itt lehet elvont értelmű is, ha például szóbeli megállapodásról van szó.

⁹⁴ Az ilyen típusú hatást a 5.3-as alfejezetben *céllellentétes intézményi vagy strukturális nyomásnak* nevezem.

⁹⁵ *Janus-arcú bizalom*: bizalomhiány az arctalan intézményekkel szemben, bizalom a személyes csoportban. Rezonáló eredmény, hogy az „önkorlátozás hiánya Magyarországon az adómorálban, az állami vagyon megszerzésében, általánosságban: a nagyobb, arctalanabb közösségekkel szemben nyilvánul meg; a kisebb – rokoni, baráti stb. – csoportokon belül viszont erős a szolidaritás.” (Kuczi 2000: 56).

„A zavarosban való halászáshoz „zavarosra” is szükség van.”

2. MAKROSTRUKTURÁLIS OKOK⁹⁶

Visszatekintve az időben, azt láthatjuk: a kutatókat már legalább fél évszázada foglalkoztatja az a kérdés, hogy egyes országokban miért magasabb a korrupció szintje, mint másokban? Különösen izgalmas témává vált ez az 1960-as években, a dekolonizációs hullám tetőzése idején, amikor az új demokratikus államok születése sokakban egy tisztességesebb világ létrejöttének reményét is felébresztette.⁹⁷ A vágyott változások gyors bekövetkezése végül elmaradt, ez pedig olyan új kutatások megindításának igényét is életre hívta, melyekkel szemben a korrupció okainak egyértelmű meghatározása volt az egyik legfőbb elvárás. Azt a korrupciós meghatározások sokszínűsége és az univerzális definíció hiánya is előrevetíti, hogy az efféle elvárásoknak nehéz megfelelni – de legalábbis két dolgot sejtetni enged. Egyfelől azt, hogy a korrupció okai igen változatosak és sokrétűek lehetnek, másfelől azt, hogy nem (mindig) könnyű őket meghatározni. Pontosabban: bizonyos korrupciós esetek okai rendszerint jól körülhatárolhatók, ezek azonban nem feltétlenül általános érvényűek.

Ez egyfelől az okok közti interakciós hatásból fakad. Az idevonatkozó tanulmányok gyakori tapasztalata, hogy a regressziós modellekben a korrupció lehetséges okaiként megjelenő magyarázó változók viszonylag egyértelműen meghatározzák a függő változó értékét – egészen addig, amíg a modellbe újabb változók kerülnek. Ezek interakciós hatása gyakran megváltoztatja a magyarázó változók befolyását, így az eredmények robusztussága (sokszor) erősen feltételelessé válik. Az okok általánosíthatóságának problémája kapcsán, másfelől, arról is szó van, hogy a korrupció okaiként megjelölt tényezők jelentős része a korrupció következményének is tekinthető, amelyek egymástól való elkülönítését visszacsatolási hurkok (*feedback loops*) is nehezítik (Lambsdorff 2006). Mindezek ellenére – vagy éppen ezért – az elmúlt években (is) számos kutatást az okok meghatározásának célja hívott életre, az eredmények pedig bizonyos faktorok esetén erős oksági kapcsolatot mutatnak. A kutatások további tanulsága, hogy a különböző történeti, gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi összetevők komplex módon, időben és földrajzilag is eltérő mértékben

⁹⁶ Talán pontosabb lenne az a címadás, hogy: *a korrupciót valószínűsítő tényezők*; vagy: *a korrupció kockázati tényezői*. Ezt a társadalomtudományi magyarázatok sztochasztikus jellegét is figyelembe véve vetem fel, úgy vélem, inkább arról van szó, hogy *bizonyos tényezők növelik a korrupció bekövetkezésének valószínűségét*.

⁹⁷ A szakirodalmi hivatkozásokat illetően lásd például Montinola–Jackman (2002: 147).

kapcsolódnak össze és hatnak egymásra, ez pedig a korrupció területenként és időszakonként is eltérő mértékű jelenlétét eredményezi.⁹⁸

Az okok nagy számára tekintettel a közelmúltban több tanulmány is ezek csoportosítását vállalta feladatául. Mielőtt ezeket bemutatom,⁹⁹ Klitgaard (1991) nevezetes képletének¹⁰⁰ általános érvényű alkotóelemeire hívom fel a figyelmet, mely szerint:

KORRUPCIÓ = MONOPOLHELYZET + DISZKRÉCIÓ – ELSZÁMOLTATHATÓSÁG

Egyenletét az ügynökelmélet megbízó–megbízott–kliens modelljében értelmezi, és azt állítja, hogy az efféle meg nem engedett viselkedési formák elburjánzásának kimondottan kedveznek azok a helyzetek, amelyekben (1) a megbízott monopolhelyzetben van, (2a) diszkrecionális hatalommal rendelkezik és (2b) képes leplezni, rejtve intézni üzelmeit, valamint (3) nem kell tartania attól, hogy a megbízó elszámoltatja és felelősségre vonja tiltott cselekvése miatt. Frappáns és tömör képletét többnyire olyan strukturális eredetű tényezők alkotják, melyek hasznosságát elsősorban a korrupcióellenes irányelvek és politikák meghatározásában tartom kiemelkedőnek.

⁹⁸ Noha a disszertáció nem a pszichológia, a humánétológia vagy a genetika megközelítésmódjára épül, fontos megjegyezni, hogy a korrupció létrejöttében „nem csupán a társadalmi hatások lényegesek, nagyon fontosak az egyéni törekvések is. [...] a korrupcióval kapcsolatos kutatások bizonyos egyoldalúságot mutatnak e téren: főként a jelenség társadalmi összetevőit és hatásmechanizmusait vizsgálják, és eddig kevés figyelmet szenteltek az egyéni képességeknek, attitűdöknek, hajlamoknak. Ez pedig nem csupán a személyiségpszichológia, hanem a genetika tudományát is érinti. Továbbra is igaz ugyan, hogy nincs közvetlen kapcsolat a korrupció és a gének között, de áttételes kapcsolat mutatkozik. Mint a releváns kísérletekből kiderül, a személyiségvonások, attitűdök és társadalmi orientációk egyéni különbségeiért 40-60%-ban felelősek a genetikai tényezők” (Bereczkei–Tóth é.n.: 1). Az egyéni tényezők szerepének komplex vizsgálata során tehát az említett tudományterületek eredményei is lényegesek, melynek kapcsán megemlítem, hogy (ugyancsak) Max Weber kiemelkedő szellemiségének tanújele, hogy már az 1904-1905-ben írt, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című művében nagyrabecsülését fejezte ki Darwin eredményei kapcsán. Szavai szerint a „szerző elismeri, hogy személyesen és szubjektíven igen nagyra tartja a biológiai öröklődés jelentőségét” (Weber 1982: 25).

⁹⁹ Munkámban azokról a kutatásokról adok áttekintést, amelyek a korrupció *makrostrukturális okait* veszik számba. Kiválasztásukban az is szerepet játszott, hogy az elmúlt évtizedek kutatásainak meghatározó része – mind az okok, mind a következmények tekintetében – makrotényezőket vizsgált. Ezen kutatások nagy részét három közös vonás is jellemzi: egyrészt országok összehasonlító vizsgálatát végzik el, másrészt jellemzően percepciók kutatások adataira támaszkodnak, harmadrészt, a korrupciót politikai és intézményi okokkal magyarázzák (Reinikka–Svensson 2006: 359). Jóllehet, disszertációmban főként a makrotényezőknek szentelek figyelmet, a Gerald Caiden (2001: 21-26, idézi de Graaf 2007: 42) által említett *pszichológiai, ideológiai vagy technológiai tényezőket is meghatározónak tekintem*. (Sőt, elképzelhetőnek tartom a korrupció humángenetikai okainak körvonalazását is – ismét Webert (1987: 40) idézve: „Az öröklött (a „fajokra” jellemző) biológiai tulajdonságok különbségeit például – ha és amennyiben statisztikailag egyértelműen bebizonyosodnék, hogy az ilyen különbségeknek befolyásuk van a szociológiai szempontból releváns magatartás, tehát elsősorban a társadalmi cselekvés milyenségére, vagyis arra, hogy a társadalmi cselekvésnek milyen *értelmi* vonatkozása van – a szociológiának éppen olyan adottságokként kellene elfogadnia, mint a fiziológiai tényeket, teszem azt valamilyen fajta táplálkozási szükségletnek, vagy az öregedés cselekvésre gyakorolt hatásának a tényét.”) Az ismertetés tehát nem (kizárólagos) szemléletbeli elköteleződést tükröz, és egyúttal egy hiátusra is rámutat.

¹⁰⁰ A képletben említett tényezők, különösen a *diszkréció* kapcsán lásd még Jain (2001), Aidt (2003).

Ezek kialakításához azonban olyan további tényezőket is érdemes figyelembe venni, amelyeket a korrupció okait klasszifikáló tanulmányok megneveznek.

Az efféle vizsgálódások korai példája a Gallup (2000) kutatása, amely olyan *társadalmi–gazdasági helyzeteket sorol fel*, amelyekben a társadalmak korrupciós szempontból „különösen fertőzőkennyé válnak”. A felsorolás alapján ilyen időszak (1) a merev tekintélyelvű rendszerek hanyatlásának korszaka, (2) a „kezdeti tőkefelhalmozás” és „vadkapitalizmus” szakasza, amikor a közjavak és közszolgáltatások gyors privatizálásra kerülnek, vagy (3) a társadalmi változások olyan átmeneti periódusa, amikor a régi játékszabályok már nem működnek, az újak pedig még nem kristályosodtak ki. A tanulmány ebbe a körbe tartozóként említi (4) azon társadalmakat is, amelyben az uralkodó elit és a közalkalmazotti testület nem érez szolidaritást az általa irányított társadalommal szemben, (5) a csődbement országokat, amelyek vezetői a végső összeomlás előtt elrabolják az ország maradék vagyonát, és (6) az új, kialakulóban lévő piacgazdaságokat, ahol a szabad piac eszméje annyira erős, hogy bármiféle társadalmi ellenőrzést anakronisztikusnak bélyegeznek. Végül (7) a „hibrid társadalmakat”, amelyekben több „rendezési elv” működik egymás mellett, valamint (8) a fejlődő és „átmeneti” országokat a gazdag nyugati világ peremén.

A rendszerező tanulmányok másik része *az okokat diszciplináris jelleggel csoportosítja*. Ezen szerzők a kiváltó tényezőket (köz)gazdasági, politikai, bürokratikus–jogi, demográfiai, kulturális, vallási és egyéb kategóriák szerint osztályozzák, a kutatások eredményeit pedig egyesek két-három (Treisman 1998; Amundsen 1999; Del Monte–Papagni 2007), mások négy-hat (Alt–Lassen 2003; Seldadyo–de Haan 2006; Freille 2007; Seldadyo 2008; Ata–Arvas 2011) kategóriába rendezik. Egy ugyancsak idetartozó, ám kevésbé cizellált osztályozási rendszert alkalmazó szerzőpáros (Pellegrini–Gerlagh 2008) *történeti és jelenkori okokat különít el*. Tanzi (1998) distinkciója *a korrupció közvetett és közvetlen kiváltó tényezőit választja el egymástól*, míg de Graaf (2007) azokat *az alkalmazott elméleteket tekinti át*, melyek a kutatások során fogalmi–elemzési kontextusként szolgálnak.¹⁰¹

Disszertációmban magam is diszciplináris jelleggel veszem számba a korrupció lehetséges okait. A fejezet felépítését az előbb említett szerzők közül meghatározó módon inspirálta Seldadyo–de Haan (2006) és Freille (2007) tanulmánya, akik az elmúlt

¹⁰¹ De Graaf az elméletek közül elsőként a *közösségi döntések elméletét (public choice theory)* tárgyalja, amely elnevezés a szociológiában elsősorban a *racióális döntések elmélete* néven ismeretes (Szántó 1996).

bő másfél évtizedből több tucatnyi, a korrupció okait kutató közleményt elemeztek. A kutatók koncepcióját és különösen az előbbi tanulmány felépítését mintaadónak tartom, ám a szerzőkével csak részben egyező csoportosítást alkalmazok. A korrupció okait az alábbi klaszterekbe rendeztem: *(1) gazdasági tényezők, (2) politikai tényezők, (3) bürokratikus és szabályozási tényezők, (4) kulturális, vallási és dzsender tényezők, valamint (5) földrajzi és történeti tényezők.*¹⁰² Ezt a csoportosítási rendszert tudomásom szerint eddig nem alkalmazták, kialakítása során az említettek mellett többek közt Treisman (1998), Lambsdorff (2006) és Ata–Arvas (2011) munkájára is támaszkodtam.¹⁰³ A kutatások eredményeit összegző tanulmányok kapcsán szeretnék rámutatni, hogy egyesekre – többnyire azok vélt érvényessége, illetve más vizsgálatok eredményeivel való egybecsengése miatt – egymástól függetlenül több szerző is hivatkozott, míg másokat csupán egy-egy kutató említett meg.¹⁰⁴ Ennek apropóján két megjegyzést teszek. Egyfelől a disszertáció nem tárgyalja, hogy a felsorolt tanulmányokkal kapcsolatban milyen tételes módszertani és/vagy koncepcionális kritikák fogalmazhatók meg. Másfelől hangsúlyozom, hogy az egyes alfejezetek és táblázatok összeállítása során nem a korrupció valamennyi lehetséges (makrostrukturális) okának számbavétele volt a célom, sokkal inkább a gyakori szakirodalmi említések áttekinthető és további kutatásokhoz segítséget nyújtó, rendezett összefoglalása vezérelt.

2.1 Gazdasági tényezők

A közgazdaságtan számottevő hagyományokkal rendelkezik a korrupció okainak kutatásában, jóllehet empirikus felmérések – nem kis részben a kormányzati működés hatékonyságának nehéz kvantifikálhatósága miatt – korlátozott számban készültek (Mauro 2008). Ugyanakkor több argumentum is egyértelműen bizonyos gazdasági tényezők „korrupciógeneráló” hatása mellett szól, például (1) egyes gazdasági tevékenységek vagy piacok „hajlamosak” elősegíteni a járadékvadász magatartás kialakulását (köztük a természetes monopóliumok – helyi áramszolgáltatók, gázművek

¹⁰² Az angol táblázatok fordításában és a pontos (köz)gazdasági és politikatudományi kifejezések alkalmazásában segítségemre volt Norris (1997), Bayer (2001), Bogdanor (2001) és Samuelson–Nordhaus (2008) munkája, az eredeti szövegben szereplő rövidítések kapcsán pedig az Oxford English Dictionary internetes kiadása – <http://public.oed.com/how-to-use-the-oed/abbreviations/>.

¹⁰³ A klaszterek létrehozását segítette, hogy az elmúlt években az elemzések száma összességében is növekedett, és egyes specifikus dimenzióit is egyre gyakrabban vizsgálják (például a korrupció és dzsender kapcsolatát).

¹⁰⁴ Ezt a dolgozat 1. számú mellékletében található 4-8. táblázatokban számozással jelöltem.

stb.). Emellett (2) bizonyos típusú befektetések és költségek is jelentős kockázatokat rejtnek (például a nemzetközi kereskedelem egyes korlátozó tényezői, vagy közvetlen külföldi tőkebefektetések különleges koncessziós szerződésai). Végül a (3) sikerdíjas pályázatok is gyakorta képeznek jó táptalajt a korrupció számára (Freille 2007).

A szakirodalom leggyakrabban a gazdasági fejlettség és a korrupció közti kapcsolat jellegét és robusztusságát vizsgálja, azon belül is főképp a *jövedelem*, tipikusan az egy főre jutó GDP és a korrupció együtt járásának mértékét. Az eredmények alapján konszenzusos az álláspont afelől, hogy a jövedelem növekedésével a korrupció mértékének csökkenése tapasztalható.¹⁰⁵ E tekintetben több szerző is erős negatív korrelációs kapcsolatot talált (La Porta et al. 1997, 1999; Ades–Di Tella 1999; Treisman 2000; Fisman–Gatti 2002a; Persson et al. 2003), míg mások, noha szignifikánsan kisebb együtttható mellett, de ugyancsak kimutatták a negatív kapcsolat tényét (Goldsmith 1999; Rauch–Evans 2000; Persson et al. 2003; Tavares 2003; Serra 2006). Ezzel ellentétes eredményeket csupán kisszámú kutatás hozott (Braun–Di Tella 2004; Fréchette 2001), és a két tényező közti oksági összefüggést is kevés szerző kérdőjelezi meg (Kaufmann et al. 1999; Hall–Jones 1999).

A *jövedelemelosztás* és korrupció kapcsolatát a szakirodalom viszonylag ritkán tárgyalja, ami abból is fakad, hogy a jövedelemelosztás kérdései önmagában is „a legvitatottabbak közé tartoznak az egész közgazdaságtanban” (Samuelson–Nordhaus 2008: 203).¹⁰⁶ Paldam (2002) szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedésével együtt jár a korrupció elterjedése, ám Gupta és szerzőtársai (1998) fordított oksági viszonyt tételeznek: a korrupció burjánzása vonja maga után a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedését. Más kutatások nem találtak szignifikáns összefüggést a korrupció és a jövedelemelosztás mértéke között (Park 2003; Brown et al. 2005). Tanulságos eredmény, hogy a *kormányzati szektor nagyságának* korrupciógeneráló ereje, pusztán annak nagysága alapján nem állapítható meg (Montinola–Jackman 2002). Egyfelől megfigyelhető, hogy azok az országok, amelyek a közszolgáltatások biztosítása érdekében kiaknázzák a növekvő mérethozadék elvét (vagyis ahol alacsony az egy főre jutó közszolgáltatások aránya), cserébe a közszolgáltatásokat igénylők magasabb korrupciós keresletével néznek szembe (Elliott 1997; Fisman–Gatti 2002a; Adserà et al. 2003). Másfelől pozitív korreláció is kimutatható, miután a nagyobb

¹⁰⁵ Ugyanakkor az okság irányát illetően további kutatások szükségesek – lásd bővebben Freille (2007).

¹⁰⁶ A jövedelemelosztás a jövedelmek eltéréseire, szóródására utaló fogalom, amelynek mértékét gyakran a Lorenz-görbe néven ismert diagram segítségével mutatják be.

méretű állami szektor több korrupciós lehetőséget rejt magában (Husted 1999; Ali–Isse 2003).¹⁰⁷

Sokkal egyértelműbb a helyzet, ha a *kereskedelem nyitottságát*, valamint az *import* és a korrupció kapcsolatát vizsgáljuk. Több kutatás (Ades–Di Tella 1999; Treisman 2000; Herzfeld–Weiss 2003) egybehangzó, ám nem egyformán erős korrelációt mutató eredménye szerint az importarány és a kereskedelem nyitottságának növekedésével a korrupció csökkenése tapasztalható, ami abból is fakad, hogy a különböző vámok és kereskedelmi korlátozások lebontása elősegíti a korrupciót ösztönző helyzetek számának csökkenését. Wei (2000a) és Gatti (1999) kutatásaikban tovább mennek: azt állítják, hogy a kereskedelem nagyobb fokú nyitottsága az eleve alacsonyabb szintű korrupció következménye. A *nyersanyag export* hatását illetően az elemzési eredmények (Fréchette 2001; Tavares 2003) megerősítik Tornell–Lane (1998) azon hipotézisét, mely szerint az ásványkincsekben gazdag országok sűrűn szembesülnek a nyersanyagokhoz fűződő járadékvadászat problémájával.¹⁰⁸

Az előzőekkel ellentétben a Heritage Foundation és a Fraser Institute indexei alapján meghatározott *gazdasági szabadság* mértéke jellemzően negatív korrelációs kapcsolatot mutat a korrupcióval (Treisman 2000; Park 2003; Gurgur–Shah 2005), ám e kutatások kapcsán Lambsdorff (2006) a tautologikus érvelés veszélyére hívja fel a figyelmet. Végül egy, az eddigieknél specifikusabb kormányzati kiadási tétel, a *hadikiadásokra* vonatkozó eredmények a nyersanyag export kapcsán ismertettekhez hasonlítanak. Hines (1995) vizsgálatai szerint bizonyos típusú katonai kiadások jellegükből fakadóan kedvező körülményeket teremtenek a korrupció számára (például a titkosított közbeszerzések), míg Gupta szerzőtársaival (2001) rávilágít arra, hogy az állam – a védelmi kiadások mértékének kizárólagos meghatározójaként – járadékvadászatra is ösztönző helyzetet teremt.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Akadnak szerzők, akik a korrupció csökkentése és a hatékonyság növelése kapcsán a privatizációt tekintik az állami burjánzás legjobb gyógymódjának (Boyko et al. 1996), ám pusztán a hazai tapasztalatok tükrében is látszik, hogy a kérdés korántsem ennyire egyértelmű (Sajó 1998; Báger–Kovács 2004; Mihályi 2010). Számos privatizációval kapcsolatos korrupciós esetet hoz fel példaként Rose–Ackerman is (1999: 35–38), amelyek jól példázzák, hogy lényegében *a lehetőségek mintázatainak változásáról van szó* (Sajó 2002: 10).

¹⁰⁸ Az ezzel kapcsolatos kutatásokat a földrajzi és történeti tényezőkkel foglalkozó alfejezetben ismertetem.

¹⁰⁹ Az itt felsorolt tényezőket a dolgozat 1. számú mellékletében található 4. táblázatban összegzem.

2.2 Politikai tényezők

A politikai tényezők korrupcióra gyakorolt hatása kapcsán több kutató is elővigyázatosságra int. Érdemes szem előtt tartani, mondják, hogy már egyes, a korrupció okainak tekintett politikai tényezők (ki)alakulását is befolyásolhatják korrupciós körülmények, vagyis az a bevezetőben is említett helyzet állhat fenn, hogy okoknak tekintett tényezők maguk is lehetnek korrupció következményei. Ezzel együtt e tárgykörben is számos kutatás folyik, ezek „slágertémája” pedig a korrupcióval tipikusan negatív korrelációs kapcsolatot mutató *demokrácia és (politikai- és polgári) szabadságjogok* témája.

A demokráciák és a diktatúrák a kormányzati rendszerek fő típusai. Struktúráik „az uralom állami szervezetében, a hatalomgyakorlás módjában és terjedelmében, valamint eszközeiben” különböznek egymástól (Bayer 2001: 109). Mindezek a korrupció eltérő formáinak kialakulását és azok eltérő mértékű elterjedését eredményezik, ám a vizsgálatok többsége egységes abban, hogy a demokráciák, a diktatúrákkal ellentétben, „csökkentik”¹¹⁰ a korrupciót (Treisman 2000; Knack–Azfar 2003; Kunicova–Rose–Ackerman 2005; Serra 2006).¹¹¹ Ez jelentős részben abból fakad, hogy míg a gazdasági tevékenységek szabályait és játéktérét kialakító, sokszor rendszerspecifikus politikai intézmények meghatározó módon befolyásolják a gazdasági korrupció jellegét és mértékét, *a demokratikus kormányzás fő rendezőelveinek*¹¹² érvényesülése a bürokratikus és politikai korrupció terjedését illetően bír sarkalatos erővel. Ezek jelentősége abban áll, hogy olyan intézményekben öltenek testet, amelyek képesek lehetnek korlátok közé szorítani a korrupció gyakorlatát. Például a fékek és ellensúlyok rendszerének elemeként emlegetett hatalmi ágak megosztása egyfelől csökkenti a hatalom koncentrációját, másfelől növeli az ellenőrzés szerepét (Lijphart 1999). A hatékony jogvédelem a politikai és polgári jogok biztosítása mellett az igazságszolgáltatás függetlenségét is megköveteli (Friedrich 2008), míg az általános, egyenlő és titkos választójog a közügyekben való részvételre ösztönzés mellett

¹¹⁰ Ám nem azonnal. Paradoxnak tűnhet, de a demokratizálódás folyamatában léteznek olyan szakaszok, amelyekben a korrupció elterjedtebb, mint a diktatórikus időszakban volt (Montinola–Jackman 2002; Lambsdorff 2006). Treisman (2000) szerint nem önmagában az számít, hogy egy állam demokratikus berendezkedésű-e vagy sem, hanem, hogy a demokráciának milyen hagyományai vannak az adott országban.

¹¹¹ Megtermékenyítő koncepciók megfogalmazásához, a *korrupció és demokrácia* témájának árnyaltabbá válásához járulhat hozzá Körösi András (2003) gondolatébresztő tanulmánya, melyben a szerző felvázolja a modern európai demokráciatörténet – a liberális parlamentarizmus és pártelvű/pluralista demokrácia modelljét „követő”, – újonnan kialakuló *vezérdemokrácia* koncepcióját.

¹¹² Ezek a jogállamiság, a demokratikus alapelvek és a szociális államiság (Brunner 1979, idézi Bayer 2001).

kontrollszereppel is bír, melynek hatékonyságát a nyilvánosság, a független média ereje nyomatékossítja (Graber 1986; Wittman 1989). Végül a korrupció napvilágra kerülése esetén a politikai versengés (elvileg) a tisztességtelen hivatalnokok és tisztségviselők választások útján történő leváltását teszi lehetővé (Mayhew 1986; Myerson 1993; Adserà et al. 2003).¹¹³

A demokratikus alapelvek egyike a népszuverenitás, amely a választói akaratot szimbolizáló törvényhozói testületet *választási rendszerek* útján hozza létre. Ezek alapvető típusai a *többségi*¹¹⁴ és az *arányos*¹¹⁵ *választási rendszerek*, amelyek a kutatások szerint eltérő korrupciós kockázatokat rejtnek magukban.¹¹⁶ Persson–Tabellini (2000; 2003) és Kunicova–Rose–Ackerman (2005) szerint az *arányos választási rendszerek* a többségi rendszerekhez képest *magasabb korrupciós kockázatot rejtnek*, főleg azért, mert a korrupt hivatalnokok ellenőrzése kapcsán a szavazók és az ellenzéki pártok a kollektív cselekvés problémájával néznek szembe (vö. Olson 1997). Rámutatnak, hogy az arányos választási rendszer és az elnöki kormányzás konstellációja tovább növeli a korrupció kockázatát, különösen, ha kötött listás rendszerről van szó, mert ezekben kevésbé ellenőrizhető a politikusi teljesítmény.¹¹⁷

A *politikai instabilitás* és a korrupció viszonya egyértelműnek tűnik abban az értelemben, hogy az autoriter rezsimek, a frissen alakult demokráciák és a gyakori kormányváltásokkal küszködő államok körében elterjedtebb a korrupció (Treisman 2000; Persson et al. 2003). Ám, ellentétben Adserà és munkatársai (2003) kutatásaival, az előbbi két tanulmány eredményei nem szignifikánsak, és amiatt is fenntartással

¹¹³ A demokrácia kizárólagos korrupciófékező hatása azonban vitatható. Jelentős ellenirányú hatással bírhat, ha (i) a „demokrácia megszilárdulása során olyan érdekek intézményesülnek, amelyek a demokrácia korrupcióellenességét kevésbé engedik érvényesülni”. Emellett (ii) a „rendszeres és szabad választások ellenére a demokrácia gyakran gyenge, mert valójában a hagyományos társadalmi szerveződési formák, a patronázs határozzák meg a politikai rendszert”. Végül (iii) mind a megszilárdult, mind az átmeneti demokráciákban maga a demokratikus pártpolitika képes korrupciós keresletet teremteni (például a pártfinanszírozás kapcsán), amellyel szemben (iv) a gyakran korrupt, informális kapcsolatok mentén működő demokratikus intézmények éppen saját behálózottságuk miatt nem képesek hatékonyan fellépni (Sajó 2001: 10-11). Tehát inkább arról van szó, hogy *a demokrácia a korrupció szelektív elfogadtatását teszi lehetővé*.

¹¹⁴ A többségi választási rendszer két altípusa a *relatív* és az *abszolút többségi* rendszer. „A relatív többségi módszert csak Nagy-Britanniában és a valaha brit fennhatóság alatt álló demokráciákban használják, az abszolút többségi módszert csupán Ausztráliában és Franciaországban” (Bogdanor 2001: 701). A többségi választási rendszerek történelmileg kialakult változatait Ilonszki Gabriella (1998) részletesen elemzi.

¹¹⁵ Az arányos választási rendszert *kötött (closed-list)* vagy *szabad (open-list)* *jelöltlisták* segítségével hozzák létre. Ezek jellegzetességeiről, előnyeiről és hátrányairól lásd bővebben Bayer (2001: 217).

¹¹⁶ Magyarországon és Közép-Kelet-Európa több országában is a két típus kevert változatai, ún. *vegyes választási rendszerek* jöttek létre (Körösenyi et al. 2003).

¹¹⁷ Vagyis komoly jelentősége van a (politikai) pozíciókért folyó versengésnek, ám a reformtörekvések során érdemes a versengés rendszerbeli körülményeinek különbségeit és azok eltérő hatásait is figyelembe venni.

kezelendők, mert Fredriksson és Svensson (2003) eredményei a politikai instabilitás nettó hatását relativizálják. A politikai tényezők sorában, úgy tűnik, a demokrácia mellett a *sajtószabadság* korrupciómérséklő szerepét illetően alakult ki konszenzusos álláspont a negatív korrelációt illetően (Brunetti–Weder 2003; Chowdhury 2004; Lederman et al. 2005).¹¹⁸

Végül a korrupció politikai okai közt a *decentralizáció* – látszólag többirányú – hatását is vizsgálják.¹¹⁹ Az egymással ellentétes eredmények abból is fakadnak, hogy a decentralizáció módozatai többféle dimenzió mentén vizsgálhatók, és a mérési módszerek is különbözhetnek. A kérdés, kissé cinikusan és leegyszerűsítve, úgy is feltehető, hogy mi rosszabb, egy nagy és központosított állam, avagy egy decentralizált, ám a (helyi) hatalmi erők foglyaként működő (ön)kormányzati rendszer? Az ellentmondásokat a kiragadott eredmények is jól szemléltetik. Lederman és munkatársai (2005) szerint a központi kormányzat (politikai) autonómiájának növekedésével a korrupció növekedése is együtt jár, míg a kiadások decentralizálása Fisman–Gatti (2002a, 2002b) és Barenstein–de Mello (2001) szerint ezzel ellentétes hatású. Goldsmith (1999) és Treisman (2000) az utóbbival ellentétes eredményekre jutott, és Kunicova–Rose–Ackerman (2005) is pozitív korrelációs kapcsolatot mutatott ki. Ezzel szemben Ali és Isse (2003) szerint a decentralizáció és a központi hatalom csökkentése a korrupció csökkenésével jár, ugyanakkor Shleifer és Vishny (1993) gondolatébresztő érvelése szerint a hatalom vertikális megosztása¹²⁰ a korrupciós lehetőségek multiplikálódását is eredményezi.¹²¹

2.3 Bürokratikus és szabályozási tényezők

Weber (1996: 88) idejekorán felhívja a figyelmet arra, hogy „ha egy társadalmi – különösen pedig egy politikai – alakulatnak bürokratikus a szervezete, annak messzemenő gazdasági következményei lehetnek, és rendszerint vannak is. Hogy a

¹¹⁸ Ugyanakkor Freille (2007) rámutat, hogy ezen eredmények nem minden esetben állják ki a mélyebb elemzés próbáját. Disszertációjában külön fejezetet szentel a korrupció és a sajtószabadság kapcsolata vizsgálatának.

¹¹⁹ Csekély, de beszédes tény, hogy az összes itt felsorolt változó közül ezt jellemzi leginkább az eredmények ellentmondásossága. Az idevonatkozó kutatások széleskörű áttekintését adja Fjeldstad (2004) és Freille (2007).

¹²⁰ Csupán említésszerűen utalok rá, hogy a társadalmi döntések elméletének (erről lásd bővebben Csontos 1997) egyik híres gondolata, a *Sen-paradoxon* éppen a hatalomátruházás azon inherens feszültségére világít rá, amely szerint egy hierarchia nem tud egyszerre megfelelni a teljesség, a Pareto-optimalitás, a tranzitivitás és a minimális jogkörátruházás elvének, ezért szükségképpen hatékonysági problémák lépnek fel (Miller 2002).

¹²¹ Az itt felsorolt tényezőket a dolgozat 1. számú mellékletében található 5. táblázatban összegzem.

konkrét esetben melyek ezek a következmények, az természetesen a gazdasági és társadalmi hatalom megosztásától, főképpen pedig attól függ, hogy milyen területen bontakozik ki a bürokratikus gépezet, és milyen irányba terelik azok a hatalmak, amelyeknek a szolgálatában áll.”. Gondolatai nem csupán arra irányítják rá a figyelmet, hogy a bürokratikus és szabályozási tényezőknek milyen fontos szerepe van abban, hogy a korrupciós formák milyen mértékben terjednek el, hanem újfent megerősítik, hogy az itt felsorolt gazdasági, politikai és egyéb tényezők milyen összetett rendszert alkotnak, és milyen sokrétű kölcsönhatásban állnak egymással.

Nehéz egy bürokráciáról vagy szabályozási rendszerről általánosságban azt állítani, hogy az „jó” vagy „rossz”. A korrupció felől nézve az egyes hivatali rendszerek korrupcióösztönző ereje mégis eltérő mértékű, noha a kritériumrendszer felállítása nem egyszerű feladat. Mint láthattuk, például a kormányzati szektor mérete önmagában nem determináló tényezője a nagyobb korrupciós fertőzöttségnek, ám, elkerülendő a körkörös érvelés hibáját, a szabályozás problémájáról sem érdemes általánosságban beszélni – sokkal célravezetőbb a szabályozás kialakítási, működési és egyéb mechanizmusait részleteiben megvizsgálni. Az eredmények így torz működési elvekre, specifikus hibákra és általános tanulságokra is rávilágíthatnak, például arra, hogy a *bonyolult és/vagy nehezen végrehajtható szabályozás* csapdája kerülendő, vagy, hogy a tisztességes döntéshozatalt tanácsos negatív és/vagy pozitív *szelektív ösztönzőkkel* támogatni (ám az is kérdés, hogy milyen esetekben).

Ez utóbbiak mellett több kutatás is a *közigazgatási-kormányzati jövedelmek* jelentőségére hívja fel a figyelmet. Azzal együtt, hogy ennek szignifikáns hatását nem minden eredmény igazolja (Treisman 2000; Gurgur–Shah 2005), Rauch–Evans (2000) és Alt–Lassen (2003) is negatív korrelációt talált a két változó között. Ehhez hasonlóan Herzfeld és Weiss (2003) is úgy találta, hogy a keresetek növekedése szignifikánsan csökkenti a korrupciót.¹²² Van Rijckeghem és Weder (1997) rezonáló adatai szerint a jövedelmek mértéke szorosan együtt jár a jogállamiság megvalósulásával és a bürokrácia megfelelő¹²³ működésével. Ezekkel a *meritokratikus kiválasztás és*

¹²² Ugyanakkor van Klaveren (2008: 89-90) történeti elemzésében rámutat, hogy a 17-18. századi Hollandiában és Angliában (de tkp. majdnem minden országban) éppen a legmagasabb jövedelmű előkelőségek és tisztviselők voltak a legkorruptabbak, és, hogy a jövedelem nagysága nem tekinthető a korrupció főkéjének (erre a részletre Kránitz Mariann (1988: 168) hívta fel a figyelmet). E kutatások azonban nem tesznek különbséget kis- és nagyléptékű korrupció közt, miközben Dahlström (2011) szerint a jövedelmek nagysága a kisléptékű korrupció mértékét érdemben, míg a nagyléptékű korrupció mértékét nem (vagy legfeljebb kis mértékben) befolyásolja.

¹²³ Weber (1996) értelmezésében ideáltipikus(hoz közeledő) működésével.

előrejutás rendszere is szerves kapcsolatban áll, amelynek hiánya Rauch és Evans (2000) szerint magasabb korrupciós fertőzöttséggel jár.

A *jogállamiság* korrupcióra gyakorolt hatását a kutatók egy csoportja az International Country Risk Guide indexe alapján mutatja ki (Leite–Weidmann 1999; Park 2003; Ali–Isse 2003; Brunetti–Weder 2004), melyben az egyes országok értékeit politikai, pénzügyi és gazdasági kockázatok súlyozott változóinak kumulált pontszámai alapján számítják.¹²⁴ Az eredmények negatív korrelációt sugallnak, vagyis a stabil joguralmi helyzetű államokban alacsonyabb a korrupció szintje azokhoz képest, ahol gyenge a jogbiztonság, kérdéses az intézmények társadalmi elfogadottsága, vagy rendezetlenek a hatalmi viszonyok.

A *belépési korlátok* hatása több dimenzió mentén is vizsgálható.¹²⁵ Krueger (1974) és Broadman–Recanatini (2002) úgy találta, hogy a belépési korlátok növekedésével – és így a piaci szereplők közti verseny fokozódó torzulásával – a korrupció terjedése is együtt jár.¹²⁶ Djankov és szerzőtársai (2002) 85 országban vizsgálták a piacra lépés körülményeit (hogy mennyire nehéz és költséges beindítani egy vállalkozást). Ehhez az eljárások számát, a ráfordított időt és a beindítás költségeit használták indikátorként, és megállapították, hogy mindezen változók erős és pozitív korrelációt mutatnak a korrupció elterjedtségével. Svensson (2005) nyolc kérdést tett fel a korrupció kapcsán, ezek egyikében a magas fertőzöttségű országok közös jellemzőit kutatta. Megállapítása megerősíti Djankov és társai eredményét, amennyiben pozitív korrelációt talált egy üzleti vállalkozás beindításához szükséges munkanapok száma és a korrupció szintje között.¹²⁷ Gatti (1999) a nagyszámú és differenciált kereskedelmi vámok veszélyére figyelmeztet, és akad olyan elemzés is, amely a szabályozás mennyiségi vizsgálata helyett a minőségre fókuszál, és a „bizonytalan és hézagos” törvényi szabályozás korrupcióösztönző erejére hívja fel a figyelmet (Lambsdorff–Cornelius 2000).¹²⁸

¹²⁴ Az ICRG index számításának módszertanáról lásd: http://www.prsgroup.com/ICRG_Methodology.aspx

¹²⁵ „A belépési korlátok olyan tényezők, amelyek megnehezítik új cégek belépését egy iparágba. Magas belépési korlátok mellett előfordulhat, hogy kevés vállalat működik az iparágban, s alábbhagy a verseny szorítása. A méretgazdaságossági előnyök számítanak a leggyakoribb belépési korlátnak, de léteznek mások is, például adminisztratív korlátok, magas belépési költségek, reklám és termékdifferenciálás.” (Samuelson–Nordhaus 2008: 154–155)

¹²⁶ Egy korábbi, 1999-es, 26 közép- és kelet-európai, illetve közép- és délnyugat-ázsiai átmeneti gazdaság helyzetét vizsgáló kutatásában ugyanezen szerzőpáros szintén hasonló eredményre jutott. Ebben a korrupció visszaszorítása kapcsán a világos és egyértelmű szabályozás jelentősége mellett a fékek és ellensúlyok rendszerét, a végrehajtó mechanizmusok, valamint a versenyképesség jelentőségét hangsúlyozzák.

¹²⁷ Lásd még például Svensson (2003).

¹²⁸ Az itt felsorolt tényezőket a dolgozat 1. számú mellékletében található 6. táblázatban összegzem.

2.4 Kulturális, vallási és dzsender tényezők

Az eddigiekben felsorolt ökonómiai, politikai és szabályozási tényezők mellett most néhány, főként szociológusok számára kedves változó korrupcióra gyakorolt hatását ismertetem, ezek közül is elsőként a *bizalomét*. A kutatók egy része a bizalom hatását a World Values Survey¹²⁹ adatainak felhasználásával vizsgálja, például az egy főre eső GDP nagyságát kontrollváltozóként használva La Porta és munkatársai (1997) 33 országot tartalmazó mintájukban úgy találták, hogy a bizalom szintje szignifikánsan negatív korrelációs kapcsolatban áll a korrupcióval. Hasonló eredményre jutott kollégáival Adserà (2003) is, azonban a bizalom és a kormányzás közti oksági kapcsolat irányának kérdését nyitva hagyták (és az eredményeiket illetően a multikollinearitás veszélyére is figyelmeztetnek). Uslaner (2004) ezzel szemben megállapította, hogy a bizalom magasabb szintjét tekinthetjük az okozó tényezőnek, míg az okozat a korrupció alacsonyabb szintje. Anderson és Tverdova (2003) az 1996-os International Social Survey Programme¹³⁰ adatait felhasználva arra jutott, hogy a korrupció a közhivatalnokokba és a politikai rendszerbe vetett bizalmat egyaránt aláássa.

A bizalom mellett a *vallás, a felekezethez való tartozás szerepe* is meghatározónak bizonyult. La Porta és szerzőtársai imént idézett tanulmányukban erősen hierarchikus jellegű vallások (katolikus, ortodox keleti és muszlim egyházak) hatását vizsgálták, és Putnam (1993) ismert művére is hivatkozva megállapították, hogy az erős vertikális hatalmi kötelékek csökkentik az – egyébként korrupciómérséklő tényezőként számon tartott – állampolgári részvétel mértékét. A szerzők egy későbbi, 1999-es tanulmányukban nagyobb országmintán hasonló eredményt kaptak, igaz, az egy főre jutó GDP nagyságát is bevonva gyengébb összefüggést találtak. Treisman (2000) a protestantizmus hatása kapcsán megállapította, hogy a korrupció elterjedtsége erős és szignifikánsan negatív kapcsolatot mutat azon országokkal, ahol magas a protestánsok népességen belüli aránya. Az eredményeket több kutatás is megerősítette (Lipset–Lenz 2000; Chang–Golden 2004; Gerring–Thacker 2005), azonban Sandholtz és Gray (2003) szerint a korreláció nagyobb minták és bizonyos változók bevonása esetén megszűnik. A *nyelvi–nemzetiségi heterogenitás* hatását illetően a kutatók véleménye többnyire egyező: a társadalmi heterogenitás mértékének növekedésével a korrupció nagyobb elterjedtsége is együtt jár (La Porta et al. 1999; Lederman et al. 2005), és míg az

¹²⁹ A felmérésekről és az adatokról lásd bővebben: <http://www.worldvaluessurvey.org/>

¹³⁰ A felmérésekről és az adatokról lásd bővebben: <http://www.issp.org/>

iskolázottság mértékének növekedésével rendszerint a korrupció mértékének csökkenése tapasztalható (Ades–Di Tella 1997, 1999; Persson et al. 2003), a *népességszám* növekedése pozitív korrelációs kapcsolatot mutat (Fisman–Gatti 2002a).

Végül az utóbbi években megjelentek olyan tanulmányok is, amelyek a figyelmet a *dzsender* és a korrupció kapcsolatára irányítják.¹³¹ Minthogy a connelli terminológia értelmében vett „hegemón feminitás”¹³² társadalmi helyzete nem vizsgálható, a legtöbb, amit ezek a kutatások állítanak, hogy a dzsender szempontból legalább vegyes uralmi–hatalmi viszonyokkal rendelkező társadalmakat alacsonyabb korrupciós fertőzöttség jellemzi, mint a többé-kevésbé „tisztán” férfiuralom alatt álló nemzeteket. Több tanulmány szignifikáns és kontrollváltozókkal is tesztelt eredményei szerint a nők munkaerő-piaci, illetve parlamentbeli arányának növekedése a korrupció csökkenésével jár (Dollar et al. 2001; Swamy et al. 2001). Egyes szerzők az eredmények tanulságainak gyakorlati megjelenését is szorgalmazzák (Sung–Chu 2003), azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy a változók közti hatás bizonyos kontrollváltozók bevonásával feltételelessé válhat, vagyis a korrupció csökkenése inkább annak a következménye, hogy több intézményi hatás egyszerre érvényesül (Sung 2003).¹³³

2.5 Földrajzi és történeti tényezők

A földrajzi és történeti tényezőkkel kapcsolatos kutatási eredmények ismertetésénél fontos megjegyezni, hogy ezek magyarázó ereje sokszor nem tisztán az egyes lokalitások, vagy a historikus múlt önérvényéből fakad, azokat társadalmi és kulturális hatások is összetett és meghatározó módon befolyásolják. Ebből következően az ide tartozó kutatásokról (is) annak tudatában számolok be, hogy olyan többkomponensű változók párlatai jelennek itt meg, amelyek mögött valójában más szocioökonómiai tényezőkkel való komplex interakciók állnak, és amelyek felfejtése ugyancsak érdekes elemzés terepe lehetne.

A *természeti erőforrásokkal való ellátottság* mértéke egybehangzó vélemények szerint kiváló lehetőséget teremt a járadékvadászatra, a korrupció fokozódására (Ades–Di Tella 1999; Leite–Weidman 1999). Mindkét tanulmány a fosszilis fűtőanyagok és

¹³¹ Meghatározónak tartom, hogy emberként „bármit teszünk is – beszélünk, gondolkodunk, gesztikulálunk, érvelünk, döntünk, játszunk, csábítunk, alkotunk, érzünk, és így tovább –, minden megnyilvánulásunk nemileg is meghatározott. Más szóval: anélkül, hogy pontosan tisztában lennénk vele, létezésünk során alkalmazkodunk a férfiassággal és nőiességgel kapcsolatos, adott helyen és időben érvényes elvárásokhoz.” (Hadas 2010: 8).

¹³² A témát Hadas (2009) tárgyalja átfogóan.

¹³³ Az itt felsorolt tényezőket a dolgozat 1. számú mellékletében található 7. táblázatban összegzem.

ásványkincsek bruttó nemzeti termékbeli (GNP) exportjának arányával számolt, eredményeik az országok változó mintáján is szignifikánsak, és több kontrollváltozó bevonása után is robusztusak. Montinola–Jackman (2002) ugyanezen összefüggést a Kőolaj-exportáló Országok Szervezetének (OPEC) tagállamai kapcsán dummy változó segítségével, míg Gylfason (2001) az e termelőiparágakban dolgozó munkaerőhányad (és a jövedelem kontroll-) változójával vizsgálta, és a szerzők mindkét esetben szignifikánsan pozitív összefüggést találtak.

Egyfajta *makroszintű kontextuális hatásként* értelmezhető, hogy Sandholtz és Gray (2003) szerint sűrűbb a korrupció azon államokban, amelyeket magas(abb) korrupciós fertőzöttségű államok vesznek körül. Itt a „*korrupt környezet*” negatív kulturális mintázatai áttérjedhetnek szomszédos területekre is, amelyeket azután, különösen, ha a kereskedelmi kapcsolatokat is erős újratermelődéssel jellemzi, igen nehéz eliminálni. Gerring és Thacker (2005) vizsgálódásai alapján az *Egyenlítőtől való távolság* negatívan korrelál a korrupcióval, míg Ades–Di Tella (1999) ezzel ellentétes összefüggést talált a nagy *kereskedelmi központoktól való távolság* növekedésével. Végül egyes tanulmányok a *gyarmati múlt örökségének* történeti–kulturális jellegű változóját is alkalmazzák, igaz, gyakran csak kontrollváltozóként (Treisman 2000; Swamy et al. 2001). E témában pontosabb képet részletesebben kimunkált kutatások adnának, ezért főként az érdekessége miatt emelem ki, hogy az előbb említett szerzőhöz hasonlóan Persson és társai (2003) is úgy találták, hogy más, korábban ugyancsak koloniális helyzetben lévő államokhoz képest azokban az országokban, amelyek annak idején brit fennhatóság alá tartoztak, kisebb a korrupció elterjedtsége.¹³⁴

¹³⁴ Az itt felsorolt tényezőket a dolgozat 1. számú mellékletében található 8. táblázatban összegzem.

„Az emberek úgy érzik, korrupt légkör veszi őket körül, és maguk is azzá válnak. Az utca embere azt kérdezi magától: ha mindenki korruptnak tűnik, miért épp én ne legyek korrupt?”

Gunnar Myrdal: Asian Drama: An Enquiry into the Poverty of Nations

3. GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HATÁSOK

„A korrupció nem olyan dolog, ami úgy ér egy nemzetet, mint egy természeti csapás”, írja tanulmányában Michael Johnston (1997: 67), és valóban, a jelenségnek olyan sokszínű története és karakterisztikája van, amelynek kialakulását és működését azok a körülmények alakítják, amelyeket az adott közösségek tagjai meghatároznak. A társadalmi folyamatokban az egyének és csoportok hatalmának, érdekeinek, erőforrásainak és befolyásának folytonos kereskedelme zajlik, amelyben a szereplők úgy próbálnak az adott intézményi keretek közt utat találni, hogy közben a különböző gazdasági és társadalmi tőkék (valamelyikének vagy mindegyikének) kumulációjára és/vagy konvertálására törekcszenek. Mindeközben számos olyan hatást is előidéznek, amely egyes esetekben csupán a társadalmi–politikai mikroszövet hámsérülését okozza, máskor viszont az egész társadalmi–politikai rend megrendülését és a struktúrák alapvető átrendeződését eredményezi.

A korrupció következményeinek kutatása nem rutinfeladat, az erre vállalkozóknak többféle nehézséggel számolniuk kell. Egyrészt azzal az előző alfejezetben is említett helyzettel, hogy a korrupció okainak és következményeinek elemzése során átfedések mutatkozhatnak.¹³⁵ Másrészt fontos, hogy amennyiben a korrupciót egyfajta beavatkozásnak tekintjük, vizsgálunk kell, hogy a következményeinek tekintett hatások valóban korrupció hatására következtek-e be, vagy más tényezők idézték azokat elő.¹³⁶ Harmadrészt, nem feledkezhetünk meg róla, hogy a *szuppresszorhatás* következtében a korrupció nem minden következménye válik láthatóvá, azaz a látencia, mint a mérés komplex problémájának egyik kulcseleme a következmények összegzésénél is alapproblémát jelent.¹³⁷ Végül a korrupció hatásainak értékelése is elővigyázatosságot igényel – és itt most nem a *viszonyítási alap* esetleges *hiányának*

¹³⁵ Hogy mennyire nagymérvű problémáról van szó, amikor azt vizsgáljuk, hogy az egyes, megmagyarázni kívánt események vagy empirikus szabályszerűségek valóban „alkalmasan megválasztott kijelentésekből”, *explanans*-okból levezethető *explanandumok*-e, avagy valójában maguk is inkább *explanans*-oknak tekinthetők, arra jó példa Mancur Olson egyik klasszikus művét illető kritika. Olson elemzésével kapcsolatban Csontos László (1987: 14) azt veti fel, hogy a szerző, „úgy tűnik, figyelmen kívül hagyja azokat a nyomós ökonómiai érveket és azokat a történelmi tapasztalatokat, amelyek arra utalnak, hogy az elosztási koalíciók és az összejátszás térnyerése – a korrupció elharapódzásához hasonlóan – a piac állami megrendszabályozásának többnyire nem oka, hanem következménye”.

¹³⁶ Azaz mielőtt a változás okát kizárólag a korrupcióban látnánk, számolnunk kell az alternatív magyarázatok, így a *véletlen*, a *korreláló magyarázó változó*, valamint a *függő változó szerinti szelekció* lehetséges hatásával is (Tárki 2005). Moksony Ferenc (1995) e hibaforrásokat pontról pontra, mintaszerűen elemzi végig.

¹³⁷ Az antikorrupciós stratégiák kidolgozását is nehezíti, hogy a jelenség egyes aspektusai ismeretlenek lehetnek.

problémájára utalok, hanem arra, hogy fontos szem előtt tartani a *viszonyítási alap reális korlátait* is. Arra, hogy egy „beavatkozás hatásának a megállapításához nem elég pusztán végrehajtani a beavatkozást, és megnézni, mi történik azután. Tudni kell azt is, mi történt volna a beavatkozás nélkül – a beavatkozás hatását csak ehhez a hipotetikus, „mi lett volna, ha” helyzethez képest, ahhoz viszonyítva tudjuk megállapítani. A beavatkozás hatása ennek a kétféle helyzetnek – a beavatkozás utáni tényleges és a beavatkozás nélküli hipotetikus állapotnak – a különbsége.” (Tárki 2005: 52). A beavatkozás nélküli hipotetikus állapot reális meghatározása alapvető, mert egy *idealizált* szocioökonómiai helyzethez való viszonyítás ugyancsak torz, a valóságtól elrugaszkodott eredményeket szülhet.¹³⁸ Mindezek fényében érthető, hogy egyes kutatási eredmények miért kerülnek időről időre viták keresztüztüzebe, s a témának ez a sokrétűsége indokolja azt is, hogy munkámban csupán a gyakran említett hatások rövid áttekintésére vállalkozom, elsősorban Rose-Ackerman (1997), Andvig–Fjeldstad (2001), Jain (2001), valamint Lambsdorff (2006) írására támaszkodva.

3.1 Pozitív hatások

*Cui bono?*¹³⁹ – kérdezhetnénk a korrupció előnyeit illetően, amely ez esetben arra az ellentétre világít rá, amely az egyéni (esetleg csoport) érdek és a szélesebb társadalmi érdek között feszül. Olyan *társadalmi csapdával* állunk szemben, amelyben az individuális előnyszerzés többnyire „súlyos pusztítást végez azokban az értékekben és javakban, erőforrásokban és emberi kapcsolatokban, amelyekre a közösségnek, társadalomnak nélkülözhetetlen szüksége van” (Hankiss 2004: 13).¹⁴⁰ Ezen elemeket összegyúrva, az előbbi kérdést úgy is feltehetjük: léteznek-e olyan esetek, amelyekben a korrupció során végbemenő forrásallokáció vagy jövedelem redisztribúció mikroszintű egyéni érdeke egybeesik a makroszintű társadalmi érdekekkel, és ha igen, melyek ezek? Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, nem nagyon vannak ilyenek.¹⁴¹

¹³⁸ Ennek a veszélyére (és nehézségére) Johnston (1997: 61) is figyelmeztet. Más megközelítésben, de Csányi Vilmos (2001: 113) is a valósághoz való ragaszkodás fontosságát hangsúlyozza. Az a lényeges kérdés, írja, hogy az „elképzelt társadalmi berendezkedés valós vagy édeni struktúra-e. Vagyis vezet-e hozzá *megvalósítható* történet a jelen konkrét állapotából? Ha nem, akkor bármilyen ígéretes is, csupán a mesék birodalmába tartozik. Az értelmes polgár tehát nem arra kíváncsi, hogy sok év múlva milyen fantasztikusan jó körülmények között lehet majd élni, hanem arra, hogy pontosan milyenek is lesznek az *átalakulási* szabályok.”

¹³⁹ A kérdés először az ókori római író, filozófus, politikus, Marcus Tullius Cicero egyik beszédében hangzik el.

¹⁴⁰ Ezzel a problémával, szemmel láthatóan, egyes cégvezetők is tisztában vannak (Szántó–Tóth 2008: 40).

¹⁴¹ Vagy legalábbis az empirikus adatok és a szisztematikus elemzések hiányosak, hiányoznak.

A szakirodalom *revizionista* szerzőinek csoportja az 1960-as évek közepétől megjelenő tanulmányaiban azt állítja, hogy a korrupcióból származó haszon mértéke (bizonyos esetekben) meghaladja a károk mértékét (Leff 2008: 311-317;¹⁴² Nye 2008: 284-290; Friedrich 1972, idézi Akçay 2006: 30). Funkcionalista jellegű érvelésük szerint a korrupció egyfajta látens következményként fontos szerepet játszik a különböző gazdasági és politikai cserefolyamatok lebonyolításában és az ezekhez fűződő előnyszerzésben.¹⁴³ A leggyakrabban elhangzó érvek szerint a korrupció egyfelől „megolajozza a kerekeket” (*grease the wheels*), vagyis felgyorsítja a bürokrácia működését, melynek révén növeli a hatékonyságot és a gazdasági növekedést,¹⁴⁴ másfelől integrálja a szereplőket a politikai rendszerbe. Ez utóbbi érvet Johnston (1996, 1999) megkérdőjelezi, és azt állítja, hogy a korrupció éppúgy rendelkezik dezintegráló szereppel is. Az előbbi argumentumot, amely azon alapul, hogy a túlburjánzó bürokrácia okozta gazdasági költségek a korrupció révén elkerülhetők vagy csökkenthetők, több szerző is vitatja. Ades–Di Tella (1997: 501) elemzésükben arra a konklúzióra jutottak, hogy a korrupció inkább homokszem, semmint olaj a gépezetben (*sand in the machine*), és bár egyes eredményeiket illetően elővigyázatosságra intenek, a korrupció hatását egyértelműen negatívnak találták. Kaufmann és Wei (1999) nemzetközi kutatások adatait felhasználva szintén a „grease the wheels” hipotézist vizsgálták, a középpontba a kenőpénzfizetést, a bürokráciára fordított idő hosszát és a tőkeköltség mértékét állították. Amennyiben a feltevés igaz, írják, a kenőpénz növekedésével növekszik az ügyintézés hatékonysága, csökken a bürokráciára fordítandó idő hossza, és alacsonyabbak lesznek a költségek. Tanulmányuk mindezt cáfolja. Eredményeik alapján a csúszópénzt fizető cégek átlagosan magasabb kiadásokkal és jelentős, bürokráciára fordított időnövekménnyel¹⁴⁵ számolnak, és magasabbak a tőkeköltségeik is.¹⁴⁶ Mindez inkább azt a fél évszázaddal ezelőtt, Gunnar Myrdalnál (is) megjelent elméletet látszik alátámasztani, amely szerint a korrupció „megtűrése” a hivatalnokoknál járadékvadász magatartás kialakulását segíti, akik abban lesznek érdekeltek, hogy minél több bürokratikus buktatót építsenek a

¹⁴² Sőt Leff (2008: 315) a korrupció „állítólagos” negatív hatásait veszi számba. Lásd még Bayley (2004).

¹⁴³ A korrupció funkionalista elemzésének korai kritikáját adja Caiden–Caiden (1977).

¹⁴⁴ Az alábbi gondolat Samuel Huntingtontól (1968: 386, idézi Bardhan 1997: 1322) származik: „A gazdasági növekedés kapcsán az egyetlen rosszabb dolog egy merev, túlközpontosított és tisztességtelen bürokráciánál egy merev, túlközpontosított és tisztességesen működő bürokrácia.”

¹⁴⁵ Egyes ügymenetek meggyorsítása több esetben technikailag sem lehetséges (például azért, mert az adott ügy elbírálásában több hivatalnok is részt vesz). Sokszor inkább arról van szó, hogy a hivatalnok az előnyért cserébe *nem lassítja szándékosan az ügymenetet* (vö. Bardhan 1997: 1324).

¹⁴⁶ Egy korábbi cikkében Kaufmann (1997: 115-119) részletekbe menően igyekszik cáfolni e hipotézist.

rendszerbe annak érdekében, hogy maximalizálni tudják a korrupcióból származó hasznukat (Myrdal 1968: 948, 952-954). Rose-Ackerman (1997: 33) úgy fogalmaz, hogy az efféle „korrupció eltűrése esetén, amely a rendszer egyenetlenségeinek kisimításáért a közpénzek 5-10%-kát kéri cserébe, várható, hogy a növekvő nyomás a jutalék mértékét 15-20%-osra emeli”.¹⁴⁷

A szakirodalom nem említi, ugyanakkor megkockáztatom azt a feltételezést, amely szerint a korrupciónak tulajdonítható egyfajta „pozitív”, *jelző szerep* (Akerlof 1976) abban az esetben, ha az egyes kormányzati szférákban az csak szigetszerűen fordul elő, vagyis nem válik (állam)szervező elvvé.¹⁴⁸ Ekkor a – döntéshozatali mechanizmusokban befolyásszerzésre törekvő – korrupt szereplők tevékenysége bizonyos esetekben úgy is felfogható, hogy „tiltakozáshoz folyamodnak [...], megpróbálják megváltoztatni a kérdéses vállalat vagy szervezet tevékenységét, célkitűzéseit és kibocsátását” (Hirschman 2006: 97). Miután az állam monopolisztikus társadalmi szervezetének működési rendjéből annak alacsony vagy romló minőségű szolgáltatásai esetén sincs lehetőség a kivonulásra, a társadalom elégedetlen tagjainak egy része – felhívva a figyelmet a szervezet kudarcaira – *tiltakozáshoz* folyamodhat. Természetesen nem állítom, hogy e szereplők elsődleges célja, hogy tevékenységük révén jelezzék elégedetlenségüket, ennek megvannak a maga legális fórumai. Ám a törvényalkotók számára indikátorszereppel bírhat, ha egyes kormányzati szférákban a korrupciós jelenségek növekedése tapasztalható – az ennek következtében kialakuló, jóléti veszteségeket (is) eredményező nyomás pedig kikényszerítheti a szervezeti hatékonyság növelését. Hangsúlyozom, hogy mindezt nem azokra a rendszerekre értem, ahol maga a politikai struktúra követeli meg a korrupt gyakorlatokat, hanem azokra, amelyekben a jelenség esetleg jelenik meg, szem előtt tartva, hogy az efféle „tiltakozás” negatív hozadékú.

¹⁴⁷ Sajó András (2001: 15) lehetséges rendszerszintű következményekre is rávilágít: „Még ha figyelmen kívül hagyjuk is az igazságossági szempontokat, a zsarolás olyan erkölcsi károkat okoz, amelyek a politikai rendszer legitimitása szempontjából aligha jóvátehetőek. A vesztegetés és zsarolás ugyanis tovább normalizálódik, és akár a teljes közsférára áterjedhet. Ahol a hatalom sápszedésre, váltságdíj kifizetésére való, ott hamarosan megszűnnek az állam iránti lojalitás normái, ami viszont az állami elnyomás – mint rendfenntartás – szükségét növeli. A zsaroló állam a zsarnokállamot készíti elő.”. Gunnar Myrdal (1968: 938) is pontosan ennek lehetőségét veti fel *Asian Drama* című munkájában („A megvesztegetés habituális gyakorlata az autoritárius rezsim számára kövezi ki az utat.”). Az egymást kölcsönösen erősítő folyamatok végül bezárhatják a kört.

¹⁴⁸ Kiigazítom a mondat eleji állításomat, időközben ugyanis rábukkantam egy tanulmányra, amelyben a szerzők (azt nem kifejtve, de) utalnak a korrupció egy ilyesfajta szerepére (Caiden–Caiden 1977: 306).

3.2 Negatív hatások

Mit implicál a korrupció? – lényegében ez a fejezet központi kérdése, amely elsősorban a negatív hatások számbavétele kapcsán mutatkozik meg. Figyelemre méltó módon, még a revizionista szerzők műveinek megjelenése előtt, McMullan¹⁴⁹ egy 1961-ben publikált cikkében a korrupció negatív hatásait emelte ki, miközben a hozzá hasonló álláspontot képviselő szerzők tanulmányai csak évekkel később, a „revizionista művek” feltűnését követően jelennek meg (például Myrdal 1968, Krueger 1974). Ezen *neomoralistának* is nevezett¹⁵⁰ tanulmányokban az említések tetemes részét a gazdasági következmények bemutatása teszi ki, ritkán kerülnek ismertetésre politikai és szociológiai hatások.¹⁵¹ Munkámban ez utóbbiakra is hozok példákat, miközben a csoportosítás során okozati–láncolati rendezésre is törekszem, nem felejtve, hogy olyan szervesen összekapcsolódó (hatás)rendszerrel van szó, amelyben az intézményi eredők mellett éppúgy megtalálhatóak az egyéni haszonszerzés motívumai, vagy a szociális integráltság jelzőszámának tekinthető normakövetés mértéke is. E tényezők a következmények tekintetében arra is ráirányítják a figyelmet, hogy a napjaink számos társadalmát jellemző individualizáció és normaerózió egyrészt a jelenség továbbélését segíti, másrészt új alakzatok megjelenését is eredményezheti. A következőkben tehát a kirekesztés és a kirekesztettség változó formáiról lesz szó.¹⁵²

3.2.1 Beruházási és gazdasági növekedési hatások

A korrupció többféleképpen, közvetett és közvetlen módon is *befolyásolja a beruházási tevékenységek volumenét és azok mintázatait* (Jain 2001: 94). Közvetett módon például úgy, hogy *rontja az adóbeszedés eredményességét*, aminek következtében az állami allokációs források mértéke csökken. Közvetlenül pedig úgy, hogy egyfelől *a kormányzati kiadások egy része korrupcióval fertőzött tevékenységek finanszírozására megy el*, másfelől a növekvő bizonytalanság és a megtérülések kiszámíthatatlansága *csökkenti a beruházási kedvet*, illetve *megváltozik a humán tőke allokációja* is, abból

¹⁴⁹ Részint a periodika (*The Sociological Review*), részint ama megragadó megközelítés- és szemléletmód sejteti McMullan szociológusi mivoltát, ami cikkének bevezetőjében előtűnik: corruption „deserves attention [...] for the contribution that an analysis can make to *sympathetic understanding* of what may otherwise be a repulsive feature of some societies.” [kiemelés tőlem – V.Sz.]. Szép rezonancia ez Max Weber *megértő szociológiájának* koncepciójával, és egyúttal nagyon korai, megkockáztatom, mintaadó példája annak az erre a konkrét jelenségre való alkalmazására.

¹⁵⁰ Lásd Sajó (2001, 2003).

¹⁵¹ Mindezek „multiplikációs szemléletű” megközelítésben is vizsgálhatóak (Sebestyén 2008).

¹⁵² A megfogalmazást Ladányi Jánostól kölcsönöztem, de ez esetben az új jelentéstartalma(ka)t hordoz.

eredően, hogy módosulnak a produktív és a járadékvadász tevékenységek megtérülési rátái. Mindez azt eredményezheti, hogy *csökken az adott ország tőkeállománya* (Lambsdorff 2006) – a nagyobb tőkeállomány gyorsabb gazdasági növekedést tesz lehetővé¹⁵³ –, a termelési lehetőségek határának csökkenésével pedig a gazdaság bővülésének lehetőségei fogyatkoznak meg. Ennek legfőbb oka a (gazdaság)politika hitelességének megingása, azaz végső soron *a bizalom hiánya*.

Az előbbieket háttérben az a feltételezés áll, hogy a korrupció negatív hatást gyakorol a közvetlen külföldi tőkebefektetések (*foreign direct investment – FDI*) mértékére, ami hatással van a bruttó hazai termék (*gross domestic product – GDP*) nagyságára, és így a (hosszú távú gazdasági) növekedésre. Ezt a negatív összefüggést több inszignifikáns (Wheeler–Mody 1992; Alesina–Weder 2002; Méon–Sekkat 2004) és szignifikáns (Knack–Keefer 1995; Mauro 1995; Abed–Davoodi 2000; Lambsdorff–Cornelius 2000) eredményű tanulmány megerősíti. Wei (2000c) emellett úgy találta, hogy a multinacionális cégekre kivetett adók mértékének növekedése, valamint a korrupció szintjének emelkedése a fogadó országban egyaránt a közvetlen külföldi beruházások csökkenéséhez vezet.¹⁵⁴ Habib és Zurawicki (2002) kutatásukban a korrupció fogadó országbeli szintjének, valamint a hazai és fogadó országbeli szintje különbségének hatását vizsgálták, és mindkét esetben negatív összefüggést találtak – vagyis *a vállalatok szívesebben fektetnek be az alacsonyabb fertőzöttségű országokban*.¹⁵⁵ Modelljükből kiindulva egy magyar szerzőpáros is vizsgálta a témát. Elemzésük megerősíti Habibék eredményeit, magyarázó modelljeik ereje ráadásul nagyobb az eredeti tanulmányénál (Endródi-Kovács–Hegedüs 2011).

A korrupció beruházásokra gyakorolt hatása mellett a kutatók a *korrupció és a gazdasági növekedés* mértéke közt is összefüggést kerestek,¹⁵⁶ sokat idézett tanulmányaikban pedig Mauro (1995) és Knack–Keefer (1995) is a korrupció gazdasági növekedést csökkentő hatásáról számoltak be.¹⁵⁷ A *politikai stabilitás* mellett (vö. Mo

¹⁵³ Lásd Samuelson–Nordhaus (2008: 11-15, 33).

¹⁵⁴ Ez az adózással párhuzamba állított eredmény rávilágít a korrupció tranzakciós költséget növelő hatására, kidomborítja annak *adójellegét*. Azonban Wei (1997) rámutat: elemi különbség a két intézmény közt a hozzájuk kapcsolódó *szerveződések kikényszeríthetősége*, míg Shleifer és Vishny (1993: 612) azt emeli ki, hogy a hasonlóságok ellenére *az adóval szemben a korrupció illegális és rejtett jelenség*.

¹⁵⁵ A korrupció (különböző típusú) beruházásokra gyakorolt hatásáról lásd Lambsdorff (2006: 29-31).

¹⁵⁶ Ez utóbbit rendszerint a reál GDP értékének éves növekedési ütemével méri, az elemzések többségében ennek változását a *Business International* mutatóival vagy a *Transparency International* korrupcióérzékelési indexével (*Corruption Perceptions Index*) vetik össze.

¹⁵⁷ Lásd még Mauro (1997), Brunetti et al. (1998), Leite–Weidmann (1999), Abed–Davoodi (2000), Li et al. (2000), Mo (2001). Ezzel szemben Rock és Bonnett (2004) szerint a korrupció *esetenként* növekedésösztönző.

(2001)), Mauro elsősorban a bürokrácia hatékonyságának *beruházásösztönző* szerepét hangsúlyozza, míg Knack és Keefer a *tulajdonjogok védelmének* fontosságát emeli ki, amely a beruházások volumenének mértéke mellett az allokációs mechanizmusok *hatékonyságát* is befolyásolja.¹⁵⁸

Tanzi és Davoodi (1997) szerint a további káros hatások közt vehetjük számba (i) a csökkenő termelékenységgel jellemezhető állami beruházásokat, (ii) a növekvő működési és fenntartási költségeket (ezek a költségvetési kiadási oldalon például növekvő bérköltségként jelennek meg), (iii) a meglévő infrastruktúra minőségromlását és (iv) a kormányzati bevételek csökkenését.¹⁵⁹ Végül egy csípősebb megfogalmazás szerint, ha a korrupt államok képesek a növekedésre, az azt jelenti, hogy a korrupció jelenléte még nem olyan mértékű, hogy aláasta volna a gazdaság fundamentumait. Az egyedi esetekben előforduló kenőpénzfizetés ugyan előmozdíthatja egyes üzleti tranzakciók menetét, a jelenség széles elterjedtsége azonban nem „a növekedés receptje” (Rose-Ackerman 1997: 45).

3.2.2 Közsférára gyakorolt hatások

A korrupció súlyos hatásai közé tartozik, hogy *megváltoznak a közsféra forrásallokációs mechanizmusai*. Ez amiatt következik be, hogy a döntési helyzetben lévő hivatalnokok nem termelékenységi és hatékonysági szempontok alapján döntenek az erőforrások elosztásáról, hanem az egyéni haszonszerzés válik a meghatározó döntési kritériummá.¹⁶⁰ Ez az *integritásukat is rombolja*, mert a pontos és hatékony ügyintézés határhaszna alacsonyabbá válik a járadékvadász magatartásához képest, a korrupció bürokráciába való beágyazódása pedig olyan önmagát erősítő folyamattá válhat, ahol a hivatalnokok abban válnak érdekeltté, hogy mesterségesen kialakított *ügymenetlassító mechanizmusok* révén is növeljék az ebből származó hasznukat.¹⁶¹ A közérdek

¹⁵⁸ A korrupció fogalomtörténetével foglalkozó részben említettem, hogy a „moralizáló korrupciókárhoztatás” a politikai hatalomgyakorlás eszközeként is számba vehető. Természetesen, ilyen esetben a *korrupció, mint bűnbak* is megjelenhet, például arra való hivatkozási alapként, hogy valójában ez a jelenség a fejlődés gátja. Ez a politikai stratégia arra is alkalmas, hogy a (farizeus) „hivatkozók” korrupt tevékenységeit leplezze, miközben az „ellenfelek” befeketítése az „audacter calumniare, semper aliquid haeret” ősi metódusának szellemében zajlik.

¹⁵⁹ Az eredmények robusztusságát illető kételyek kapcsán lásd Lambsdorff (1999: 8).

¹⁶⁰ Ez az előző pontban ismertetett romló beruházási és gazdasági teljesítmény mellett a következő pontban ismertetett súlyos társadalmi–jóléti és versenyszférabeli torzulásokhoz is vezet.

¹⁶¹ Azaz *mesterséges keresletet teremtenek* a „tisztességes eljárás” iránt (megemelik az árát). Hatékony zsarolási eszköze lehet ennek az ügymenetnek lassítása vagy az engedélyek késleltetett kiadása, amelyek valójában nem is feltétlenül következnek be: egy dörzsölt *kenőpénzvadász* többnyire csupán fenyegetéssel él, ténylegesen csak ritkán késlelteti az eljárást (Rose-Ackerman 1997). Az ügyfeleknek azonban nemcsak a kenőpénz kifizetésével, hanem azzal is számolniuk kell, hogy minél később fizetnek, annál

szolgáltatának érdekében kialakított intézményi struktúrák a szubjektív preferenciák átrendeződése következtében egyéni járadékvadász tevékenységek kiszolgálóivá válnak, ahol a cél már nem a társadalmilag leginkább előnyös állami szerződések megkötése lesz, hanem azoké, amelyektől az abban közreműködők a legtöbb személyes hasznot várhatják.¹⁶²

Ennek folyamán *a kiválasztás kritériumrendszere is megváltozik*. Feltételezhetnénk például, hogy általában a legnagyobb profittal rendelkező vállalkozások nyernek (azon logika mentén, hogy a legeredményesebb cég fogja a legtöbb csúszópénzt fizetni). A valóságban, különösen, ha becsületes cégről van szó, ez nem így van. A korrupt rendszerek sokkal inkább részesítik előnyben azokat, akik amellet, hogy lelkiismeret-furdalás nélkül képesek áthágni a szabályokat, megfelelő kapcsolatrendszerrel rendelkeznek (Rose-Ackerman 1997). Ez két dologra is rávilágít. Egyfelől arra, hogy a becsületesség és a hatékonyság nem feltétlenül jár együtt, másfelől arra, hogy *a kapcsolatrendszer megléte* ebben a struktúrában *versenyelőnyt jelent*, mert a kenőpénzfizetés olyan plusz *belépési korlátként jelentkezik*, amely a „legális” korlátok mellett még inkább megnehezíti az új cégek vagy személyek versenyben való részvételét.¹⁶³ Kettős hatás érvényesül: amíg a szereplők tisztességtelen ügyletekben való részvételét elősegítik a hivatalnokokkal való közeli és bizalomteljes ismeretségek, addig az árulástól való félelem kizárhatja az új szereplők belépését. Mindez eredhet egyrészt a korrupt hivatalnok oldaláról, aki elővigyázatosságból tagadja meg az ismeretlen belépővel való korrupt szerződéskötést. De származhat másrészt a korrupt pályázó oldaláról is, aki kiaknázva az ismeretségben rejlő lehetőségeket, képes lehet „kizáratni” a rivális pályázókat a versenyből.¹⁶⁴ E folyamatok természetesen egyszerre,

magasabbak a kieső tevékenység költségei. A kiadások tehát sokrétűek: például egy épülő irodaházban (a szükséges engedélyek hiányában) csak „áll a pénz”, amely így (1) lekötí a forrásokat, (2) ha hitelből épül, további adósságot termel, illetve (3) nem hoz bevételt sem.

¹⁶² Jó apropót kínál ez a jelenség a makroszintű intézményi reformtörekvések és a mikroszintű egyéni érdekek szembenállásának illusztrálására. Jeffrey Winters (1996: 164-167) könyvében bemutatja, hogy Indonéziában, a 70-80-as években az adórendszert a teljes kuszaság és átláthatatlanság jellemezte, az adóhatóság sápszedésre berendezkedett hivatalként működött. A vállalkozók csak úgy tudtak boldogulni, hogy szoros kapcsolatot áptak egy-egy hivatali munkatárssal, akinek jó pénzért megvásárolták a segítségét. Ellenkező esetben számíthattak rá, hogy a hivatalnokok találjanak olyan rendelkezést, amelynek nem felelnek meg, és megbüntetik őket. A 70-es évek olajválságai során a gazdasági vezetés aztán rádöbbsent, hogy az olaj mellett szükség lesz más bevételi források növelésére is, ezért az adórendszer reformjába kezdtek. Hosszú évek munkájába telt, míg a rendszer egyszerűbbé és átláthatóbbá vált, az átalakulást pedig éppen azok a hivatali munkatársak akadályozták leginkább, akiknek a változások miatt megszűntek a saját korrupt csatornáik.

Az indiai Andra Prades állam szinte tökéletesen hasonló történetét írja le C. K. Prahalad (2006: 92-95) is.

¹⁶³ Már a tranzakciós költségként jelentkező kenőpénz kialakulása is kockázatos folyamat lehet (lásd erről az 5.6-os alfejezetet).

¹⁶⁴ Azaz a személyes kapcsolatháló „destruktív erőforrásként” is használható (vö. Gyukits-Szántó 1998).

egymást erősítve is felléphetnek, és (a pályázatói oldal mellett egyúttal) *a pályázói oldal kockázati térképének megváltozását, végső soron pedig a társadalmi–vállalkozói attitűdök átalakulását eredményezhetik.*

A további torzító, *költségnövelő* hatások közt említhetjük a korrupciós technikák olyan szándékos vagy járulékos következményeit, mint a *túlságosan komplexre tervezett és/vagy túl nagyméretű kormányzati projektek*, amelyek kifejezetten elősegítik a piszkos pénzek eltüntetését. Ezt megkönnyíti, ha a beruházások vagy fejlesztések keretében tömegárúk helyett *egyedi termékek beszerzése vagy fejlesztése történik*, mellyel összefüggésben a kapcsolati tőke jelentősége is felfénylik. Ennek kapcsán érdekes hasonlóságra bukkanhatunk az etnikai hálózatok nemzetközi kereskedelembeli működését illetően,¹⁶⁵ amely etnikai hálózatok világában a hálózati tőke nyomán létrejövő erős bizalmi háló azonos kulturális értékekbe és közös normákba is ágyazódik (den Butter et al. 2007),¹⁶⁶ míg a heterogén termékeket (is) beszerző vagy fejlesztő korrump beruházások esetén a kapcsolati tőke jelentősége azért nagy, mert *egyfelől ezen ismeretségi hálózatokba való beágyazottság teszi lehetővé a nagyléptékű korrupció létrejöttét, másfelől a bizalom segíti elő a különböző (például információs, koordinációs stb.) költségek csökkentését.*¹⁶⁷

A nagyméretű kormányzati projektek kockázatainak felismerése nem új keletű. Winston (1979: 840-841, idézi Lambsdorff 2006: 32) szerint *a tranzakciók számának növekedése, a projekt résztvevőinek gyarapodása, a projekt időtartamának növekedése* mind kockázattövelő tényezők. A tapasztalatok alapján az egyszeri, nagy értékű

¹⁶⁵ A migráció szociológiájának irodalmában ismert, hogy a nemzetközi kereskedelem szerkezetére komoly hatással vannak a migrációs hálózatok. Rauch és Trindade (2002) azt vizsgálja, hogy e hálózatok milyen jellegű termékek kereskedelmének alakulására hatnak a legjelentősebben. A szerzők homogén (*homogeneous products*) és heterogén vagy differenciált (*differentiated products*) termékeket különböztetnek meg, a distinkció alapja pedig az, hogy a differenciált termékek értékének meghatározása lényegesen költségesebb. Ez utóbbi magasabb árfekvés kialakítását is lehetővé teszi, kutatásuk egyik eredménye pedig az, hogy a migráns hálózatok között a heterogén termékek kereskedelme erőteljesebben növekszik, mint a homogén termékeké, amely versenyelőny létrejöttének és kiaknázásának lehetőségét a különböző diaszpórák közti *kapcsolati tőke* biztosítja.

¹⁶⁶ Klasszikus tanulmányában Granovetter (1994: 71) is kiemeli a külföldön élő kínaiak beágyazottságának jelentőségét: „A kínai üzletek jelentős mértékben alacsonyabb költségeket érzékelnek, mert szorosan összetartó közösségük a bizalom magas szintjét eredményezi: a becsapástól és a teljesítés elmaradásától való félelem nélkül nyújtanak hitelt, adnak össze tőkét, és ruháznak át hatalmat. A társadalmi struktúra nemcsak a büntény elhallgatását nehezíti meg és végrehajtásának költségeit növeli, hanem szinte elképzelhetetlenné teszi.”.

¹⁶⁷ A hálózatosodás lehetséges veszélyeként említem az olyan csoporttudat és csoportnormák kialakulását, amelyek a többségi társadalom normáitól eltérnek. Ez olyan (csoporton belüli) ösztönző rendszerek létrejöttét is segítheti, amelyek az egyéni és/vagy a szűk csoportérdekeket elősegítő készségek fejlesztését támogatják, így pedig a hosszú távú cselekvési stratégiákat is – társadalmi szempontból negatívan – befolyásolhatják. Ennek egyik eleme lehet az opportunistá viselkedést közösségileg szankcionáló rendszer kialakulása, amelyet – a migráns hálózatok kontextusában – Rauch–Trindade (2002: 129) is említ.

beruházások különösen akkor válhatnak gyanússá, ha a döntéshozók látványosan a tőkeintenzív, egyedi termékeket és kifinomult technológiát igénylő beruházásokat favorizálják. Megjegyzem, az ilyen projektek számára nem minden ágazat biztosít „egyformán jó” korrupciós lehetőségeket. Az erőforrások szűkösségével a hivatalnokok és döntéshozók is tisztában vannak, ezért a (korrupció) haszonmaximalizáló cselekvők racionális döntése az, ha olyan gazdasági ágak beruházásait részesítik előnyben, amelyektől a legmagasabb (illegális) profitot várhatják. Ebben az értelemben tehát *a korrupció közvetett módon*¹⁶⁸ *a beruházások ágazatok közötti eloszlását is torzítja*, amely hatás számszerűsíthetősége nemcsak azért problematikus, mert a feláldozott termékek vagy szolgáltatások értékét megtestesítő *gazdasági költségek*¹⁶⁹ becslése igen nehéz, hanem azért is, mert az egyes ágazatokban végbemenő forráskivonás és annak – elsősorban társadalmi – költségei nemigen mérhetőek.¹⁷⁰ A károk mértékét a selejtes teljesítések és a kijátszott minőségellenőrzési eljárások következményeként (túl hamar és túlságosan jelentős mértékben) bekövetkező *minőségromlás* is növeli, amelyre úgy a környezetvédelem (Damania et al. 2004; Welsch 2004), mint az infrastruktúra (Tanzi–Davoodi 1997) vagy a közegészségügyi ellátások (Gupta et al. 2001) területén találhatunk példákat.¹⁷¹

3.2.3 Társadalomra és versenyszférára gyakorolt hatások

Ahogy arról a közsférára gyakorolt hatások kapcsán szó volt, a redisztribúciós mintázatok változásának következményeként jelentős társadalmi–jóléti és versenyszférabeli torzulások is felléphetnek. Ezek közül az egyik legjelentősebb a *jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése*, amely a legalsó és legfelső jövedelmi szegmensek távolodását, vagyis *a társadalom polarizálódását idézi elő*. A szakirodalmi

¹⁶⁸ Noha tanulmányában Jain (2001: 91) nem fejti ki és elemzi konzekvensen végig a korrupció általa alkalmazott terminológia szerinti elsődleges (*primary*) és másodlagos (*secondary*) hatásait, distinkcióját éppen e példa kapcsán tartom hasznosnak. Az elsődleges károk közé sorolnám az olyan azonnali hatásokat, mint a költségek növekedése vagy a hibás forrásallokáció (például szükségtelen befektetések), míg a másodlagos károk közé az elmaradt beruházások hatásait, a minőségromlást vagy a vagyoni polarizációt és annak következményeit.

¹⁶⁹ Szép példáját idézi ennek Max Weber (1982: 44-45) Benjamin Franklintől, közel három évszázaddal ez előttről (1736-ból): „Gondolj arra, hogy az idő pénz; aki naponta tíz shillinget kereshetne munkájával és ehelyett fél napot sétál vagy a szobájában lustálkodik, és szórakozása csak hat pennyjébe kerül is, nem elég, ha csak ezt számítja fel, mert ezenkívül még öt shillinget is kiadott, helyesebben kihajított.”

¹⁷⁰ A hadipari kiadások növekedéséről a korábbiakban már volt szó. Emellett Mauro (1998) szignifikáns negatív összefüggést talált a korrupció mértéke és az oktatásra költött kormányzati kiadások között. Érvelése szerint ennek egy lehetséges magyarázata, hogy az oktatás kevésbé jövedelmező járadékvadász-terület.

¹⁷¹ A korrupció bürokráciára gyakorolt hatásait tárgyalja még della Porta–Vannucci (1999: 256-262).

vélemények megoszlanak az okság irányát illetően. Egyesek amellett érvelnek, hogy a korrupció növeli a jövedelmi egyenlőtlenségeket (Gupta et al. 1998; Li et al. 2000), mások úgy vélik, a jövedelmi egyenlőtlenségek hatnak a korrupció növekedésére (Husted 1999; Swamy et al. 2001; You–Khagram 2005). Véleményem szerint mindkét állítás mellett elfogadható érvek hozhatók fel, azonban a kérdéstől függetlenül megállapítható, hogy – különösen nagyléptékű korrupció esetén – a jövedelemallokáció változásával a korrupt résztvevők oly módon jutnak előnyökhöz, hogy az eleve szegényebb és kiszolgáltatottabb társadalmi szereplők felemelkedési esélyeit tovább rontják,¹⁷² és egyúttal növelik a korrupció társadalmi elfogadottságának mértékét, azaz a *normák erózióját*.¹⁷³ Mindez azt is jelenti, hogy *a korrupció a társadalmi változást is gátolja*, és így, ha közvetetten is, de úgy a produktív innováció (Baumol 1994), mint a „produktív” vállalkozóvá válás kerékkötőjévé válik, azaz végső soron *a modernizáció fékező tényezőjének tekinthető*.¹⁷⁴

Több tanulmány is emlékeztet, hogy az előbb említett jelenségek szoros összefüggésben állnak a kulturális értéktérkép egyik legmeghatározóbb elemével, *a társadalmi bizalom szintjével*. Ennek nemzetenként eltérő szintjét – egyebek mellett – az egyenlőtlenségek mértéke és alakulása is befolyásolja, ahogy Rothstein és Uslaner (2005) rámutat: a legmagasabb bizalmi mutatókkal rendelkező (például) északi országok nagyobb gazdasági egyenlőséggel, és egyúttal jelentős, a gazdasági lehetőségekhez való egyenlő hozzáférési esélyek megteremtésére irányuló

¹⁷² A korrupció ilyen értelemben *a hatalom oly módon gyakorolt formája, amely gyakran a fennálló társadalmi egyenlőtlenségeket is rögzíti*: „Vajon nem arról van-e szó, hogy éppen így biztosítható az, hogy a szóban forgó kiváltságokban csak azok részesedjenek, akiknek társadalmi helyzete „megfelelő”? Vajon a szimmetrikus csere itt nem az alapvető társadalmi egyenlőtlenségek rögzítésének egyik eszköze? Vajon a tranzakció nyílt gazdasági jellegének tilalma nem egy, a gazdaságinál sokkal teljesebb érderendszer érvényesítésének eszköze?” (Ferge 1982: 200). Másképp fogalmazva: *a korrupció aktív jelentéshordozó szerepe* abban is megnyilvánul, hogy *kifejezi a korrupt cselekvő társadalmi státuszát, és lenyomatát képezi élő (mikro)társadalmi értékrendszereknek*.

¹⁷³ Az említett összefüggések tekintetében az elmúlt években kibontakozó hazai trend a korrupció mértékének növekedését valószínűsíti. Amellett, hogy „2007 óta folyamatosan nő a relatív szegénységben élők aránya [...] 2009 és 2012 között Magyarországon jelentősen nőtték a jövedelmi egyenlőtlenségek [is].” Az elszegényedés erős jelzőszáma, hogy az „egy főre jutó jövedelmek legfelső és legalsó jövedelmi deciliseinek aránya 7,2-ről 9,0-ra emelkedett. Ez a legnagyobb mértékben a jövedelemeloszlás alját érintette: a legalsó tized részesedése az összes jövedelemből 3,1%-ról 2,5%-ra csökkent.” (Szivós–Tóth 2013: 38, 23). Különösen szemléletes ez történeti metszetben: az 1982-es „csúcshoz” képest, amikor a legalsó decilis részesedése az összes jövedelemből 4,9%, a legfelső és legalsó jövedelmi decilisek aránya 3,8 (!) volt (Andorka 2000: 135-140; Szivós–Tóth 2013: 15). Vagyis az utóbbi fél évszázad legszélsőségesebb magyar értékei ezek (amely tendencia egyébként a TI korrupcióészlelési indexében (egyelőre?) nem jelentkezik: hazánk a listán a kétezres évek eleje óta az 50. hely környékén szerepel – lásd: <http://www.transparency.org/research/cpi> és <http://archive.transparency.org/>).

¹⁷⁴ Cikkében Caiden–Caiden (1977: 306) is erre utal; a modernizáció jelentőségéről lásd még Moksony (1995), Letenyei (2000). (A téma egyik vetületeként utalok rá, hogy Akçay (2006) szignifikáns negatív kapcsolatot mutatott ki a korrupció szintje és a *humán fejlettségi mutató (Human Development Index)* értékei között.)

törekvésekkel jellemezhetőek. Gondolatmenetük szerint a bizalom és a társadalmi tőke alacsony szintjéért elsősorban a hiányzó, a társadalmi egyenlőség kialakulását elősegítő kormányzati intézkedések tehetők felelőssé, amelyek végrehajtása egy bizonyos ponton túl azért válik rendkívül nehézé, mert a „többségi” társadalmi bizalomhiány következtében olyan ördögi kör jön létre, amelyben a bizalom helyreállítását célzó intézmények létrejöttét és hatékony működését éppen a velük szemben is megnyilvánuló bizalomhiány akadályozza. Az erős egyenlőtlenségekkel jellemezhető országok ezért olyan társadalmi csapdába kerülhetnek, ahol a bizalomhiány folytonos újratermelődésének következtében erősen lecsökken az általános jóléti programok politikai és társadalmi támogatottsága.¹⁷⁵ Mindez a társadalmi feszültségek további növekedéséhez vezet, a korrupció pedig olyan racionális válasszá (is) válik a bizonytalanságok és bizalmatlanság enyhítésére, amely a meglévő egyenlőtlenségek továbbélését (és erősödését) táplálja.¹⁷⁶

A magyar társadalmat többféle, egymást erősítő erő is ebbe az irányba húzza. A Tárki kutatása szerint *Magyarország a nyugati keresztény kultúrkörnél zártabb, racionális–szekuláris gondolkodásmódú, magába forduló társadalomként jellemezhető*, amely az értéktérképen inkább az ortodox kultúrához közel helyezkedik el.¹⁷⁷ Ez az időben változatlanul tűnő jelenség¹⁷⁸ együtt jár azzal, hogy kevésbé tartjuk fontosnak a civil és politikai szabadságjogokat, kisebb mértékű a mindennapi aktív politikai szerepvállalásunk, valamint kevésbé bízunk másokban. A *más emberek iránti bizalom* mértéke *közepes*,¹⁷⁹ azonban az *intézményi, különösen a politikai intézmények iránti*

¹⁷⁵ Ez a *bizalom multiplikátor hatásaként* értelmezhető. Bár Akerlof és Shiller (2011: 33–41) a fogalmat az üzleti élet példáira alkalmazza, úgy vélem, az a társadalmi bizalom kapcsán is releváns.

¹⁷⁶ Izgalmas (nem tudományos) kísérlet zajlott 1996-ban Európában. „Elveszett” pénztárcákat helyeztek el különböző városok nyilvános terein, és azt vizsgálták, hogy a megtalálók milyen arányban juttatják vissza azokat jogos tulajdonosaiknak. A becsületesség és bizalom ezen indikátora végül hasonló eredményeket mutatott a World Values Survey – országokként eltérő – általános bizalmi szintjeivel, például az északi államokban jóval több tárca „került meg”, mint Törökországban vagy Romániában (Rothstein–Eek 2009).

¹⁷⁷ A magyar társadalomtudomány számára ez az eredmény nem újdonság. Már 1968-tól követően nyilvánvalóvá vált, hogy „a jelen több vonatkozásban és mélyebben foglya a múltnak, hogy a tekintélyelvű, túlközpontosított társadalom az egész térségben és – megváltoztatva a megváltoztatandót – Magyarországon is *a keleties társadalomfejlődés mutációja*” [kiemelés tőlem – V.Sz.] (Huszár 2001: 77–78).

¹⁷⁸ Ezzel a szerteágazó társadalomtörténeti, szociológiai, társas lélektani jelenséggel többek közt olyan kiváló magyar gondolkodók foglalkoztak, mint Bibó István (2004), aki a téma történeti kontextusát is megrajzolva járja körül a kérdést „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem” című 1948-ban írt tanulmányában.

¹⁷⁹ Érdekes eltérést mutat a Reader’s Digest 2013-ban megismételt – immár Európán is túltekintő – pénztárcás kísérlete, amelyben az első helyen – nem meglepő módon – egy északi állam, Finnország végzett, azonban Magyarország a harmadik helyet „szerezte meg” azzal, hogy tizenkét elvesztett tárcából nyolcat visszaadtak a megtalálók. Ám más meglepő eredmények is születtek! A tizenhat országból a

*bizalom a legalacsonyabbak közé tartozik a mintában szereplő összes európai állam közt. Ez utóbbihoz nagymértékben hozzájárul, hogy az állampolgárok erősen összekapcsolják a politikát a korrupcióval. Emellett, miközben hazánkban rendkívül magasak az állam gazdasági és jóléti szerepvállalásával kapcsolatos elvárások, a többség évtizedek óta úgy gondolja, hogy az országban tisztességes módon nem lehet meggazdagodni, az érvényesüléshez szükség van a normák és a szabályok áthágására, a boldoguláshoz pedig nem a végzettség fontos.*¹⁸⁰ Ráadásul *a magyarok többsége felemás viszonyban van a korrupt magatartás megítélését illetően is* (Tóth 2009).¹⁸¹

Mindez egy további, történetileg is jelenlévő veszélyt implikál. Murphy és szerzőtársai (1991; 1993) arra a jelenségre hívják fel a figyelmet, hogy egy társadalomban a *tehetség allokációja* jelentős mértékben függ attól, hogy a cselekvők vélekedései szerint a képességeiket mely területen tudják a legjobban kamatoztatni, hogy mekkora az egyes szektorok mérethozadéka, mekkora a piacméret és milyenek a jövedelmi lehetőségek.¹⁸² Egyebek mellett ezek teszik vonzóvá a különböző területeket, ezek függvényében választják a legtehetségesebbek, hogy vállalkozni kezdenek, innovatív–termelő tevékenységet folytatnak, avagy járadékvadászokká válnak, és lényegében jövedelem-újraelosztó, improduktív munkát végeznek.¹⁸³ Ha a

második helyen India végzett, ahol kilenc tárca került meg, de például a svájci megtalálók csupán négyet juttattak vissza. <http://www.ibtimes.com/most-honest-cities-world-lost-wallet-experiment-infographic-1411124>

¹⁸⁰ „A World Values Survey legutóbbi hullámában szereplő összes európai és nem európai ország közül Magyarországon terjedt el a leginkább az a felfogás, hogy a gazdaság szereplői csak egymás rovására tudnak meggazdagodni.” (Tóth 2009: 38). Másképpen: a játékelmélet fogalmai szerint a gazdasági szereplők a gazdaságot *zéróösszegű játékmaként fogják fel*.

¹⁸¹ A leírtak sok tekintetben emlékeztetnek azokra a szicíliai körülményekre, melyeket Diego Gambetta (1988) ismertetett. A magyarországi bizalmatlanság létrejöttét és mértékét a hazánkban történetileg ugyancsak többször jelenlévő *idegen hatalom* is befolyásolta, amely az uralom fenntartásának eszközeként érdekelt volt a kivételezés és a *szervilizmus kultúrájának erősítésében*, az információáramlás vagy épp a verseny akadályozásában (vö. Gambetta 1988: 164). Sikeresen tudta gátolni a bizalom megerősödését, a közügyektől való távolmaradás pedig a mai napig jellemző. Nyilván számos különbség mutatható ki a két társadalom között. Azonban a kérdés mégis elgondolkodtató: *miért nem jött létre (eddig?) egy erős maffia Magyarországon?* (vö. Varese 2005) Hogy mely irányból, az egy már más kérdés: egyes társadalomkutatók szerint az elmúlt években, teljesen új minőségben, az állam felől látszik kiépülni egy maffia-jellegű működési és berendezkedési rend (Magyar 2013).

¹⁸² A szerzők példákkal illusztrálják, hogy általában a nagyobb haszonnal kecsegtető nagyobb piac (tenisz) miért vonzóbb, mint a kisebb (röplabda); hogy egyes presztízzsel bíró, ámde csökkenő mérethozadékkal jellemezhető szakmák (sebész) miért kevésbé népszerűek, mint a nagyobb megtérüléssel kecsegtető társaik (vállalkozó); illetve, miért eltántorító, ha az innovatív vállalkozói tevékenység termékei – például szabadalmak révén – nem védettek. Ez utóbbit többnyire a nem megszerzhető jövedelmek nagy mértéke (az alulfizetettség) okozza. William Baumol (1994: 28-29) szerint a vállalkozókat az improduktív tevékenységek, például járadékvadászat felé hajtja, ha az adott társadalom *kiterjedt pereskedési kultúrával vagy magas adókkal* jellemezhető.

¹⁸³ Bár ritka az olyan tevékenység, amely „tisztán” járadékvadászként vagy „tisztán” termelőként jellemezhető, a kutatók szerint a központi probléma mégis az, hogy a tehetség zömmel a legnagyobb *egyéni megtérülésű*, s nem a legnagyobb *társadalmi megtérülésű* ágazatokba áramlik (Murphy et al. 1991: 506).

tulajdonjogok hiányosan definiáltak, a járadékvadász tevékenységek belépési és működtetési költségei alacsonyabbak, megtérülési rátái pedig magasabbak a produktív vállalkozásokénál, a tehetséges emberek inkább azokat választják.¹⁸⁴

Hogyan lehetne mindezt mérni, mi lenne a megfelelő indikátor? – merül fel a kérdés. Közvetlenül nehézkesen, és adatok sem mindig állnak rendelkezésre. A szerzők az UNESCO statisztikái alapján főiskolai és egyetemi hallgatók számát használják: a *joghallgatókat* a járadékvadászat fokmérőjeként, a *mérnökök* számát pedig a tehetség vállalkozásokba való áramlásának mutatójaként értelmezik.¹⁸⁵ A 91 (és egy szűkebb, 55) ország mintáján alapuló, az elméleti alapvetéseiket megerősítő eredmények szerint a mérnökök egyértelműen és szignifikánsan pozitív hatást gyakorolnak a gazdasági növekedésre, míg az ügyvédek hatása negatív, és a kisebbik mintán szignifikáns. A hatás az ügyvédekénél közvetlenül, a mérnökök esetében közvetlenül és közvetetten is megnyilvánul. Ha a mérnöki hivatás vonzó, a szakma felszívja a kvalitásos embereket, akik így olyan közegben fejleszthetik magukat, amelynek a minősége is magasabb,¹⁸⁶ minek következtében a technológiai fejlődés, végső soron pedig az egy főre eső GDP növekedés is nagyobb.¹⁸⁷ A nagy diákpopulációval jellemezhető 55 ország esetében az említett hatások még erősebbek, és miután a fizikai és a humán tőkébe történő befektetések serkentik a gazdasági növekedést, a tehetség ilyen irányú allokációja minden szempontból előnyös az adott ország számára.

Ezek az *emberi tőke* jelentőségét (is) hangsúlyozó eredmények sem a szociológia, sem a közgazdaságtan elmélettörténetében nem tekinthetők újdonságnak. Jelentősége már a múlt század első felében, az utóbbi diszciplína egyik legkiválóbb képviselőjénél, John Maynard Keynesnél is megjelenik, aki „elfogadta, hogy a legtöbb gazdasági tevékenység racionális megfontolásokból születik – de azt is gondolta, hogy sokat ezek közül *lelki tényezők* (animal spirits) motiválnak” (Akerlof–Shiller 2011: 15).¹⁸⁸ Épp így említhetnénk Jánossy Ferenc munkásságát is, aki a már mintegy fél évszázaddal ezelőtt

¹⁸⁴ „A zseniális ember nem azért kiváló a szakmájában, mert ott dolgozik, hanem azért dolgozik ott, mert kiváló.” William Hazlitt (idézi Selye 1974: 40)

¹⁸⁵ A bevont változókat és a regresszió részleteit illetően lásd Murphy et al. (1991: 523-524).

¹⁸⁶ Ahogyan a szakma és az emberi közeg színvonala, úgy a „munkaerő minősége és az előállított termék minősége [is] egymással dialektikus kölcsönhatásban van. [...] esztorgálni csak esztorgapadon lehet megtanulni. Amilyen az esztorgapad minősége, olyan lesz a munkás is, aki rajta dolgozik.” (Mihályi 1997: 396).

¹⁸⁷ Mint a szerzők utalnak is rá, további direkt és indirekt mechanizmusok is léteznek. Például a nagyobb technológiai fejlődés általában több fizikai- és humántőke-beruházással és nagyobb tőkefelhalmozással jár.

¹⁸⁸ Mint például a *bizalom*, a *méltányosság* vagy a *rosszhiszeműség*, amelyek jelentőségét „mi [is] elismerjük [...], sőt elméletünkben központi szerepet szánunk ezeknek” (Akerlof–Shiller 2011: 18).

született művében rámutatott *az emberi tényezőkre, a szakma- és foglalkoztatási struktúra, valamint a kultúra* gazdasági fejlődésre gyakorolt hatására.¹⁸⁹ Jánossy eredményeivel rezonálva Murphyék kutatása azért különösen megragadó, mert nagyon aktuális jelenséggel¹⁹⁰ szemlélteti azt „az országok *hosszú távú fejlődési ütemében meglévő nagyfokú stabilitást*”, amit Jánossy „a legfontosabb termelési tényező, *az ember gazdasági viselkedésébe beépült stabilizáló tényezők egymásra hatásával*” magyarázott. Úgy vélem, a magyar szerző a „*minek a kultúrája terjed el*” kérdést is érinti, amikor „az ismeretek változásának terjedési mechanizmusából, a változási képesség határaiból indul ki, s jut el sajátos kategóriáinak – a szakmastruktúra és a foglalkozási struktúra kölcsönhatásának – elemzése révén a nagy távon nehezen változtatható fejlődési ütem koncepciójához”. Szemléletének illeszkedése azzal magyarázható, hogy középpontjában éppen az „a korlátokkal küzdő, nehezen változtatható, de tudatos ember áll”, akinek magatartásmódjai megváltoztathatóak ugyan, de csupán egy soktényezős és főként időigényes folyamat részeként (Bekker 1995: 421-422).

Visszatérve tanulmányukhoz, Murphy és szerzőtársai a különböző államok egyes történelmi időszakokbeli fejlődését, és az Egyesült Államok jelenkorbeli lelassult gazdasági növekedését is a járadékvadász tevékenységek elterjedtségével (és a vállalkozások alacsony megtérülésével) magyarázzák. Érvelésük szerint az több okból is csökkenti a gazdasági növekedést.¹⁹¹ Egyrészt e szektorok bővülése elszívja a munkaerőt a produktív, növekedést segítő ágazatoktól,¹⁹² másrészt a kivetett adók

¹⁸⁹ A *foglalkozási struktúra jelentősége* kapcsán visszautalok Gambettára, aki a szicíliai maffia kialakulásának okait kutatva az elégtelen *társadalmi mobilitási lehetőségekkel* is magyarázza a szervezet „létfajosságát”. *Az anyagi sikeresség kulturális normájának nyomásával szemben a vertikális mobilitás zárt csatornáit állnak, amik elzárják a felemelkedés lehetőségét, és a tisztességes utakról az illegális megoldások felé terelik az embereket.*

¹⁹⁰ Tanulságos lenne a magyar felsőoktatási hallgatók és felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma és arányai alakulásának vizsgálata. Már egy rövid történelmi kitekintés a *jogászság* számának alakulására is figyelemfelkeltő. Az elmúlt bő nyolcvan évet három szakaszra tagolva azt látjuk, hogy míg az 1945-1990 közötti időszak a jogászat hanyatlásával jellemezhető, ezt megelőzően, a 30-as években Magyarország „a jogászok országa” volt (a jogvégzettek aránya a felsőfokú végzettséggel rendelkezőkön belül 31,2%-os) (Szabó 2005: 27). A harmadik szakaszban, „Kelet-Közép-Európában a centralizált állampárti rendszerek és a szovjet birodalom szétesése óta [a jogászság] óriási bővülés[e] látható”. Olyannyira, hogy Pokol Béla (2005: 439-452) szerint 2010-2015-re a szakma telítettsége várható. Szabó Miklós (2005: 32) a témánkat érintő, releváns adatokat is közöl (7. l.j.): az ügyvédek számát 1980-ban 100%-nak tekintve a növekedés 2001-re 434%, míg ugyanezen időszakban a mérnököknél 142,7%. Ráadásul a legjelentősebb bővülés a jogvégzettekben belül, „a legszabadabban úszó szakma”, az ügyvédek körében tapasztalható, amellyel kapcsolatban meg is jegyzi, hogy olyan nehezen kontrollálható köréről van szó, „melynek szélei összeérnek a szürke és fekete gazdasággal is” Szabó (2005: 28).

¹⁹¹ Kutatásukat később Tanzi és Davoodi (2001) megismételte, és hasonló eredményekre jutottak.

¹⁹² Mindkét választást a *kereslet rugalmassága is befolyásolja*: (i) a vállalkozói létbe való belépést különösen akkor, ha az adott terület technológiai robbanás megy keresztül; (ii) a járadékvadász „pályát” akkor, ha a járadékszerzés területének kereslete rugalmas, vagyis a jövedelmek bővülésével

csökkentik a termelés ösztönzőit, harmadrészt a vállalkozói kiválósági nívó is csökken, mert a legrátermettebbek közül sokan a járadékvadász világot választják, így a technológiai fejlődés (és a gazdasági növekedés is) a lehetségesnél alacsonyabb.¹⁹³ És, hogy visszakanyarodjak ahhoz, hogy mindez miért történelmileg is létező nehézség hazánkban, a New York Times a rendszerváltás idején így fogalmaz egy cikkében: Magyarországon „az állam versengeni kényszerül az üzleti szektorral a tehetséges munkaerőért” (idézi Murphy et al. 1991: 522). Aktuális választ keresve arra, hogy ebben hol tartunk ma, egy Tóth István Györggyel készült interjú¹⁹⁴ címe is lehetne a felelet: (még mindig) „Mindenki az államból szeretne megélni”.¹⁹⁵

A tehetség allokációjának megváltozott mintázatai szerves összefüggésben állnak a korrupció *piactorzító hatásaival* is, ami legalább négyféle dimenzió mentén értelmezhető. A korrupció egyfelől *átrendezheti a vállalatok ágazatokon belüli struktúráját* (Szlinko et al. 2005: 148-150), másfelől, ahogyan arról a közsférára gyakorolt hatások kapcsán szó volt, *torzíthatja a beruházások ágazatok közti eloszlását, így a nemzetgazdasági ágak arányait*, emellett (jellemzően) *negatív hatással lehet a kül- és nemzetközi kereskedelem alakulására* (Lambsdorff 2006: 35-36), végül *növelheti a feketegazdaság*¹⁹⁶ *arányát és az adócsalás (és így a kieső kormányzati adóbevételek) mértékét*. A korrupció (vélt) mértéke és a feketegazdaság bővülése több szálon is összefügg (vö. Johnson et al. 1998; Friedman et al. 2000). Például bizonyos illegális (gazdasági) tevékenységek folytatásához szükség lehet a politika és/vagy a bürokrácia tevőleges segítségére, amelyet az jellemzően korrupt csere útján fogatosít. De épp így

jellemezhető. Ebből a szempontból az egyes tevékenységek *sérülékenysége* is eltérő (más a zsarolási-, a jövedelmezőségi- vagy épp a lobbipotenciál) (Murphy et al. 1993: 413).

¹⁹³ Ez egyfajta „*kiterjedési hatásként*” értelmezhető. Ahhoz hasonló jelenségről van szó, mint „hogy a nem optimális minőségű termékek termelése miatti veszteség a gazdaságban exponenciálisan kumulálódik: a selejtes alkatrész a termelés következő fázisában „fertőzni” kezd, s ott is selejtet, hatékonyság-romlást eredményez.” (Mihályi 1997: 398). Mihályi Péter itt Jánossy első cikkében megjelent dugattyúforgácsolási példájára utal.

¹⁹⁴ Magyar Narancs, 2009/46. http://magyarnarancs.hu/belpol/mindenki_az_allambol_szeretne_megelni_-_toth_istvan_gyorgy_a_tarki_vezerigazgatoja-72573 A letöltés időpontja: 2014. február 14.

¹⁹⁵ Remek szemléletbeli kontrasztot nyújt Árvai Péter, a Prezi egyik alapítójának mondata, aki szerint azon kell gondolkodni, hogy „amit kitaláltam, jó lesz-e a világnak, nem pedig azon, hogy el tudom-e adni az államnak”. <http://hetivalasz.hu/uzlet/a-magyar-cegvezer-akinek-obama-elore-koszon-73981/> Árvai és cégtársai szemlélete azonban egyelőre inkább kivétel, ezt a helyzetet pedig nem könnyű megváltoztatni. Egy „hamis konstrukció, akármilyen területen, közjogi, politikai, ideológiai, társadalmi vagy gazdasági területen épül is ki, ha egyszer valamilyen szerencsétlen okból beleépül az illető közösség szerkezetébe, akkor abban megindít egy fordított kiválasztást”. Ez a folyamat, úgy tűnik, már legalább másfél évszázaddal ezelőtt megindult, és „a legigazabb, legszenvedélyesebb és leglényeglátóbb emberek számára lehetetlenné tette, hogy hazugsághoz adjanak igaz erőket. Hosszú lejáratra pedig ez a fordított kiválasztás az egész közösség vezető rétegét kicserélte, s logikusan vezetett egész vezető rétegünk erkölcsi és értelmi lezülléséhez” (Bibó 2004: 142).

¹⁹⁶ A rejtett gazdaság definícióiról lásd Lackó (1995: 487), kiemelkedő szakirodalmáról Kornai (1993: 115-116).

ösztönözheti a bürokrácia is a rejtett gazdaság kiterjedését, bonyolult és jelentős adminisztrációs és anyagi terheket egyaránt eredményező szabályozás révén,¹⁹⁷ bürokraták hiányosan definiált hatalmi jogköreivel,¹⁹⁸ amelyek lehetővé teszik a hatalommal való visszaélést, vagy épp jelentős adóterhekkel, amelyek magas korrupciós szinttel társulva ugyancsak a feketegazdaság bővülését eredményezhetik (Johnson et al. 1998; Lackó 2006).¹⁹⁹ Lackó Mária (2000: 47) az összefüggéseket úgy összegzi, hogy a rejtett gazdaság aránya nagyobb azokban az országokban, ahol

- nagyobb mértékű a szabályozás, illetve a hivatalnokoknak nagyobb lehetőségük van a kivételezésre;
- nagyobbak a hivatalos gazdaságban működő vállalatok adóterhei;²⁰⁰
- gyengébbek a közszolgáltatások, kisebb a törvényi biztonság, valamint magasabb a korrupció;
- a reformok kevésbé előrehaladottak.

E felsorolásban végül megemlítem, hogy a korrupció *a kormányok politikai legitimációját is aláássa* (Rose-Ackerman 1997). Claus Offe (2005: 106) szerint a „kár a törvénytelen megállapodások „erkölcsi externáliáiban” nyilvánul meg, mivel a kívülállók gyakorlott szemmel veszik észre, vagy legalábbis gyanítják az ilyen ügyleteket. Az észrevétel (vagy bizonytalan gyanú) pedig erősíti a kísértést, és gyengíti

¹⁹⁷ „Peruban évente 28.000 új szabályozást vezetnek be, ami azt jelenti, hogy naponta több mint 100 ponton változik az érvényes jogrend. Ezzel a sebességgel persze senki nem képes lépést tartani [...]. A korrupció pedig ilyen bizonytalan talajon virágzik a leginkább, a bürokrácia minden szintjén. A szabályozások állandó változtatgatása [...] ugyanazt a hatást éri el, mint amikor egyáltalán nincsenek törvények: kivirul egy informális szektor, a magánszféra vállalkozásai kicsik és helyi érdekűek maradnak, a nagy cégek pedig kénytelenek belekalkulálni a megvesztegetésre szánt összegeket az üzleti tervükbe.” (Pralhad 2006: 87-88)

¹⁹⁸ A befolyásoló tényezők ezen eleme illeszkedik abba a garfinkeli elméleti hagyományba, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy a „formalizált játékszabályok nem szabják meg (és nem is tudják megszabni) azt, hogy milyen módon kell őket követni. Lehetséges konkrét alkalmazások végtelen számú lehetősége előtt hagyják nyitva az utat, hiszen mindig egyedi körülményekre vonatkoznak” (Kew 1997: 72). Vagyis nemcsak „az a fontos, hogy a szabályok maguk milyenek, hanem az is, hogy a szabályok hogyan működnek ténylegesen” (Lackó 2000: 27).

¹⁹⁹ Adódnak olyan (történelmi) helyzetek is, amikor a változó gazdasági és társadalmi környezet (is) a rejtett gazdaság növekedését segíti elő. Ilyen volt például a rendszerváltás időszaka Magyarországon (és Közép-Kelet-Európában), amikor a feketegazdaságban keletkezett jövedelmek összege az 1980-as évek elejéhez viszonyítva kétszeresére emelkedett (Kaufmann–Kaliberda 1996). Laki Mihály (1998: 135) szerint az „arányok gyors változásában közrejátszott az állami szektor gyors zsugorodása is, de a növekedés fő oka az, hogy a feketegazdaságban maradtak, illetve az újonnan belépők egy része, kihasználva a piacfelügyelet, a vám- és az adóellenőrzés romló teljesítményét, növelte forgalmát”.

²⁰⁰ Noha Tanzi és Davoodi (2001) utalnak eredményeik (és az okság irányának) bizonytalanságára, kutatásuk szerint a *közvetlen adók* jobban ki vannak téve a korrupció veszélyének a *közvetett adóknál*. Cáfолhatósága ellenére a tanulmányuk rávilágít arra, hogy az *adóteher-megoszlás* kapcsolatban állhat a korrupció és így az adókiesés mértékével, ami magyar vonatkozásban azért releváns probléma, mert az „adókiesés adóbevételekhez viszonyított arányának [OECD] országok szerinti sorrendjét Törökország (41 százalék) vezeti, ezt [pedig] Lengyelország, Magyarország és Szlovákia követi 31–33 százalék közötti arányaival” (Lackó 2009: 543).

a hasonló viselkedéssel szembeni gátlásokat: a korrupció önmagát táplálja, mivel elterjed egyfajta „én is” felfogás mindkét oldalon”.²⁰¹

²⁰¹ Egy ilyen helyzetben kialakul „az a meggyőződés, közérzet, hogy mindenki korrump, az egész világ korrump, nincsen remény. Ez a közvélekedés, közérzet azután veszélyesen gyengíti a társadalomnak a korrupcióval szembeni immunrendszerét, aláássa erkölcsi integritását, eleve hiábavalónak, naivnak s már-már nevetségesnek tünteti föl a tisztességes magatartást. [...] A társadalmat behálózó korrupciónak és ennek a *korrupciós neurózisnak* a kettős csapdájából [...] nehéz kikeveredni.” [kiemelés tőlem – V.Sz.] (Hankiss 2009: 78). Pontosán erre mutat rá Gunnar Myrdal (1968) is (lásd a fejezet bevezető idézetét).

*„A szociológia – amint ezt már többször magától
értetődően feltételezték – **típus**fogalmakat alkot,
és a történés **általános** szabályait kutatja...”*

**Max Weber: Gazdaság és Társadalom
A megértő szociológia alapvonalai 1.**

4. AZ IDEÁLTÍPUSOK, MINT A MEGISMERÉS ESZKÖZEI

4.1 Erős és sebezhető normák

A jog és a gazdaság szférái több okból sem fedhetik egymást teljesen. Ennek okai közül kettőt emelek ki, elsőként a *privilegizált szaktudás* jelentőségét. Ez arra utal, hogy a gazdasági és kereskedelmi ügyletekben, folyamatokban érdekelt szereplők konkrét (szak)tudása tipikus esetben lényegesen nagyobb az adott piaci viszonyokról, mint a jogi szabályozások normatív iránymutatásait megalkotó és végrehaj(ta)tó személyeké, szervezeteké. Ebből adódóan egy „olyan gazdaságban, amely kizárólag a piaci kapcsolatokra épül, a jogalkotók nagyon sok következményt – kiváltképpen egy előírás lehetséges és nemkívánatos mellékhatásait – nem képesek előrelátni, mivel a dolgok kimenetele az érdekelt magánszemélyeken múlik. Pontosan ők azok, akik miatt az előírás akár *a szándékolt céllal ellentétes* eredményre is vezethet, mint ahogy ez gyakran megtörténik.” [kiemelés tőlem – V.Sz.] (Weber 1992: 32).

A második tényező a *bejáratott utak* jelentősége. Ez arra világít rá, hogy az emberek gazdasági viselkedése nem csak a különböző normarendszerek ellentmondásmentességének függvénye, hanem (és inkább meghatározó mértékben) a gazdasági lehetőségek korlátainak következménye. A javak szűkössége mellett alapvető, hogy azok lehetséges felhasználását mindenkor meghatározzák a korábban kialakult működési módok és bejáratott utak, azaz a gazdasági szereplők „a rendelkezésre álló javakat a megszokott és a gazdaságok egymás közti forgalmában bevált módokon” használják föl (Weber 1992: 31). Lényegében arról van szó, hogy a jog tradíciókkal bíró ökonomiai folyamatokba „avatkozik bele”, és azzal, hogy a már kialakult koordinációs rendszereket és mechanizmusokat újfajta keretek közé igyekszik szorítani, feszültségeket gerjeszt a rendszerben. Ezek a létrejövő súrlódások „annál erősebbek, minél fejlettebb és egyetemesebb az egyetértéses cselekvés egyik különleges formája, az egyes gazdaságok piaci összefonódottsága, és ennek következtében az idegen cselekvéstől való függése” (Weber 1967: 121).

A gyakorlat nyelvén ez azt jelenti, hogy „csak igen kevés ember hajlandó feláldozni a gazdasági esélyeit annak érdekében, hogy kizárólag legálisan cselekedjék, hacsak nem nagyon erős a formális jog kijátszását élénken helytelenítő konvenció, ami viszont nemigen szokott előfordulni olyankor, amikor egy új törvény nagyon sokak érdekét

sérti” (Weber 1992: 31).²⁰² Mindez általánosabban úgy is megfogalmazható, hogy „a jogelmélet eszményi „jogrendjének” közvetlenül semmi dolga nincsen a tényleges gazdasági cselekvés világával, [...] a kettő különböző szinteken helyezkedik el: az egyik az eszmei érvényesség követelményének szintjén, a másik meg a reális történésén” (Weber 1992: 8). Amennyiben tehát egy adott közösség körében nem léteznek olyan konvenciók, amelyek a törvényszegést elítélik, vagy nincs egy olyan személyes, belső sugalmazás, ami a szabálysértést helyteleníti, a gazdaság (egyres szereplői csupán kis eséllyel fognak a törvényességre, mint cselekvésük legfőbb mozgatórugójára tekinteni, illetve a szerint cselekedni.²⁰³

Az itt leírtak fényében a *korruptió*, mint „különös” társadalmi–gazdasági cselekvés úgy is megragadható, mint *olyan jelenségek halmaza, amelyek előfordulása annak (is) köszönhető, hogy a közösségi cselekvésben részt vevő emberek egy csoportja a fennálló (jog)rendet – adott vonatkozásokban – szubjektíve érvénytelennek tekinti, és gyakorlati cselekvését egy ettől eltérő rendhez igazítja*. Ilyen esetekben a „politikai közösség kényszerítő apparátusai által erőszakkal gyakorolt jogi kényszer [...] alulmarad más hatalmak [...] kényszerítő eszközeivel szemben”, sőt, „megfelelően erős” érdekek megléte esetén olyan helyzet is előállhat, amelyben „a kényszerítő apparátus ellenére nemcsak elszigetelten, hanem az esetek túlnyomó többségében és tartósan meg lehet szegni, méghozzá büntetlenül meg lehet szegni egy [...] „érvényes” jogi normát.” (Weber 1992: 12, 28).²⁰⁴ A fejezet e normasértések néhány tiszta típusát ismerteti, megvilágítva azok jogrendi viszonyait is.

²⁰² A weberi szöveg egy korábbi (Józsa Péter-i) fordítása sarkosabban fogalmaz: „A magángazdasági érdek *szemben áll* a jogi előírás követéséhez fűződő érdekekkel.” [kiemelés tőlem – V.Sz.] (Weber 1967: 121).

²⁰³ „A résztvevők nagy többsége vagy azért viselkedik a jogrendnek megfelelően, mert a környezete ezt helyesli, az ellenkezőjét pedig helyteleníti [vö. Granovetter (1985) *beágyazottság* koncepciójával], vagy mert valamiféle homályos érzés – nem a jogi kötelességnek érzett engedelmisség, inkább csak a megszokás – azt diktálja, hogy az élet szabályszerűségeihez mint bevett szokáserkölcshöz igazodjék.” (Weber 1992: 8)

²⁰⁴ „Az érvényes norma betartását kényszerrel garantáló hatalom ilyenkor – ha ez a helyzet állandósul, és ennek következtében az érintettekben kialakul a meggyőződés, hogy a tetteiket irányító norma nem felel meg annak, amit a hosszú időn át érvényes jogszabály megkövetelt –, végül rendszerint már nem szokott kényszerrel érvényt szerezni a szóban forgó jogszabálynak, és a jogi dogmatika ilyenkor azt mondja, hogy „a szokásjog derogálja” a hatályos jogszabályt.” (Weber 1992: 28)

4.2 A korrupció ideáltípusai

A külföldi szakirodalmi művek a korrupció számos típusa közül a megvesztegetést (*bribery*), a zsarolást (*extortion*),²⁰⁵ a hűtlen kezelést (*embezzlement*) és a csalást (*fraud*) említik leggyakrabban (Klitgaard 1991: 19-21, 50; Andvig–Fjeldstad 2001: 8-10; Lambsdorff 2007: 18-19). E típusokat gyakran az új intézményi közgazdaságtan ügynökelméletének teoretikus keretébe ágyazva tárgyalják, melynek módszertani horizontján előkelő helyen szerepel a megbízó–megbízott–kliens modell. A modell korrupcióra való alkalmazása mellett több érv is felhozható.²⁰⁶ Egyrészt lehetővé teszi, hogy az egyes szereplők cselekvéseit motivációszerűen megértsük, valamint azt, hogy e cselekvéseket különböző egyéni, illetve társas viszonyok egymásra reflektált szerepeiben megjelenítsük. Másrészt, ezzel összhangban, a modell az egyes szereplők közti komplex viszonyok és interakciók vizsgálatát is ösztönzi, felkínálva, hogy az egyéni cselekvéseket társas cselekvési hálóban helyezzük el. Ez megvilágíthat egyéni szerepkonfliktusokat, és kidomboríthat e háromszereplős konstellációban megjelenő, minőségileg új szociális helyzeteket (szövetségek alakulhatnak ki, viszályok és koalíciók formálódhatnak stb.) (Somlai 1992).²⁰⁷ Ennek fényében a cselekvők közti érdekegyezések, érdekkülönbözőségek, hatalmi pozíciók és hatalomrekonverziós

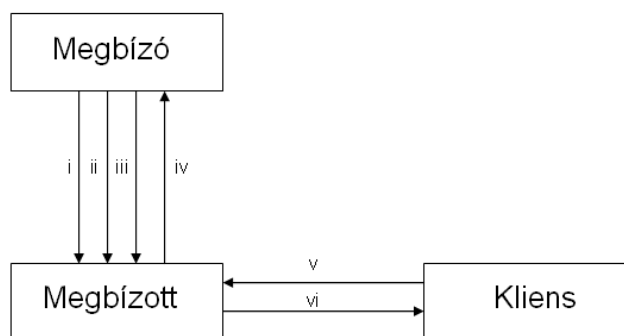
²⁰⁵ A „zsarolás” kifejezés a magyar és az angolszász (értve itt most az Egyesült Államokat és az Egyesült Királyságot) büntetőjogi terminusok jelentéstartalmának különbözősége miatt *fogalmi tisztázásra szorul*. Az angolszász büntetőjog a zsarolásnak kétféle értelmet tulajdonít (Lindgren 1993). *Klasszikus értelemben vett zsarolás esetén az elkövető fenyegetést vagy erőszakot alkalmaz annak érdekében, hogy mást egy adott cselekvésre (vagy annak eltűrésére) kényszerítsen*. Ez a hatályos magyar Büntető Törvénykönyvben (2012. évi C. törvény) ugyancsak „Zsarolás”-nak minősül, és a vagyoni elleni erőszakos bűncselekmények közé tartozik. Az angol szakirodalom ebben az esetben gyakran a *blackmail* kifejezést használja. Ezzel szemben a zsarolás másik jelentése kvázi „hivatali zsarolást” jelent, és azokra az esetekre utal, amikor egy hivatalos személy a működésével kapcsolatban jogtalan előnyt kér vagy fogad el. Ebben az értelmében a kifejezés azokra a cselekményekre utal, amelyeket a Btk. a korrupciós bűncselekmények közt, a „Vesztegetés elfogadása”, a „Hivatali vesztegetés elfogadása”, valamint a „Vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban” című tényállások alatt tárgyal. (Nem ennyire egzaktan lehatárolva, de a már hatályát veszített, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény is ismerte ezeket a cselekményeket.) Az angol szakirodalom ebben az esetben tipikusan az *extortion* (*under color of office*) kifejezést használja. *Disszertációmban a zsarolást az utóbbi, a vesztegetés elfogadása (kikényszerítése) értelmében használok*.

²⁰⁶ Természetesen akadnak, akik megkérdőjelezik a korrupcióra való alkalmazás hasznosságát. Rothstein (2011) elsősorban a rendszerszintű korrupció esetén tartja haszontalannak a modellt, amikor is a (például közérdeket megtestesítő) megbízó is korrupttá válik. Hasonló szakirodalmi felvetés már közel 40 évvel ezelőtt megjelent (Caiden–Caiden 1977: 306), maga a probléma pedig (ti. „*ki fogja az öröket ellenőrizni*”) Pitirim Sorokin 1959-es könyvének címadása óta „széltében-hosszában” idézett (Andorka 2000: 70).

²⁰⁷ Az összejátszás jelentősége aligha túlhangsúlyozható, ennek pozitív, illetve negatív következményei pedig egy harmadik „tényező” viszonylatában ragadhatók meg.

lehetőségek is élesebben kirajzolódnak.²⁰⁸ Harmadrészt, a normatív intézményi szabályok és elvárások értelmezési kerete révén lehetővé válik a közérdek és magánérdek (kooperációs vagy épp konfliktusos) megjelenítése, ami a hatékonyabb ösztönzési- és büntetőrendszerek létrehozását is segítheti.

A megbízó–megbízott–kliens²⁰⁹ modell racionális cselekvőket tételez fel, akik mérlegelik cselekvési lehetőségeik várható hasznát és költségét, s azt az alternatívát választják, amelyik a legnagyobb tiszta haszonnal kecsegtet számukra.²¹⁰ A modellben a megbízó (például egy önkormányzati vezető) felruházva valamilyen hatalommal a megbízottat (például egy hivatalnokot, aki engedélyeket ad ki). Ennek során a megbízó (i) meghatározott feladat elvégzését delegálja a megbízottra, (ii) meghatározza a feladat elvégzésének formális szabályait, valamint (iii) a feladat megbízó érdekei szerint történő elvégzéséért javadalmazásban részesíti a megbízottat, aki cserébe (iv) lojális a megbízóhoz, azaz a szabályoknak megfelelően végzi a feladatát. A megbízott várhatóan a meghatározott keretek között szolgálja ki a kliens igényeit (vi), például elbírál egy engedély megszerzésére irányuló kérelmet (v). Ezeket a kapcsolatokat az 1. ábrán irányított gráfok segítségével ábrázolom.

1. ábra. A korrupció alapmodellje

Korrupció akkor merül fel, ha valamelyik szereplő (tipikus esetben a megbízott) önérdékből megszegi a szabályokat, s ezáltal megsérti a többiek (a megbízó és/vagy a

²⁰⁸ Visszaulva a weberi bürokráciára, a modell például a rekrutációs elvek és mechanizmusok vizsgálatának lehetőségét is magában hordozza (amihez a weberi uralomtipológia interpretációs kerettel is szolgál).

²⁰⁹ Gambetta (2002: 35) alternatív terminológiát használ: a megbízót „truster (T)”-nek, a megbízottat „fiduciary (F)”-nek, a klienst pedig „corrupter (C)”-nek nevezi. Ezzel részint jogi terminológiát alkalmaz, többek közt New York Állam büntető törvénykönyve is több helyen a „fiduciary” kifejezést (is) használja – lásd például a „kereskedelmi vesztegetés” eseteit: <http://ypdcrime.com/penal.law/article180.htm#p180.08>.

²¹⁰ A modell egy kibővítését adja Groenendijk (1997).

kliens) érdekeit. A megbízó célja ezért az, hogy a megbízottat optimális mértékű produktív és optimális mértékű improduktív (korrupt) tevékenység elvégzésére ösztönözze.²¹¹ A szereplők alapvető problémája abból az információs aszimmetriából fakad, amely kapcsolataik inherens jellemzője. Ez nagyjából azt jelenti, hogy a vizsgált helyzetben az egyes szereplők informáltsági szintje lényegesen különbözik, és ezt a helyzetet a magáninformációval rendelkező szereplők opportunista módon, saját céljaik elérése érdekében kiaknázzák.²¹² A cselekvők aszimmetrikus informáltságából kiindulva a megbízó–megbízott–kliens-modellben a korrupció négy ideáltípusát különböztettük meg, amelyeket ugyancsak irányított gráfok²¹³ segítségével ábrázoltunk (Szántó et al. 2011). E négy tiszta típuson belül, *a modell horizontális univerzumában* megkülönböztethetjük egymástól a megbízott és kliens közti reláció két alváltozatát (a megvesztegetést és a zsarolást), *a modell vertikális univerzumában* a megbízó és megbízott közti korrupciós reláció egy további alváltozatát (a hűtlen kezelést), valamint egy „vegyes típust”, amely mindkét viszonylatban előfordulhat (a csalást).²¹⁴

4.2.1 Vesztegetés

Vesztegetés esetén a kliens, a korrupciós tranzakció kezdeményezőjeként,²¹⁵ vesztegetőként lép fel, és kenőpénzt kínál a megbízottnak.²¹⁶ Cselekvésével a hivatalos

²¹¹ Pontosabban fogalmazva: *tisztességes megbízó esetén* nincs vagy minimális a kockázata annak, hogy a megbízottat direkt ösztönzők sarkallják korrupt tevékenységekre. *Korrupt megbízó esetén* más a helyzet, s miután erre is találunk példákat, a produktív és improduktív tevékenységek optimális arányának fogalma ösztársadalmi szinten (is) értelmessé válik. A kérdés úgy is megvilágítható: vajon vezet-e reális fejlődési út olyan társadalomhoz, amelyben nem létezik korrupció? Addig is, amíg ehhez eljutunk, körvonalazva egy költség–haszon elemzés vázlatát, azt mondhatjuk, hogy a korrupciónak és az ellene való küzdelemnek is vannak költségei. Minél ritkább a jelenség, annál magasabbak például a felderítési költségek, és a ráfordításokhoz mérten (valószínűsíthetően) annál alacsonyabb a megszüntetés haszna. Ezzel szemben, minél elterjedtebb a korrupció, (valószínűsíthetően) annál nagyobb károkat okoz, s bár például a felderítési költségek alacsonyabbak, ám a nagyobb gyakoriság megnöveli az ellene való fellépés összköltségét. (És ekkor még a korrupció elleni küzdelem gazdasági költségeivel nem is számoltunk.) Lásd még Klitgaard (1991: 24-27), Rose-Ackerman (1997: 33). Végül egy intuitív, bizonyítási szándék nélküli állítást is megfogalmazok. A *Brouwer-féle fixpont-tétel* tárgyalt jelenségre való értelmezése szerint a korrupció egyetlen társadalmi reformfolyamat eredményeként sem szűnhet meg teljesen, minden esetben megmarad legalább egy, a reformok előtt is fellelhető korrupciós jelenség.

²¹² A megbízott például lényegesen több információval rendelkezik a klienssel folytatott ügyleteik lezajlásának részleteiről, mint a megbízó.

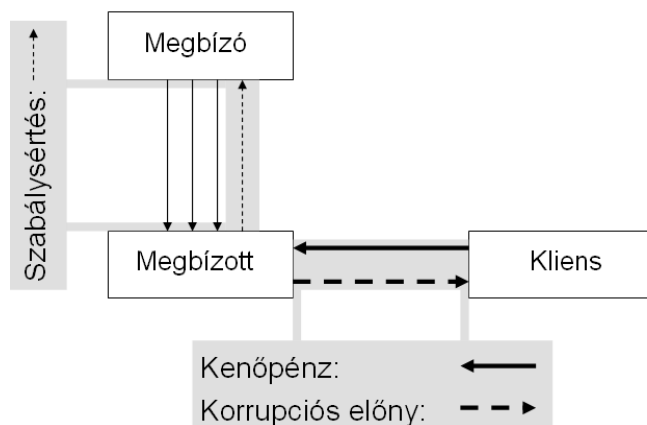
²¹³ Miután *korrupció esetén egyes gráfok természete megváltozik* – erre Sik Endre (2012) kritikája hívta fel a figyelmet –, ezeket eltérő módon jelölöm. A gráfok a megbízó és megbízott közt balról jobbra, a megbízott és kliens közt fentről lefelé „olvasva” időrendi sorrendre, folyamatjellegre utalnak.

²¹⁴ Az előbbi két típust Klitgaard (1991: 50) *külső*, míg az utóbbi kettőt *belső korrupciónak* nevezi.

²¹⁵ A kezdeményezés *nem* tekinthető a vesztegetés kizárólagos meghatározójának. A megbízott is kérhet jogtalan előnyt, hiszen ráérezhet a kliens kenőpénzfizetési hajlandóságára, és, mintegy „elősegítheti” a vesztegetést.

²¹⁶ A (gazdasági) vesztegetés törvényi tényállása (2012. évi C. tv., 290. § (1)) szerint, aki „gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személynek vagy rá tekintettel másnak azért ad

eljárás menetében szeretne befolyást szerezni, (elsődleges) célja, hogy számára (vagy érdekeltjei számára) kedvező változás következzen be. Vagyis a kliens a kenőpénz ígérete vagy kifizetése révén, szabálytalan módon jut olyan előnyhöz (például jogtalanul engedélyt szerez, kikerüli egy szabálysértés hátrányos következményét stb.), amelyre egyébként nem tehetne szert. Ezt szemlélteti a 2. ábra, ahol is az eredeti kapcsolatok egyrészt – a megbízott szabálysértése miatt – a megbízó–megbízott viszonyban sérülnek, másrészt a megbízott és kliens közti viszonyban módosulnak: ekkor a kliens igényei abban az esetben teljesülnek számára kedvező módon, ha az áruért vagy szolgáltatásért cserébe a megbízottnak kenőpénzt fizet.²¹⁷ Kielégítve a kliens igényét, a kapott előny időbeliségben (például gyorsabb engedélyezés) vagy „minőségi változásban” (például egy kérelem negatív helyett pozitív elbírálásában vagy egy büntetés ki nem szabásában) is testet ölthet. A vesztegetés szigorúan jogi értelemben, a hatályos magyar büntetőjog alapján a korrupciós bűncselekmények közé tartozik, és a korrupció legelterjedtebb formája (vö. 2. táblázat és Legfőbb Ügyészség 2014).

2. ábra. Vesztegetés gráf

4.2.2 Zsarolás

*Zsarolás, avagy vesztegetés elfogadása*²¹⁸ esetén a megbízott (mint zsaroló) a korrupciós tranzakció kezdeményezőjeként²¹⁹ hatalmát arra használja, hogy pénzt (vagy

vagy ígér jogtalan előnyt, hogy [az] a kötelességét megszegje, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

²¹⁷ A kenőpénz kifizetése nem minden esetben előzi meg az előny biztosítását (*ígéret*), illetve a vesztegető nem feltétlenül pénzbeli előnyt ígér vagy ad a megvesztegetett félnek.

²¹⁸ Lásd a 205. lábjegyzet magyarázatát; illetve ennek kapcsán utalok rá, hogy a (már hatályát veszített) Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény magyarázatában Belovics és munkatársai (2009: 339) felhívják a figyelmet arra, hogy a 258/A. 2. § úgy fogalmaz: „E cím alkalmazásában kötelességszegés a kötelességnek előny adásához kötött teljesítése is.”. Ez értelmezésükben azt jelenti, hogy ebben „az esetben a kötelesség teljesítésének kell az előny adásához kötöttnek lennie – *mintegy*

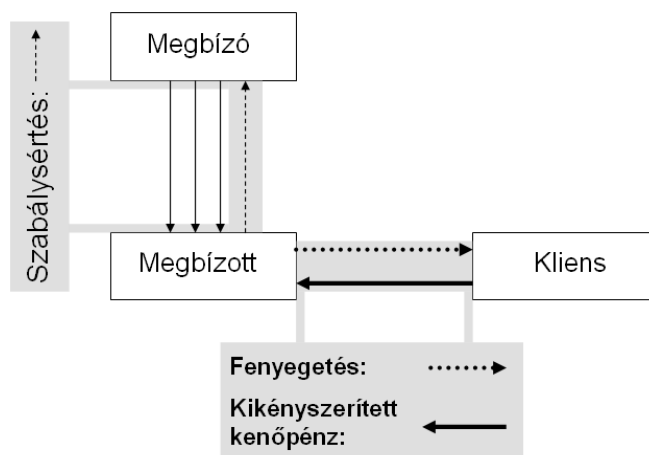
más előnyt) csikarjon ki a klienstől (a zsarolttól).²²⁰ A kliensnek olyan szolgáltatásért kell fizetnie (például egy ügymenet meggyorsításáért), amelynek igénybevételére külön ellenszolgáltatás nélkül is jogosult lenne. Ebben az esetben a zsaroló fél például megfenyegeti a zsarolt felet azzal, hogy nem fogja tisztességes elbánásmódban részesíteni, rosszabb helyzetbe hozza annál, mint amilyenben van, vagy rosszabb helyzetbe hozza annál, mint amilyenben az lenni szándékozik. Vagyis a kliens azért fizet, hogy a(z elvart) tisztességes bánásmód állapota fennmaradjon, és ne szenvedjen hátrányt. Jogi szempontból a kifizetés elérése érdekében a fenyegetést, kényszert vagy erőszakot alkalmazó megbízott a cselekmény elkövetője, a kliens pedig annak áldozata.²²¹ A 3. ábra gráfjai is ennek megfelelően változnak: egyfelől a szabályszegés miatt a megbízó–megbízott viszonyban ugyancsak sérül a lojalitás, másfelől a megbízott–kliens kapcsolatban az utóbbi érdekei abban az esetben nem sérülnek, ha eleget tesz a „kenőpénzt” kicsikaró fenyegetésnek. A vesztegetés elfogadása értelmében vett zsarolás a hatályos magyar büntetőjog alapján a korrupciós bűncselekmények közé tartozik, és a vesztegetés mellett szintén a korrupció tipikus formája (vö. Legfőbb Ügyészség 2014).

„zsaroló” jellegű magatartás – mert ellenkező esetben az előny csak az elkövető működésével lesz kapcsolatos.” [kiemelés tőlem – V.Sz.].

²¹⁹ Olyan esetek is elképzelhetők, amikor a zsarolás (a kenőpénzfizetés kikényszerítésének) kezdeményezője a kliens, és nem a megbízott. Ilyen értelemben a vesztegetés is alapulhat kényszer(ítés)en, azaz a kényszer, mint a vesztegetést és a zsarolást egymástól elválasztó kategória normatív jellege megkérdőjelezhető.

²²⁰ A „Vesztegetés elfogadása” törvényi tényállása (2012. évi C. tv., 291. § (1)) így fogalmaz: „Aki gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében végzett tevékenységével kapcsolatban *jogtalan előnyt kér, avagy a jogtalan előnyt vagy ennek ígéretét elfogadja*, illetve a rá tekintettel harmadik személynek adott vagy ígért *jogtalan előny kéréssel vagy elfogadjával egyetért*, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” [kiemelések tőlem – V.Sz.]. A jogalkotó több lehetőséget is belefoglalt a cselekmények lehetséges körébe, ezért nem egészen pontos az „elfogadása” kifejezés. (A „kér” némileg eufemisztikus megfogalmazása a(z akár rejtett) kényszerítésnek, követelésnek.) Hasonlóan pontatlan volna ugyanakkor a „vesztegetés kikényszerítése” megfogalmazás is, ugyanis ez esetben ez a tényállás nem foglalná magában (és így nem is büntetné) azon eseteket, amikor megvesztegetésről van szó, és a megbízott *passzívan elfogadja* a kenőpénzt. (A törvény „Az emberi szabadság elleni bűncselekmények” közt említi a „Kényszerítés” büntetést, melyben a vesztegetés elfogadásához és a zsaroláshoz számtalan hasonló elem található.)

²²¹ Lindgren (1993: 1700-1702) azonban rámutat, hogy könnyen lehetségesek átfedések vesztegetés és zsarolás közt. Például egy pályázattételi eljárásban az ajánlattevő, ha esetleg nem fizet, hátrányt szenved el (zsarolás), míg ha fizet, előnyben részesülhet (vesztegetés). Egyfelől megzsarolhatják, hogy rosszabb helyzetbe kerül, ha nem fizet, ugyanakkor, miután fizet, jobb helyzetbe kerül(het) annál, mint amilyenbe akkor került volna, ha egy tisztességes eljárás során nem fizetett volna. Vö. még Gábor R.–Galasi (1981: 35).

3. ábra. Zsarolás gráf

4.2.3 Hűtlen kezelés

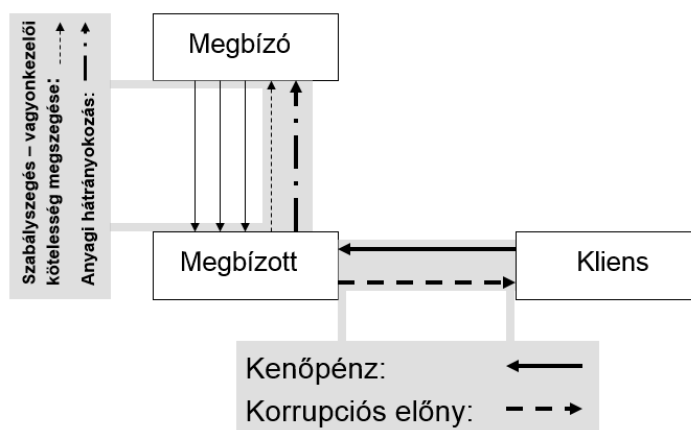
A *hűtlen kezelés* a megbízó és megbízott közti relációban megjelenő korrupciós cselekmények egyik esete.²²² Ezt jellemzően a megbízott kezdeményezi, aki cselekvésével a megbízó által rábízott idegen vagyont²²³ kezeléséből eredő kötelességét megszegi (illojalitás), s emiatt a megbízónak vagyoni hátrányt okoz. A cselekmény meghatározó eleme, hogy az „idegen vagyonnak az elkövető *kezelésére bízottnak* kell lennie. A vagyon kezelésére irányuló megbízás alapulhat jogszabályon, hatósági határozaton, szerződésen, ügyrenden, munkaköri leíráson, a megbízó eseti utasításán.” (Belovics et al. 2009: 740).²²⁴ Ibolya Tibor (2010: 83) szerint a kormányzatot érintő hűtlen kezelési esetek két leggyakoribb típusa közül „az egyik, amikor a vásárolt szolgáltatások ára aránytalanul magas, és a megbízásért a döntést elősegítő önkormányzati képviselő vagy szakember „hálapénzt” kap vissza a szolgáltatótól”. A másik, „amikor az önkormányzat tulajdonában lévő dolog, rendszerint ingatlan értékét aránytalanul alacsonyra becsülik, és az ily módon keletkezett vásárlói megtakarításból kap valaki részesedést. A két nagy típusban közös a *korrupció*, és az, hogy a közpénzek értelmetlen módon magánzsebekbe vándorolnak, miközben az önkormányzat vagyona

²²² A hűtlen kezelés törvényi tényállása (2012. évi C. tv., 376. § (1)) szerint, akit „idegen vagyon kezelésével bízta meg, és ebből folyó kötelességének megszegésével vagyoni hátrányt okoz, hűtlen kezelést követ el”.

²²³ Az *idegen vagyon* (pontosabban vagyoni jogok (Belovics et al. 2009: 739)) itt azt jelenti, hogy a megbízott *kezelésében lévő* ingatlanok, ingóságok stb. *nincsenek a tulajdonában*, nem birtokolja azokat.

²²⁴ Ez olyan, logikailag kizáró követelmény (mely szerint hűtlen kezelés kizárólag a megbízott kezelésében álló vagyonnal összefüggésben valósulhat meg), melynek értelmében olyan vagyon kapcsán, amely felett a megbízott nem rendelkezik, hűtlen kezelés nem követhető el. A cselekmény egyébként a vagyonkezelés normaszövegének vonatkozásában kvázi *keretdispozíció*, az adott tényállást (ez esetben) a Polgári Törvénykönyv rendelkezései töltik meg tartalommal.

csökken” [kiemelés tőlem – V.Sz.].²²⁵ A 4. ábrán az elsőként említett típus ábrázolása látható. Egyrészt a megbízó–megbízott viszonyban szabályszegés miatt sérül a lojalitás, illetve a megbízott anyagi hátrányt is okoz a megbízónak. Másrészt a megbízott–kliens kapcsolatban a kliens – gyakran százalékban meghatározott – kenőpénzt fizet a megbízottnak, cserébe azért, hogy lehetővé váljon számára egy adott tranzakció. A megbízott a kenőpénzért (vagy annak ígéretéért) szegi meg a szabályokat. A leírtak kapcsán megjegyzem, jóllehet, a hűtlen kezelést a Btk. nem a korrupciós bűncselekmények közé sorolja,²²⁶ ám a gyakorlatban a hűtlen kezelés miatt indult eljárásokban *tipikus esetben* vesztegetés gyanúja miatt is vizsgálódnak (Ibolya 2010). Vagyis, véleményem szerint, a hűtlen kezelésre jogi szempontból is tekinthetünk úgy, mint egy *tág értelemben vett korrupciós bűncselekményre*.²²⁷

4. ábra. Hűtlen kezelés gráf

4.2.4 Csalás

Bár a szakirodalom a *csalást* a megbízó és megbízott közti korrupciós cselekmények (másik) ideáltípusának tekinti,²²⁸ véleményem szerint inkább „vegyes típusról” van szó, amely a megbízott–kliens kapcsolatban is előfordul.²²⁹ Ebben az esetben (tipikusan) a megbízott az információs aszimmetria növelése révén, rejtett cselekvéssel tehet szert előnyre, illetve aktívan is elrejthet információkat a megbízó és/vagy a kliens elől

²²⁵ Noha a hűtlen kezelés formailag nem zárja ki azokat az eseteket, amelyekben „tisztá” hűtlen kezeléssel állunk szemben (nincs harmadik szereplő (kliens), akinek a cselekmény (ugyancsak) a javát szolgálja), a gyakorlatban, tipikus esetben legalább háromszereplős ügyekkel találkozhatunk.

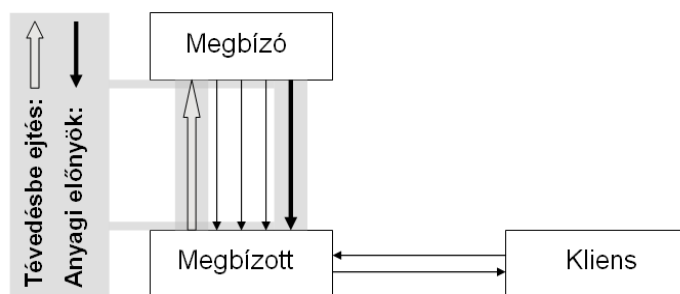
²²⁶ Hanem „A vagyon elleni bűncselekmények” közé (XXXVI. Fejezet).

²²⁷ Nevezhetnénk őket akár *fonódó bűncselekményeknek* is.

²²⁸ A csalás törvényi tényállása (2012. évi C. tv. 373. § (1)) szerint aki „jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ezzel kárt okoz, csalást követ el”.

²²⁹ Lásd például Belovics et al. (2009: 737), vagy a 10. fejezet esettanulmányát, amely olyan speciális, kétirányú csalási esetet mutat be, ahol a megbízott nemcsak a megbízót, hanem a klienseket is tévedésbe ejti.

(például információk manipulálásával vagy más módszerekkel).²³⁰ Míg hűtlen kezelés esetén a hangsúly az idegen vagyon kezelésével kapcsolatos kötelességszegésen van, addig *csalás esetén a megbízott szándéka, hogy az idegen vagyonban okozott kár kártérítési, illetve megtérítési kötelezettsége alól részben vagy egészben mentesüljön*, a jogtalan haszonszerzés érdekében pedig a megbízót és/vagy a klienst tévedésbe ejti, vagy tévedésben tartja. *Tévedésbe ejtés* esetén a csaló fél (a megbízott) egy valótlan helyzetet valóság(os)ként tüntet fel, s így a becsapott félben (az ábrán a megbízóban) téves képzetek, hamis tudás alakul ki (lásd az 5. ábrát). A megbízott előnyszerzése is ennek révén valósulhat meg. Ezzel szemben *tévedésben tartás* esetén egy már létező tévedés el nem oszlatásáról vagy megerősítéséről van szó, amely éppen annak „passzív” jellege miatt csak akkor értékelhető csalásként, ha a csaló fél (a megbízott) jogi kötelessége lenne a felvilágosítás.

5. ábra. Csalás gráf

Jóllehet, a csalást a Btk. szintén nem a korrupciós bűncselekmények közé sorolja,²³¹ ám, véleményem szerint, ez esetben is érvelhetünk amellett, hogy az tág értelemben ugyancsak közéjük tartozik. Állításomat két érveléssel támasztom alá. Egyfelől, a csalás tényállásának olyan elemei, mint a jogtalan haszonszerzés vagy a(z információs) hatalommal való visszaélés, jól illeszkednek az általam (is) alkalmazott korrupciós definíció konceptuális keretei közé. Másfelől, *a csalás lényegében a befolyással üzérkedés speciális esete*, rokonságukat világosan jelzi, hogy más „bűncselekményektől való elhatárolása döntően a *specialitás* alapján történik (pl. ún. perben csalás, pénzhamisítás, befolyással üzérkedés állapítandó meg csalás helyett)” (Belovics et al. 2009: 738). Ezt a Kúria 39. Büntető Kollégiumi véleménye is alátámasztja, melynek III. pontja szerint *a befolyással üzérkedés és a csalás hasonló jellegű bűncselekménynek*

²³⁰ Fordított esetben a kliens is lehet a csaló fél, aki a megbízottat becsapja.

²³¹ Hanem, a hűtlen kezeléshez hasonlóan, „A vagyon elleni bűncselekmények” közé (XXXVI. Fejezet).

tekinthető.²³² Ez egyértelmű tekinthető, miután a befolyással üzérkedés a magyar büntetőjog szerint a korrupciós bűncselekmények közé tartozik.

Zárásként említem, hogy a bűnelkövetési gyakorlatra tekintettel, az új Btk. több speciális csalási vagy csalásszerű magatartást is önálló tényállásban rendel büntetni,²³³ melyek közül a *gazdasági csalás* meghatározó jelentőségű. Létrehozásának elsődleges oka az volt, hogy a gyakorlatban többször előfordult, hogy jellemzően állami tulajdonú gazdasági társaságok vezetői olyan tevékenységet folytattak, amely a gazdasági társaságnak milliárdos kárt okozott. Miután ezen ügyek zömében – természetes személy megtévesztésének hiányában – a csalás nem volt megállapítható,²³⁴ a hűtlen kezelés tényállása pedig nem értékelte megfelelően e cselekmények legfőbb jellegzetességét (a megtévesztő magatartást), az esetek büntetlenül maradtak. A gazdasági csalás ezt a helyzetet igyekszik orvosolni.

²³² A 39. BKv az alábbi oldalon érhető el teljes szövegében: <http://www.lb.hu/hu/kollvel/39-bkv>.

²³³ A *költségvetési csalás* és a *tőkebefektetési csalás* mellett 2013. január 1-jétől új, önálló tényállásként szabályozott az *információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás* és a *gazdasági csalás*.

²³⁴ Noha a gazdasági társaságot, illetve annak szerveit tévedésbe ejtették.

„Non nova, sed nove.”

5. A KORRUPCIÓ TÍPUSAI ÉS VÁLLALKOZÁSJELLEGE: EGY ÚJ MEGKÖZELÍTÉS

A szociológia tudományterületén a típusalkotás²³⁵ két fő áramlata a 19-20. század fordulóján a *weberi és a fenomenológiai megközelítésmódokra* támaszkodott, és közel háromnegyed évszázadon keresztül a szociológiai elemzések megkerülhetetlen elemét képezte.²³⁶ Ezzel ellentétben a helyzet a hazai viszonyokat illetően inkább felemás. Azzal együtt, hogy a magyar szociológusok számottevő része ugyancsak nagyra értékeli Max Weber munkásságát, a „típusalkotás nem tartozik a szociológia magyar művelőinek kedvelt témái közé” (Balogh 2004: 167).²³⁷ Emellett az a jelenség is felütötte a fejét, hogy *az ezredforduló szociológiája elfordul Max Webertől* (Somlai 1999). Somlai ennek egyes okait is megvilágítja, azonban Erdélyi Ágnessel (1999: 28) egyetértve, úgy vélem, Weber „ma is jelen van a szociológiában és a társadalomtudományban: tőle kölcsönözzük fogalmainkat, [...] tőle tanuljuk, hogyan alkossunk újakat, és még az utóbbi évtizedekben született új diszciplínák között is vannak olyanok, melyek hozzá kapcsolódnak, vagy vele vitatkoznak”. E rövid fölvezetés apropója, hogy disszertációmban *egy új tipológia körvonalait vázolom fel*, melynek alapjául fogalmi–elméleti keretként Weber uralmi típuslehatárolását használom. A weberi rekapituláció során előbb rövid bevezetőben indoklom, hogy miért tekintem termékeny választásnak a szerző uralomtipológiáját, majd ismertetem a korrupció uralmi típusok alapján létrehozott kételemű tipológiáját. Ezután a korrupció kialakulásának és működésének egyes jellemzőit és funkcióit összegzem, majd a fejezet második részében a schumpeteri vállalkozás foglmainak ugyancsak újszerű

²³⁵ A zsidó–keresztény kultúrkörben (is) évezredek óta fellelhető egy olyan, nem feltétlenül explicit egyéni–társas törekvés, amely a külön való, tiszta kategóriák és az egymástól elválasztható minőségek meghatározására irányul. A tudománytörténet folyamára való reflexió helyett most a kultúrtörténet egyik legkiemelkedőbb alkotásának, a Bibliának az első könyvére utalok, melyben a teremtéstörténet szerint Isten a teremtés napjaiban elválasztja egymástól a világosságot és a sötétséget, a szilárd boltozatot és a boltozat alatti és boltozat fölötti vizeket, a növényeket és fajtájuk szerint az állatokat és így tovább. Amennyiben az előbbi gondolat – és az azt alátámasztani törekvő példa – iránya helyes, úgy a taxonómia önálló tudománnyá formálódása eme évezredes szellemtörténeti hagyományként (is) testet öltő szándék legújabb kori manifesztumának is tekinthető. Itt csupán érintőlegesen utalok rá: úgy vélem, ennek alapjai visszavezethetők olyan funkcionális emberi tulajdonságokra és képességekre, amelyek az evolúció során kialakult *humán viselkedési-komplex* részét alkotják. Ez utóbbi egyik fontos viselkedési jegye a *konstrukciós készség*, amely magában foglalja a beszélt nyelv kialakításának képességét, az absztrakcióra, a virtuális rendszerek létrehozására való képességet vagy az elméleti modellépítés képességét (Csányi 2007: különösen 63-75, 337-342).

²³⁶ Balogh Gábor (2004: 167-175) a típusalkotás történetének rövid, ám célirányos áttekintését adja.

²³⁷ Kivételeket persze találhatunk, azonban e tudományterületnek nálunk mégsem ez a legfőbb jellegzetessége – ellentétben a Weber által szorgalmazottakkal (lásd a 4. fejezet bevezető idézetét vagy Weber (1992: 27)).

felhasználása révén vázolom, hogy egyes korrupciós esetek miért értelmezhetőek destruktív vállalkozásként, miért van folyamat jellegük, a folyamat hogyan szakaszolható, és a szakaszoknak milyen jellegzetességeik vannak.

5.1 Egy új osztályozás Max Weber alapján

Max Weber munkásságában kevésbé találni explicit hivatkozásokat a korrupcióra,²³⁸ még kevésbé annak természetrajzára. A jelenség következményeinek ismeretében érdekes kérdés, hogy mi lehet ennek az oka,²³⁹ a válasz azonban feltehetőleg nem az, hogy a jeles tudós ne ismerte volna korának nagy port kavart korrupciós botrányait.²⁴⁰ Ezzel együtt is, műveinek az uralomra és a politikára vonatkozó részei kiváló elméleti–fogalmi keretet kínálnak a korrupció megismerésére és megértésére, amellet, hogy az uralom legitimitása kapcsán bemutatott tiszta típusoknak *heurisztikus jelentősége* is van. Nemcsak arról van szó, hogy az általam is alkalmazott ügynökelmélet terminusaiban és szerkezeti–logikai szempontból is jól illeszkedik a Weber által felvázolt hatalomgyakorlási szervezetekhez, hanem arról is, hogy az uralom működési módját, a hierarchia irányítási szabályait, valamint a társas viszonyok vizsgálatát is előtérbe helyező klasszikus mű a további finomelemzés lehetőségét is felkínálja.²⁴¹

Weber az uralom legitimációjának háromféle tiszta típusát (alapelvét) különbözteti meg. *Bürokratikus uralom* esetén a parancsadási hatalmat megtestesítő egyént racionális szabályok rendszere legitimálja, míg *patriarchális uralom* esetén a parancsadási hatalom érvényes volta személyes autoritáson alapul, melynek talaját a tradíció szentsége képezi. Végül *karizmatikus uralom* esetén a parancsadási hatalom érvényessége a rendkívüli iránt tanúsított odaadáson, a karizmába vetett hiten alapul (Weber 1996: 59-60). Úgy vélem, e típusok közül az első két uralmi alakulat tipikus megjelenési formája, a bürokrácia és a „patriarchalizmus” kínál alapot arra, hogy a korrupció klasszifikációs értelmezési kereteként szolgáljon, míg a karizmatikus uralom

²³⁸ Említések azért akadnak – például Weber (1987: 275).

²³⁹ A téma kulturális–történeti elemzése rámutatna, hogy a patriarchális struktúrában, amely „messze a legfontosabb” struktúraelv volt a bürokratikus uralom előtt (Weber 2009: 161), számos, *napjaink definícióinak értelmében vett* korrupciós jelenség értelmezhetetlen. Van Klaveren (2008) ezt példákkal támasztja alá.

²⁴⁰ Például a Panama-csatorna építésének körülményeit, vagy az amerikai „aranykor” közéletének korrupcióval átszőtt világát. Lásd még Némedi (2010: 375-377).

²⁴¹ Ezen szakaszok kidolgozása során úgy találtam, több tanulmány is él vagy a weberi megközelítéssel (azt helyenként neoweberiánusnak nevezve), vagy az általam leírtakhoz elemeiben hasonló distinkcióval és/vagy állításokkal. Egészében hasonló kifejtésre nem bukkantam. A fellelt művek megerősíteni látszanak az általam vázoltakat (Sajó 1998; Rauch–Evans 2000; Khan 2005; Médard 2008; Dahlström 2011).

erre nem alkalmas.²⁴² Ennek alapján az alábbiakban felvázolom a *bürokratikus, avagy jogon alapuló*, illetve a személyes autoritás centrumkategóriájával leírható *patriarchális, avagy patronázon alapuló*, egymástól koncepciókban különböző *korruptió* kételemű tipológiáját, ahol a legális és tradicionális uralom közti klasszifikáció alapját a normák jelentésének (uralmi típusok közti) alapvető különbsége képezi.

5.2 A bürokratikus és a patriarchális alapú korruptió

A Weber által leírt uralmi alakulatok kialakulása *hosszú folyamat eredménye* volt, a bürokratikus rendszer létrejötte pedig mindenütt kései fejlődés következménye, melyet illetően történelmileg nehéz pontosan „meghatározni azt az időszakot, amikor a patriarchális, paternalisztikus irányítást felváltották az igazgatási, irányítási feladatok végzésére szakosodott személyek és apparátusok” (Jávor–Rozgonyi 2005: 207). Azt mondhatjuk, hogy minél korábbi időszakra megyünk vissza, „annál inkább olyan uralmi formákkal találkozunk, amelyekre az volt jellemző, hogy nem létezett bürokrácia, és egyáltalán nem voltak hivatalnokok. A bürokrácia viselkedése „racionális” jellegű: szabályokhoz igazodik, célokat követ, eszközöket mérlegel, és tevékenységében „tárgyszerű” személytelenség uralkodik. Kialakulása és elterjedése ezért mindenütt „forradalmian” hatott abban a sajátos értelemben [...], amelyben a *racionalizmus* előretörése általában minden területen forradalmi hatást szokott kiváltani. Közben pedig felszámolta az uralomnak azokat a strukturális formáit, amelyek ebben a sajátos értelemben nem voltak racionális jellegűek.” (Weber 1996: 98-99). Míg a „korábbi rendben az urat a személyes részvét, részrehajlás, kegy vagy hála mozgatta, a modern kultúra [...] a támaszául szolgáló külső apparátus miatt megköveteli – és minél bonyolultabbá és specializáltabbá válik, annál inkább megköveteli –, hogy emberileg részvétlen, ennél fogva szigorúan „tárgyilagos” *szakember* kerüljön a helyére. A bürokratikus struktúra mindezt kedvező formában nyújtja.” (Weber 1996: 77). Weber tehát a bürokrácia kiépülésével a személyes érzelmek kiiktatására, a személytelenedés párhuzamosan végbemenő folyamatára is utal, sőt azt a bürokrácia tökéletesedésének lényegi elemeként, a tökély fokmérőjeként említi.²⁴³

²⁴² Az ezzel kapcsolatos részletes érvelést lásd a 2. számú mellékletben.

²⁴³ Ugyanakkor a szokásszerűség és a szakszerűség – a tradicionális és racionális uralom fogalmaiból kibomló – kategóriapárja nem szükségképpen egymással szembenálló jelenségek. Ezt a Weberrel ellentétes álláspontot képviseli Hajnal István (Lakatos 1992, idézi Lengyel 1994: 4), aki a racionális szellem jelentőségének szellemtörténeti vitájában „Max Webert tekintette a fő ellenfelének”. Témám

Az imént leírtakat illetően két felvetés is megfogalmazható. Egyfelől annak kapcsán, hogy a bürokrácia „felszámolta az uralomnak azokat a strukturális formáit, amelyek ebben a sajátos értelemben nem voltak racionális jellegűek”. Az állítást tágan értelmezve, amennyiben például napjaink modern államainak jellemző uralmi alakulatait értjük ez alatt, vélhetőleg Webernek igaza van. Azonban egy ettől eltérő értelmezés ürügyén is felmerülhet, hogy a bürokrácia térnyerése valóban felszámolt-e minden nem bürokratikus uralmi struktúrát? Erre minden bizonnyal nemmel kell feleljünk, úgy a bürokrácián kívüli, mint az azon belüli, sokszor nem tisztán racionális társas cselekvéskoordinációk létezése miatt.²⁴⁴ A másik felvetés, az előbbivel összefüggésben, az érzelmek (és így az emberi viszonyok) jelentőségét illeti. Szerepük a tradicionális elvek szerint működő társadalmakban megkerülhetetlen, míg eltűnésük (elvileg) a „szigorúan tárgyilagos szakemberek” megjelenésével, a legális–racionális uralom tiszta típusának megvalósulása esetén következhet be. Ám az ideáltípusok a valóságban „tökéletes fogalmi *tisztaságban* nem vagy csak elvétve fordulnak elő” (Weber 2005: 65), így pusztán logikai megfontolásból sem mondhatjuk, hogy egyfelől ne léteznének továbbra is tradicionális struktúraszervező elvek mentén működő kisebb-nagyobb társadalmi csoportosulások,²⁴⁵ másfelől, hogy az érzelmek (és így az emberi viszonyok) ne játszanának alapvető szerepet a különböző társas cselekvéskoordinációk szerveződésében.²⁴⁶ Megfordítva a leírtakat: olyan társadalmi–uralmi viszonyok között élünk, amelyekben változó arányokban ugyan, de a racionális szervező elvek mellett jelen vannak a tradicionális uralom jellegvonásai is, melyekben a személyes kapcsolatoknak és a szereplők közti érzelmeknek²⁴⁷ (és azok történetének) is alapvető jelentősége van.²⁴⁸

szempontjából a hajnali történelemfelfogás azért is mérlegelésre érdemes, mert szerinte „a tradicionalizmus sok évszázados uralma, amely látszólag „a haladás kerékkötője” volt, valójában éppen hogy megalapozta a későbbi fejlődés lehetőségét azzal, hogy az azonnali hasznosításra és kizsákmányolásra törekvő nyers racionalizmussal szemben megóvta és védelmezőn fölnevelte a létfenntartó munkának és a mindennapi együttélésnek kicsiny, látszólag irracionális formáit, amelyeknek burkában az európai értelemben vett szakszerűség és jogszerűség csirái kifejlődhettek és megerősödhettek” (Lakatos 1992: 37-38).

²⁴⁴ Sajó András (1998: 40) is ezen az állásponton van.

²⁴⁵ Akár bürokratikus uralmi alakulatokon belül is.

²⁴⁶ Lásd például Elster (2001, különösen 68-77), tágabb szemléleti spektrumban a viselkedési közgazdaságtan (*behavioral economics*) eredményeit – például Hámori Balázs vagy Kőszegi Botond publikációit.

²⁴⁷ „Emberek, nem vadak – elmék vagyunk! Szívünk, míg vágyat érlel, nem kartoték-adat.”, írja József Attila Levegőt! című versében.

²⁴⁸ Úgy vélem, ezek az állítások Weber véleményével is párba állíthatók. Egyfelől indirekt módon utal (például) az érzelmek jelentőségére, mikor a „megértő” szociológia „racionalizmusa” kapcsán hangsúlyozza, hogy annak, *mint módszertani célszerűségnek* van jelentősége, ezt az eljárást pedig nem szabad úgy fölfogni, mintha „a szociológia valamiféle racionalista előítélethez kötődne”; csupán

Az előzőleg leírtakra és az egyes uralmi formák történeti kialakulásának sorrendjére tekintettel előbb a tradicionális viszonyokban gyökerező, a személyes autoritás centrumkategóriájával leírható *patriarchális, avagy patronázon alapuló*, majd ezt követően a *bürokratikus, avagy jogon alapuló*,²⁴⁹ egymástól koncepcionálisan különböző *korruptió fogalmak* kételemű tipológiáját vázolom.²⁵⁰ A sorrendválasztást a tradicionális uralmat jellemző személyes autoritás, kölcsönösségi viszonyok és személyközi kapcsolatok sok évezredes jelentősége, ha úgy tetszik, elsőbbsége is indokolja,²⁵¹ melynek alkotóelemei közt a *társadalmi cserét* is megtalálhatjuk.²⁵² Másképpen: a tradicionális uralom jellegvonásainak társadalmi–történeti beágyazottsága lényegesen nagyobb a bürokratikus uralom keretei közt tervszerű, pontos és kiszámítható működést létrehozó racionális rend ethoszánál. A tradicionális viszonyok nagy inerciája azt is jelenti, hogy e struktúraelvek és működési mechanizmusok közösségi *gyakorisága*, illetve ebből eredően elveinek és mechanizmusainak *elfogadottsága* a mai napig igen nagy, ezért társadalmi létezése és továbbélése is erős alapokon nyugszik.²⁵³

Ezt az erőt a helyi közösségekbe, a családi, ismeretségi és szomszédsági viszonyokba való *beágyazottság* adja, az, hogy az emberek ismerik egymás problémáit, személyes igényeit és lehetőségeit, amelyek így nem a távoli és elvont, „rideg bürokrácia” ügyeként kezeltetnek, hanem közel kerülve a szereplőkhöz élővé, kézzelfoghatóvá válnak. Érzelmekkel is átszőtt *gyenge és erős kötések* alakulnak ki, amelyek oly módon öltenek testet kölcsönös lekötelezettségekben, segítségnyújtásokban

módszertani eszközről van szó, nem pedig arról a meggyőződésről, amely szerint az életben csakugyan túlsúlyban vannak a racionális elemek. Arról ugyanis ez az eljárás nem mond semmit, hogy a valóságban mennyiben határozza meg a *tényleges* cselekvést a célok racionális mérlegelése, és mennyiben nem lehet szó ilyesmiről.” (Weber 1987: 40). Másfelől, a tiszta típusok valóságbeli „vegyülése” kapcsán úgy fogalmaz, hogy az „elmondottak semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy fölöttébb ritkán fordulnak elő olyan uralmi szervezetek, amelyek az eddig tárgyalt „tiszta” típusok közül *csak* egyhez tartoznának.” (Weber 1987: 268).

²⁴⁹ A jog jelentősége ez esetben azért hangsúlyos, mert a *kiszámítható szabályok* mentén zajló ügyintézéshez csak az a bürokratikus struktúra biztosít megfelelő háttérrel, amely a fogalmilag rendszerezett és racionális *jog* érvényesítését, s főképpen a törvények alapján történő *ítélkezést* is lehetővé teszi (Weber 1996: 77, 95).

²⁵⁰ E két korruptiófogalom a hagyományok, norma- és értékrendszerek, azaz kultúrák ütközését is megtestesíti.

²⁵¹ „Az ember – vadászó–halászó ember, szavannai főemlős ember, társas monogám ember – és árukat cserélő ember. Az áruk kölcsönösen előnyös cseréje legalább azóta része az emberi létnek, mióta a *Homo sapiens* fajként létrejött.” (Ridley 2011: 194)

²⁵² A szimmetrikus csere mély társadalmi gyökereit jelzi, hogy bár a tradicionális uralmat a reciprocitás mellett a redistribúció vagy akár az árucseré *integrációs formája* is jellemezheti, a *reciprocitás* „hatóerejét számottevően növeli, hogy képes alárendelt módszerekként mind a redistribúciót, mind az árucserét alkalmazni” (Polányi 2005: 45).

²⁵³ „Nincs fontosabb kötelesség a szívesség viszonzásánál. Aki erről megfélekedezik, abban senki sem fog bízni.” (Cicero, idézi Ridley 2011: 107)

és szolgálatokban, hogy közben a személyes autoritás vertikális hierarchiát képző, valamint reciprok jellegű, szimmetrikus viszonyai is strukturálják azokat. Ezen rendszerek pedig éppúgy felhasználhatók a társadalom rászorult tagjait vagy csoportjait segítő erőforrásként, ahogyan szolgálhatnak tradicionális normákba, morális vagy kulturális korlátokba, vagy akár törvényekbe ütköző egyéni és/vagy csoportérdekeket. Ez utóbbi esetben a patriarchális jellegű struktúrák vezetői olyan kiváltságokat nyújtanak és/vagy olyan kiváltságokra formálnak igényt, amelyek (például) presztízzsel, hatalommal vagy gazdasági haszonnal járnak. Ezek megszerzésére – különösen az (egyes bürokratikus) intézmények elégtelen működése esetén – a patriarchális alakulatok sokszor megfelelő uralmi formációt képeznek, mert a bennük felhalmozódó, hagyományokba ágyazódó kapcsolati-, bizalom- és tudástőke olyan prosperitást biztosító adottsághalmazként van jelen, melyet szereplői – saját szükségleteik kielégítésére – a bürokratikus uralom egyfajta (akár intézményen belüli) versenytársaként tudnak működtetni.²⁵⁴ Különösen felértékelődik az efféle szerveződések jelentősége, ha az adott társadalmi közösséget úgy a hitelesen és hatékonyan működő politikai intézmények hiánya, mint a gazdasági kapcsolatokat jellemző kooperációhiány és bizalmatlanság együttes létezése jellemzi.²⁵⁵

A jog jelentősége a patriarchális korrupció kapcsán is megkerülhetetlen. Amennyiben ugyanis ezt „pusztán” személyes szívességek vagy támogatások hálózataként jellemeznénk, megfeleltethetnénk például a *protekció* fogalmával, vagyis „olyan személy támogatásával, akinek a döntést hozó (döntést előkészítő) személyre vagy szervre (testületre) befolyása van” (Szamel 1989: 134).²⁵⁶ Erre azonban számos társadalom etikai szempontból sem tekint egységesen, sőt a protezsálásnak olyan bevett, klasszikus formája is létezik, amely inkább erkölcsösséggel párosul – így például az *ajánlólevél*, amely esetén a protektor „erkölcsi kezességet vállal azért, akit támogat, s tisztában van azzal, hogy a protezsált esetleges méltatlanságát számon fogják kérni tőle” (Szamel 1989: 135). Mindemellett a protekció nem bűncselekmény,²⁵⁷ miközben a

²⁵⁴ Peter Ward (1989: 3) szóhasználatára nyomán ezt *humanizált bürokráciának* is nevezhetjük.

²⁵⁵ A 3. fejezetben, a korrupció negatív, társadalomra és versenyszférára gyakorolt hatásai című részben, a hazai viszonyok jellemzése során éppen ezek a tulajdonságok rajzolódtak ki. Vö. még Gambetta (1988).

²⁵⁶ A korrupcióval ellentétben ez tipikus esetben azt jelenti, hogy *az egyik fél előnyben részesíti a másikat*. (Még ha létrejön is reciprok viszony, az azonnaliság az efféle cselekvések esetén kifejezetten visszatetsző, legfeljebb a szívesség későbbi viszonzásáról lehet szó. A *szokásoknak* és az *időtényezőnek* tehát itt is fontos szerepe van.)

²⁵⁷ Ez nem jelenti azt, hogy a protekció teljesen kívül esne a jog szféráján, illetve azt sem, hogy a protekciós hálózat ne alakulhatna át korrupciós hálózattá (Szamel 1989: 137, 142-143). (Ehhez hasonló „transzformációs” lehetőségre a szerző egy korábbi munkájában is utal (Szamel 1969).)

korruptiót a többség nem csupán szokásnormák alapján helyteleníti, hanem az egyúttal bűncselekmények törvényi tényállását is megvalósítja. Másképpen fogalmazva: míg a protekció (tipikus esetben a jogon kívüli és) a jogi normákkal (is) összeegyeztethető, a korruptió oly módon ütközhet jogon kívüli társadalmi szabályokkal, hogy eközben az „állami kényszerrel is alátámasztott magatartási normákat” is áthágja, azaz jogsértő cselekménynek is minősül.²⁵⁸ Mindezzel azt is állítom, hogy a definíciós fejezetben felsorolt szubsztantív tényezők az itt jellemzett korruptió típusra is igazak,²⁵⁹ a lényegi különbség abban mutatkozik, hogy a patriarchális korruptió kibontakozása már előzetesen is meglévő társas kapcsolatokon alapul. *Vagyis a patriarchális, avagy patronázson alapuló korruptió létrejöttét és működését olyan, esetenként vertikális viszonyokkal is jellemezhető, tradicionális alapokon nyugvó struktúrák gerjesztik és teszik lehetővé, melyek esetében a korruptióval járó jogsértést²⁶⁰ az erős hagyományos normáknak való megfelelés (is) indukálja.*²⁶¹ A weberi cselekvéstipológiában az ilyenfajta cselekvések jellemzően vagy tisztán értékracionálisak, vagy a cselekvők döntéseikben értékracionálisan irányítottak, míg cselekvéseik eszközeikben célracionálisak.²⁶² Ezzel összefüggésben az értékrendszer kettősséggel jellemezhető (*kettős morál*): másfajta morál érvényesül a közösségen belül, és más a kívülállókkal szembeni viselkedés morálja (Weber 1979: 283).²⁶³

Bürokratikus korruptió esetén más a helyzet. A definíciókat tárgyaló fejezet rámutatott, hogy a *bürokratikus, avagy jogon alapuló* meghatározások központi eleme a szabályszegés, ahol egy (köz)hivatalnok tevékenysége akkor tekinthető korruptnak, ha az cselekvése során olyan formális szabályt sért, melynek betartása kötelező lenne. Ezen

²⁵⁸ A jogi és a jogon kívüli normák összhangjának jelentősége abban áll, hogy lehetővé teszi az osztársadalmi konfliktusok elkerülését, illetve feloldását. Bár az ellentmondás-mentesség nem valósítható meg maradéktalanul, az erre irányuló törekvések azzal indokolhatók, hogy „a jogi normák csak egymásra tekintettel kialakított normák rendszereként tudnak hatékonyan működni” (Pokol 2005: 15). Vö. még Weber (1992: 29).

²⁵⁹ Modellértékű, hogy Szamel (1989: 138) a protekció kapcsán is legalább három szereplőt tételez.

²⁶⁰ Hangsúlyos, hogy a személyes kapcsolatoknak a (magyar) büntetőjog is kiemelt jelentőséget tulajdonít. *Közvetlen utalás* erre, hogy súlyosbító körülménynek minősül, ha egy cselekményt csoportosan, bűnszövetségben vagy (legsúlyosabb esetben) bűnszervezetben követnek el. *Közvetett utalásnak* tekinthető, hogy például a befolyással üzérkedés, a befolyás vásárlása vagy a bennfentes kereskedelem törvényi tényállása – ugyan implicit módon, de – feltételezi az előzetes kapcsolatok meglétét.

²⁶¹ Nem állítom, hogy az efféle cselekvéseket kizárólag tradicionális normák vezérlik. Mások mellett például a reciprocitás kínálta (anyagi, mobilitási stb.) előnyök is erős hajtóerőt jelenthetnek, aminek következtében ezen informális társulások érdekei és normái felülírják a formális szabályokhoz való igazodás szándékát.

²⁶² A patriarchális korruptió „illegális csúcsán” a maffia áll, míg „legális csúcsait” a state capture, a rapacious state vagy a maffiaállam (Magyar 2013) képviselheti.

²⁶³ Ez egyfajta (eszmékre és/vagy kapcsolatokra irányuló) *elkötelezettségi hatásként* is értelmezhető (vö. Hámori 2003: 17).

korruptió fogalom megalkotásának és alkalmazásának lehetőségét (intézményi oldalról) a kései fejlődés következményeként létrejött bürokratikus rendszerek tették lehetővé, amelyek „szabályos” működéséhez, mint *referencia kategóriához képest* definiálható a bürokratikus korruptió.²⁶⁴ A fogalomalkotás logikai rendjében tehát a bürokrácia létezése az elsődleges: míg a bürokrácia fogalma megalkotható a korruptió efféle fogalmára való hivatkozás nélkül, addig a jogon alapuló korruptió fogalma és leíró terminusai kizárólag a bürokráciára való hivatkozás révén adhatók meg. Úgy is fogalmazhatunk, hogy *a bürokratikus struktúra*²⁶⁵ (előfeltételként való) *létezése nélkül a bürokratikus, avagy jogon alapuló korruptió fogalma értelmezhetetlen.*²⁶⁶ Amennyiben további megszorításokat nem teszünk,²⁶⁷ *a bürokratikus vagy jogon alapuló korruptió olyan tipikusan horizontális hatalmi viszonyokkal jellemezhető normasértés, amely esetén a (köz)hatalommal való visszaélés meghatározó indítéka olyan pillanatnyi érdek, melyet egyéni haszonszerzés motivál. A weberi cselekvéstipológiában az efféle cselekvések jellemzően célracionálisak, mert a cselekvések célra irányultak, igazodnak az eszközökhöz és a következményekhez, valamint a cselekvők az eszközöket racionálisan egybevetik a célokkal.*²⁶⁸

A patriarchális korruptiótól való eltérés egyik kristályosodási pontját – a hagyományos normák és viszonyok történeti jelentőségű előíró szabályaival ellentétben – éppen az az *ad hoc fellépő érdek* jelenti, melyet nem jellemeznek (tradicionális) történettel bíró személyes kapcsolatok, ezért ez esetben egyfajta *situacionális korruptióról* beszélhetünk. Létrejöttének gyökereit elsősorban speciális helyzetek

²⁶⁴ Hasonló gondolatot fogalmaz meg Andvig–Fjeldstad (2001: 37).

²⁶⁵ Pontosabban a hangsúly inkább a racionális jogrenden van. Összefüggésük lényege abban áll, hogy, mint már korábban is idéztem, „csak a bürokratikus struktúra készíti elő a talajt a fogalmilag rendszerezett és racionális jog érvényesítéséhez, s főképpen a „törvények” alapján történő *ítélkezéshez*” (Weber 1996: 77).

²⁶⁶ Erre utal Caiden–Caiden (1977: 304), valamint fordított megközelítésben Médard (2008: 380) is. A büntetőjog *nullum crimen sine lege* alapelve is ehhez hasonló, melynek lényege, hogy bűncselekménynek csak olyan cselekmény minősíthető, amelyet a törvény kifejezetten bűncselekménnyé nyilvánított (lásd a Btk. 1. §-át a *törvényesség elvéről*).

²⁶⁷ Miként Weber (1996: 61) is disztिंगvál, mikor a közjogi uralom bürokratikus szervezetét *hatóságnak*, a magángazdasági uralom bürokratikus szervezetét pedig *üzemnek* nevezi, nem zárom ki például az üzleti (B2B) korruptiót sem.

²⁶⁸ Megjegyzem, a jogon alapuló meghatározások mellett a közérdek alapú definíciók is tartalmaznak olyan elemeket, amelyek alapján megfontolandó, hogy a bürokratikus meghatározások közé kerüljenek. Ehhez hasonlóan: míg Heidenheimer és Johnston (2008: 7-8) tipológiájában a közhivatal-központú definíciók tartalmilag ekvivalensek a bürokratikus korruptióval, a közérdek alapú definíciókhoz hasonlóan a piacközpontú meghatározások kapcsán is érvelhetünk amellett, hogy ezen alosztályba tartoznak. Itt említem meg, hogy a piacközpontú definíciók magelemeként megjelenő, a hivatali pozícióra, mint a profitmaximalizáció eszközére tekintő szemlélet olyan ismételt felszínre törő történeti jelenség, amely a bürokratikus uralmi struktúrák megjelenése előtt a 2. számú mellékletben is említett *hivatalvásárlás* gyakorlataként volt ismert, és amelynek maradványai még a 19. században is megvoltak (lásd Weber 1996: 70).

generálta racionális érdekek táplálják,²⁶⁹ intézményesüléséhez a patriarchális korrupciót jellemző viszonyrendszerek kiépülése (is) szükséges. Jellegéből fakadóan olyan, időben kevésbé elhúzódó (azonnali), tipikusan anyagi természetű cserék jellemzik, melyek alacsonyabb fokú bizalmat igényelnek, ezért egyfelől a tranzakciók leplezéséhez nincs szükség intézményes biztosítékokra, másfelől, tipikus esetben nem jönnek létre harmadik fél felé irányuló kötelezettségek sem.²⁷⁰

5.3 A kialakulás és működés egyes jellemzői és funkciói

Az emberi természet alig, de legalábbis lassan változik (Csányi 2003: 191).²⁷¹ A szerzés, a tulajdonlás vagy a hatalom vágya mind olyan évezredes emberi jellemzők, melyek lényegüket tekintve kisebb mértékben változtak.²⁷² Működésük során, önnön lényegük érvényesítésének utat találva, a mindenkori alkalmazkodás szükségességétől vezérelten az emberi cselekvést – a mindig egyedi szituációkba ágyazott lehetőségeket kiaknázandó – a folyamatosan változó társadalmi–környezeti viszonyokhoz igazítva alakították. Másképp fogalmazva: az a fajta adaptálódó emberi törekvés, amely a folyton megújuló viszonyokban rejlő lehetőségek mind jobb kihasználására irányul, esszenciális módon bennünk él. Eme történeti alkalmazkodási folyamatban jelent meg új társas–szerveződési viszonylatként a modern bürokrácia, amelynek újfajta hatalomgyakorlási keretrendszerei úgyszintén megkívánták az egyéni és kollektív cselekvéskoordináció rendszerlogikához történő igazodását.

A létrejövő modern bürokratikus intézmények működésükkel sokfajta hatalmi érdeket kezdtek megtestesíteni, miközben tevékenységük elkerülhetetlen módon érdeksérelmek sorát is generálta. Ezen érdeksérelmek egy részét a társadalom adott szereplői eltűrték-eltűrik, más részüket azonban nem, az elégedetlenség és tiltakozás

²⁶⁹ A „bürokratikus racionalizálás forradalmasító hatása [...] *technikai* eszközökön keresztül, [...] „kívülről” érvényesül”, vagyis a racionalizálás „a dolgokat és a dolgok rendjét forradalmasítja először, azután innen kiindulva az embereket”. Ezért „széles tömegek csupán a külsődleges technikákat és az érdekeik szempontjából praktikus eredményeket sajátítják el, illetve csak ezekhez alkalmazkodnak [...], és irreleváns marad számukra az alkotók által az „eszméknek” tulajdonított tartalom” [kiemelés tőlem – V.Sz.] (Weber 1996: 210-211).

²⁷⁰ Polányi (2005: 45) szavaival élve a szimmetria jellemzően (egy tengely mentén) dualításra korlátozódik.

²⁷¹ Hajnal István gyönyörű, inspiráló gondolata, hogy nem „az ember változik [...], hanem az emberi közösség, az ember csak annyiban, amennyiben az emberközi viszonyodás átmódosulása őt is változtatja. [...] Nem a 'gondolat' az új, hanem kifejeződésének, kitárulásának lehetőségei, az emberek közösségében való érvényesülésének módja.” (idézi Lakatos 1996: 88). Ennek egy lehetséges példája az „örök” kalácsa (Sik 1988).

²⁷² „Gyermeteg gondolat, hogy racionális és kapitalista korszakunkban erősebb volna a szerzési hajlam, mint más korokban volt.” (Weber 1979: 282)

egy lehetséges kifejeződéseként pedig a modern bürokratikus korrupció változatos formái is megjelentek. Lényegében arról van szó, hogy a kialakult bürokratikus alakulatok – strukturális jellemzőik, céljaik vagy működési módjaik miatt – egyes társadalmi szereplők számára *korlátokat vagy éppen ellenérdeket testesítenek meg*, miközben céljaik elérése érdekében (i) saját (partikuláris) normáik, (ii) racionális mérlegelésük és/vagy (iii) egyes patriarchális jellegű szerveződések – számukra elérhető és kiaknázható viszonyai – hatékonyabb hatalom- és erőforrás-szerzési formációt jelent(het)nek.

Ebből az is kiolvasható, hogy a korrupció(s szervezet) létrejöttét a különböző tényezők kétféle „irányból” is indukálhatják. Egyrészt „*fentről*”, amennyiben gyenge intézmények működnek, és a társadalom egyes tagjai vagy csoportjai érdekeltté válnak abban, hogy a legális hatalommérvényesítés útjaitól eltérjenek.²⁷³ Ezt (össztársadalmi szempontból) *célellentétes intézményi vagy strukturális nyomásnak* is nevezhetjük.²⁷⁴ Mertonnal (2002: 155) szólva „a hivatalos struktúra funkcionális fogyatékosságai miatt egy másik (nem hivatalos) struktúra jön létre, mely valamivel hatékonyabban elégíti ki bizonyos létező szükségleteket”. Másrészt „*lentől*”, egyénektől eredő motivációkkal is számolhatunk, amennyiben egyes szereplők hatalmukat arra használják, hogy a stabil²⁷⁵ bürokratikus hatalmi berendezkedésben irányítási szerepkört szerezzenek.²⁷⁶ Ez a kérdés részint átvezet a(z itt nem elemzett) motivációelemzés területére, ami kapcsán megemlítem, hogy *a korrupció a mobilitás eszközeként* is szolgálhat azok számára, akik előtt a felemelkedés más útjai – erőforrások hiányában – nem vagy csak korlátozottan állnak rendelkezésre.²⁷⁷ A korrupció e tekintetben olyan *alternatív mobilitási folyosót* kínál, ami enyhíti azt a hatalomhiányos állapotot, melyben a szereplők gátoltak presztízсük, gazdasági hasznuk vagy hatalmuk növelésében.²⁷⁸ Ilyen formában a

²⁷³ Vö. a maffia létrejöttével (Gambetta 1993).

²⁷⁴ Ugyanerre mutattam rá a korrupció szubsztantív tényezői kapcsán is (vö. Aidt 2003).

²⁷⁵ „A bürokrácia, ha egyszer már teljesen kiépült, a legnehezebben szétrombolható társadalmi képződmények közé tartozik. [...] Ahol az igazgatást teljesen bürokratizálják, ott az uralmi viszonyok kialakult formája gyakorlatilag úgyszólván szétzúzhatatlan.” (Weber 1996: 86). A *bürokrácia szívósságáról* lásd még Kornai (1983: különösen 16-25).

²⁷⁶ Erre utal Nathaniel Leff (2008: 307) is, amikor azt írja: a korrupció egyének vagy csoportok által befolyásuk növelése érdekében alkalmazott (jogon kívüli vagy) jogsértő intézmény. Céljuk, hogy az egyes döntéshozatali mechanizmusokban, növekvő befolyásszerzésük révén, minél nagyobb arányban vegyenek részt.

²⁷⁷ A negatív hatásokat tárgyaló 3.2-es alfejezetben Jánossy Ferenc kapcsán már utaltam a *foglalkozási struktúra jelentőségére*, illetve Diego Gambettára is, aki a szicíliai maffia kialakulását részben az elégtelen *társadalmi mobilitási lehetőségekkel* magyarázza.

²⁷⁸ Merton (2002: 158) a politikai gépezetnek tulajdonít hasonló funkciót (vö. még della Porta–Vannucci (1999: 73), míg Médard (1981: 169) szerint a patronázs rendszer is az intézményi függőségre adott válasz.

korruptió a (hatalom)szerzés érdekében alkalmazott *adaptációs stratégiának* is tekinthető.

A bürokrácia mindehhez azért kínál megfelelő keretet, mert „segít az uralmi viszonyokat „társulássá” alakítani, [ez pedig] elsőrangú hatalmi eszközt jelentett, és jelent ma is annak számára, aki a bürokratikus apparátus fölött rendelkezik. A tervszerűen elrendezett és irányított „társas cselekvés” ugyanis – ha egyébként egyformák az esélyek – mindig fölényben van a vele szembeszegülő „tömegcselekvéssel”, sőt a „közösségi cselekvéssel” szemben is.” (Weber 1996: 86).²⁷⁹ Az imént leírtak mellett a bürokráciának azok a rendszerspecifikus jellemzői (például a privilegizált szaktudás vagy a titkosság), amelyek az „eredeti intézményi céloktól” eltérő, egyéni érdekek mentén is hasznosítható hatalomgyakorlási keretrendszert létrehozják, teszik azt szervezeti vonatkozásban lehetővé, hogy *maga a bürokrácia szervezetrendszere válhasson a járadékszerzés új alapjává*.²⁸⁰ A bürokrácia feletti befolyásszerzés a személyes hatalom olyan intézményesítése, amely nem csupán a bürokratikus korruptió tipikusan eseti jellegű járadék vadász tevékenységeit segíti elő, hanem a többszereplős, patriarchális korruptiók szervezetek létrejöttéhez és hosszú távú működéséhez is megfelelő kereteket kínál. Ennek lehetőségét az adja, hogy a „bürokrácia magában véve pusztán egy pontosan dolgozó eszköz, amellyel nagyon különböző uralmi érdekek rendelkezhetnek: tisztán politikai érdekeknek éppúgy a rendelkezésére állhat, mint tisztán gazdaságiaknak vagy bármilyen egyéb uralmi érdekeknek” (Weber 1996: 89).²⁸¹ Ez rávilágít a bürokrácia azon jellegvonására is, hogy a szervezeteknek határai vannak.²⁸² Ebben a megközelítésben a bürokratikus korruptió – akárcsak a patriarchális korruptiók szervezet – kialakulhat „belülről”, a hivatali bürokrácia tagjainak kezdeményezésére,²⁸³ illetve „kívülről”, a bürokrácián kívül álló

²⁷⁹ Weber (1996: 58) korán felismerte, hogy a szervezetek tömegekkel szembeni tartós uralmi helyzete a „kis számok előnyén” alapul – vagyis a kis csoportok érdekérvényesítő képessége hatékonyabb. Olson (1997: 42) ezt bő negyven évvel később bizonyítja is: „Minél nagyobb egy csoport, annál kevésbé képes a kollektív jószág optimális mennyiségét biztosítani, s annál valószínűbb, hogy erőfeszítést sem tesz a kollektív jószág biztosítására. Röviden: minél nagyobb egy csoport, annál kevésbé képes arra, hogy realizálja közös érdekeit.”

²⁸⁰ Vö. Myrdal (1968: 948, 952-954).

²⁸¹ Annak alapján, hogy kinek az érdekében működik egy szervezet, Blau és Scott (1962, idézi Jávör–Rozgonyi 2005: 21) négy szervezeti típust különböztet meg: (i) a tulajdonos érdekében működő szervezetet, (ii) a tagság érdekében működő szervezetet, (iii) a klientúra érdekében működő szervezetet és (iv) az osztálytársadalom érdekében működő szervezetet. (Természetesen számos szervezet egyszerre több típusba is tartozhat.)

²⁸² „Ez azt jelenti, hogy pontosan meghatározható, ki van a szervezeten belül, ki kívül. [...] A szervezeti határ [pénzügyi, irányítási, személyügyi stb. tekintetben] nagyon erős szűrőrendszerként működik.” Jávör–Rozgonyi (2005: 19)

²⁸³ Eredőjét tekintve ez a lehetőség emlékeztet a „pozicionális protekció” esetére (Szamel 1989: 138-142).

szereplők hatására, akik (valamely okból kifolyólag) a hivatali befolyásszerzésben érdekeltek. De végső soron akármilyen „irányból” korrumpálódik is egy szervezet, létrejöttével olyan konstrukció alakul ki, amelyet a mertoni fogalmak szerint *a cselekvéskoordináció legális–racionális típusa nem szándékolt következményének*,²⁸⁴ *azon belül is látens diszfunkciójának nevezhetünk*.²⁸⁵ A gyakorlatban ez korrupciós kockázatok megjelenését vagy fokozódását jelenti, mert az így létrejövő szerveződés a fennálló rendet megkérdőjelezi, az általa megindított változások pedig a mikro- és makrotársadalmi kohéziót egyaránt veszélyeztetik.

5.4 A korrupció: intézmény és vállalkozás

Polányi Károly tudományos munkássága óta tudjuk, *a gazdaság intézményesített folyamatként is értelmezhető*. Polányi (1976: 237) szerint a „folyamat a mozgás fogalmaiban végzett elemzésre utal. A mozgások vagy az elhelyezésben, vagy az elsajátításban, vagy mindkettőben végbemenő változásokra vonatkoznak. Más szavakkal, az anyagi elemek vagy térbeli helyük, vagy birtokosuk cserélésével változtathatják meg pozíciójukat”. Polányi az *elhelyezési mozgások* közé a termelést és a szállítást, míg az *elsajátítási mozgások* közé a javak forgalmát (tranzakciók) és a javak adminisztrációját (rendelkezések) sorolta. Az *intézményesítettség* jelentőségét abban ragadta meg, hogy ennek révén a gazdasági folyamatok olyan önálló, társadalmi funkcióval bíró strukturális keretek közé kerülnek, amelyek egyszerre biztosítanak egységet és stabilitást az ökonomiai folyamatoknak, és teszik hangsúlyossá a gazdaság – és hozzátehetjük: a gazdasági szereplők – történetét. Douglass North (2010: 13) ezt úgy fogalmazta meg, hogy *az intézmények* „a társadalom játékszabályai, vagy még

²⁸⁴ Ez a megfogalmazás kidomborítja a korrupció létrejöttének sajátos dichotómiáit (Merton 2002: 131-132 nyomán). Egyfelől a *többszörös következmények* kapcsán azt, hogy azon szervezetek esetében, amelyeket *nem* a korrupciót elősegítendő hoznak létre, *a korrupció nem szándékolt következményként is kialakulhat*. Például, ha egy felügyelő szervezetet a kiterjedtebb ellenőrzés érdekében létszámában megnövelnek, az, céllentétes módon sokszor a korrupció kockázatát is megnöveli. Ami a *motivumok* szubjektív és a *funkciók* objektív kategóriáinak különbségét illeti, a manifeszt és látens funkciók megkülönböztetése a rendszereken belül és az azokon kívül állók akár nagyon különböző céljaira és azok következményeire is rávilágít.

²⁸⁵ Ennek kapcsán két megjegyzést teszek. Egyfelől, úgy vélem, már Weber (1987: 216) is felfigyelt – noha *foglalmi-módszertani szempontból még nem reflektáltan* (Moksony 2002) – a látens funkciók jelentőségére. „Egészen mindennapi jelenség – írja –, hogy különféle szervezetek – amelyek még a résztvevők szemében is „értelmetlenné” váltak – csak azért maradnak fenn, mert egy „szervezeti titkár” vagy valamilyen más hivatalnok „(anyagilag) belőlük él”, és nélkülük elvesztené megélhetését.”. Másfelől a korrupciókutatás jelentősége kapcsán utalok arra a meglátásra, mely szerint bizonyos „tények arra mutatnak, hogy a szociológusok *sajátos* és legfontosabb szellemi teljesítményei éppen akkor születtek meg, amikor kutatásaikban a figyelmet a manifeszt funkciókról a latens funkciókra fordították” (Merton 2002: 148).

formálisabban: az emberek közötti interakciót meghatározó, az emberek által kialakított korlátok. Következésképpen strukturálják az emberek egymás közti cserekapcsolatra irányuló törekvéseit, legyenek azok akár politikaiak, akár társadalmiak vagy gazdaságiak.”²⁸⁶ Az intézmények összetett cselekvések eredményeként jönnek létre, azokat szereplői formálják meg és működtetik, létrejöttük és működésük hatással van a gazdaság teljesítményére. A Polányi- és North-féle meghatározás alapján *a korrupció intézménynek tekinthető*, ami makrotársadalmi szempontból normasértő módon működik.²⁸⁷ A *korrupció* ugyanakkor nemcsak intézményként, hanem egyes esetekben *a schumpeteri értelemben vett vállalkozásként is értelmezhető*, és a gazdaság folyamatában (annak részeként) önmagában is létező *folyamatként vizsgálható*. A következőkben annak bemutatására törekszem, hogy a korrupciót miért értelmezem *destruktív vállalkozói tevékenységként*, hogy miért van folyamat jellege, a folyamat hogyan szakaszolható, és a szakaszoknak milyen jellegzetességei vannak.

5.5 A korrupció mint destruktív vállalkozás

Joseph Schumpeter (1980) koncepciója heurisztikus jelentőségű számomra. Állásfoglalásának alapvető eleme, hogy a gazdasági fejlődés nem folyamatosan, automatikus módon, hanem *új kombinációk, azaz innovációk megvalósulása révén*, mintegy *villanásszerűen* megy végbe.²⁸⁸ Az innovációk megvalósítását Schumpeter *vállalkozásnak* nevezi, ezek végrehajtóit pedig *vállalkozóknak*. Az új kombinációk megvalósulásának számos személyi, társas-környezeti, tárgyi vagy épp intézményi feltétele van, úgy is fogalmazhatunk, hogy *a megfelelő képességek és körülmények sűrűsödésére van szükség*.²⁸⁹ Jóllehet, műveiben egyértelműen a pozitív gazdasági-társadalmi szerepet betöltő vállalkozó ábrázolásával találkozhatunk, a valóságban a „jó vállalkozók” mellett éppúgy működnek „rossz vállalkozók” is, akik például adózás nélkül lefölnének állami bevételeket, (hozzáadott gazdasági érték teremtése nélkül) megsápolnak tevékenységeket, vagy éppen betöltik az állam „felségterületeinek”

²⁸⁶ A „játékszabályai” (*rules of the game*) kifejezés találó, mert a *szabályok* előíró, keretező jelentése mellett magába foglalja a *játék(tér, -lehetőség, -mód stb.)* lazább, plasztikusabb jelentéstartalmait is.

²⁸⁷ A makrotársadalmi szempont jelentősége a normasértés tekintetében azért hangsúlyos, mert a korrupció résztvevői racionális megfontolásokat követve vagy éppen tradicionális normarendszerek előírásainak megfelelően cselekszenek – azaz koherens, ám *partikuláris normarendszerek* elvei szerint.

²⁸⁸ Érdekes kérdés, hogy vajon *a vállalkozások mennyiben értelmezhetőek villanásként?* (vö. Barabási 2010)

²⁸⁹ A körülmények koncentrációja sokféle kulturális környezetben, eltérő normarendszerek közt élő, különböző értékeket valló embereknél és csoportoknál létrejöhet.

lyukasan maradt részeit, csakhogy tisztességtelen, korrupt, erőszakos módon.²⁹⁰ Erre a koncepcionális hiátusra mutat rá William Baumol (1994: 13) is, aki abból „a szemléletből indul ki, hogy a vállalkozók mindig itt vannak közöttünk, és mindig *valamilyen* lényeges szerepet játszanak. Sokféle szerep van azonban, amelyek között a vállalkozói ambíciók elrendeződhetnek, és e szerepek némelyike nem olyan konstruktív és innovatív jellegű, amelyet a vállalkozótól hagyományosan elvárunk.”. Baumol hipotézisével oly módon bővíti a schumpeteri gondolatot, hogy a *produktív vállalkozás* kategóriája mellett bevezeti az *improduktív* és a *destruktív* vállalkozások formatípusait is.

A következőkben tárgyalt elmélet magját az előbbi két szerző elképzelései alkotják, az általuk kijelölt szellemi nyomvonal mentén haladva kísérlem meg a korruptió destruktív vállalkozásként való értelmezését. *Destruktív vállalkozásnak* nevezem azt a – makrotársadalmi szempontból káros – vállalkozói tevékenységet, melynek szereplői a korruptió cselekmény végrehajtása során *korrupt, avagy destruktív innovációt* valósítanak meg, mellyel összefüggésben (köz)hatalmukkal is visszaélnek. A produktív innovációhoz hasonlóan a destruktív innováció életre hívói ugyancsak (egyéni) haszonszerzésre törekszenek, azonban attól eltérően az új kombinációk megvalósítása szabálysértő, az egyéni megtérülés jelentősége pedig (szinte) kizárólagos, míg a társadalmi megtérülés jelentősége lényegében érdektelen.²⁹¹ Mindez, természetesen, ugyancsak igényli a komplex egyéni és környezeti adottságok sűrűsödését: a kreativitást, az alkalmazkodási és tanulási készségeket, és még számos olyan feltételt, amelyek megléte egy produktív vállalkozás létrehozása kapcsán is elengedhetetlen.

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy *a korruptió egyes eseteit* miért és mennyiben jellemezhetnek a schumpeteri vállalkozás jellegzetességei, illetve miért tekinthetünk *egyes* korrupt cselekvőket *destruktív vállalkozóknak*. Egyúttal hangsúlyozom, hogy *nem tekintek minden korrupt tranzakciót vállalkozásnak*. Schumpeter maga is kiemeli: amint a vállalkozó vállalkozásának folyamatos vitelére áll át, megszűnik vállalkozónak lenni. A korruptió is abban az esetben értelmezhető vállalkozásként, ha annak résztvevői tevékenységüket nem rutinszerűen végzik, hanem a fent említett új kombinációk

²⁹⁰ Érvélesemből kiderül, miért érték egyet Sik Endrével (1994: 9), aki szerint „a vállalkozónak a társadalomban szükségképpen pozitív szerepet betöltő szereplőként való tételezése veszélyes *tévedés*”.

²⁹¹ A tehetség kapcsán már volt erről szó a korruptió társadalomra és versenyszférára gyakorolt hatásai közt.

valamely (vagy akár több) típusának megvalósításán fáradoznak.²⁹² Ennek kapcsán néhány kiegészítést is teszek. Egyfelől, ahogy arra a negyedik fejezet bevezetésében utaltam, abból eredően, hogy a jog és a gazdaság szférái nem fedik egymást teljesen, a korrupt cselekvés tipikusan jogellenes természete önmagában nem tekinthető olyan oknak, amely kizárná annak vállalkozásként való értelmezését. Másfelől, minden esetben, amikor megvalósul az erőforrások innovatív felhasználása, a „lépték” mértékétől függetlenül vállalkozásról beszélhetünk; a szervezettség foka vagy a résztvevők száma nem befolyásolja a besorolást, és az eseti, ad hoc tranzakciók éppúgy „minősülhetnek” vállalkozásnak, mint a sokszereplős, patriarchális szerveződések. Végül, ahogy arra Schumpeter is utal, az sem exkludáló tényező, ha a korrupt személyek nem „önálló üzletemberek”, hanem az állami bürokrácia vagy egy magáncég alkalmazottai.

Elsőként két rövid példával illusztrálom, hogy a korrupt cselekvők milyen új kombinációk megvalósítása révén válhatnak vállalkozókká. Először is *megnyithatnak új piacokat*, amelyek ugyan államilag nem szabályozottak, kereslet azonban mutatkozik rájuk. Például Budapesten nem lehet napi, heti vagy akár havi parkolási jegyet vásárolni, miközben erre nyilvánvalóan lenne igény. A Budapesti Önkormányzati Parkolási Kft. munkatársai felfigyeltek erre, és lehetővé tették egyes autósok számára, hogy kenőpénzért cserébe büntetlenül parkoljanak.²⁹³ Az innovációnak ezt a típusát Laki Mihály és Szalai Júlia (2013) „részvállalkozó” fogalma nyomán *innovatív tértalálásnak* nevezem.²⁹⁴ Másodszor az *új szervezetek létrehozását* említem, amelyekkel például hűtlen kezeléssel is összefonódó vesztegetési ügyek kapcsán találkozhatunk. Az erzsébet- és terézvárosi ingatlanpanamák során számos „stróman céget” (*shell corporation*) alapítottak a nagy értékű belvárosi épületek megszerzése érdekében, amelyek aztán offshore cégek révén kerültek a háttérben maradó, többnyire ismeretlen kilétű új tulajdonosokhoz.²⁹⁵

²⁹² Sokszor maga a korrupció is a különböző erőforrások innovatív allokációjának eredményeként jöhet létre.

²⁹³ Ez a hierarchikusan felépülő destruktív vállalkozás két éven keresztül, annak 2009-es lebukásáig működött.

²⁹⁴ A közepes- és nagyvállalkozók „új” generációjának kisebbik csoportja „hagyományos kisvállalkozóként kezdte: főként a kereskedelem az, ahol még mindig akadnak betölthető rések. Vállalkozásukat ezek megtalálására építik.” (Laki–Szalai 2013: 110). Piacfoglaláshoz való viszonyukat a „részeállítódás” jellemzi, gazdálkodásuk alapvetően „részgazdálkodás”, melyet „résstratégiára” építenek.

²⁹⁵ Az angol *innovation's theft* kifejezés arra utal, hogy a rendszerbe kerülő innováció kiszorít(hat)ja a megelőző termékek keresletét, veszteséget okozva a régi terméket előállítóknál (kiszorítási hatás). Az *újítás* a rendszert számos tekintetben átrendezheti, például *hatással van a bizalom dinamikájára is*, amely a „rég” termékekről áthelyeződhet az „újakra”. Korrupció esetén a *teremtő rombolás* fogalma is új

A példák rejtett módon magukban hordozzák, hogy az új kombinációk megvalósítása a régiektől is elvon erőforrásokat. Ennek feltétele, hogy *az innovátor rendelkezési joggal bírjon a meglevő eszközállomány fölött*, vagy legalábbis az erőforrások megszerzése – például *hitelfelvétel révén* – lehetséges legyen számára. Itt visszautalok arra a schumpeteri állításra, hogy a vállalkozók nem szükségképpen „önálló üzletemberek”: *korrupt szereplők számára kimondottan előnyös, ha konstruált szervezetek tagjaiként működnek*. Ebben az esetben ugyanis nem pusztán a granovetteri értelemben alkalmazható *a beágyazottság* fogalma, hanem olyan új értelmet is nyer, mely szerint *a korrupció szereplői legális ügyletekbe ágyazottan képesek tevékenységüket folytatni*.²⁹⁶ Az (eszközállományt illetően az) erőforrások feletti rendelkezés is formális szervezetek révén biztosítható, melyeknek, mint láttuk, eredendő stuktúraalkotó tényezői közé tartoznak a hivatali pozíciók (diszkrecionális) hatalmi jogkörei, a privilegizált szaktudás vagy a szervezeti célokkal indokolt titoktartás (ami ez esetben különösen előnyös). Az intézmények jól definiált szerepköröket biztosítanak, és a munkatársak közti bizalom is meghatározó. Ha az apparátus tagjai nemcsak az intézményhez, hanem a felettesükhöz is hűségesek, az intézményi struktúra (és eszközellátottság) mellett a személyes kapcsolatháló nyújtotta gazdasági és társadalmi erőforrások is rendelkezésre állnak.²⁹⁷ Ez esetben a (potenciálisan) kooperálók preferenciáit is könnyebb újraírni, mert a korrupcióval járó bizalom(hiány) problémája nem (vagy kezelhető mértékben) merül fel.

A következőkben rátérek arra, hogy a korrupt vállalkozói léthelyzetben, az újítással összefüggésben milyen nehézségek merülnek fel, s hogy ezek miért teszik illékonnyá a korrupt vállalkozói státuszt.²⁹⁸ Korábban utaltam a *bejáratott utak* jelentőségére, ami arra világított rá, hogy az emberek gazdasági viselkedése jelentős mértékben a gazdasági lehetőségek korlátainak következménye. Ez esetben azt emelem ki, hogy a

értelmet nyerhet. A korrupt tevékenységek következtében újfajta normák jelenhetnek meg, amelyek társadalmi érvényre jutásuk esetén egyszersmind erodálhatják a korábbi (makro)közösségi normákat.

²⁹⁶ Parkolóőri feladatokat csak az láthat el, aki valamilyen parkolási cég alkalmazottja. Ugyanakkor a formális szervezeti működés álcája alatt könnyedén végezheti látszatra szabályos módon a feladatát, miközben azért, hogy eltekintsen a büntetéstől, cserébe kenőpénzt fogad el.

²⁹⁷ Megjegyzem, abban az esetben, ha a korrupció (részben) annak révén alakul ki, hogy a beosztottak lojálisak felettesükhöz, személyes hűségük nagy valószínűséggel szembekerül az intézményi (célokhoz fűződő) hűséggel, mert a szervezetek (deklarált) céljai közt jellemzően nem szerepel a korrupció.

²⁹⁸ Nem egy-egy önálló jelenség kapcsán vizsgálom a leküzdendő cselekvési, lelki–magatartási és kooperációs–kapcsolati nehézségeket, noha ez is egy megoldás lenne – például a bizalom kérdése kapcsán. A bizalom iránti igény sokszínűségét mutatja, hogy a korrupt cselekvőknek, újfajta cselekvéseik kapcsán bízniuk kell abban, hogy meg tudnak birkózni az új helyzettel. A lelki–magatartási dilemmákat illetően hinniük kell abban, hogy el tudják fogadni, együtt tudnak élni a törvényszegő helyzettel, illetve nem fognak lebukni sem; végül bizalommal kell lenniük a környezetük iránt is, hogy a közösség nem veti ki, és nem is buktatja le őket (*bizalombank*).

javak lehetséges felhasználását mindenkor meghatározzák a korábban kialakult működési módok. E bejáratott utak jellegzetesen megfeleltethetők azzal, amit Schumpeter a gazdasági élet körfolyamatának nevez, míg *az új kombinációkat megvalósítók járatlan útra lépnek*, és olyan komplex *cselekvési nehézségeket* kényszerülnek leküzdeni, amelyek az új helyzet tipikusan szabályozási- és normahianyos jellegéből következnek. Másfelől a korrupt vállalkozóknak *lelki-magatartási nehézségeken* is úrrá kell lenniük, ami esetükben nemcsak a tisztességes vállalkozókat érintő újtásellenes nehézkedés leküzdését jelenti, hanem a jogsértés tudatának elfogadását is.²⁹⁹ Tehát a személyes alkalmasság különös vetülete ez esetben, hogy a korrupt szereplő képes legyen megbirkózni a jogsértés tudatának tényével, és emellett az esetleges lebukással járó lehetséges következményekkel is. Végül a beágyazottság jelentősége – az újtás társadalmi elfogadása mellett – abban ragadható meg, hogy az újtó *személyes környezete* hogy viszonyul a jogsértő magatartáshoz.³⁰⁰ Miután az ilyen cselekmények jellemzően illegálisak, előfordulhat, hogy a korrupt újtás az ismerősök normáiba ütközik. A *keresztelő normarendszerek*³⁰¹ a lebukás kockázatát növelik,³⁰² ezért a korrupt innováció sikerre viteléhez az efféle *kooperációs-kapcsolati nehézségek* leküzdése is elengedhetetlen.³⁰³

5.6 A korrupciós vállalkozás folyamatjellege

Hajnal István elmélyült, gazdag és inspiráló munkásságában hangsúlyos elemként van jelen az *anyag* jelentősége,³⁰⁴ illetve a *szakásszerűség és szakszerűség* kategóriapárja. Ez utóbbi egyfelől a mindennapi életformálás lehetőségeinek korlátozottságára utal, másfelől arra, hogy a szakszerűsödés következtében a mind pontosabban kimunkált,

²⁹⁹ Az elfogadást segítő tényezők egyike, ha a korrupt cselekvő *nem tekinti* cselekedetét korruptnak.

³⁰⁰ Kuczi Tibor (2000: 61) szép megfogalmazásában a boldoguláshoz „a szolidaritás és a magánboldogulás egyensúlyi állapot[ára]” van szükség. (Kuczi gondolatát eredetileg a kisvállalkozások kapcsán fogalmazza meg.)

³⁰¹ Juhász Pál fogalomalkotása.

³⁰² Emiatt egy normazavaros, értékválsággal küszködő társadalom kevésbé hagyatkozhat arra, hogy erkölcsrendszerei a korrupció visszaszorításához járulnak hozzá.

³⁰³ Az innováció itt abban a dimenzióban is megjelenhet, hogy adott személyek (csoportok) számára a korrupció *új vagyonszerzési és hatalomszerzési módussá válik*. Akadhatnak olyanok, akik hasonló módon akarnak hatalomra és/vagy erőforrásokra szert tenni, az új módszert pedig mintaadó gyakorlatnak, hatalom- és erőforrásszerzési eszköznek kezdik tekinteni. Az így „legitimált” korrupciós mechanizmusok példává emelésével társadalmi szempontból kontraproduktív, *káros kulturális innováció megy végbe*. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a korrupció abban a tekintetben is *aktív jelentéshordozó*, hogy *kifejezi a korrupt cselekvő értékpreferenciáit és a kulturális és szocioökonómiai rendszerhez való viszonyát*.

³⁰⁴ „Minden gondolat és érzés is csak múltó felhőjárás, anyagias formaszervezet segítségével” (idézi Lakatos 1996: 116)

tökéletesedő tevékenységek struktúraformáló erőként is működnek.³⁰⁵ Ezen elemek ráirányítják a figyelmet arra a tényre, hogy a(z egyre újuló) tudás megszerzése adott tárgyi és társadalmi környezetben lehetséges.³⁰⁶ Esztergálni csak esztergapadon lehet megtanulni, vallja Jánossy, azaz bármely tevékenység megismeréséhez, műveléséhez vagy fejlesztéséhez éppúgy elengedhetetlen a speciális tárgyi környezet megléte, mint a sajátos társadalmi környezet kultúrateremtő, információátadó, kapcsolatrendező hatása. Az innovációk születésének is ez a sokrétű involváltság az alapja, mert az információk és a beágyazottság hiánya tipikus módon nem teszi lehetővé a (lehetséges) megfigyelésen túli értelmezést, fogalmi feldolgozást és/vagy újrakonstruálást.³⁰⁷ A gyakorlat nyelvére lefordítva ez azt jelenti, hogy a szereplők a (korrupt) tranzakció sikeres végrehajtása érdekében meg kell, hogy figyeljék a társadalmi–gazdasági struktúra kínálta kereteket, és észre kell vegyék a (potenciális) személyes és intézményes kapcsolatok kínálta lehetőségeket. E *megismerési folyamatban* a saját céljaik és vágyaik mellett fel- és meg kell ismerjék beágyazottságuk jellegzetességeit, és a sikerességhez szükségük van a megismertek *fogalmi feldolgozására* is – amely ez esetben is a megfigyelések mélyebb megértésére utal: arra, hogy a cselekvő ráébredjen, adott strukturális keretek és személyes viszonyok közt céljai eléréséhez (milyen) *alternatív lehetőségei* vannak.³⁰⁸ Ehhez az egyéni megismerés és megértés mellett a tudáskészlet újrendezésére és a cselekvési repertoár kiszélesítésére is szükség van, melynek révén lehetővé válik, hogy az innovátor újraegyesítsen „szétvált, eltérő paradigmák szerint működő szférákat” (Kuczi 1990: 918). Ezek alapozzák meg az erőforrások innovatív reallokációját, ami úgy válik lehetségessé, hogy a szereplő a lehetőség közelében van, az általa végzett mindennapi tevékenység kifinomul, tanul és gyakorlatra tesz szert, és esetleg *korruptiók lyukat* fedez fel.³⁰⁹

³⁰⁵ „Hajnalnál nem arról szól a történet, hogy a racionális kiszorítja a tradicionálist, hanem arról, hogy a *tradicionális racionalizálódik* – s ezért, bár eltűnik, meg is marad.” Lakatos (1996: 162). Pilinszky Jánossal szólva, csak „a mag halála szökken szárba és hoz termést”.

³⁰⁶ „Senki sem tudná elsajátítani az új, korszerű ismereteket, ha nem élne olyan környezetben, ahol lépten-nyomon szembetalálkozik a társadalom egészének egyre bővülő tudásmennyiségével; mégpedig nemcsak embertársai ismereteivel, hanem az emberiség tárgyasult tudásával is, amely környezetének tárgyain, főként pedig a munkájához használt termelési eszközökön keresztül hat rá.” (Jánossy 1966: 225)

³⁰⁷ És mindez nem is csak a fizikai tevékenységeknél van így. A valóságban, írja Moksony Ferenc (2002: 150), „az új tudományos eredmények általában nem a pillanat művei, hanem egy folyamat termékei. Ennek alapvető oka, hogy a fölfedezés nem korlátozódik a pusztán *megfigyelésre* – valaminek az egyszerű „észrehevésére” –, hanem kiterjed a látottak *fogalmi feldolgozására* is. Amint azt maga Kuhn írja: „a felfedezésben a megfigyelés és a fogalomalkotás, a tény és annak beépítése az elméletbe elválaszthatatlanul összekapcsolódik.””.

³⁰⁸ Juhász Pál megfogalmazásában egyfajta *világképépítésről* van szó.

³⁰⁹ Ez a Ronald Burt „strukturális lyuk” fogalma alapján képzett kifejezés olyan piaci vákuumhelyzetekre utal, amelyek sikeres betöltésével a korrupt vállalkozók (gazdasági) mobilitási előnyökhöz juthatnak.

A korrupciós vállalkozás *folyamatként is vizsgálható*. Ezzel összefüggésben felvethető, hogy e gazdasági tevékenységeket milyen kormányzó vagy irányítási mechanizmusok (*governance mechanisms*) vezérlik? Egy vállalkozás kapcsán, természetes módon merül fel, hogy ügyfél(piac)szerezésre törekszik. Azonban egy korrump vállalkozás esetén sajátosabb kérdés, hogy kik válnak az ügyfeleivé, hogyan lép kapcsolatba velük, hogyan szűri ki azokat, akik már kezdetben lebuktathatnák? Mivel az efféle tevékenységeket nem lehet újságokban hirdetni, speciális készségekre is szükség van. De vajon mindenki alkalmas arra, hogy a kellő szerep- és tudáskészletet elsajátítsa? És ha már elsajátította, és a megfelelőnek tűnő partner is megvan, mekkora legyen a kenőpénz nagysága? Kézpénzben fizessenek egymásnak, vagy a tranzakció ezt nem engedi, és szükség van-e intézményes háttérre is? Vajon a felek bízhatnak a kölcsönös teljesítésben, és ha nem, vannak-e biztosítékaik arra, hogy kikényszerítsék a jogszerűen nem kikényszeríthetőt? Ha módosítani szeretnék a megállapodás feltételeit, a zsaroláson kívül vannak más megoldások is? Ilyen és ehhez hasonló kérdések feszíthetik a korrump szereplőket, akiknek ezekre döntési helyzetek sorozatán keresztül kell optimális megoldást találniuk.³¹⁰

A korrupciós folyamatban ezen nehézségekkel a szereplők eltérő időpontokban néznek szembe, ennek rendszerezését segíti elő a folyamat szakaszokra bontása, és az egyes, esetenként specifikus nehézségek csoportosítása. Mielőtt a szakaszokat jobban szemügyre veszem, két olyan tényezőt említek meg, amelyek megléte a korrupció teljes folyamata során szükséges. Egyfelől: a korrupció *transzformációs mechanizmusként* is működik. Ez alatt azt értem, hogy akár kétszereplős piaci, akár sokszereplős patriarchális korrupció esetén a benne részt vevők különböző típusú javak és erőforrások birtokosai, akiknek céljai közt szerepel, hogy az általuk felkínálható jóságokért cserébe a számukra szükséges, ám nehezen (költségesen) vagy egyáltalán nem elérhető erőforráshoz hozzájussanak.³¹¹ Ezt azért is emelem ki, mert magában rejtí azt az alapfeltételt, hogy a szereplőknek *közös érdekeik* kell, hogy legyenek (Olson 1997).³¹² Másfelől: visszautalok az *erőforrások feletti rendelkezés* jelentőségére, amivel összefüggésben felvetem, hogy a korrupció nemcsak transzformációs, hanem

³¹⁰ És akkor arról még nem esett szó, hogy ezeknek a vállalkozásoknak vannak ellenlábasai (hatóságok, ellenérdekelt felek, tisztességes állampolgárok), és lehetnek versenytársai is, akik „nem nézik jó szemmel” a piacszerzést, és akár törvénytelen, erőszakos eszközök révén is megpróbálhatják visszaszorítani a terjeszkedést.

³¹¹ Kenőpénzért cserébe engedélyt lehet szerezni, szexuális szolgáltatásért bírságot lehet elengedni, zsarolással információkat lehet kicsikarni, politikai előnyökért cserébe gazdasági hatalmat lehet kiépíteni stb.

³¹² Cartier-Bresson (1997: 470) a korrump hálózatok kapcsán *minimális közös célokat* említ.

akkumulációs mechanizmusnak is tekinthető. Míg kétszereplős esetekben a javakat egyének halmozzák fel, többszereplős konstellációknál nemcsak az egyes szereplők erőforrásai növeked(het)nek, hanem maga a korrupciós szervezet létrejötte is olyan speciális tőkeakkumulációt eredményez, amelyben a „tagok” biztosította erőforrások növekvő módon összegződnek. Különösen ez utóbbi kívánja meg a felek állandó *elkötelezettségét* és *alkalmazkodókészségét* (a tanulást), mert ezek feladása nem egy legális viszonyrendszer „elemeit” sodorja veszélybe, hanem itt a negatív gazdasági és társadalmi következmények mellett a törvénysértés jogkövetkezményeivel is számolni kell.³¹³

Ezek után rátérek a korrupció folyamatának vizsgálatára, ami első megközelítésben három szakaszra osztható: *előkészítő vagy prekorrupciós szakaszra, tranzakciós vagy korrupciós szakaszra és lezáró vagy posztkorrupciós szakaszra*. A következőkben az ezekben jelentkező egyes „dilemmák” felvetésére vállalkozom, figyelembe véve, hogy a vázoltak a lehetséges problémák töredékét foglalják magukban.³¹⁴

Az előkészítő szakasz

A prekorrupciós szakaszban, még a legelemibb, kétszereplős korrupció (például egy közúti igazoltatás) esetén is a megfelelő partner (megfelelő autós és megfelelő rendőr kölcsönös) *kiválasztása* információigényes és kockázatos folyamat.³¹⁵ Bár nyilvánvalónak tűnhet, de fontos megjegyezni, hogy a korrump tranzakciókat a felek tipikus módon *személyes találkozás útján kezdeményezik*. Ez azért is meghatározó, mert a szereplők kapcsolatában a „korrupcióra irányuló” kommunikáció értelmetlen, ha az egyik fél nem ismeri (vagy „nem akarja ismerni”) a másik fél által alkalmazott kódrendszert.³¹⁶ A korrupciós játékok „alaposan kidolgozott szerepkészletet, sok

³¹³ Ugyanakkor ennek az éremnek is két oldala van: az alkalmazkodás, a hűség következménye lehet az is, hogy még az után is, hogy egy korrump személy vagy szerveződés „alvóvá”, inaktívvá válik, a „feléledését” követően azok a szereplők, akik megbízhatónak bizonyultak, ismét e viszonylatok előnyszerző tagjaivá válnak.

³¹⁴ A következő három szakasz kidolgozásában segítségemre volt Lambsdorff (2007) 6. fejezete is.

³¹⁵ Bizonyos fokú kockázattal még abban a társadalomban is számolni kell, ahol „gyakorlatilag nincs olyan ügyintézés – legyen az bármilyen apró is – amelynél az ügyintéző fél ne mérlegelné a kiskapuk keresését, a soron kívüli vagy kedvezményes megoldási lehetőséget, s ugyanakkor ne gondolna (a kiskapuk igénybevétele vagy felajánlása fejében) valamilyen kisebb-nagyobb szívességre, ajándékra, akár előzetes ügyintézési nyomatékként, akár utólagos honoráriumként” (Bíró 1998: 209).

³¹⁶ Ráadásul a kommunikáció (is) időben strukturált. „Mint egy szociális háló. Rengeteg ismerősünk van, nekik szintén számos ismerősük. Van olyan idegsejt, amelyik csak pár tucat idegsejttel kommunikál, és van, amelyik tízezerrel. Megtehetem, hogy egy napig nem szólok senkihez, majd mondok egy-egy szót a családnak, a barátoknak és a kollégáknak. Mindenki megérti, mert tudják, mikor kell figyelni. Az agyunk neuronjai is így, időben strukturáltan kommunikálnak.” Nusser Zoltán Széchenyi-díjas neurobiológus a

találékonyságot, a feltételezett jelek felismerését és viszonzását, a helyzet alakításának képességét feltételez[ik]. A sikerhez kell a másik játékkészségének felderítése, a saját készség érzékeltetése, az árak ismerete, az alkukészség.” (Sik 2002a: 144).³¹⁷ Az effajta puhatolózásra a szemtől szembeni találkozók a legalkalmasabbak, ahol a nem verbális közlések is nagy jelentőségűek (Warburton 2001). A sikertelen kiválasztás (nem megfelelő *szűrés*) súlyos következményekkel járhat, a *kontraszelekció* kudarcát pedig számos lehetőség előidézheti. A legegyszerűbb esetben a korrumpáló fél pusztán elutasításba ütközik, ám az is elfordulhat, hogy a kiszemelt partner valójában célzottan, a lebuktatás szándékával kezd kooperálni, mert *agent provocateur* szerepének lényege, hogy kiprovokálja a tiltott cselekvést.

Az előbbi problémára egy lehetséges megoldást jelent a közvetítő (*bróker*) alkalmazása, azonban a megfelelő közvetítő megtalálása éppúgy információ- és költségigényes feladat. A korrump transzakció szereplői tehát mindenképpen számolni kényszerülnek *ex ante* transzakciós költségekkel – amelyek magasabbak a tisztességes megállapodások költségeinél –, mert úgy a rejtettség biztosítása, mint a brókeri szolgáltatás többletkiadást igényel. Ugyancsak a szerződéskötéssel összefüggésben merülhet fel az *alku* költsége, ami kényes pontja az ügyletnek. A túlságosan alacsony ellenérték visszatetszést szülhet, és elállásra vagy akár leleplezésre is sarkallhatja a korrumpált felet, míg a túlságosan magas fizetség „elviheti a transzakció hasznát”. Az árismeret mellett szükség van a *kenőpénz legalizálására* is – arra, hogy ne tűnjön annak, ami. Ez transzakciónként eltérő lehet: kis összegek eltüntetése általában nem jelent gondot, sőt gyakran az is megoldásként mutatkozik, hogy nem pénzért jár az előny, hanem más anyagi vagy absztrakt javakért. Nagy volumenű cserék azonban intézményes alapokat is igényelhetnek (például fantom- vagy stróman cégeket, rejtett bankszámlákat stb.), amelyek ugyancsak transzakciós-költségnövelő hatásúak. Végül a felek közt *számítási bizonytalanság* is felmerülhet arra vonatkozóan, hogy a másik képes lesz-e teljesíteni a szerződéses kötelezettségeit (milyen a problémamegoldó képessége, van-e gyakorlata, hogyan reagál a veszélyre stb.), illetve ehhez a szakaszhoz kapcsolódóan merülhet fel (elsősorban) a *szerződéses bizalom* kérdése is.

2013-as Bolyai-díj kitüntetettje. Az idézet az alábbi interjúból származik: <http://hetivalasz.hu/itthon/agyban-nagy-64436/>

³¹⁷ Mindezt egyfajta *alternatív ökonomiai nyelvjátéknak* is tekinthetjük (vö. Kuczi 1990: 915-917), amely David Brooks (2013) kifejezésével élve igényli a felektől az „elmébe látás” képességét is.

A tranzakciós szakasz

E szakasz középpontjában a korrupt tranzakció áll. Ezzel összefüggésben először is kiemelem, hogy az efféle ügyletek elsődleges, manifeszt költségnövelő jellege abban érhető tetten, hogy tipikus módon, valamilyen formában *megjelenik a kenőpénz*.³¹⁸ Ez még akkor is megemeli a tranzakciós költségeket, ha végső soron az ügylet mérlege a felek számára pozitív, mert egy ugyanilyen paraméterekkel jellemezhető, ámde törvényes, szabálykövető csere esetén ilyen kiadás nem merül fel.³¹⁹ A cseréhez fűződően itt jelenik meg az a fajta *magatartási bizonytalanság*, hogy a felek teljesítik-e, s ha igen, milyen mértékben teljesítik a szerződésben vállaltakat.³²⁰ Az *opportunizmus* itt is számos formát ölthet – a hibás teljesítéstől kezdve a határidők be nem tartásán át a váratlan áremelésig bezárólag (ismét megmutatkozik a szűrés jelentősége) –, azonban az ellene való védekezés is többféle módozatú lehet.

Jogi kikényszeríthetőség hiányában a szereplők kérhetnek *biztosítékot* egymástól (mondjuk a kenőpénz egy bizonyos hányadát), amit annak érdekében alkalmaznak, hogy teljesítésre kényszerítsék a partnert. Nemteljesítés esetén a biztosíték zálogként működik, a becsapott fél kisajátítja azt. Ez azonban kényes eszköz, mert bizalmatlanság látszatát keltheti, és akár meg is hiúsíthatja a tranzakciót. Éppen ezért hasznos, ha további biztosítékok is rendelkezésre állnak. Ezek egyike a *jó hírnév*, aminek jelentőségére és bizalomgeneráló szerepére már George Akerlof (1970) híres cikke is felhívta a figyelmet.³²¹ Korruptió esetén természetesen ez nem kaphat nyilvánosságot, azonban az érdekeltekhez mégis el kell juttatni az információt. A *közvetítők* szerepe ebben is központi jelentőségű akkor, ha saját személyük válik biztosítékká. Emellett a *tranzakciók ismétlődése* is csökkenti a tranzakciós költségeket, illetve megoldást jelenthet, ha a profit érdekében a felek *közös vállalkozást* alapítanak, ami integrálja az érdekeiket. Végül, ahogy azt a patriarchális korupcióval foglalkozó alfejezetben leírtam, az előzetesen meglévő, személyes kapcsolatokba ágyazott korrupt szerveződések olyan erős bizalmi háttérrel rendelkezhetnek, ami sok esetben szükségtelenné teheti a további biztosítékok alkalmazását.

³¹⁸ A kenőpénz nem feltétlenül ölt készpénz jelleget, bár mellette szól annak konvertibilitása. Ahogy említettem, az előny sokféle formában biztosítható, jellegének meghatározása alku tárgyát képezi.

³¹⁹ Ezt a többletet pedig a profit érdekében érvényesíteni kell (például áremelés vagy minőségromlás formájában). A kenőpénz kifizetése ugyanakkor nem feltétlenül az előny biztosításával egy időben történik, ám az előzetes és utólagos fizetések is kockázatosak lehetnek.

³²⁰ Ez a kérdés sokkal összetettebben jelentkezik egy szervezetten működő, esetleg hierarchikus struktúrával is jellemezhető korruptiós szervezet esetén, mint egy kétszereplős, eseti korrupt ügyletnél.

³²¹ Úgy is fogalmazhatunk, hogy *a hitelesség befektetési formának is tekinthető*. Másképpen: ha a szereplők kizárólag opportunisták módon viselkednének, a *közlegelők időbeli tragédiája* következne be.

A szerződéses bizalom mellett jellegadó a *hozzáértésbe vetett bizalom* kérdése is. Míg az előkészítő szakaszban felmerülhet, hogy „bizalmatlan aktorok hezitálva kezdeményeznek interakciót, és így fontos lehetőségekről maradhatnak le”, a korrupciós szakaszban a bizalmatlanság oda vezethet, hogy „a cselekvő óvatosan teszi meg lépéseit és folyamatosan ellenőrzi saját és a másik cselekedeteit. Bizalmatlanság esetén az innováció helyett a szereplők gyakran a bevált rutinokhoz ragaszkodnak, s így a cselekvésük szabadságát korlátozzák és a kiugró sikerektől eleve elzárkóznak. A bizalmatlan szereplő viselkedése a másik félben is bizalmatlanságot szülhet, erősen korlátozva így a kapcsolat gyümölcsözőségét.” (Czakó 2011: 244). Egy bizalomteljes kapcsolatban tehát például a megfigyelés és az ellenőrzés költségei is csökkennek, és megnyílnak az innovatív szellemű cselekvések lehetőségei – azaz növekednek a kölcsönösen elérhető előnyök. Lényegében, írja Warburton (2001), a bizalom a racionális válasz a cselekvőkre nehezedő növekvő társadalmi komplexitásra: létrejöttével nagymértékben csökkenthető a döntési folyamatban a kalkuláció komplexitása. Korrupció esetén ez különös jelentőségű, mert a szereplőknek nincs lehetősége arra, hogy ezt egyéb, például jogi vagy normatív helyettesítő eszközökkel csökkentse, így, ha létrejön, a tranzakció jellege kikényszeríti a felek közti bizalmat, amit folyamat esetén fenn is kell tartani, újra kell termelni. A kapcsolat személyessége emiatt is hangsúlyos: minősége és elmélyültsége alapvetően befolyásolja a korrupció folyamatát.

A lezáró szakasz

Végül a posztkorrupciós szakaszban a már megkötött megállapodások és lezajlott tranzakciók kapcsán az *ex post tranzakciós költségek* kerülnek előtérbe, amelyek a szerződések tökéletlenségéből, a parametrikus, illetve magatartási bizonytalanságból eredhetnek. Miként tisztességes szerződéskötők közt is felmerülhet, hogy a körülmények oly módon alakulnak, ahogy arra a szerződéskötés idején nem számítottak, korrump szereplők közt is szükség lehet a *szerződés módosítására*. Kényes kérdés ez, mert előfordulhat, hogy már az eredeti megállapodás is csak nagyon „kicentizett módon” teljesíthető a lebukás kockázata nélkül, a módosuló igények szerinti teljesítés azonban biztos bukást hozna. A felek közt e tekintetben is aszimmetrikus az informáltság: egy állami hivatalnok jó esetben fel tudja mérni, hogy milyen határok közt mozoghat biztonságosan, azonban a vesztegető fél, aki nem ismeri az adott bürokratikus lehetőségeket, úgy vélheti, a hivatalnok célja csupán több kenőpénz kicsalása.

Természetesen ez utóbbi is előfordulhat, ám nem feltétlenül opportunizmus húzódik meg minden ilyen eset mögött. A felek közti *magatartási bizonytalanság* komplexitásához jelentősen hozzájárul, hogy a hiányos informáltság következtében azt sem tudják biztosan eldönteni, hogy mely esetben van szó tényleges, a szerződés teljesítésével összefüggő operatív nehézségről, és mely esetben a másik egyéni haszonleséséről.

A *magatartási bizonytalanság* abban a kérdésben is felmerülhet, hogy vajon a partner milyen mértékben teljesítette a vállalt feladatot. Az ezzel kapcsolatos aggályokat nem csupán a másik lehetséges opportunizmusától való félelem, hanem az is táplálhatja, hogy például bekövetkezik-e olyan vezetői/szervezeti változás, ami „rendhagyó” ellenőrzést rendel el, vagy épp nem történik-e olyan feladatkör-átcsoportosítás, ami mások előtt is napvilágra hozhatja a korrupciót? A problémát az jelenti, hogy a korrupciós megállapodásoknál az ehhez hasonló személyi vagy szervezeti változások esetén a helyettesítés többnyire nem lehetséges, „jogorvoslati lehetőség” pedig nincs. Amennyiben tehát a teljesítés problémássá válik (vagy akár elmarad), az egyéni érdekek érvényesítése, ha egyáltalán lehetséges, mindenképp költségesebb, mint tisztességes megállapodások esetén.

A kockázatok mértékét csökkenti, ha a felek közt *goodwill bizalom* alakul ki. Ennek feltétele, hogy a résztvevők közös törekvése legyen, hogy az együttműködés során fair módon viselkedjenek egymással. Ha ez létrejön, akkor akár a komolyabb nehézségek is áthidalhatóvá válnak, és a tranzakciók lezárását követő posztkorrupciós opportunizmus veszélye is minimalizálódhat. Ezzel szemben bizalom hiányában a túl magas költségek, a kenőpénz kérdése vagy egyéb, akár kisebb dilemmák is dezertáláshoz vezethetnek, ami – a bizalomszűke miatt – akár racionális *adaptációs stratégiának* is bizonyulhat.

*„...minden dolgot, ami eszedbe jut, határozz meg, és
írd le pontosan, hogy világosan lásd, milyen az lényegében,
a maga meztelen valóságában egészében, minden szempontból,
hogy beszámolj magadnak róla, mi a neve, hogy hívják alkatrészeit,
melyekből összeállt, melyekre majdan széthullik. ... Továbbá:
micsoda, miből áll, mennyi ideig marad meg természete
szerint az, ami most bennem ezt a képzetet kelti?”*

Marcus Aurelius: Elmélkedések

6. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS LEÍRÁSA

6.1 A kutatás célja és a vizsgálat terepe

Kutatásom alapvető célja a korrupció működésének jobb megértése. *Disszertáciomban olyan többszereplős, B2B és B2G jellegű eseteket vizsgállok, amelyek az elmúlt tizenöt évben történtek Magyarországon. Célom, hogy létrejöttüket rekonstruáljam, személyes viszonyaikat és működési mechanizmusaik logikáját pontosabban megértsem, és hitelesen ábrázoljam.*³²² Ahogy arra a fentiekben többször is utaltam, a korrupciós ügyeknek csupán töredéke lát napvilágot, ez pedig a kutathatóságra is hatással van. A felületesebb megismerést a szóbeszéd vagy az eseteket felpattintó újságcikkek is lehetővé teszik, ám a kontrolláltabb forrásokat (is) igénylő kutatás számára a hiteles adatokkal szolgáló bázisok köre viszonylag szűk.³²³ Épp ezért azok a források, amelyek valós információkkal és igazságtartalommal bírnak, különösen felértékelődnek.

Ez utóbbi tény figyelembe vétele is vezérelt akkor, amikor *a vizsgálat terepéül bírósági jogesetek elemzését választottam*. Munkám *hiányzó kutatást pótol*, a vizsgálat tárgyát *jogerős bírósági ítélettel zárult ügyek* képezik. A dolgozat első empirikus fejezete *kvantitatív* alapokon nyugszik, míg a továbbiak *kvalitatív módszer* köré épülnek: ezekben *esettanulmányok* segítségével ábrázolom a magyarországi korrupció egyes jellemvonásait. *Kutatásom elsődlegesen leíró- és magyarázó kutatás, vizsgálódásaimat mikroszinten végzem*. Ennek fényében egyfelől a korrupciós folyamat résztvevőinek, eseményeinek és helyzeteinek megismerésére és leírására törekszem, másfelől egyes folyamatok magyarázata is célom. Vizsgálom, hogy a kutatási eredmények mennyire illeszkednek az alkalmazott elméletek, az általam létrehozott patriarchális korrupció fogalma, valamint a folyamatszemplétű modell keretei közé. Ugyanakkor, mivel rejtett jelenség áll a középpontban, reményeim szerint *lehetnek a kutatásnak felderítő elemei* is, amelyek eddig kevésbé ismert, ám releváns tényezőkre irányítják rá a figyelmet.

Kontrollálható információtartalmuk ellenére a *bírósági jogesetek elemzése* tudomásom szerint igen ritka a korrupciókutatásban. Ez nem is csak a 20. század

³²² Míg a B2B jellegű eseteket ritkábban kutatják, a B2G ügyek kapcsán „területválasztásomat” azzal is indoklom, hogy már igen korai adatok is rendelkezésre állnak arról, hogy a tranzakciók nagy többsége a kormányzat és az üzleti (magán) szektor között zajlik le (Szamel 1989; Galasi–Kertesi 1990: 395).

³²³ Természetesen a gondolatgazdag kutatói kreativitás eredményeként olyan újszerű módszerek is létrejöhetnek, amelyek újabb területeket tehetnek akár komparatív elemzésre is alkalmassá – lásd például a Corruption Research Center Budapest közbeszerzésekkel kapcsolatos elemzéseit: <http://www.crcb.eu/>.

gyakorlatát jellemzi, hanem az információs technológia robbanásának utóbbi évtizedeit is – jóllehet az alapjaiban tágította ki a kutatói vizsgálódás horizontját. A konkrét témánál maradva ez azt jelenti, hogy például bárki számára lehetségessé vált a bírósági esetek (legalábbis részleges) elemzése az internet igénybevétele révén, míg korábban az információs szabadság vagy a műszaki technológia alacsonyabb foka mellett egy hasonló vizsgálat nagyságrendekkel több erőforrást igényelt volna. Bírósági jogesetek egyes korrupcióval kapcsolatos tanulságai – esetemlítés formájában – egy 2000-ben készült kutatásban jelentek meg először Magyarországon. A szerző már e korai tanulmányról készült összefoglalójában is utal arra, hogy „a bíróságok igen gazdag tárházát adják a tanulságosabbnál tanulságosabb korrupciós ügyeknek – s ez az adatbázis nagyon nagymértékben kihasználatlan kutatási terület” (Papanek 2003: 53).

A kihasználatlanság több tényezővel is magyarázható. Azon túl, hogy a jelenség korábban nem állt olyan mértékben a közfigyelem középpontjában, mint ma, a felvethető okok egyik legegyszerűbbike, hogy a kutatókban nem merült fel ezen adatforrások kiaknázásának ötlete.³²⁴ Egy másik lehetséges tényező, hogy az elemzés gondolata fölmerült ugyan, ám az eredmények korlátozott felhasználhatóságára tekintettel esetleg úgy vélték, nem érdemes belefogni. Hiszen egyfelől adott, hogy egy nagyon részletes, sokszor jelentős költséggel lefolytatott nyomozás és bírósági munka iratanyaga áll rendelkezésre,³²⁵ másfelől azonban egy efféle vizsgálat korlátokat is emel. Egyrészt problémás az *általánosíthatóság*. Az, hogy az esetek száma jobb esetben csak ezreléke a tényleges korrupciós eseteknek, egy dolog – nem is elsősorban a mintanagyság a probléma.³²⁶ A nehézséget inkább az jelenti, hogy nem tudható, hogy a bírósági ügyek reprezentálják-e, és ha igen, hogyan reprezentálják a valóságot, milyen és mekkora a torzítás.³²⁷ Másrészt az adatok *nemzetközi összehasonlíthatósága* is feltételes. A kifizetődőség ezzel (is) összefüggésben jelentkező hiánya a makrostatisztikákkal operáló kutatók vagy intézmények számára olyan hátramozdító tényező, ami érdektelenné teheti az ilyen típusú vizsgálatok lefolytatását. Ettől azonban

³²⁴ Igaz, ez az állítás rejtett módon azt is feltételezi, hogy az ilyen típusú adatbázisok (korábban is) kutathatóak voltak, az eredményeket pedig publikálhatták. Itt ráadásul két eltérő, térben és időben is változó viszonylatról van szó, nyilván más volt a helyzet – mindkét kérdést illetően – a hatvanas években, mint ma, vagy az Egyesült Államokban, összehasonlítva mondjuk a (poszt)szovjet térséggel.

³²⁵ Ami sok kiadás alól mentesítheti a kutatót.

³²⁶ A lényeges kérdés inkább a kiválasztás módja.

³²⁷ Amellett, hogy ebben az esetben a valóság statisztikai leképezése nem lehetséges, külön említést érdemel, hogy maga a *bírósági korrupció* is torzító tényezőként lép fel. Emiatt egyes ügyek bírósági szakba sem jutnak, míg más ügyekben esetleg felmentő ítélet születik a bíróság megvesztegetése vagy zsarolása miatt.

nem válnak önmagukban is értéktelenné ezek a mikroorientációjú elemzések, mélyfúrás jellegükkel inkább kiegészítik a makroadatok létrehozását (is) célzó kvantitatív kutatásokat.

6.2 A bírósági anyagok elemzésének korlátai

Ahogy arra a fentiekben több ponton is utaltam, a (nyilvánosan elérhető) bírósági joganyagok – legalábbis a szociológia szempontjából – részleges elemzést tesznek lehetővé. Az általános nehézségek kapcsán konkrét példákat említettem, az alábbiakban a saját elemzésem határait mutatok rá a bírósági határozatok³²⁸ „természetének” bemutatása révén.

Abból az alapvető tényből indulok ki, hogy – hacsak a törvény másképp nem rendeli³²⁹ – a bírósági határozatok nyilvánosan hozzáférhetőek. Ezek a dokumentumok – elsősorban az elsőfokú ítéletek – több száz oldalnyi terjedelműek lehetnek, és gyakran igen részletes információforrásnak bizonyulnak. Ugyanakkor nem tisztán elsődleges források, hanem olyan jogi eljárások termékei, amelyek egy (vagy több) bűnesetet sűrített módon rekonstruálnak, és ehhez kapcsolódóan egy formalizált ítéletet tartalmaznak. Ebből fakadóan a bennük szereplő tényanyag a büntetőeljárás céljainak megfelelően szelektált, és azon lényeges információkat tartalmazza, amelyek az ügy megítélését befolyásolják. Lényeges, hogy a nyomozóhatósági és bírósági eljárás közege a szereplőkre nézve kényszerhelyzetet jelent, vagyis ezek olyan, a valóságtól eltérő mintázatú hatalmi konstellációkat (is) prezentáló leiratok, amelyek bizonyos mértékben torzított képet adnak a történésekről. Mindez azonban nincs befolyással arra, hogy objektív és valós adatokkal bírnak korrupciós eseteket illetően, és bemutatnak egy hiteles tényeken alapuló folyamatot, amely értelmezhetővé és megjeleníthetővé tesz egyébként látens, kívülálló számára nem megismerhető történéseket.

Joggal vethető fel, hogy a nyilvános bírósági ítéletekből sok, a szociológiai kutatás számára releváns információ hiányzik.³³⁰ Ez kétségkívül felszínesebb elemzést tesz lehetővé, mert éppen az a tartalmi gazdagság nem jelenhet meg bennük, amely például a

³²⁸ A bírósági határozat *hatósági akaratkijelentést tartalmazó okirat*. Különböző joghatások kiváltására alkalmas, amellyel a bíróság a felek magatartását befolyásolhatja. Legfőbb osztályozási szempontja ítéletek és végzések közt tesz különbséget (Kengyel 2014). A bírósági határozatokról lásd bővebben a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény XI. fejezetét, valamint a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt.

³²⁹ Ennek konkrét esetei kapcsán lásd a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény XII. fejezetét.

³³⁰ Például egy vállalkozás leírása kapcsán a létrehozás részletesebb körülményei, vagy épp az árképzés menete.

társas kapcsolatok finomságainak felfejtését, a szocioökonómiai körülmények feltárását, vagy adott esetben a (mindenre kiterjedő) motivációszerű megértést lehetővé tenné. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezen iratoknak nem is lehet „feladata” az összes információ ismertetése: sokkal inkább egy piramis csúcsaként jellemezhetjük őket, amelyek mögött (alatt) sok ezer vagy akár sok tízezer oldalnyi nyomozóhatósági, ügyészségi, szakértői és egyéb anyag áll, amelyeket szintetizálnak, és rendezett, közérthető formában ismertetnek. A szociológiai elemzés számára a határozatok legértékesebb részeinek a *vádoltak személyi körülményeit, a bíróság által megállapított (történeti) tényállást, valamint a bizonyítékok számbavételét és értékelését* tartalmazó szakaszok tekinthetők, amelyek, úgy vélem, a kutatási céljaim teljesítésére módot adnak. Ezek a szövegrészek nem jogi konstrukciók, hanem köznap nyelvén megfogalmazott, a nyomozati anyagokból (is) származó, gyakran idézetekkel tarkított leiratok, melyek segítségével az ügyek létrejöttének rekonstruálása, a személyes viszonyok megismer(tet)ése, a folyamatok és működési mechanizmusok logikájának ábrázolása és részleges megértése is lehetővé válik. Egyszersmind csonka adatforrások, különösen az adott ügy teljes iratanyagának fényében, s ekképp óvatosságra is sarkallják a kutatót, például egyes oksági összefüggések levonása tekintetében; ám egyértelműen releváns adatforrásként állnak rendelkezésre, amelyek új elemekkel is gazdagítják a korrupcióval kapcsolatos ismereteinket. Természetesen, ha egy kutató egy konkrét ügy kapcsán nagy terjedelmű, nem anonimizált dokumentumokhoz is hozzáférhet, melyek segítségével például az érintettek megkeresése is lehetővé válik, mélyebb és szerteágazóbb elemzés elkészítésére nyílik lehetőség. Ezzel együtt a bírósági adatbázis önmagában is számos olyan kérdésre ad választ, amelyre egyébként más források nem feltétlenül reflektálnak.

6.3 Kutatási kérdések, vizsgálandó problémák

A dolgozat ötödik fejezetében egy új, kételemű korrupciós tipológiát hoztam létre. Ebben megkülönböztettem egymástól a patriarchális és a bürokratikus korrupció két esetét, ahol a típusok közti eltérés kristályosodási pontját az a bürokratikus korrupció esetén fellépő ad hoc érdek jelenti, amelyet nem jellemeznek (tradicionális) történettel bíró személyes kapcsolatok. Ezzel szemben a patriarchális korrupció létrejöttét és működését olyan, esetenként vertikális viszonyokkal is jellemezhető, tradicionális alapokon nyugvó struktúrák gerjesztik és teszik lehetővé, melyek esetén a korrupcióval

járó jogsértést az erős hagyományos normáknak való megfelelés (is) indukálja, vagyis az efféle korrupció kibontakozása már előzetesen is meglévő társas kapcsolatokon alapul. A tipológia gyakorlati jelentősége itt az, hogy *disszertációmban patriarchális korrupciós szerveződéseket vizsgálom, vagyis az esetválasztások során ezt szelekciós tényezőnek tekintem.*³³¹

Ahogy arra már a Bevezetésben is utaltam, munkámban arra a kérdésre igyekszem választ adni, hogy *miért léteznek többszereplős, esetenként hierarchikus viszonyokkal is jellemezhető, egy vállalkozáshoz hasonlóan felépülő korrupciós szerveződések?* Miért éri meg szervezett korrupciós társulást létrehozni akkor, amikor a piac is képes lenne a „korrupció ármechanizmusát” kialakítani és beszabályozni? Hogyan jöhetnek létre ezek a társulások, és *miért működhetnek sikeresen?* Sikeresség alatt azt értem, hogy a résztvevők képesek *tartósan* olyan előnyöket biztosítani saját maguk számára, amelyekhez egyébként nem vagy csak nagyon költséges módon juthatnának.³³² Emellett, a forrásokkal való szinkronitás jegyében, a gyenge láncszemeket kiemelve *a sikertelenség okait is bemutatom.* Az esettanulmányokban tehát egyfelől arra keresek választ, hogy milyen személy(köz)i és intézményi tényezők teszik lehetővé, hogy a korrupciós tranzakciók a résztvevők számára rendszerszerűen működő, egyéni érdekek mentén történő (jövedelem) reallokációs mechanizmusokként működjenek, másfelől azt próbálom megragadni, hogy mi volt a sikertelenség kulcsa, mi vezetett végül a lebukáshoz?

Az elemzett esetekre a korrupció előző fejezetben vázolt *folyamatszemléleti keretét alkalmazom.* Azokat a konkrét kérdéseket és dimenziókat vizsgálom, amelyeket a *korrupciós vállalkozás* folyamatának ismertetésekor felvetettem. Amellett, hogy bemutatom az esetek fontosabb paramétereit (mikor történt, miért buktak le a szereplők, mikor került bíróság elé az ügy stb.), vizsgálom például, hogy kik hozták létre a korrupciós vállalkozást? A kiválasztás milyen elvek mentén történik, kik válnak egy korrupciós vállalkozás ügyfeleivé? Milyen szűrési elvek vannak, hogy alakul ki a kenőpénz nagysága? Milyen tranzakciós költségek merülnek fel, a szereplők hogyan csökkentik ezeket, szükség van-e intézményes háttérre? Bízhatnak-e a felek a kölcsönös teljesítésben, és ha nem, vannak-e biztosítékaik arra, hogy kikényszerítsék a jogszerűen

³³¹ Több publikáció is utal arra, hogy a korrupció szereplői közt létrejövő kapcsolatok többnyire a már köztük régebb óta fennálló rokonsági, baráti kapcsolatokban gyökereznek (Cartier-Bresson 1997; Granovetter 2007).

³³² De vajon mennyiben sikeresek azok, akiknek ügyei végül bírósági eljárásba torkollnak? Kutatásomban nem tekintem a sikeresség kritériumának a lebukás elkerülését – ellenkezőleg: a vizsgálat lebonyolítását maga a lebukás teszi lehetővé.

nem kikényszeríthető? Alkalmaznak-e közvetítőket, ha igen, részvételük milyen okokból fakadóan válik fontossá? Hogyan alakítják ki és tartják fenn a kapcsolataikat? Végül megemlítem, hogy a modell leírása során feltételeztem, a szereplők folyamatosan *új tudásra tesznek szert, egy tanulási folyamat részeseként*.³³³ Sok esetben olyan *innovatív technikákra*, ügyintézési módokra, elleplezési mechanizmusokra próbálnak rábukkanni, felhasználva már meglévő tárgyi erőforrásaikat és kapcsolataikat, amelyek addig ismeretlenek voltak számukra. Kutatásomban vizsgálom e feltételezés relevanciáját, érvényessége esetén pedig megjelenési formáit is.

6.4 A felhasznált módszerek és források

Kutatásomban többféle módszer alkalmazásával törekszem az ismeretszerzésre. A szakirodalom feldolgozása mellett, egy *általános leíró fejezetet* készítek, amelyben szelektált korrupciós bűnügyek egyes *statisztikai jellemzőit összegzem*. Ezt követően *esettanulmányok* segítségével mutatok be többszereplős, hálózatba szerveződő, vállalkozásjellegű korrupciós szerveződések, ennek elkészítéséhez bírósági iratok *dokumentumelemzését* végzem el. Amennyiben az esetek kapcsán megjelenő újságcikkek releváns információt tartalmaznak, ezeket is beépítem az elemzésbe. A bírósági anyagok rendszerint a *szabályozási környezet* fontosabb elemeit is ismertetik, az ügyeket ezek tükrében ismertetem.

A disszertáció empirikus részének fő adatforrását a www.birosag.hu weblap jelenti. A portál kezdőlapján, a bal oldali menüben található a „*Bírósági Határozatok Gyűjteménye*”³³⁴ menüpont, erre kattintva egy keresőfelület nyílik meg.³³⁵ Az itt

³³³ Amellett, hogy a *bizalom is tanulási folyamat eredménye* (Jávor–Rozgonyi 2005: 144), a nem teljes szerződésekkel kapcsolatban Nicolai Foss (2002: 172) rámutat, hogy azok „léte nem csupán annyiban fontos a szervezeti közgazdaságtan számára, amennyiben a részben váratlan eshetőségek hatására szükségképpen előálló opportunizmust – a szerződéskötést követően kialakuló stratégiát – segíti elő. A nem teljes szerződéses keret azért is jelentős, mivel lehetővé teszi a részben váratlan és potenciálisan hasznos szervezeti tanulást, és [...] ismeretek felhalmozására és kísérletezésre ad alkalmat.” [kiemelés tőlem – V.Sz.].

³³⁴ A 2011-ben hatályát veszített elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény (negyedik része) rendelkezett arról először, hogy a Bírósági Határozatok Gyűjteményében „digitális formában, bárki számára, személyazonosítás nélkül, korlátozástól mentesen, díjmentesen hozzáférhetőek az e törvényben meghatározott bírósági határozatok”. Jelenleg erről a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény rendelkezik (lásd elsősorban annak a XII. fejezetét), míg a Gyűjteményben közzétett határozatok megjelölésére vonatkozó részletes szabályokat továbbra is a 29/2007. (V. 31.) IRM rendelet tartalmazza.

³³⁵ Az Eötvös Károly Intézet (2009: 31-39) kutatásában említett, a Gyűjtemény használhatóságával kapcsolatos anomáliák jelentős részével magam is találkoztam. Dolgozatomnak nem tárgya a Gyűjtemény tételes kritizálása, azonban az EKI kutatásában említett adatbázis-problémákat valószínűleg tartom. Azokat nem replikálva, néhány személyes tapasztalatot ismertetek is a 6.5-ös alfejezetben.

megnyíló oldal teszi lehetővé az ítélettel zárult jogesetek közti keresést, amely az alábbi szempontok alapján végezhető:³³⁶

- „határozatot hozó bíróság”;
- „határozatot hozó kollégium”;
- „határozat által érintett jogterület”;
- „határozat fajtája”;
- „határozat meghozatalának éve”;
- „határozat azonosítója”;
- „a rögzítés időpontja későbbi mint”;
- „a rögzítés időpontja korábbi mint”;
- „szabad szöveges keresés”.

Sorrendben haladva, a *határozatot hozó bíróság* mezőben összesen 157 intézmény közül választhatunk, a listában az igazságszolgáltatás feladatát ellátó minden magyarországi bíróság megtalálható (lásd a 6. ábrát).³³⁷ Hazánkban ma 111 *járásbíróságon* folyik az ítélezés, a legtöbb ügyel első fokon ezen a szinten találkozhatunk.³³⁸ Az országban 20 *közigazgatási és munkaügyi bíróság* működik (fővárosi és 19 megyei), amelyek kizárólag a nevükből adódó speciális jellegű ügyekben járnak el (első fokon).³³⁹ Ugyancsak 20 *törvényszék* van Magyarországon (szintén fővárosi és 19 megyei), amelyek első- és másodfokú bírósággént funkcionálnak,³⁴⁰ valamint 5 *ítélőtábla* (a fővárosi, a debreceni, a győri, a pécsi és a szegedi), amelyek másod- és harmadfokú bírósággént járnak el. Legfelsőbb bírói szervként a *Kúria* (volt Legfelsőbb Bíróság) működik.³⁴¹ Az elsődleges esetkeresés során ezt a mezőt üresen hagytam, mert nem egy konkrét bíróság ügyeit, hanem a teljes adatbázis anyagát akartam a megadott keresőszavakra megszürti. Amikor az esetek kiválasztásra kerültek, ezt a mezőt is kitöltöttem a megfelelő bíróság kiválasztásával.

³³⁶ E tekintetben az oldal változatlan paraméterekkel üzemelt 2014. szeptembere és 2015. decembere közt.

³³⁷ A bírósági szervezetrendszer leírása kapcsán a <http://www.birosag.hu/birosagi-szervezetek> oldal információira támaszkodtam.

³³⁸ A budapesti illetékességű járásbíróságok a „kerületi bíróság” elnevezést kapták, a főváros 23 kerületében összesen 6 egyesített kerületi bíróság működik. A járásbíróságokat az elnök vezeti, azok polgári és büntető ügyszakokban egyaránt eljárhatnak. A meghatározott ügyfajtákra tekintettel általában csoportokat alakítanak ki.

³³⁹ Elsődleges feladatuk a közigazgatási határozatok felülvizsgálata, és a munkaviszonyból és munkaviszony jellegű jogviszonyból származó ügyek elbírálása.

³⁴⁰ A törvényszékek kiemelkedő súlyú ügyek kapcsán elsőfokú bírósággént járnak el, illetve első fokon hozott ítélettel szembeni fellebbezés esetén másodfokú bírósággént működnek.

³⁴¹ Az 5 ítéltábla a törvényszékek és a Kúria közti szintet jelenti. Az ítéltáblák a törvényszékek határozatai elleni fellebbezéseket bírálják el, illetve harmadfokon járnak el azokban a büntetőügyekben, amelyekben másodfokon törvényszék járt el. A bírósági hierarchia csúcsán álló Kúria legfontosabb feladata az egységes és következetes bírói gyakorlat kialakítása.

6. ábra. A magyar bíróság szervezetrendszere³⁴²

A *határozatot hozó kollégium* lehetőségei közé „büntető”, „polgári”, „gazdasági” és „közigazgatási-munkaügyi” kollégiumok által hozott határozatok tartoznak. Esetemben a kiválasztás a „büntető” kollégiumi határozatokra irányult; a polgári, a gazdasági, a közigazgatási-munkaügyi kollégiumok konkrét korrupciós eseteket nem tárgyalnak, hanem (esetleg) azokkal összefüggő kereseteket, például az al- és felperesek közti perköltségek kifizetésével vagy a felek közti kártérítési igényekkel kapcsolatos ügyeket.

Ami a *határozat által érintett jogterületeket* illeti, a felkínált választási lehetőségek közé a „büntetőjog”, a „katonai büntetőjog”, a „szabálysértési jog” és a „büntetés végrehajtási ügy” kategóriái tartoznak. Kutatásom *büntetőjogi* ügyekre irányul, azonban nem vizsgálom katonai büntetőjogi eseteket. A szabálysértési jog hatálya alá korrupciós ügyek nem tartoznak, a hatályos magyar jogrend szerint a korrupciós cselekmények büntetőjogi tényállásokat valósítanak meg. Büntetés végrehajtási ügyek abban az időszakban, amikor a portált használtam, az adatbázisban nem szerepeltek.

A *határozat fajtájának* kiválasztása, az előzőekhez hasonlóan, esetemben ugyancsak egy alternatívára, az „*egyedi érdemi határozatokra*” szűkíthető. Ennek oka, hogy a „jogegységi határozatok”, az „elvi bírósági határozatok”, a „kollégiumi vélemények”, az „elvi döntések” és a „kollégiumi állásfoglalások” olyan bírósági eljárási cselekmények, amelyek nem konkrét eseteket tárgyalnak, hanem általános jellegű bírósági akaratot fejeznek ki.

³⁴² Az ábra forrása a <http://birosag.hu/birosagi-szervezetek> oldal.

A *határozat meghozatalának éve* 1940-től jelen évig tart, magam, időszakra vonatkozó lehatárolást nem alkalmaztam.

A *határozat azonosítója* nevű mezőt a felhasználó csak olyan esetekben tudja használni, ha számára a keresett anonimizált határozat száma ismert.³⁴³ Vagyis az archívum kutatható olyanok számára, akik egy határozati azonosító ismeretében egy konkrét ügyet szeretnének tanulmányozni (feleleveníteni), és olyanok számára is, akik kutatói céllal használják azt. Ez utóbbi esetben a mező az ügyek (azonosító révén történő) visszakeresését könnyíti meg, segítséget számomra is ez utóbbi vonatkozásban jelentett.

A *rögzítés időpontjára* vonatkozó két mező a határozat rögzítésének időpontja kapcsán szűkíti a találatokat, ezeket a mezőket a keresés során kitöltetlenül hagytam.

Végül a *szabad szöveges keresés* mező meghatározó jelentőségű. Használatával lehetővé válik, hogy egyszerre több kifejezést adjunk meg, ami pontosabbá teszi a keresési eredményt. A kifejezések egymástól szóközzel elválasztva adhatók meg, pontos szókapcsolat keresése esetén idézőjelezés szükséges. A találatok között azok az anonimizált határozatok jelennek meg, amelyek tartalmában az összes megadott kifejezés szerepel.

Összefoglalva az általam a (fenti) keresési mezőkben alkalmazott választási lehetőségeket: a határozatot hozó bíróság mezőjét üresen hagytam, a határozatot hozó kollégium: *büntető*, a határozat által érintett jogterület: *büntetőjog*, a határozat fajtája: *egyedi érdemi határozat*. A határozat meghozatalának évét, azonosítóját és a rögzítés időpontjainak rubrikáit ugyancsak *kitöltetlenül* hagytam. Az egyetlen, ahol a kifejezéseket többször is változtattam, a szabad szöveges keresés mezője volt.

Ez utóbbi helyen olyan fogalmakat használtam, amelyeket a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény a „Korrupciós bűncselekmények” közé sorol – ezek az alábbiak:

- vesztegetés;
- vesztegetés elfogadása;
- hivatali vesztegetés;

³⁴³ „A Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatok megjelöléséről szóló 29/2007. (V. 31.) IRM rendeletben szabályozott azonosító a felhasználók előtt nem ismert, így az alapján nem, a határozat száma alapján viszont jól kereshetők az anonimizált határozatok a portálon.” Forrás: Országos Bírói Hivatal, Anonimizált határozatok keresése funkciójának bemutatása. Felhasználói segédlet a kereső használatához.

http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/uke/obh_uke_portal_anonim_hatarozat_kereses.pdf

A letöltés időpontja: 2013. június 14.

- hivatali vesztegetés elfogadása;
- vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban;
- vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban;
- vesztegetés feljelentésének elmulasztása;
- befolyás vásárlása;
- befolyással üzérkedés.

Ahogy arra a negyedik fejezetben is utaltam, az ideáltípusok közül a hazai joggyakorlatban a vesztegetés és a zsarolás³⁴⁴ sorolható a szoros értelemben vett korrupciós bűncselekmények közé – a hűtlen kezelés és a csalás, érvelésem szerint, tágabb értelemben illeszkedik közéjük. Ennek megfelelően, a keresés során elsődlegesen az imént felsorolt Btk-beli korrupciós bűncselekményekre fókuszáltam, illetve, miután a hűtlen kezelést és a vele tipikusan együtt járó vesztegetést *fonódó bűncselekményeknek* tekintettem,³⁴⁵ ezeket *együttesen* is bevettem a keresésbe. Lényegében tehát a négy ideáltípus közül három vonatkozásában tettem kísérletet arra, hogy megismerjem a bírósági adatbázis szűrési kritériumoknak megfelelő határozatait.³⁴⁶ Miután a disszertációban olyan *többszereplős, patriarchális korrupciós eseteket vizsgálok, amelyek hosszabb időn át működő szerveződések voltak*, a szabad szöveges keresési mezőbe, ahol lehetséges volt,³⁴⁷ a jog terminus technicusait alkalmazva, a „bűnszövetségben”³⁴⁸ és az „üzletszerűen”³⁴⁹ keresőszavakat is beírtam.³⁵⁰

³⁴⁴ A 4.2-es alfejezet bevezetésében jeleztem, *disszertációmban a zsarolást a vesztegetés elfogadása (kikényszerítése) értelmében használom*. Az eredményes keresés (értsd: a két diszciplína elmélete és a gyakorlatot leképző terminusok közti harmónia megteremtése) érdekében tehát nem a „zsarolás” kifejezést, hanem a „vesztegetés elfogadása” különböző (fent említett) módzatait alkalmaztam.

³⁴⁵ Ennek okairól lásd bővebben a 4.2.3-as szakaszt.

³⁴⁶ A csalási ügyeket nem kutattam, mert túlzott mértékben megnövelte volna a kutatás erőforrásigényét. Csupán viszonyításképp említsem, hogy míg a „vesztegetés” kifejezésre a kereső 2015. októberében 1346 határozatot adott ki, a „csalás” esetében a találatok száma 3491. Amennyiben a „bűnszövetségben” és az „üzletszerűen” szavakat is melléírjuk, 256 határozat jelenik meg a találatok közt.

³⁴⁷ Az „ahol lehetséges volt” kitétel arra utal, hogy a jogalkotó nem minden bűncselekménytípus esetén alkalmazza az említett két minősítő tényezőt. A „vesztegetés”, „vesztegetés elfogadása”, valamint a „hivatali vesztegetés elfogadása” tényállásoknál mindkét tényező, míg a „befolyással üzérkedés” tényállásánál csak az üzletszerűség jelentkezhetsz minősített esetként. Furcsa módon a többi bűncselekménytípusnál nem szerepel minősítő tényezőként sem a bűnszövetség, sem az üzletszerűség.

³⁴⁸ A büntetőjog-tudomány ismeri és alkalmazza a *társas bűnelkövetői alakzat* fogalmát, a hatályos magyar Btk. pedig hármat nevesít közülük: a *csoportos elkövetést*, a *bűnszövetségben*, valamint a *bűnszervezetben elkövetést*. Ez a sorrend növekvő szervezettségre is utal, az alakzatok *súlyosító vagy minősítő körülményeket* képezhetnek. A Btk. 459. § (1) szerint „bűnszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik, és legalább egy bűncselekmény elkövetését megkísérlik, de nem jön létre bűnszervezet”. Ez alapján a *bűnszövetségben elkövetett ügyek definíció szerint többszereplősek*. A korrupciós bűncselekmények esetében csak a bűnszövetség kifejezés jelenik meg, mint lehetséges minősítő tényező.

Ez utóbbi két kifejezés büntetőjogi szempontból jól illeszkedik a patriarchális korrupció fent vázolt szociológiai koncepciójához. Ami a *bűnszövetség* fogalmát illeti, a *Legfelsőbb Bíróság IV. számú büntető elvi döntése* kimondja, hogy olyan szervezett elkövetésről van szó, amelyben „a bűnszövetség tagjainak a megállapodása *több bűncselekmény megvalósítását célozza* anélkül, hogy minden egyes bűncselekmény végrehajtásának a részleteit is megszerveznék. A törvény ugyanis azt a súlyosabb minősítést megalapozó magasabb fokú társadalomra veszélyességet értékeli, hogy az elkövetők [...] *magát a bűnözést szervezik meg.*” [kiemelés tőlem – V.Sz.] (Belegi et al. 2008: 51-52).³⁵¹ A büntető elvi döntés továbbá kimondja, hogy *a bűnszövetség létrejöttének egyik feltétele, hogy a megállapodás a cselekmények elkövetését időben megelőzze*, azaz ilyen esetben a szereplők közt kétséget kizáróan előzetes ismeretség áll fenn.³⁵² Az efféle szervezett módon elkövetett, fokozott társadalmi veszélyességű cselekmények hátterében olyan elkövetői elhatározás áll, amely magában foglalja a szereplők *következetességét, akarategyezőségét és a végrehajtás tervszerűségét*. A IV. büntető elvi döntés arra is utal, hogy ez a büntetési alakzat *különböző bűncselekmények* szervezett elkövetésére is vonatkozhat, emellett jelzi, hogy a sokféle megállapodási forma közül a gyakorlatban *a szóbeli megállapodás a leggyakoribb*.³⁵³

Ami az *üzletszerűség* fogalmát illeti,³⁵⁴ megállapításának két együttes feltétele van: *a tárgyi oldalon* a több *ugyanolyan vagy hasonló* bűncselekmény megvalósítása, *az alanyi oldalon* pedig az ezek révén való rendszeres haszonszerzésre törekvés. A *tárgyi oldal* kapcsán a gyakorlat *ugyanolyannak* tekinti az azonos különös részi törvényi tényállást megvalósító cselekményeket, függetlenül attól, hogy (i) azok alap-, minősített

³⁴⁹ A Btk. 459. § (1) szerint „üzletszerűen követi el a bűncselekményt, aki ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekmények elkövetése révén *rendszeres haszonszerzésre törekszik*” [kiemelés tőlem – V.Sz.].

³⁵⁰ A „többszereplős” kifejezésnek a „bűnszövetség” terminust, míg a „hosszabb időn át működő” kifejezésnek az „üzletszerűen” terminust feleltettem meg.

³⁵¹ Ha az elkövetők között az elkövetés és az előzetes megállapodás *csak egy bűncselekményre vonatkozott*, az eset *nem minősíthető* bűnszövetségben történt elkövetésnek.

³⁵² „Annak megállapítását, hogy a megállapodás előzetes volt, nem befolyásolja, hogy az a cselekmény elkövetését megelőzően sokkal korábban vagy a véghezvitel megkezdése előtt viszonylag rövidebb idővel történt.” (Belegi et al. 2008: 52)

³⁵³ Érdemes utalni arra, hogy az „a körülmény, hogy a tettesek egymás tevékenységéről tudva, közösen követnek el bűncselekményeket [vagyis a Btk. 20. §-ának (2) bekezdése szerint megvalósított tártstettség], nem azonos a bűncselekmények szervezett elkövetésével. A tártstettség megállapításához elegendő egyetlen cselekményre vonatkozó, esetleg nem is előzetes megállapodás, a bűnszövetségnél viszont a megállapodás mindig előzetes, mindig több azonos vagy különböző bűncselekmény elkövetésére irányul, és az elkövető tudata mindig átfogja, hogy magatartása szervezett bűnözésben való részvétel.” (Belegi et al. 2008: 53).

³⁵⁴ E bekezdés kidolgozásánál a B.2478/2011/92 és a B.220/2009/223 azonosítójú határozatokra, valamint http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyar_buntetojog/ch04s08.html weboldal információira támaszkodtam.

vagy privilegizált esetéről van szó, (ii) azokat az elkövetők befejezett bűncselekményként vagy kísérletként, (iii) tettesként vagy részesként valósítják meg. A *hasonló* bűncselekményekre nézve a Legfelsőbb Bíróság 39. számú büntető kollégiumi véleménye ad eligazítást. Az alakzat megállapításának *alanyi feltétele* a rendszeres haszonszerzésre törekvés. Ez (nem feltétlenül, de) általában sorozatosságot jelent, vagyis adott esetben két cselekmény ténye még nem igazolja egyértelműen a rendszeres elkövetést, és nem állapítható meg rövid időn belüli elkövetés esetén sem. A kulcs elem itt az *elkövető* azon elhatározása, hogy *bűncselekmények elkövetéséből történő megélhetésre rendezkedik be*.³⁵⁵

E két szűrőkifejezés egyértelműen segíti az olyan jellegű esetek kiválasztását, amelyek harmonizálnak a patriarchális korrupció koncepciójával, alkalmazásuk révén az adatbázis esettömege a releváns ügyekre szűkíthető. Az eredményeket és a kutatási tapasztalatokat a következő fejezetekben ismertetem, előbb azonban a Bírósági Határozatok Gyűjteményének néhány olyan anomáliájáról adok számot, amelyekkel a kutatásom során találkoztam.

6.5 Tapasztalatok a bírósági adatbázis kapcsán

A bírósági adatbázis használata során elsősorban a „szabad szöveges keresés” mező kapcsán merültek fel nehézségek. Ennek meghatározó jelentősége van a találatok pontosságát illetően. Ahogy a fentiekben leírtam, a határozatokban keresett kifejezések egymástól szóközzel elválasztva adhatók meg, pontos szókapcsolat keresése esetén idézőjelezés szükséges. A találatok közt azon határozatok jelennek meg, amelyek tartalmában az összes megadott kifejezés szerepel. Ez többféle problémát hordoz magában.

Először is azt, hogy a határozatok ömlesztve és nem szelektáltan jelennek meg. Ez alatt azt értem, hogy első-, másod- és harmadfokú ítéletek egyaránt bekerülnek a találati listába, és nincs olyan rendezési lehetőség, hogy kizárólag konkrét ügyek jelenjenek meg. Ha lehetséges opcióként szerepelne, hogy az elsőfokú ítéletek köré „csoportosítanak” a kapcsolódó felsőbb bírósági ítéleteket, könnyebb lenne a releváns

³⁵⁵ Ebből adódóan ez a folytatólágossághoz képest lényegesen nagyobb társadalomra veszélyességet megtestesítő magatartás. Megjegyzendő emellett, hogy az *ítélkezési gyakorlat egységes abban*, hogy az üzletszerűségnek nem feltétele, hogy a bűncselekmények elkövetése az elkövető kizárólagos, egyetlen vagy fő keresetforrása legyen – *elegendő, ha csupán rendszeres mellékkereset szerzésére irányuló célzat vezeti*. Emellett az üzletszerűség megállapítható akkor is, ha *mások* jogtalan és rendszeres vagyongyarapodása érdekében követnek el többször ugyanolyan vagy hasonló bűncselekményt.

ügyek kiválasztása. Így másod- és harmadfokú ítéletek is bekerülnek, de sok esetben csak azért, mert, mondjuk, megismétlik azt, hogy az elsőfokú ítéletben egy vesztegetési cselekmény kapcsán felmentő ítélet született, és emiatt szerepel bennük a vesztegetés kifejezés.

Másodszor, olyan határozatok is feltűnnek a találatok közt, amelyekben szerepel ugyan a megadott keresőszó, azonban azok szintén nem relevánsak. Maradva a vesztegetés példánál, a kapott eredmények közt sok olyan határozat is megjelenik, amelyekben ez a szó pusztán azért szerepel, mert az egyik terheltet korábban elítélték vesztegetési ügyben, ám valójában az adott találat egy emberölési ügy. Ez természetesen bármely kifejezés kapcsán érvényes lehet.

Harmadszor, az is előfordulhat, hogy azért irreleváns a határozat, mert nem a vesztegetési cselekményre vonatkozik a bünszövetségben és/vagy az üzletszerűen kifejezés, hanem egy másik, például lopási tényállásra. További lehetőségként, az utóbb említett két keresőszó azért is megjelenhet egy határozatban, mert a bíróság idézi a Büntető Törvénykönyv vonatkozó passzusait, és megállapítja, hogy nem áll meg a bünszövetség vagy az üzletszerűség minősítő körülményként. Ehhez hasonlóan előfordul, hogy a bíróság a büntetőeljárásról szóló törvényt citálja, „pusztán” annak kapcsán, hogy indokolja, miért volt helye a titkos adatszerzésnek.

Negyedszer, megemlítem, hogy pontos szókapcsolatra sem lehet megfelelően rákeresni. Hiába írjuk idézőjelek közé például azt, hogy: „vesztegetés elfogadása” bünszövetségben – nemhogy szűkül, hanem rendkívül nagymértékben megnövekszik a találatok köre, ráadásul tömegével kapunk olyan határozatokat, amelyekben sokszor még a megadott kifejezés sem található. Végül megjegyzem, hogy egy esetben az is előfordult, hogy az elsőfokú ítélet azért hiányzott a listából, mert, mint kiderült, abban más betűtípussal szerepel a „bünszövetségben” kifejezés.

„A mindennapi tapasztalat és a történelem arra tanít, hogy [...] az ész ritkán távolodhat el a tényektől anélkül, hogy el ne tévedjen.”

W. I. B. Beveridge: The Art of Scientific Investigation

7. KORRUPCIÓS ÜGYEK ALAPSTATISZTIKAI JELLEMZŐI

Nagy és folyamatosan bővülő adatbázis áll azok rendelkezésére, akik a birosag.hu portált felkeresik, és kutatási célból használni kezdik.³⁵⁶ Például 2015 őszén 15.632 olyan *egyedi érdemi határozat* szerepelt az adatbázisban, amelyet *büntető kollégium* hozott, *büntetőjogi területen*. Ez a szám, ahogy korábban jeleztem, számos paraméter mentén szűkíthető, magam is ezt tettem az előző fejezetben, illetve az alább leírtak mentén (lásd a 2. táblázatot).³⁵⁷

2. táblázat. Anonimizált bírósági határozatok száma az egyes bűncselekménytípusok tekintetében

Bűncselekmény típusa – kereső kifejezések	Anonimizált határozatok száma	
	2014 december	2015 október
Vesztegetés	1190	1346
<i>Vesztegetés + bünszövetségben + üzletszerűen</i>	<i>108</i>	<i>130</i>
„Vesztegetés elfogadása”	20	50
<i>Vesztegetés elfogadása + bünszövetségben + üzletszerűen</i>	<i>26</i>	<i>35</i>
„Hivatali vesztegetés” ³⁵⁸	434	503
„Hivatali vesztegetés elfogadása”	18	36
<i>Hivatali vesztegetés elfogadása + bünszövetségben + üzletszerűen</i>	<i>17</i>	<i>23</i>
„Vesztegetés bírósági eljárásban”	-	-
„Vesztegetés hatósági eljárásban”	-	-
„Vesztegetés elfogadása bírósági eljárásban”	-	-
„Vesztegetés elfogadása hatósági eljárásban”	-	-
„Befolyás vásárlása”	1	5
„Befolyással üzérkedés”	286	342

³⁵⁶ A folyamatos bővülés, amit a táblázat adatai is mutatnak, törvényi előírásnak való megfelelés. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 164. § (1) szerint a „határozatot az azt meghozó bíróság elnöke a határozat írásba foglalásától számított harminc napon belül teszi közzé a Bírósági Határozatok Gyűjteményében”. A (2) bekezdés ehhez hozzáteszi, hogy ha „a már közzétett határozatot kijavítják, vagy annak tartalma kiegészítés folytán megváltozik, a kijavítást, kiegészítést annak jelzésével a jogerőre emelkedésétől számított öt munkanapon belül át kell vezetni a Bírósági Határozatok Gyűjteményében”. Ugyanakkor a korrupciós bűncselekmények száma a táblázat adatainak többszörösére rúg, így vagy a bírósági adatbázis erősen hiányos, vagy/és több ezer korrupciós ügy van jelenleg is folyamatban (vö. Legfőbb Ügyészség 2014: 20).

³⁵⁷ Ahol a táblázatban idézőjelesen szerepel a kifejezés, ott a honlap szabad szöveges keresési mezőjében is idézőjelesen szerepeltettem. A „+” jeleket kizárólag itt alkalmazom a kifejezések elválasztása gyanánt. A dátum azt jelenti, hogy adott hónapban ennyi határozat szerepelt az adatbázisban.

³⁵⁸ Meglepő módon a Büntető Törvénykönyvben hivatali vesztegetés esetén *nem szerepel* minősítő tényezőként sem az üzletszerűség, sem a bünszövetségben való elkövetés.

Befolyással üzérkedés + üzletszerűen	> 89	108
Hűtlen kezelés + vesztegetés	34	49
<i>Hűtlen kezelés + vesztegetés + bünszövetségben + üzletszerűen</i>	8	15

Ahogy a táblázat is mutatja, a keresés során előbb megnéztem, hogy egy-egy konkrét bűncselekménytípus esetén hány találatot ad a rendszer (így például a vesztegetésre 1346-ot, a hivatali vesztegetésre 503-at, a befolyás vásárlására 5-öt stb.), majd arra kerestem rá, hogy ha a „bünszövetségben” és „üzletszerűen” kifejezéseket is beírom, hány határozat jelenik meg az eredmények közt. E két további szűrőkifejezés minden esetben csökkentette a listázott határozatok mennyiségét, a legjelentősebb mértékben a vesztegetés esetén, ahol a szám a tizedére, 130-ra csökkent. Miután a célom a többszereplős, hosszabb időn át működő patriarchális korrupciós esetek vizsgálata, ezért az összes olyan bírósági határozatot átnéztem, amelyben a *vesztegetés*, a *vesztegetés elfogadása*, a *hivatali vesztegetés elfogadása*, a *hűtlen kezelés*, valamint a *bünszövetségben* és az *üzletszerűen* kifejezések szerepelnek. Ebbe a csoportba így összesen 203 határozat került, ezeket a fenti táblázatban félkövérrel és dőlttel szedtem. A felvétel ezen lehatárolások mellett teljes körű, mert minden olyan bírósági határozat belekerült, amelyben az említett keresőkifejezések *egyszerre* szerepelnek.

Az esetek áttekintő elemzéséhez, egyes alapstatisztikai ismérvek felvételéhez további két táblázatot készítettem.³⁵⁹ Az egyikben az ügyeket illető statisztikai jellemzőket összegeztem, a másikban az ügyek elkövetőire vonatkozó változókat gyűjtöttem össze.³⁶⁰ Minden esetben *csak azokra az ügyekre vettem fel statisztikát*, amelyek esetén ténylegesen megállt a bünszövetség és az üzletszerűség vádja,³⁶¹ ez pedig erősen lecsökkentette a releváns ügyek számát. Az ügyszámcsökkenés első körben amiatt következett be, hogy a 203 határozat nem mind önálló jogi esetet takar, mert az adatbázisban szerepelnek másod- és harmadfokú ítéletek, ezekben pedig jellemzően szintén megjelennek a megadott keresőszavak.³⁶² Ha tehát csak azokat a határozatokat vesszük számba, amelyek elsőfokú ítéletet tartalmaznak, a 203-ból 90

³⁵⁹ Lásd a dolgozat 3. számú mellékletének 10. és 11. táblázatát.

³⁶⁰ Az elkövetői statisztika *nagyobb részét* az I. r. terheltre korlátoztam (lásd a 7.2-es alfejezetet).

³⁶¹ Így például hiába volt adott esetben vesztegetési cselekmény is egy, mondjuk, alapvetően lopási ügyben, amennyiben a bíróság ítélete szerint az nem minősült bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett vesztegetésnek, nem elemeztem az esetet.

³⁶² Ezek akkor válhatnak érdekessé, ha úgy módosítják a számomra releváns elsőfokú ítéleteket, hogy bünszövetségben és üzletszerűen elkövetetté minősítik a korábbi ítélet (például vesztegetési) tényállását.

ilyen marad. Ezek egy része teljes mértékben érdektelen a kutatás szempontjából,³⁶³ míg más részük abból a szempontból elvileg érdekes lehetne, hogy valóban korrupciós ügyről van szó, azonban a szűrőn mégis kihullik, mert sem az üzletszerűség, sem a bünszövetség nem valósul meg.³⁶⁴ Miután a kiválasztás elemi kritériumát képezi, hogy az esetek e minősítő tényezőknek is megfeleljenek, az ügyszámcsökkenés a második körben emiatt következik be. *Végül összesen 15³⁶⁵ olyan ügy marad, amely jogerős bírósági ítélet alapján bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós bűncselekménynek minősül.*³⁶⁶ Ezen ügyek mindegyike a vesztegetési esetek közül kerül ki, a többi bűncselekménytípus esetén nincs találat. Az alábbi két alfejezetben az említett 15 ügy egyes alapstatisztikai jellemzőit ismertetem, a harmadik alfejezetben az ügy- és elkövetői statisztikák tanulságait összegzem, majd az utolsó részben beszámolok néhány, a bírósági adatbázis kapcsán szerzett tapasztalatról.

7.1 Korrupciós ügyek ügystatisztikái

A bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós ügyek ügystatisztikai kapcsán több tényezőre voltam figyelemmel. Amellett, hogy minden esetben feljegyeztem a *határozat évét* és az ügyet első fokon tárgyaló *bíróság nevét*, a visszakereshetőség érdekében rögzítettem a *határozat azonosítóját* is. Ezt követően arra kerestem a választ, hogy az adott eset *valóban* az általam meghatározott *szűrési kritériumoknak megfelelő ügy-e*, avagy kívül esik azokon. Noha azt a kirostált eseteknél is rögzítettem, hogy az adott *ügy hányad fokig jutott el*, a további jellemzőket már csak a megszürt 15 eset kapcsán jegyeztem fel. Így a többszereplősség vonatkozásában vizsgáltam, hogy *hány terhelt*³⁶⁷ szerepelt az ügyben, illetve, hogy az ügyeknek *van-e hálózatos vagy*

³⁶³ Ennek lehetséges okairól lásd a 6.5-ös alfejezetet.

³⁶⁴ Vagy például az üzletszerűség igen, de a bünszövetség már nem, mert csak egyetlen terhelt van.

³⁶⁵ Valójában 16 eset lenne, azonban a Miskolci Törvényszék B.1446/2011/34-es számú elsőfokú ítélete hiányzik az adatbázisból. Ennek miertje nem állapítható meg, azonban egy lehetséges okként említem, hogy a 2005. évi XC. Törvény 18. § (3) szerint, amennyiben „a nyilvánosságot a tárgyalás egészéről vagy egy részéről kizárták, és a nyilvánosság kizárását megalapozó, törvényben meghatározott érdek védelme másképpen nem biztosítható, a határozat egyes részeinek vagy a határozat egészének a gyűjteményben való megjelentetését mellőzni, illetve a közzétett határozat egyes részeit vagy a határozat egészét a gyűjteményből törölni kell”. Az alapvetően vesztegetési ügy azért kerülne be az elemzendő esetek körébe, mert a Debreceni Ítéltábla Bf.805/2012/6-os számú ítéletében a cselekményt bünszövetségben és üzletszerűen elkövetetté minősíti.

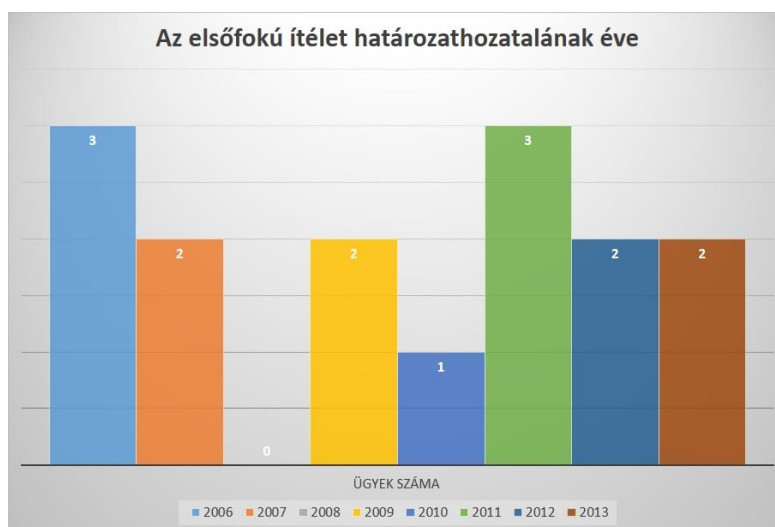
³⁶⁶ Megjegyzem, hogy további egy esetben felmerült, hogy a kritériumoknak megfelelő ügyről lenne szó, azonban a Gyulai Törvényszék B.180/2009/179-es számú ítéletét a Szegedi Ítéltábla Bf.415/2010/15-ös számú másodfokú ítélete megváltoztatja, és mellőzi a bünszövetség és az üzletszerűség minősítő körülményeit.

³⁶⁷ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 43. § (1) meghatározása alapján egyfajta ernyőfogalomról beszélhetünk. „A terhelt az, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak. A terhelt a

hierarchikus struktúrája. Minden esetben feljegyeztem az *elkövetés időtartamát*, illetve azt, hogy *mely területek (és/vagy szervezetek) szereplői közt* zajlottak a korrupciós tranzakciók. Ennek kapcsán kételemű lehatárolást alkalmaztam, az egyik esetben az ügyletek kizárólag az üzleti élet szereplői közt zajlottak (business-to-business – B2B), míg a másik esetben egyfelől az üzleti, másfelől a kormányzati szektor valamely szereplője vett részt benne (business-to-government – B2G). Végül vizsgáltam azt is, hogy a schumpeteri elvek alapján *van-e az ügyeknek vállalkozás jellege*, illetve a megjegyzés rovatban egy-egy további információt is lejegyeztem.

Határozatok éve

A határozatok évét tekintve azt láthatjuk, hogy annak ellenére, hogy az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény záró része úgy rendelkezett, hogy annak negyedik, a bírósági határozatok nyilvánosságáról szóló része 2007. július 1-jén lépjen hatályba, a releváns ügyek közül három esetén született elsőfokú ítélet 2006-ban (lásd a 7. ábrát).³⁶⁸ Ahogy az ábra is mutatja, az ügyek eloszlása nagyjából egyenletes. 2006-ban és 2011-ben is három ügyben született ítélet, míg 2008-ban egyetlen bíróság sem hozott bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós bűncselekmény kapcsán elsőfokú ítéletet. 2010-ben egy, a többi évben évenként kettő látott napvilágot.

7. ábra. Az elsőfokú ítélet határozathozatalának éve

nyomozás során gyanúsított, a bírósági eljárásban vádlott, a büntetés jogerős kiszabása, illetve a megrovás, próbára bocsátás, jóvátételi munka végzésének előírása vagy javítóintézeti nevelés jogerős alkalmazása után elítélt.” A továbbiakban – a vádlott szó mellett – gyakran ezt a kifejezést használom.

³⁶⁸ A hozzájuk kapcsolódó másodfokú ítéletek 2007. július 1-jét követően születtek, adatbázisba vitelükkel a bíróságok az említett törvény 17. § (3) bekezdésének tesznek eleget, amely szerint a „közzétett bírósági határozathoz kapcsolva, azzal egyidejűleg közzé kell tenni mindazon bírósági és más hatósági vagy egyéb szerv által hozott határozatok anonimizált digitális másolatát is, amelyeket a közzétett bírósági határozattal felülbíráltak vagy felülvizsgáltak”.

Ami az elsőfokú bíróságok ügyszám szerinti megoszlását illeti, a legtöbb ügyet a Nyíregyházi Törvényszék tárgyalta, összesen négyet. Ezt a Miskolci és a Fővárosi Törvényszék követi három-három ítélettel, a további öt ügyben pedig a Debreceni, a Szombathelyi, a Gyulai, a Veszprémi és a Kaposvári Törvényszék ítélkezett. Az ügyek típusait alább részletesebben is ismertetem, itt csupán utalok rá, hogy figyelemfelkeltő a bíróságok területi megoszlása. A felsorolt nyolc törvényszék közül öt esetben határátkelőhelyek is tartoznak az adott bíróság *illetékességi területéhez*,³⁶⁹ ami előrevetíti, hogy több esetben vámügyintézéshez kapcsolódó korrupciós eset lehet a háttérben. Ehhez fűződően megjegyzem, hogy *mind a 15 ügy esetében született fellebbezés az elsőfokú ítélet ellen*: 12 esetben másodfokú bíróságok hoztak jogerős ítéletet, 3 esetben pedig a (volt) Legfelsőbb Bíróság hozott határozatot.³⁷⁰

Terheltek száma

Az ügyek terheltjeinek száma változatos képet mutat. Az esetek harmadában kétszereplős bűncselekményekről van szó, azonban hozzáteszem, ezek közül két esetben is több terhelt ültetett volna a vádlottak padján.³⁷¹ A [13]-as ügyben ez csak említés szintjén jelenik meg, ám a [11]-es ügyben ennek kapcsán legalább két utalás is található.³⁷² Egyfelől a korrupct határrendészeket feljelentő anonim személy a Nyíregyházi Nyomozó Ügyészség vezetőjének telefonon azt mondta, a pénzbegyűjtésben több útlevélkezelő vesz részt. Állítása szerint „a bejelentés napján is a D. nevű határőr és a barátai dolgoznak a határon és szedik a pénzt, amit ha nem fizetnek meg nekik, akkor a határőrök kiállítják a gépkocsivezetőket a sorból, kipakoltatják az árut, szétszedik a járműveiket és órákra feltartják őket az átlépésben”.³⁷³ Másfelől az I. rendű terhelt az elfogás napján részletes vallomást tett, ám – feltételezhetően betyárbeccsületből – nem nevezte meg azon kollégáit, akiktől a pénzt összegyűjtötte.³⁷⁴

³⁶⁹ A bíróságok elnevezéséről, székhelyéről és illetékességi területének meghatározásáról lásd a 2010. évi CLXXXIV. törvényt.

³⁷⁰ Egyébiránt a 90 ügy között is csupán egyetlen olyat találunk, amelyet elsőfokú bíróság jogerős ítélete zárt le. Úgy tűnik tehát, hogy tipikus esetben legalább az egyik fél fellebbezéssel él az elsőfokú ítélet ellen.

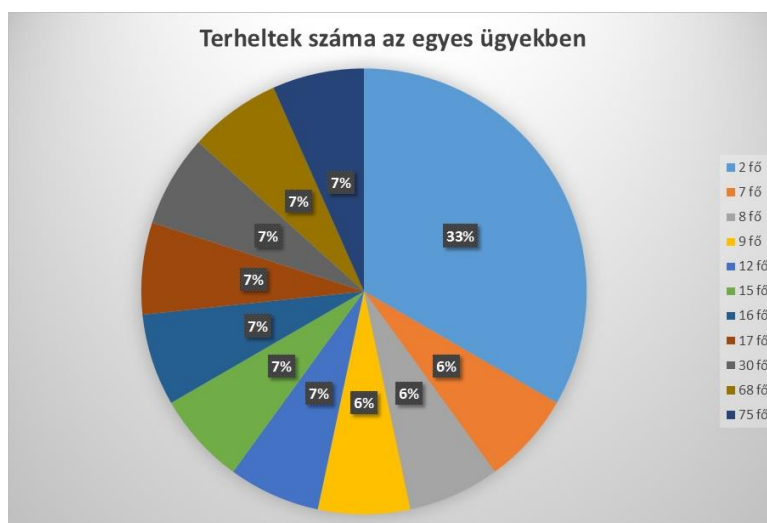
³⁷¹ Emellett a [14]-es ügynek is 11 terheltje volt korábban. Egy hosszadalmas, bonyolult eljárásról van szó (lásd a B.1793/2012/41-es azonosítójú határozat 2-4. oldalát), amelynek minden előzménye hiányzik az adatbázisból.

³⁷² A 203 határozat statisztikáit tartalmazó két táblázat mellett két olyat is készítettem, amelyben csak a tényleges (bűnszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós) ügyek szerepelnek (lásd a 3. számú melléklet 12. és 13. táblázatát). A továbbiakban minden esetben ezek sorszámaira hivatkozom – [1]-től [15]-ig.

³⁷³ Az idézet forrása a B.502/2011/17-es azonosítójú határozat 5. oldala.

³⁷⁴ Miután az anonim bejelentés időpontját követően 2 órával az I. r. terheltet őrizetbe vették, nem volt ideje arra, hogy társaival összebeszéljen. A határrendészek valószínűleg előzetesen kitaláltak egy lebukás

Az öt kétszereplős ügy mellett a többi tíz eset közül hétben 20-nál kevesebb szereplő vesz részt, egy esetben 30, míg két ügyben kiemelkedően sok, 68, illetve 75 terhelt szerepel (lásd a 8. ábrát).

8. ábra. Terheltek száma az egyes ügyekben

Kapcsolati- és vállalkozásjelleg

A lehatárolt esetek kapcsán vizsgáltam, hogy van-e azoknak hálózatos vagy hierarchikus struktúrája. Úgy találtam, hogy *minden ügyben hálózatos kapcsolatok alakultak ki*, azonban alá-fölérendeltségi viszonyok nem jelentek meg – pontosabban elképzelhető, hogy a teljes bírósági iratanyagokhoz való hozzáférés feltárhatna ilyeneket, azonban ezek hiányában ezt nem állíthatjuk biztosan.³⁷⁵ A kapcsolatokat *sokféle kötéstípus* jellemzi, munkaviszonyok, baráti és ismerősi kapcsolatok éppúgy megjelennek, ahogy családi, vérségi relációk. Fontos, hogy ezek *nemritkán többretegű kapcsolatok* (például egyszerre munkatársi, baráti és anyagi viszonyok is). Az ügyek komplexitását növeli, hogy feltételezésem szerint *hatnak* közülük *vállalkozás jellege is van*, ez az esetek 40%-át jelenti. Ezek elsősorban új beszerzési forrást, új (termelési/) kereskedelmi eljárást vagy új piacot nyitnak a klienseik számára.³⁷⁶

Elkövetési időtartam

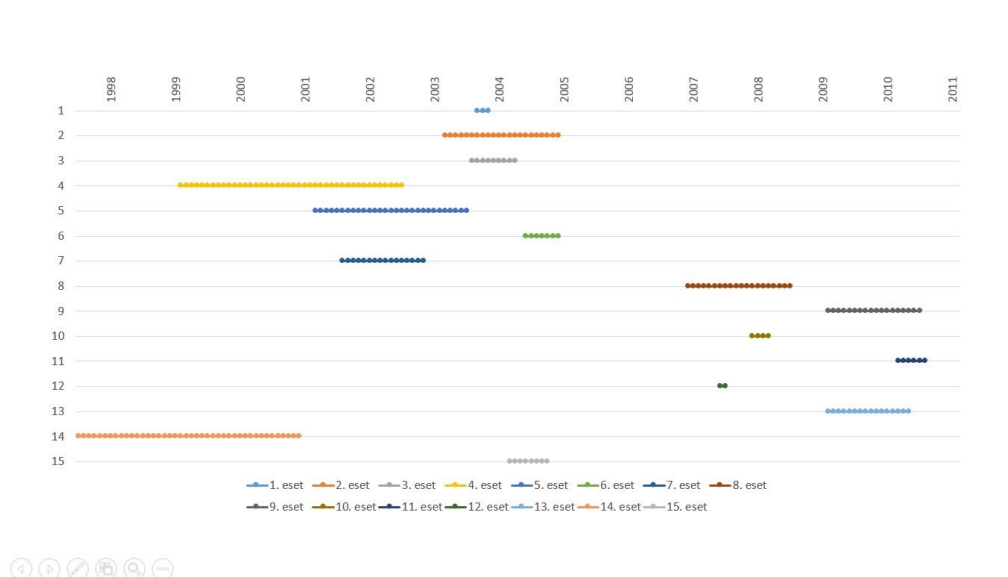
Az ügyek az elkövetési időtartamok tekintetében igen változatosak, azonban mutatkoznak hasonlóságok, ezért lehetséges a csoportképzés. A legrövidebb elkövetési idő (két hónapra leosztva) durván 1 hónapnyi időtartamú volt, a leghosszabb pedig

esetén előadandó történetet (erről lásd az előbbi határozat 9. oldalát), és tartották is magukat ahhoz, hogy egymást nem mártják be.

³⁷⁵ A különböző rangfokozatokkal bíró vámműgyintézők eseteinek kapcsán merült fel ez elsősorban.

³⁷⁶ A disszertáció következő három fejezetében konkrét *vállalkozásjelleggel bíró eseteket* mutatok be.

mintegy 3,5 éven át tartott. Nem folyamatos elkövetésekről van szó, hanem változatos időközönként ismétlődő cselekményekről, amelyek közt egyes ügyeknél napok, míg más ügyeknél hónapok teltek el.

9. ábra. Az egyes ügyek elkövetési időtartama

Ahogy a 9. ábrán látható, 3 olyan ügy szerepel a listában,³⁷⁷ amelyek relatív *rövid elkövetési idejű*nek tekinthetők, a bűncselekményeket itt minden esetben négy hónapon belül követték el. A következő csoportba azok az ügyek kerülnek,³⁷⁸ amelyek fél-háromnegyed éves időtartamúak, tehát a lebukásra minden esetben egy évnél rövidebb idő alatt került sor. Ezeket tekinthetjük *közepesen rövid elkövetési idejű*eknek. A harmadik klaszterbe tartozik a legtöbb, szám szerint 5 eset,³⁷⁹ ezeknél a cselekményeket minden esetben egy évnél hosszabb, de kettő évnél rövidebb idő alatt követték el. Ezek a *közepesen hosszú elkövetési idejű* ügyek. Végül a negyedik csoportot a *hosszú elkövetési idejű* ügyek alkotják,³⁸⁰ ezek több mint kettő, de legfeljebb három és fél éven át zajlottak. A terheltek száma és az elkövetési idő hossza közt nem mutatkozik olyan trend, hogy a hosszú elkövetési idejű ügyek különösen sokszereplősek lennének.³⁸¹ A vállalkozásjelleggel bíró esetek egyike sem rövid elkövetési idejű.

³⁷⁷ Az [1]-es, a [10]-es és a [12]-es.

³⁷⁸ A [3]-as, a [6]-os, a [11]-es és a [15]-ös.

³⁷⁹ A [2]-es, a [7]-es, a [8]-as, a [9]-es és a [13]-as.

³⁸⁰ A [4]-es, az [5]-ös és a [14]-es.

³⁸¹ A [4]-es esetnek 12, az [5]-ösnek 30, a [14]-esnek 2 terhelte volt.

Elkövetési terület

Ha az eseteket abból a szempontból vesszük szemügyre, hogy mely területek (és/vagy szervezetek) szereplői közt zajlottak a korrupciós tranzakciók, akkor egyrészt azt láthatjuk, hogy az ügyek közel háromnegyede a kormányzati és az üzleti élet szereplői közt zajlott, másrészt megfigyelhetjük, hogy ebből a tizenegy esetből egy kivételével mindegyik *ellenőrzésekhez fűződő korrupciós ügy* volt.³⁸² Hat esetben a Vám- és Pénzügyőrség munkatársai vettek részt a cselekményekben, ebből öt alkalommal határátlépésekhez fűződő vámkezelések kapcsán, egy alkalommal pedig fővárosi pénzügyőrök tartottak jövedéki ellenőrzéseket kínai büféknél. A további négy ügynél egy esetben közúti ellenőrök, egy esetben határrendészek, két esetben pedig rendőrök voltak a résztvevők. Az egyetlen olyan B2G ügy, amely nem ellenőrzésekhez kapcsolódott, egy fővárosi eset volt, ebben a terheltek külföldi állampolgárok honosítási kérelmeinek megszerzése kapcsán nyújtottak segítséget. Szerepük ezekben az *engedélyezési eljárásokban* az volt, hogy kenőpénzért cserébe felgyorsították az – egyébként éveken át elhúzódó – ügymeneteket, mert jól ismerték az intézményi szereplőket és az eljárás rendjét. Végül a B2B jellegű ügyek kapcsán megemlítem, hogy a négyből kettőben a megkárosított fél valamilyen pénzintézet volt: az egyik egy bank, a másik pedig egy takarékszövetkezet. A cselekmények mindkét esetben kölcsönügyletekhez kapcsolódtak.

7.2 Korrupciós ügyek elkövetői statisztikái

A bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós ügyek elkövetői statisztikái kapcsán is többféle adatot rögzítettem.³⁸³ Ahogy azt a fejezet bevezetésében jeleztem, e statisztika *nagyobb részét*³⁸⁴ az I. r. terhelte korlátoztam, feltéve, hogy az ítélet kimondta, hogy valóban bünszövetségben és üzletszerűen követte el a cselekményt. Ha az I. r. terhelte nem ítélték el ilyen cselekmény miatt, akkor a személyi statisztika arra a „legmagasabb rendű”³⁸⁵ terhelte vonatkozik, akit a bíróság bűnösnek talált az általam

³⁸² A hatósági ellenőrzési és engedélyezési területek évtizedek óta a korrupció melegágyát képezik (vö. Szamel 1969, 1989; Szántó et al. 2011).

³⁸³ Az elsőfokú ítéletek a vádlottak személyi körülményeit is ismertetik. Az elemzési kategóriákat az ezekben fellelhető információk alapján hoztam létre.

³⁸⁴ A *nagyobb részét* kitétel arra vonatkozik, hogy négy ismérv (a *terheltek neme, iskolai végzettsége, családi állapota és előélete*) tekintetében az *összes terhelte* statisztikai adatait rögzítettem. A KSH (2008, 2013) kiadványai alapján ezek vonatkozásában tudok összehasonlítást tenni a magyarországi bűnelkövetők adataival.

³⁸⁵ A „rendűség” nem értékjelölő kifejezés; a szereplő az ügyben betöltött szerepe alapján kapja a besorolást.

vizsgált cselekmény vádjában.³⁸⁶ A *határozat azonosítója*³⁸⁷ után a *személyek nemét*, és ahol ez az iratokból kiderült, az *életkorát* jegyeztem fel.³⁸⁸ Ezt követően az *iskolai végzettségét és/vagy szakmáját, a foglalkozását*,³⁸⁹ valamint azokban az esetekben, ahol a terhelt nyilatkozott róla, a *jövedelmét és a vagyoni helyzetét* rögzítettem. A *családi állapot* mellett a terhelt *előéletét* is vizsgáltam, valamint azt, hogy *a konkrét ügyben elismerte-e a bűnösségét*. Végül, miután a kutatásban patriarchális korrupciós eseteket vizsgálok, a feltételezésemet empirikusan alátámasztandó, arra nézve is konkrét adatokat kerestem, hogy az ügyek terheltjei *korábban is ismerték egymást*.³⁹⁰

Terheltek neme

Az elemzett korrupciós ügyek általam vizsgált terheltjei tipikusan férfiak.³⁹¹ Összesen két esetben fordult elő, hogy női fővádlottja volt az ügynek, ebben a vonatkozásban a megjelenési arányuk 13,3%. Ami az összes terhelt nemek szerinti megoszlását illeti, a nők aránya 16%. Azonban hozzá kell tenni, hogy 68 esetben nem derült ki a személyek neme, ám az adatok azt valószínűsítik, hogy ezek nagy része férfi, vagyis a nők aránya minden bizonnyal kisebb, mint 16%. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy *ezen ügyek bűnelkövetőinek nemek szerinti megoszlása igazodik a férfiak 86%-os és a nők 14%-os magyarországi összbűnözésben való részvételi arányaihoz* – ami egyébként évtizedek óta nagyjából hasonló arányt mutat (vö. Fehér 1999; KSH 2008, 2013).

Terheltek iskolai végzettsége

Az I. r. terheltek iskolai végzettsége kapcsán két esetben nincs erre vonatkozó információ. A csoportképzésben a KSH metódusa volt az irányadó, ez alapján az elkövetők közel 70%-a középfokú végzettségű volt, közülük egy fő gimnáziumot, három középiskolát, öt pedig szakközépiskolát végzett. Írástudatlan az I. r. terheltek közt nem volt, egy fő volt csupán általános iskolai végzettségű (ő volt az egyik a két női fővádlott közül).³⁹² A további három terhelt közül egy fő (feltételezhetően katonai) akadémiát, egy pedig főiskolát végzett, míg a harmadik állam- és jogtudományi

³⁸⁶ Két esetben, az [1]-es és a [3]-as ügynél fordult elő, hogy *nem* az I. r. terhelt statisztikáit jegyeztem fel.

³⁸⁷ Ennek rögzítése révén a visszakereshetőség ugyancsak egyszerű művelet, emellett az elkövetői statisztika könnyen megfeleltethető az adott eset ügystatisztikájával.

³⁸⁸ Sajnos ez csupán egyetlen esetben derült ki, így ebben a tekintetben nem tudtam következtetéseket levonni.

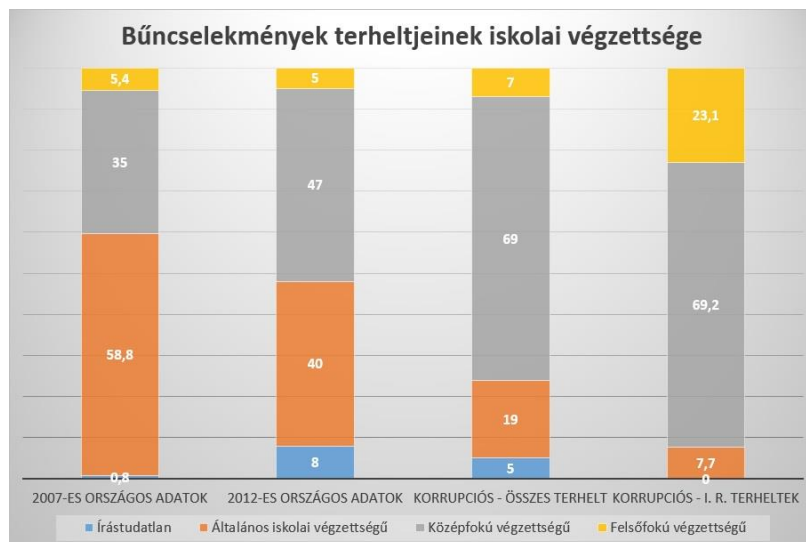
³⁸⁹ A bírósági anyagokban jellemzően a terheltek letartóztatás előtti foglalkozása szerepel.

³⁹⁰ Jóllehet, a 6.4-es alfejezetben utaltam rá, hogy a bünszövetség definíciója magában rejti, hogy a szereplők közt előzetes ismeretség áll fenn (mert a bűnelkövetésre irányuló megállapodásuk megelőzi a bűncselekményt).

³⁹¹ Három esetben kérdéses az adat, azonban a leírások alapján feltételezhetően férfiakról van szó.

³⁹² A másik női fővádlott szakközépiskolai érettségivel rendelkezik.

területen doktori címet szerzett. Eltérés mutatkozik ezen arányokhoz képest, ha az összes³⁹³ terhelt iskolai végzettségét vesszük számba. Az írástudatlanok³⁹⁴ aránya itt már 5%-os, az általános iskolát végzettké pedig közel 19%. A terheltek 69%-a középfokú végzettségű, míg a felsőfokú végzettségűek részesedése 7%-nyi.

10. ábra. Bűncselekmények terheltjeinek iskolai végzettsége

Amennyiben összevetjük ezeket az adatokat a magyarországi bűnelkövetők iskolai végzettségével,³⁹⁵ érdekes hasonlóságokat és különbségeket találhatunk (lásd a 10. ábrát). Először is változást tapasztalhatunk az országos adatokban. A 2007-re vonatkozó statisztika szerint hazánkban „a jogerősen elítélt bűnelkövetők döntő része, hattizede alacsony iskolázottságú: ezen belül 0,8% az írástudatlanok aránya, 58,8%-uk pedig csak általános iskolai végzettséggel rendelkezett” (KSH 2008: 17). Ekkor a középiskolai végzettségűek aránya 35%-os, míg a felsőfokúaké 5,4%-os volt. Ami a 2012-es országos adatokat illeti,³⁹⁶ a jogerősen elítélt felnőtt korúak 8%-a írástudatlan, 40%-a általános iskolai, 47%-a középfokú, 5%-a pedig felsőfokú végzettségű. Vagyis a legfeljebb³⁹⁷ alacsony fokú végzettségűek 59,6%-os aránya 2012-re 48%-ra csökkent. Ez a mintegy 12%-os változás egyértelműen a középiskolát végzettek arányának

³⁹³ Pontosabban az összes terhelt 74%-ának, 198 főnek derül ki az iskolai végzettsége a bírósági anyagokból.

³⁹⁴ Ide az írástudatlanok és azok tartoznak, akik nem végeztek el az általános iskolát (vö. KSH é.n., 2013).

³⁹⁵ A közélet tisztasága elleni (az új Btk-ban korrupciós) bűncselekmények elkövetőiről nem találtam statisztikát.

³⁹⁶ Ebbe a magánvádas bűnelkövetők nem tartoznak bele, azonban arányuk az összes bűnelkövetőn belül az 1%-ot sem teszi ki.

³⁹⁷ A KSH 2008-as kiadványa nem definiálja, hogy kiket sorol az írástudatlanok közé.

növekedésében jelenik meg: míg korábban minden harmadik elkövető tartozott ebbe a kategóriába, egy fél évtizeddel később már az elkövetők közel fele.³⁹⁸

Összevetve ezt a bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós bűncselekmények terheltjeinek adataival, azt látjuk, hogy ezek közel egy negyede, 24%-a legfeljebb alapfokú végzettségű, több, mint kétharmaduk középfokú, 7%-uk pedig felsőfokú végzettségű. Még abban az esetben is kisebb lenne a legfeljebb alapfokú végzettségűek aránya, ha minden hiányzó terhelt írástudatlan vagy általános iskolai végzettségű lenne. Mivel ennek igen kicsi a valószínűsége, azt mondhatjuk, hogy az ilyen típusú korrupciós bűncselekmények elkövetői közt jelentősen felülreprezentáltak a középfokú, és kis mértékben felülreprezentáltak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők az országos átlaghoz képest.³⁹⁹ Úgy tűnik, mintha olyan *intellektuálisabb jellegű bűncselekményekről* lenne szó, amelyek igénylik az iskolázottság indikálta többlet emberi tőkét. Emellett még egy szembeötlő jelenség olvasható le az ábrából: az I. r. terheltek közel egy negyede felső iskolát végzett. Ez, amellett, hogy tulajdonosa számára magasabb reputációt jelenthet a csoport tagjai közt, olyan előnyösebb pozíció betöltését is lehetővé teheti, amely nagyobb korrupciós potenciállal rendelkezik, mint egy-egy alacsonyabb beosztású társ állása.

Terheltek foglalkozása

Ahogy az előző alfejezet végén is említettem, az ügyek I. r. terheltjei hat esetben a Vám- és Pénzügyőrség munkatársai voltak. Hárman közülük főtörzsőrmesteri rendfokozatban, szakügyintézői beosztásban dolgoztak,⁴⁰⁰ egy fő pénzügyőr zászlósi rendfokozatban szolgált. További egy személy szintén szakügyintézői munkakörben teljesített szolgálatot, egy fő pedig századosi rendfokozatban, előadói munkakörben dolgozott a VPOP Központi Járőrszolgálat Parancsnoksága Bevetési Osztályán. Abban a további öt esetben, amikor szintén a kormányzati szféra valamely képviselője volt a korrupció egyik érintettje, egy közúti ellenőr, két rendőr (közülük az egyik körzeti megbízottként szolgált), egy segédelőadói munkakörben dolgozó határrendész, valamint

³⁹⁸ Az általános iskolai végzettségűek összbűnözésen belüli részarányának csökkenő trendje nem új keletű. 1992-ben a „felnőtt korú férfi elítélteknek közel háromnegyede általános iskolai végzettséggel rendelkezett, csaknem egy százaléka azonban írástudatlan volt. Minden negyedik elítéltnak volt középiskolai végzettsége, míg a felsőfokú végzettségűek aránya nem érte el a négy százalékot.” (Vavro 1994: 42).

³⁹⁹ Ez még akkor is így van, ha az össznépszerűség, s ezen belül az összbűnözői kör iskolai végzettsége emelkedik.

⁴⁰⁰ Emellett a bírósági iratok szerint egyikük Y Kft.-nél megbízási jogviszony keretében dolgozott, míg állandó munkahelye Z Kft. volt. Másikuk a Vám- és Pénzügyőrség fegyveres szolgálatában végzett 10 éves eredményes szakmai munkájáért a Vám- és Pénzügyőr Szolgálati Érem elismerésben részesült, róla az is kiderül, hogy később munkanélkülivé vált (feltételezhetően méltatlanság miatt leszerelték).

egy, az Országgyűlés Hivatalában tanácsadóként dolgozó terhelt ellen folyt a büntetőeljárás. A B2B jellegű ügyekben az I. r. terhelték közül két fő foglalkozás nélküli, egy fő informatikus, számítógépes hálózatfelügyelőként dolgozott, illetve egy főt korábban hitelezési asszisztensként foglalkoztattak egy Takarékszövetkezetben.

Terheltek jövedelmi viszonyai és vagyoni helyzete

A terhelték jövedelmi viszonyai és vagyoni helyzete kapcsán igen sok esetben számszerű adatok állnak rendelkezésre. Teljes adathiánnyal – azaz olyan esetekkel, amikor a vádlottnak sem a jövedelme, sem a vagyoni helyzete nem derül ki az eljárás során – az ügyek egy ötödében találkozunk,⁴⁰¹ részleges adathiánnyal pedig további három esetben. Az adatokra vonatkozó információkat a 3. táblázatban⁴⁰² összegeztem.

3. táblázat. Az I. r. terhelték jövedelmi és vagyoni helyzetének ismertsége

	Jövedelme	Vagyona	Jövedelme és vagyona
Nem ismert	1 [7]	2 [8, 10]	3 [6, 9, 12]
Ismert: nincs	3 [1, 13, 15]	1 [5]	-
Ismert: van	8 [2, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 14]	9 [1, 2, 3, 4, 7, 11, 13, 14, 15]	5 [2, 3, 4, 11, 14]

A táblázatban látható, hogy a részleges adathiány egy esetben a jövedelmi helyzet, két esetben a vagyoni helyzet ismeretlenségét jelenti. Ezen kívül, az iratok szerint, három terheltnek nem volt az eljárás idején jövedelme,⁴⁰³ egy terhelt pedig vagyontalan. Az ismertté vált jövedelmi helyzetek tekintetében elmondhatjuk, hogy *a vádlottak jellemzően alacsony, illetve átlagos keresetűek voltak*. Négy terheltnek 100 ezer forint alatt volt a havi jövedelme,⁴⁰⁴ további háromnak 100-200 ezer forint közé esett. Ehhez képest igen magas a [14]-es ügy terheltjének 250 ezer forintos nyugdíja (lásd a 11. ábrát).

A bírósági határozatokból kiderül, hogy *a vádlottak motivációi* közt több esetben a *jobb megélhetés biztosítása* is szerepel. Például a [9]-es ügy fővádlottja az egyik titkos hangfelvételen azt mondja: „szomorú, hogy ezt kell csinálni ahhoz, hogy meg tudjunk

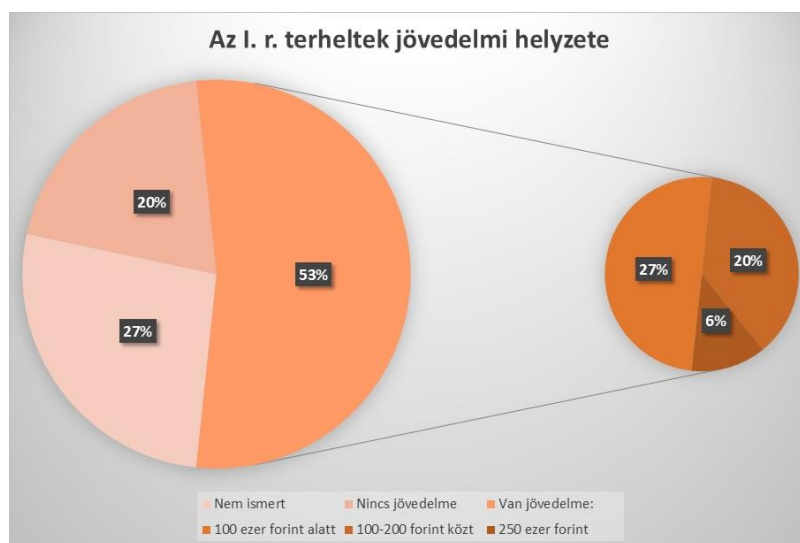
⁴⁰¹ Igaz, a [6]-os esetről kiderül, hogy valójában egy jómódú házaspárról van szó. Ez az egyik eset, ahol a fővádlott nő, az ügynek pedig külön érdekessége, hogy a II. r. terhelt a férje.

⁴⁰² A félkövérrel szedett számok azon személyek számát mutatják, akik esetében ismert vagy épp nem ismert a jövedelmi és/vagy a vagyoni helyzetük. A zárójelben szereplő számok itt is a konkrét esetek sorszámaát jelentik.

⁴⁰³ A [13]-as ügy fővádlottját az élettársa tartja el.

⁴⁰⁴ Az összegek 67-95 ezer forint között mozogtak.

élni”.⁴⁰⁵ Eltérő élethelyzetben, de ugyancsak rendkívül *szűkös anyagi körülmények* közt él a [15]-ös ügy II. r. terheltje: házastársa meghalt, több kiskorú gyermek eltartásáról, illetőleg felnőtt korú gyermekről és azok gyermekéről is neki kellett gondoskodnia, miközben a vállalkozása is tönkrement. E ténnyel összefüggésben az ügy női fővádlottja második vallomásában elmondta, hogy a szabálytalanságokat azért követte el, mert a „II.r. vádlottat korábbról is ismerte személyesen, tudta, hogy meghalt a felesége és 7 gyermekét egyedül nevelte”.⁴⁰⁶ Ebben az állításban az *ismerősök közti szolidaritás* még akkor is megjelenik, ha azt feltételezzük, hogy e vallomásrészletnek az eljárás kapcsán taktikai jelentősége van.

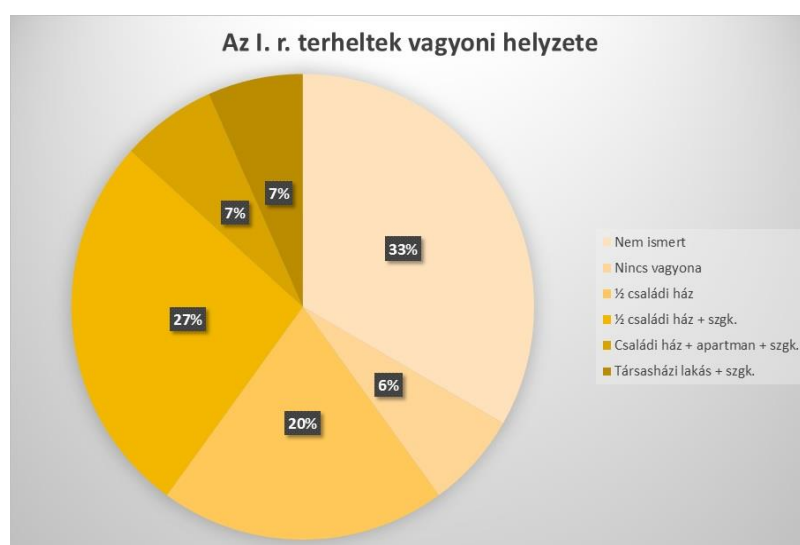
11. ábra. Az I. r. terhelték jövedelmi helyzete

Ami a vagyoni helyzetet illeti, amellett, hogy két terhelt kapcsán nincsenek erre vonatkozó információk, további egy személyről kiderült, hogy nincs saját vagyona. A többi fővádlott tekintetében hét esetben derül ki, hogy azok egy-egy családi ház $\frac{1}{2}$ tulajdoni hányadát birtokolják, közülük négynek személygépkocsija is van. A családi házak értéke két esetben nem derül ki, négy esetben 10-14 millió forint között mozog, egy esetben pedig 25 millió forint értékű. Egy fővádlott önálló tulajdonosa egy családi háznak, emellett egy apartmannal és egy személygépkocsival is rendelkezik. Végül egy fő egy 5 millió forintot érő társasházi lakás fele részének, valamint egy gépkocsinak a tulajdonosa. Egyetlen terhelt kapcsán merült fel, hogy hiteltartozása van, ő emellett mintegy 3-5 millió forint örököse is egyúttal (lásd a 12. ábrát). Jóllehet, az I. r. terhelték

⁴⁰⁵ Lásd a B.2332/2010/135-ös azonosítójú határozat 26. oldalát.

⁴⁰⁶ Lásd a B.787/2011/45-ös azonosítójú határozat 18. oldalát.

anyagi helyzete összességében nem azt mutatja, hogy szegénységben élő emberek követték volna el a bűncselekményeket, azonban ez mégsem általánosítható. A bírósági anyagokból egyértelműen kiderül, hogy különösen az egyik kiemelkedően sokszereplős ügy résztvevőinek nagyon jelentős része a (mély) szegénység elől menekül, és a tisztességtelen úton megszerzett jövedelemből a saját és a családja megélhetését próbálja biztosítani. Vagyis a korrupcióhoz fűződő előnyszerzést nem csupán az motiválhatja, hogy a résztvevők jobb pozícióba, előnyösebb hatalmi helyzetbe kerüljenek, vagy épp nagyobb (egyszeri vagy rendszeres) jövedelemhez jussanak. Bizonyos élethelyzetekben a boldogulás akár egyedüli vagy legreményteljesebb megoldását jelentheti.

12. ábra. Az I. r. terheltek vagyoni helyzete

Terheltek családi állapota

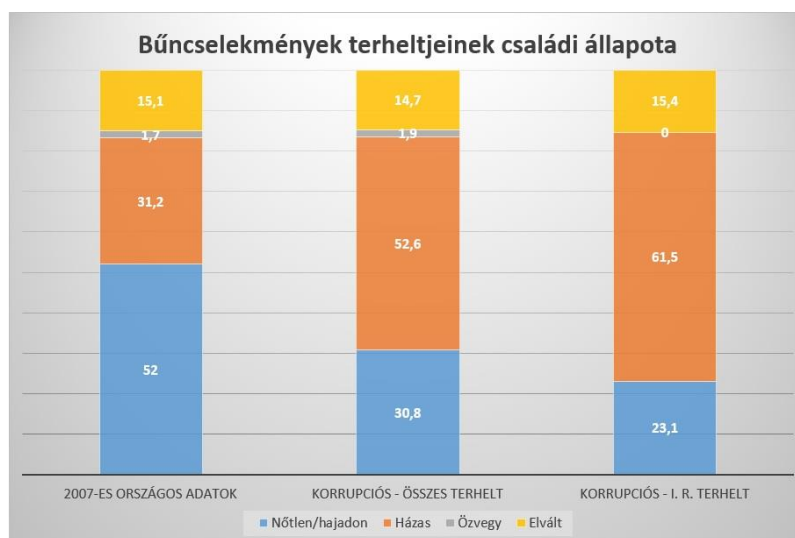
A következő vizsgált ismérv a terheltek családi állapota volt. Ebben a kérdésben egy I. r. terhelnél egyáltalán nem szerepelt az iratokban erre vonatkozó adat, egy másiknál pedig csupán annyi derült ki, hogy két kiskorú gyermek eltartásáról köteles gondoskodni. A további tizenhárom személy kapcsán ezeket az információkat a bírósági anyagok rögzítették. Ennek alapján a fővádlottak több, mint fele házasságban él, közülük egy személy 1 kiskorú gyermeket, öten 2 gyermeket,⁴⁰⁷ további egy fő pedig 3 gyermeket nevel. Egy esetben nem derül ki, hogy a (házas) fővádlottnak van-e gyermeke.⁴⁰⁸ Az I. r. vádlottak közül hárman nőtlenek, közülük kettőnek kiskorú

⁴⁰⁷ Helyesebben négy fővádlott nevel 2 kiskorú gyermeket, egynek pedig 2 nagykorú gyermeke van.

⁴⁰⁸ Az anyagban csak annyi szerepel, hogy az I. r. terheltnek „más személy eltartásáról nem kell gondoskodnia”.

gyermek nincs, egy fő élettársi kapcsolatban él, 1 kiskorú gyermeket nevelnek. Végül a fővádoltak közül ketten elváltak, egyikük gyermektelen, másikuknak 1 kiskorú gyermeke van. Trendjében hasonló eredményeket mutat a 15 ügy összes⁴⁰⁹ terheltjének családi állapota. Legnagyobb arányban köztük is a házasságban élők szerepelnek, az ismert adatokból való részesedésük 52,6%. A nőtlenség/hajadonok aránya 30,8%-ot tesz ki, míg nagyjából minden hetedik szereplő elvált. Végül mindössze négy terhelt volt özvegy, számarányuk összesen 1,9%.

Érdekes különbségre bukkanunk, amennyiben az előbbi adatokat összehasonlítjuk a hazai bűnelkövetők családi állapotával. Először is érdemes leszögezni, hogy az „elkövetők és az elítéltek körében végzett statisztikai vizsgálatok egyértelműen bizonyítják, hogy a rendezett családi körülmények és a kriminalitási gyakoriság között összefüggés figyelhető meg, éspedig oly módon, hogy a nem teljes családi körben élők vagy a rendezetlen jogi körülmények között élők kriminalitási gyakorisága az átlagosnál magasabb” (Vavró 1994: 40-41). Vavró állítását a frissebb adatok is megerősítik. 2007-ben a hazai bűnelkövetők 52%-a hajadon vagy nőtlen, 31,2%-a házasságban él, 1,7%-a özvegy és 15,1%-a elvált volt (KSH 2008: 47). Ez nem új, ám annak fényében figyelemre méltó jelenség, hogy a magyar társadalom egészében a házasságban élők túlsúlya érvényesül.⁴¹⁰

13. ábra. Bűncselekmények terheltjeinek családi állapota

⁴⁰⁹ Pontosabban az összes terhelt 79%-ának, 211 főnek derül ki a családi állapota a bírósági anyagokból.

⁴¹⁰ A 2011-es Statisztikai Évkönyv adatai alapján a 15 éves és idősebb népességben a házasságok aránya az elmúlt 65 évben 1960-ban volt a legmagasabb, 67,8%. Egészen 1990-ig ez a hányad 60% fölött volt, ezt követően egy határozott csökkenő trend mutatkozik – ez 2012-re 44,3%-ra csökken. Ezzel együtt is máig a házasságok aránya a legmagasabb, szemben a nőtlenség/hajadonok 2012-es 33,5%-os részesedésével (KSH 2012: 29).

Ahogy a 13. ábrán látható, az elemzett korrupciós bűncselekmények összes terheltjének vonatkozásában az egyedülállók és a házasok arányai az országos adatokhoz képest épp fordítottak, az I. r. terhelttek tekintetében a házasok aránya pedig még magasabb. Az elváltak hányada mindhárom csoport, az özvegyek aránya pedig az első két csoport esetén majdnem pontosan megegyezik, különbség, hogy az ismert családi állapotú fővádlottak közt nincs özvegy. Úgy tűnik tehát, hogy az ilyen típusú korrupciós bűncselekmények nőtlen/hajadon, illetve házasságban élő terheltjeinek aránya inkább a vonatkozó társadalmi arányokkal mutat hasonlóságot, semmint az összes bűnelkövető azonos családi állapotú tagjainak arányaival.

Ennek kapcsán két felvetést fogalmazok meg. Egy meghatározó kriminológiai elmélet szerint a kriminalitásra nem elsősorban a családi állapot gyakorol hatást, hanem fordítva: a társadalmi beilleszkedésre kevésbé alkalmas személyiség a rendezett családi együttélésre is alkalmatlanabb (Vavró 1999). Elsőként azt az állítást teszem, hogy az ilyen típusú korrupciós ügyek szereplőit kevésbé jellemzi a társadalmi beilleszkedésre és a családi együttélésre alkalmatlanabb személyiség, sőt úgy tűnik, inkább társas kapcsolatokban élő emberek válnak korrupciós cselekmények résztvevőivé.⁴¹¹ *Elképzelhető, hogy ez esetben inkább arról van szó, hogy az elkövetők éppen a társas viszonyaik rendezettségének megóvása vagy előmozdítása érdekében követnek el ilyen cselekményeket.* Ezzel összefüggésben vetem fel azt a gondolatot is, hogy sok bűncselekménytípus az elkövető részéről olyan életmódot igényel, ami nehezen vagy egyáltalán nem egyeztethető össze egy rendezett családi élet vitelével. A dolgozat 5.5-ös alfejezetében a beágyazottság egy új aspektusát írtam le, amely szerint a korrupció szereplői legális ügyletekbe ágyazottan képesek tevékenységüket folytatni. A leírtak alapján *úgy tűnik, az ilyen típusú bűncselekmények nem igényelnek olyan rendhagyó életmódot az elkövetők részéről, amely ne lenne összeegyeztethető a rendezett családi élettel.* A cselekmény jellege lehetővé teszi, hogy az a napi munkamenetbe ágyazódjék, és megfelelő elővigyázatosság mellett nem csupán a külső környezet, de a család előtt is rejtett tevékenység maradjon.

⁴¹¹ Ezt azzal is alátámasztom, hogy – bár ezt külön nem regisztráltam, azonban – számos esetben szerepelt a bírósági anyagokban, hogy ezen ügyek nem házas terheltjei élettársi kapcsolatban élnek.

Terheltek előélete

Az utolsó ismerv, amire az összes⁴¹² szereplő kapcsán vettem fel statisztikát, a terhelti előélet. Nem célom e tényező részletesebb elemzése, ezért nem olyan szofisztikált kategóriák mentén rögzítettem az adatokat, mint a KSH kiadványai. Magam csupán kétértékű változóra, büntetett és büntetlen előéletűre korlátoztam a felvételt.⁴¹³ A fővádlottak kapcsán egy esetben adódott adathiány, emellett azt tapasztaltam, hogy többségük, szám szerint tíz fő büntetlen, négy pedig büntetett előéletű.⁴¹⁴ Ami a 15 ügy összes terheltjét illeti, négyötödük (79,6%) büntetlen, 20,4%-uk pedig büntetett előéletű.⁴¹⁵ Az előbbi adat megközelíti a Kránitz Mariann (1986: 122) által feltárt eredményt, amely szerint a korrupciós *„bűnelkövetők csoportja egyike azoknak, amelyek körében a legmagasabb a büntetlen előéletűek aránya (85%)”*. Ezzel szemben 2007-ben az összes hazai bűnelkövető 57,6%-a volt büntetlen, és 42,4%-a volt büntetett előéletű (KSH 2008: 48). Vagyis az ilyen típusú korrupciós cselekmények elkövetői kevesebb, mint fele arányban büntetett előéletűek az országos átlaghoz viszonyítva, amit úgy is megfordíthatunk, hogy *itt tipikus módon olyan első büntényes elkövetőkről van szó, akiket nem jellemez sem a bűnismétlés, sem az esetenként abból kifejlődő bűnözői életmód.*⁴¹⁶

Rámutatva a változók közti kapcsolatra, ahogy arra a fentiekben utaltam, a családi állapot és a bűnözési gyakoriság között egyértelmű kapcsolat mutatkozik. Emellett a kriminológiai kutatások azt mutatják, hogy a rendezett családi állapot és a büntetlen előélet közt is együtt járás figyelhető meg. Egy példát említve, 1992-ben a „jogerősen elítélt férfiak közül a házas családi állapotúaknak egynegyede volt büntetett előéletű, míg az elváltak és a különélők közül átlagosan minden második” (Vavró 1994: 41-42). Mindezt kiegészíti, hogy az iskolai végzettség és a bűnismétlés közt is korrelációs kapcsolat figyelhető meg. Ugyancsak az előbbi tanulmányból idézve, „a büntetlen előéletűek aránya az 1992-ben elítélt írástudatlan felnőtt korú férfiaknál 36,9 százalék, az általános iskolai végzettségűeknél 58,5 százalék, a középiskolai végzettségűeknél

⁴¹² Pontosabban az összes terhelt 84%-ának, 225 főnek derül ki az előélete a bírósági anyagokból.

⁴¹³ Már csak azért is, mert a bírósági iratokból nem állapítható meg, hogy a terhelt a KSH statisztikájának mely kategóriájába (*visszaeső, különös visszaeső, többszörös visszaeső*) tartozna.

⁴¹⁴ Utóbbiak közül egy fő a vádbeli időben büntetlen előéletű volt, időközben azonban egy katonai bíróság felbujtóként elkövetett hivatali visszaélés büntette miatt 48.000 forint pénzfőbüntetésre ítélte.

⁴¹⁵ Ez utóbbi adat egyébként két részre bontható. A 20,4%-os arány összesen 46 főt takar, közülük 17-en a vádbeli cselekmények elkövetésekor még büntetlen előéletűek voltak, 26-an pedig már a vádbeli cselekmények elkövetésekor is büntetett előélettel rendelkeztek. (Ehhez lásd még a 14. táblázat 2. (546.) lábjegyzetét.)

⁴¹⁶ Ez ugyanakkor nem zárja ki a későbbi bűnismétlés lehetőségét, ám erre már egy követéses vizsgálat tudna választ adni.

78,0 százalék, míg a felsőfokú végzettségűeknél 88,5 százalék volt” (Vavró 1994: 43). Miután az elemzett ismérvekből kiderült, hogy az efféle korrupciós bűncselekmények terheltjei egyfelől jellemzően magasabb iskolai végzettségűek, másfelől házasságban is nagyobb arányban élnek, mint a tipikus hazai bűnelkövetők, nem meglepő, hogy kevésbé jellemzi őket úgy a bűnismétlés, mint a bűnismétlés nyomán kialakuló bűnözői életmód. Vagyis úgy tűnik, hogy *általában a társadalomba beilleszkedett, a bűncselekmény végrehajtását megelőzően többnyire törvénytisztelő, a társadalmi együttélés szabályait betartó állampolgár válik az ilyen típusú bűncselekmények elkövetőjévé.*

Bűnösség elismerése és előzetes ismeretség

Végül az utolsó két ismerv, amit ugyancsak az I. r. terhelték kapcsán néztem meg, az volt, hogy elismerik-e a konkrét ügyekben a bűnösségüket, illetve, hogy volt-e előzetes személyes ismeretség a terhelték közt. Az előbbi kapcsán azt tapasztaltam, hogy *a fővádlottak többsége, 11 fő tagadta a bűnösségét az ügyben*, sőt több esetben az eljárás során végig megtagadták a vallomástételt.⁴¹⁷ Két esetben fordult elő, hogy az első kihallgatáson gyanúsítottként vallomást tettek, később azonban a nyomozási, illetve a bírósági szakban vádlottként már nem tettek vallomást, vagy ha igen, tagadták bűnösségüket. Mindössze két I. r. terhelt ismerte el az ellene felhozott vádakat. Ami pedig az utolsó ismerv eredményeit illeti, *a bírósági anyagokból kivétel nélkül minden esetben kiderült, hogy a bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett korrupciós bűncselekmények terheltjei közt a cselekményeket megelőzően is volt személyes ismeretség.*⁴¹⁸ Ez egyes esetekben kiterjedt családi kapcsolatokat,⁴¹⁹ más esetekben kollegiális viszonyokat,⁴²⁰ megint más esetekben több éves vagy akár több évtizedes jó ismerősi, baráti viszonyokat jelent.⁴²¹ Az *empirikus adatok tehát megerősítik azt az elméleti részben megfogalmazott feltételezést*, amely szerint a patriarchális korrupció működését olyan tradicionális alapokon nyugvó struktúrák teszik lehetővé, melyek esetén a korrupcióval járó jogsértést az erős hagyományos normáknak való megfelelés

⁴¹⁷ Ilyen irányú elemzést nem végeztem, de érdekes lenne feltárni, hogy milyen védekezési stratégiákkal éltek az ügyek szereplői a büntetőeljárások során – fel voltak-e készülve, volt-e fedő történetük stb.

⁴¹⁸ Ahogy arra a 6.4-es alfejezetben is utaltam, ezt a bünszövetség fogalma önmagában is feltételezi. Azonban azt a konkrét példák igazolják, hogy a szereplők korábbi ismeretsege a *mindennapi élet* kapcsolatain alapul, amelyek aztán tisztességtelen ügyletek bölcsőjeként is szolgálhatnak. Mindez szemléletes módon villantja fel, hogy az emberi kapcsolatok játéktere milyen sokféle és mennyire eltérő tartalmakkal is megtölthető *egyszerre*.

⁴¹⁹ Például [6]-os ügy.

⁴²⁰ Például [9], [11], [12]-es ügyek.

⁴²¹ Például [13], [14]-es ügyek.

(is) indukálja, vagyis az efféle korrupció kibontakozása már előzetesen is meglévő társas kapcsolatokon alapul.

Sőt, ennél többről van szó. Az állítás azon része is igazolható, mely szerint *a patriarchális korrupció kialakulását egyes esetekben generálják is az előzetes társas kapcsolatok*. Hogy néhány példával szemléltessem, az [5]-ös ügyben az I. r. terhelt kihasználta azt a munkaköréből adódó lehetőséget, hogy a főiskola új informatikai rendszerre való átállása során a hallgatók érdemjegyeit név nélkül tudta felvinni a rendszerbe. Ezt közölte az oda járó „gyermekkori barátjával V2sel, valamint másik ismerősével V3-mal is, aki ugyancsak főiskolai hallgató volt. [...] A rendszer működését először V2 II. r. vádlott érdemjegyei vonatkozásában tesztelte próbaként V1, majd amikor meggyőződött annak sikerességéről – mert látta, hogy vádlott-társa jegyét később az egyik oktató minden gond nélkül beírta a leckekönyvbe – hárman elhatározták, hogy a hamis érdemjegyek rendszerbe történő felviteléből jól jövedelmező üzletet fognak csinálni.”⁴²² A [8]-as ügyben közúti ellenőrök kértek fuvarozóktól „átalánydíjat” azért, hogy eltekintsenek a bírságolási eljárástól, illetve, hogy tájékoztassák őket az ellenőrzések helyszínéről és időpontjáról. Ennek érdekében I. és II. r. terheltek, akik közt korábban munkakapcsolat volt, előzetesen „megállapodtak abban, hogy munkakörük felhasználásával jövedelmüket kiegészítendő, rendszeres haszonszerzésre törekedve bűncselekményeket követnek el”.⁴²³ A [13]-as ügyben pénzügyőrök kértek kenőpénzt kamionsofőröktől. Az I. és II. r. terheltek, akik évek óta ismerték egymást, „2009. év elejét megelőző – pontosabban meg állapítható – időpontban megállapodtak abban, hogy II.rendű vádlott rendszeresen tájékoztatja I.rendű vádlottat a Magyarország területére a Közüti Határátkelőhelyen belépő általa megjelölt kamionok forgalmi rendszámáról és belépésük várható időpontjáról. I.rendű vádlott pedig ezen kamionok Magyarország területére történő vámhatósági ellenőrzés nélküli beléptetését és áthaladását biztosítja, amiért kamiononként 50.000,-- forintot kap II.rendű vádlottól.”⁴²⁴

7.3 Statisztikai összegzés és konklúziók

A részletes elemzés végén érdemes összegzést készíteni, és egy-egy következtetést levonni az elemzett korrupciós ügyek kapcsán. Először is azt láthattunk, hogy az esetek

⁴²² Az idézet forrása a B.616/2004/66-os azonosítójú határozat 17. oldala.

⁴²³ Az idézet forrása a B.745/2009/59-es azonosítójú határozat 14. oldala.

⁴²⁴ Az idézet forrása a B.64/2012/55-ös azonosítójú határozat 4. oldala.

jellemző módon sokszereplősek, *az elkövetők tipikusan férfiak*. A nemek megoszlása hasonló arányokat mutat, mint a magyarországi összébűnözés nemek szerinti megoszlása. Az empirikus adatok alapján igazolható, hogy *az ilyen típusú korrupciós bűncselekmények terheltjei közt a cselekményeket megelőzően is volt személyes ismeretség*, amely jelenthet családi, baráti, ismerősi vagy épp kollegiális viszonyokat. Ezek a sokszor évek vagy évtizedek óta fennálló kapcsolatok *nagy bizalmi tőkét rejtnek magukban*, és emiatt *generálni is képesek a korrupció kialakulását*. Ezzel együtt azt is lehetővé teszik, hogy a bűncselekmények ismétlődőekké váljanak, mert a szereplők *társas beágyazottsága* hozzájárul ahhoz, hogy *hosszú távú elkötelezettség* alakuljon ki köztük a tevékenység iránt, annak illegális jellege ellenére.

Az efféle korrupciós bűncselekmények terheltjeinek társadalmi profilja több tekintetben is eltér az „átlagos” magyar bűnelkövetőéhez képest. Az iskolai végzettség kapcsán az derült ki, hogy jelentősen felülreprezentáltak a középfokú, és kis mértékben felülreprezentáltak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők az országos átlaghoz képest. Ez alapján *intellektuálisabb jellegűnek tűnő bűncselekményekről* van szó, amennyiben azok a társas kapcsolatok meglelte mellett tipikus módon *igénylik az iskolázottság indikálta többlet gazdasági, szellemi és kulturális tőkét*. Ez tetten érhető egyrészt az elkövetők foglalkozásának jellegében, másrészt azok hatalmi helyzetében. Az ügyek közel háromnegyedében a kormányzati szféra valamely képviselője volt a korrupció egyik érintettje, ami azt jelenti, hogy valamilyen közfeladatot ellátó konstruált szervezet tagjaként olyan *státusszal rendelkeztek*, amellyel – jellemzően ellenőrzéshez fűződő területen – *hatalmi és döntési jogosítványok* is járnak. Ez a B2B ügyek esetén annyiban módosul, hogy ott a szereplők adminisztratív, ügyintézői munkakörökkel együtt járó jogosítványok birtokosai. Mindez egy másik olvasatban is értelmezhető. Az ügyek terheltjeinek – részben az iskolai végzettséghez is fűződő előmeneteli korlátok miatt – *nincs elegendő hatalmuk és erőforrásuk ahhoz, hogy legális mobilitási utakon, oly módon jussanak előbbre, ami számukra kielégítő*. Ezzel szemben ahhoz elegendő hatalommal és erőforrással rendelkeznek, hogy illegális mobilitási folyosókra lépve valamelyest kielégítsék a személyes boldogulás szükségleteit, és *kompenzálják a legális mobilitás kudarcát*. Ennek véghezviteléhez a *személyiségjegyek megfelelő kevercse* is rendelkezésükre áll, többek közt az, hogy a *becsvágyó, többlet elérni törekvő jellemük képes hatékony adaptációs stratégia mentén elfogadni a jogsértés tudatát* is.

Nemcsak a foglalkozás kínálta anyagi lehetőségek, hanem a törekvő személyiség mentén is képezhető híd az elkövetők *jövedelmi–vagyonai helyzetéhez*. Az előbbi annak

kapcsán, hogy a korlátozott jövedelmi lehetőségek (relatív) szűkös anyagi helyzetet teremthetnek, az utóbbi annak kapcsán, hogy *a személyes törekvés kiutat igyekszik találni* ebből az állapotból. Az elkövetők jövedelmét illetően azt tapasztalhattuk, hogy jellemzően alacsony, illetve átlagos keresetűek voltak. Az ismertté vált esetek nagyobbik részében a fővádlottak saját tulajdonú ingatlanok birtokosai, több esetben személygépkocsijuk is van, tehát az anyagi helyzetük összességében azt mutatja, hogy konszolidáltabb körülmények élő emberek követték el a bűncselekményeket. *Értékpreferenciáik indikátorának* is tekinthetjük, hogy *motivációik* közt több esetben egyértelműen a *jobb megélhetés biztosítása* szerepelt, ám megjelent emellett a másik irányt érzett *szolidaritás* is. Ez utóbbi olyan szociális érzület, amelynek cselekvésbe fordulásához gyakran ugyancsak elengedhetetlen a *személyes ismeretség*. Mindazonáltal a bírósági anyagokból az is kiderült, hogy egyáltalán nem minden esetben rendezett anyagi körülmények közt élő emberek váltak korrupciós cselekmények elkövetőivé, vagyis *az előnyyszerzés indítékai megragadhatóak a hatalmi helyzet változásának dimenzióján kívül is*. Például a [6]-os ügy résztvevőinek jelentős része *a szegénység elől menekül*, a tisztességtelen úton szerzett jövedelemből pedig a saját és a családja megélhetését próbálja biztosítani. *A korrupció ezekben az élethelyzetekben a boldogulás akár egyedüli vagy legreményteljesebb megoldását jelentheti*.

A *társadalmi beágyazottság* egyfajta mutatóját képezheti a terheltek *családi állapota*. Az elemzett korrupciós bűncselekmények összes terheltjének vonatkozásában az egyedülállók valamint a házasság arányai a hazai bűnelkövetők összesített adataihoz képest *épp fordítottak*, míg a fővádlottak tekintetében a házasság aránya még magasabb. Úgy tűnik, hogy az ilyen típusú korrupciós ügyek szereplőit kevésbé jellemzi a társadalmi beilleszkedésre és a családi együttélésre alkalmatlanabb személyiség, sőt *jellemzően társas kapcsolatokban élő emberek válnak korrupciós cselekmények résztvevőivé*. Mintha ez esetben inkább arról lenne szó, hogy *az elkövetők éppen a társas viszonyaik rendezettségének megóvása vagy előmozdítása érdekében követnék el ilyen cselekményeket, azért, hogy a pénzhiány okozta nehézségeket ennek révén csökkenteni tudják*. Ehhez nagymértékben segítséget nyújt, hogy a korrupció szereplői *legális ügyletekbe ágyazottan képesek tevékenységüket folytatni*, vagyis az ilyen típusú bűncselekmények nem igényelnek olyan rendhagyó életmódot az elkövetők részéről, amely ne lenne összeegyeztethető a rendezett családi élettel. *A bűncselekmény jellege lehetővé teszi, hogy az a napi munkamenetbe ágyazódjék, és megfelelő elővigyázatosság mellett nem csupán a külső környezet, de a család előtt is rejtett tevékenység maradjon*.

Az eddig leírtakból kiderült, az efféle cselekmények elkövetői jellemzően magasabb iskolai végzettségűek, és házasságban is nagyobb arányban élnek, mint a tipikus hazai bűnelkövetők, valamint általában jövedelmi–vagyonai helyzetük sem feltétlenül indokolja, hogy bűnelkövetőkké váljanak. Ezek alapján nem meglepő, hogy *a korrupciós bűnözők évtizedek óta azon csoportok egyikébe tartoznak, amelyek körében a legmagasabb a büntetlen előéletűek aránya* (vö. Kránitz 1986: 122). *Tipikus módon olyan első bűntényes elkövetők, akik általában a társadalomba beilleszkedett, a bűncselekmény végrehajtását megelőzően többnyire törvénytisztelő, a társadalmi együttélés szabályait betartó állampolgárok voltak, és nem egy bűnözői életmód egyik állomásaként hajtották végre a cselekmény(ek)e)t.* Ezt az eredményt az is előrevetítheti, hogy miután a korrupciós ügyekben évtizedek óta az esetek döntő hányadában a kormányzat is érintett (vö. Szamel 1989; Galasi–Kertesi 1990; Szántó et al. 2011), az állam oldaláról az efféle ügyletekben olyan szereplők vesznek részt, akik esetén az állás betöltésének gyakran előfeltétele a büntetlen előélet. Végül megemlítem, hogy *a fővádlottak túlnyomó többsége tagadta a bűnösségét*, mindössze ketten ismerték el az ellenük felhozott vádakát. A megismerhető védekezések közt több esetben megfigyelhető, hogy *a terheltek határozott igazolási, semlegesítési technikákkal igyekeztek menteni magukat.* Gyakorta hivatkoztak arra, hogy szabályosan, törvényes keretek közt jártak el, kötelességüket nem szegték meg, tevékenységükért cserébe ellenszolgáltatást nem kaptak, bűncselekmények elkövetésében nem vettek részt. Ritkábban, de találkozhatunk olyan védekezésekkel, hogy a terheltek személyes ismeretségeket tagadnak le, hogy „emberségből, szívességből” segítettek, pusztán tanácsadói szerepük volt, vagy, hogy az ellenük folyó eljárás „boszorkányüldözés”, mert túlságosan hatékonyan végezték a munkájukat. Vagyis a cselekmények elkövetéséért nem vállalják a felelősséget, más szóval *legtöbbjüknel hiányzik a bűnösség értéképzete.*

*„Tudod, hogyan működik az élet, élni és élni hagyni.
És találkozunk még az utakon...”*

Idézet az I. rendű vádlottól

8. MEGOLDÁS TÚLSÚLYRA: KILÓRA MEGVETT KÖZÚTI ELLENŐRÖK

8.1 Az ügy bemutatása⁴²⁵

A dolgozat elméleti és empirikus fejezeteiben is számtalan helyen utalok rá, hogy az állami ellenőrzések régóta képeznek kiváló táptalajt a korrupció számára. Ez ebben a 2007-2008-ban lezajlott⁴²⁶ ügyben is megmutatkozik, amelyben Veszprém megyei közúti ellenőrök játsszák a főszerepet. Jelen esetben egy olyan business-to-government jellegű esettel van dolgunk, ahol az I. és II. rendű vádlottak a Nemzeti Közlekedési Hatóság munkatársai voltak, míg a további tizenöt terhelt többsége árufuvarozó egyéni vállalkozóként kereste a kenyerét.⁴²⁷ Az I. rendű terhelt közúti ellenőri (KE) munkakörben, míg társa, a II. rendű terhelt közúti tengelyterhelés-mérő (KTM) munkatársként dolgozott,⁴²⁸ és mindennapi munkájuk során az volt a feladatuk, hogy a közúti forgalomban résztvevő, 40 tonna össztömeget vagy a megengedett legnagyobb tengelyterhelést meghaladó, túlméretes járművek és járműszerelvények ellenőrzését végezték. Ennek révén rengeteg fuvarozóval kerültek kapcsolatba, és a szabálykövető speditőrök mellett számos szabálysértő autóval is találkoztak. Ilyen helyzetekben a rendes eljárás a bírságolás, azonban alternatívaként a két fővádlott egy kenőpénzfizetési rendszert alakított ki, melynek révén ők plusz jövedelemhez jutottak, a vállalkozók pedig megúszták a büntetést.

A mintegy kilenc hónapon át, 2007 decemberétől működtetett korrupciós vállalkozás egy új *beszerzési forrás* ötletén alapult. Az autók igazoltatása egy engedélyezési eljárás, engedély pedig szabályos módon csak az előírások betartásával szerezhető. Az I. és II. rendű terhelt egy folyamat eredményeként 2007 telére felismerte, hogy a május óta drasztikusan megnövekedő bírságok életre hívtak egy olyan piaci igényt, ami a büntetések elkerülésére irányult. Miután ennek szabályos módja – az előírások betartásán kívül – nem volt, KE és KTM a destruktív innovációs profit megszerzése érdekében a meglévő eszközállományt innovatív módon kezdte használni, mégpedig úgy, hogy kihasználták a súlyméréshez használt informatikai program sebezhetőségét, és ezt elleplezve biztosították, hogy ne maradjon nyoma a

⁴²⁵ Az esetet a Veszprém Megyei Bíróság 9.B.745/2009/59. számú, valamint a Győri Ítéltábla Bf.108/2010/34. számú ítélete alapján rekonstruálom.

⁴²⁶ A bűnügyi felderítés sem az összes elkövetésre, sem az időszakra nézve nem teljes körű.

⁴²⁷ Rajtuk kívül az alkalmazásukban álló két fő sofőr, valamint három céges munkatárs került eljárás alá.

⁴²⁸ A munkakör elnevezése később tengelyterhelés ellenőrzési munkatársra változott.

tevékenységüknek. Mindehhez szabály- és eszközismeretre is szükségük volt, a fogyasztói igények megismerését pedig az a bizalmi viszonyt is feltételező, hálózatos jellegű ismeretségi kör tette lehetővé, amit a két főszereplő közösen épített ki a munkája során. A következőkben az általuk kialakított rendszer előkészületeit, működését és a lebukás körülményeit mutatom be.

8.2 A vesztegetés előzményei

Az ügy mindkét főszereplője régóta dolgozott a szakmájában: KE 1999 óta volt a hivatalnál, míg kollégája, KTM 1993-tól állt munkaviszonyban a közlekedési hatósággal. A köztisztviselői esküt mindketten 2001 júliusában tették le, 2005-ben pedig *tudomásulvételi és titoktartási nyilatkozatot* írtak alá, amellyel többek közt arra vállaltak kötelezettséget, hogy a munkájuk során tudomásukra jutott szolgálati titkot, illetve a tevékenységükre vonatkozó alapvető fontosságú információkat megőrzik, továbbá illetéktelen személlyel nem közölnek olyan adatot, amely munkakörük betöltésével összefüggésben jutott a tudomásukra, s amely közlése más személyre jogellenesen előnyös következménnyel jár. E nyilatkozat mintapéldája annak a weberi állításnak, mely szerint *a titkosság a bürokráciák eredendő struktúraalkotó tényezője*, és ahogy arra rámutattam, egyúttal olyan intézményi jellegvonás, amely *a korrump szerveződések számára is kedvező táptalajt biztosít*.

A titkosság értelmezhető egyrészt a megbízó–megbízott relációban, ekkor a két bűntárs (megbízottként) rejteni igyekszik tisztességtelen cselekvését vezetőik elől. Erre minden lehetőségük adott: ismerik a szervezet működését és szabályait, tudják, hol található rés az ellenőrzés folyamatában, és programspecifikus tudásuk van, mert arra is rájöttek, hogyan lehet manipulálni az általuk használt mérési munkaeszköz (laptop) szoftverét. Másrészt, weberi értelemben, a megbízott–kliens viszonyban is előtűnik az *információs aszimmetria*, mert a kliensek előtt ismeretlenek az ellenőrök információi, és azokat titokban tartva és/vagy elferdítve a megbízottak számára lehetőség nyílik *hatalmi helyzetük fokozására*. Mindehhez további biztosítékot jelent, hogy az ellenőrök egymás szövetségesei, emiatt pedig erejét veszti a páros ellenőrzés vesztegetési kockázatot is csökkenteni hivatott funkciója.

Kettejük erős, goodwill bizalmi köteléket feltételező viszonya mellett valószínűleg az is hozzájárult ahhoz, hogy *destruktív vállalkozásba fogtak*, hogy alacsony jövedelműek voltak, és mindketten kiskorú gyermek(ek)et neveltek. Hogy az ötlet

pontosan mikor és melyikük fejében született, nem derül ki, azonban arra irányult, hogy *közúti engedélyek új beszerzési forrását* kínálták teherfuvarozók számára. Lehetőséget láttak abban, hogy képesek kijátszani a szervezeti korlátokat, hogy egymásban támogató partnerre leltek, és hogy 2007 májusában jelentős mértékben megemelkedtek a túlsúlydíjak. Önállóan⁴²⁹ végzett munkájuk során számtalan olyan fuvarozóval találkoztak, akik szabálytalan módon végezték a szállításokat, és érzékelték, hogy a kiszabott büntetések a vállalkozásaik létét fenyegető költségterhet jelenthetnek.⁴³⁰ Ebben a helyzetben jelentett *újszerű alternatívát*, hogy a két férfi hosszú távra kínált a vállalkozóknak megoldást azzal, hogy kenőpénzért cserébe felajánlották, egyfelől eltekintenek a bírságtól, másfelől tájékoztatják őket arról, hogy a jövőben mikor és hol várhatók ellenőrzések a megyében.

A vállalkozás felfuttatásához szükségük volt a keresetet támasztó *kliensi kör kiépítésére* is, ennek létrehozása pedig lényegében a munkakörük formálta szűrési feltételek mentén zajlott. KE-nek, mint közúti ellenőrnek, munkaköri leírása szerint kötelessége volt a szemmel láthatóan túlsúlyos gépjárműveket tengelyterheléses mérés alá vonni, vagyis kézenfekvően adódott egy potenciálisan szabálysértő „csoport”, akik bírságra számíthattak. Alapvetően ez volt az a merítés, ahol egyáltalán értelme volt felvetni a megvesztegetés lehetőségét, hiszen a tisztességes speditőröknek sokkal kockázatosabb lett volna ilyen ajánlatot tenni.⁴³¹ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a *szűrés* nem igényelt ex ante tranzakciós költséget, és miután a kliensek is „házhoz jöttek”, a közvetítő alkalmazásának költségei alól is mentesültek. Az ügyfelek „kiválasztása” háromféleképpen zajlott:

⁴²⁹ Az ellenőrök munkájukhoz szolgálati autót kapnak, melynek hátsó részében iroda van berendezve, ahol egy laptopon rögzítik a mérés eredményét. Miután megállítanak egy járművet, az okmányok alapján nyilvántartásba veszik az ügyfél nevét, címét és a jármű rendszámát. Ezután megadják a tengelycsoportokat, ráállítják a járművet az erre a célra hitelesített mérőtalpra, a tengelyek lemerését követően pedig a program automatikusan kiszámolja az összterhelést. Erről sorszámozott jegyzőkönyv készül, túlsúly esetén pedig – a leadott mérési jegyzőkönyv alapján – a közlekedési hatóság eljárást indít. A jegyzőkönyvön kívül mérési naplót is vezetnek, amelyben feltüntetik, hogy az adott szolgálatban milyen rendszámú járműveket állítottak meg, továbbá a jegyzőkönyvek számának megjelölésével rögzítik a nem túlterhelt és a túlterhelt autókat. Az ellenőrzések és a mérések hivatali munkaidőben, délelőtti, illetve délutáni műszakban zajlottak – megyeszerte mintegy 10 kijelölt mérőhelyen, ahol alkalmas körülmények vannak. Ezeken, a heti vezénylésnek megfelelően, minden esetben egy közúti ellenőr és a tengelyterhelés-mérést végző munkatárs volt jelen.

⁴³⁰ Túlsúly esetén a minimum kiszabható bírság 300.000 forintra emelkedett, amihez még hozzájött 40.000 forint pótdíj. Az összeg a túlsúly mértékével, illetve a megtett út hosszával egyenes arányban növekedett, így végül a milliós nagyságrendet is elérhette.

⁴³¹ Igaz, példa erre is akad. T9 tanú szerint 2007 őszén felkereste őt a telephelyén KE és KTM azzal az üggyel, hogy fát szeretnének vásárolni. Beszédbe elegyedtek, majd közölték, ha a jövőben a súlyméréseknél probléma lenne, akkor ők ebben bizonyos összegért tudnának segíteni. Miután T9 az ajánlatot határozottan visszautasította – arra hivatkozva, hogy mindig megpróbálja betartani a súlyhatárokat –, a részletekről már nem is beszéltek neki.

- az esetek egy részében KE és KTM volt a kezdeményező, ők ajánlották fel a vesztegetés lehetőségét;
- máskor a sofőrök vagy a cégtulajdonosok kérdezték meg az ellenőröket az intézkedés folyamán, hogy „nem lehetne-e másképpen is elintézni a dolgot”;⁴³²
- végül az is előfordult – miután a sofőrök és a vállalkozók körében is híre ment a „tengelyeseknek” –, hogy vállalkozók egymástól kérték el az ellenőrök telefonszámát, és keresték meg őket azzal, hogy igénybe vennék az általuk kínált szolgáltatást.

Ebben az is megmutatkozik, hogy a vállalkozók és sofőrök közt is egy ismeretségi háló feszül fel, ami úgy az *információk továbbításában*, mint a *kapcsolati tőke materializálásában* fontos szerepet játszik. Egyes speditőrök annyira szoros nexusban vannak egymással, hogy nem félnek attól, hogy az illegális tevékenység kapcsán megosztott adatokkal ismerősük visszaél. Néhányan tehát *közvetítői szerepben* is feltűnnek, ám ezért közvetlen ellenszolgáltatást nem kapnak. Azokat pedig, akik csak hírből hallottak a lefizetés lehetőségéről, kettős hajtóerő éri: őket a korrupt ellenőrök „jó hírneve” mellett a bizalomteljes – és a sikeres vesztegetés pozitív tapasztalatait is megosztó – ismerősi viszonyok ereje is a „korrupt befektetésre” ösztönzi. Mindezek és a személyes tapasztalatok a szerződésbe és a hozzáértésbe vetett bizalommal kapcsolatos kételyeket is eloszlatják, és a vállalkozók és ellenőrök közt egy *elköteleződésen alapuló szerződéses viszonyt* hoznak létre.

8.3 Vesztegetés a közúti ellenőrzés során

A közúti ellenőrzés során a hatóság munkatársai leintik a járművet, aminek vezetője köteles megállni, személyazonosságát és járművezetési jogosultságát igazolni, valamint a jármű és tartozékai, a rakomány, az okmányok ellenőrzésével kapcsolatos felhívásnak eleget tenni.⁴³³ Ezeket a feladatokat KE végezte, a súlymérések KTM illetékességébe tartoztak, ám KE ezeknél ugyancsak közreműködött. Az eljárás tipikus módon úgy folytatódott, hogy miután ráállították a járművet a mérlegre, közölték a sofőrrel, hogy az autó túlsúlyos, és jelezték, hogy ez bírságot von maga után. Az esetek zömében ilyenkor

⁴³² XII. r. vádlott elmondta, hogy 2007. év második felétől úgy érezte, szinte „rászálltak” a közúti ellenőrök. Ez „rendkívüli módon bosszantotta”, mert az ellenőrzések jelentős késéseket okoztak a szállításban, ezért ő kereste meg az ellenőröket, és elmondta, milyen problémát jelentenek a sorozatos ellenőrzések. KE erre felvetette, hogy másként is meg lehet oldani a problémát, majd közölte, 120.000 forint fejében nem fogják a járműveit ellenőrzés alá vonni. XII. r. sokallta az összeget, és lealkudta 60.000 forintra, majd a felét át is adta KE-nek.

⁴³³ Erről a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény rendelkezik.

KE „vitte a szót”, ám amikor KTM beszélt egy sofőrrel, ő is úgy fogalmazott, ha most „megnyom[ok] egy gombot, az húzós összeg lesz”. Ennek egyfelől fenyegető felhangja van, ami *zsarolásszerű magatartásra utal*, másfelől viszont a feltételes mód használata az alternatíva lehetőségét is magában rejt, mert a bírságolás tényleges aktusa előtt jelzi, hogy talán másra is van lehetőség.⁴³⁴

A konkrét lehetőségekről döntően a cégvezetőkkel tárgyaltak. Pontosabban: miután sok vállalkozó teherautó-flottával rendelkezett, gyakran előfordult, hogy a járműveket sofőrök vezették, így példa arra is akad, hogy a pilótának dobták fel, „mondjon egy számot”, azaz mondja meg, mennyi kenőpénzzel gondolta elintézni azt, hogy ne büntessék meg. Ez inkább az alkalmoszerű bírságok esetén volt így, ám amikor hosszú távú együttműködés alakult ki a felek közt, a sofőrök mindig köztes szereplők voltak. Miután a két ellenőr tisztában volt azzal, hogy minden ilyen szituáció *bizonytalanságot* rejt magában, igyekeztek kipuhatolni, hogy a másik hajlandó-e részt venni a játékban, és belemenni a törvénysértésbe. A puhatólózást már a sofőröknél kezdték – például rákérdeztek, hogy „rendes ember-e a főnöke” –, ám mivel minden ilyen döntés anyagi vonzattal jár, ha nem épp a cégtulajdonos vezette az autót, a pilóta rendszerint felhívta a főnökét, hogy ez utóbbi beszéljen (rendszerint) KE-vel. Az érdemi egyeztetés köztük is inkább *óvatos tudakozódással indult* – például megkérdezték a kientstől (KL), hogy „fel tudsz-e dobni valamit” –, ám miután egyértelművé vált, hogy a korrupció nyelvkészlete mindenki számára érthető, rátértek a lényegre, így az árakra is.

Az ellenőrök *destruktív innovációs profitja mindig készpénz volt*, és nagyon is kidolgozott „sápolási árlistát” alkalmaztak.⁴³⁵ A vállalkozók háromféle lehetőség közül választhattak:

- havonta autónként 10 ezer forintot, vagy
- havonta az ellenőröknek fejenként 10-20 ezer forintot, vagy
- évente a két férfinak együttesen 120-150 ezer forintot kellett fizetniük.

A kenőpénz mértékét nem befolyásolta a régi személyes ismeretség,⁴³⁶ de *a végső ár gyakran alku eredményeként alakult ki*, mégpedig azért, mert – különösen az éves – díjat a vállalkozók sokallták.⁴³⁷ Mindezért cserébe túlsúlyos járműveiket nem

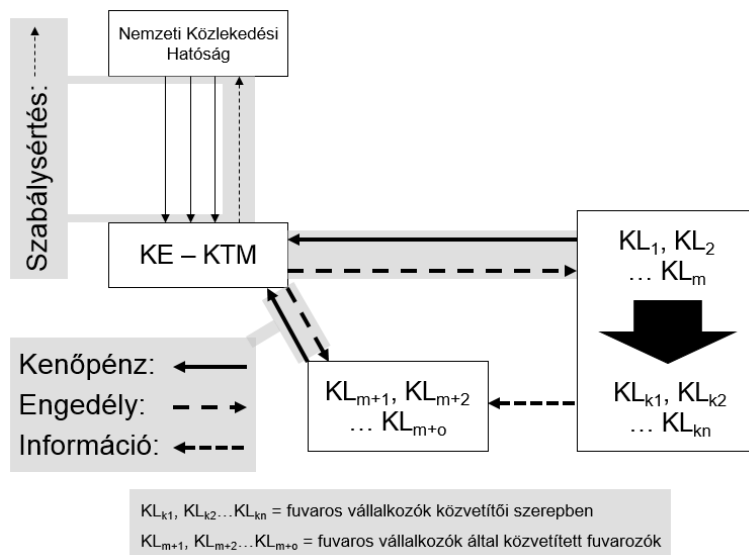
⁴³⁴ A bírósági iratok alapján a kliensek számára teljesen egyértelmű volt, hogy mire megy ki a játék.

⁴³⁵ Alkalmi ügyletek esetén, ha a kliens nem tudott árat mondani (nagyságrendet sem), ők mondtak helyette.

⁴³⁶ Például KE és a X. r. terhelt 8-10 éve ismerték egymást, ám tőle is ugyanolyan mértékű éves díjat kértek.

⁴³⁷ Emellett az is előfordult, hogy ha nem volt elég készpénz a vállalkozónál, az ellenőrök „megnyugtatták”, és biztosították arról, hogy részletekben is rendezheti a dolgot.

bírságolták meg,⁴³⁸ és a velük való *folyamatos kapcsolattartás* során arról is tájékoztatták őket, hogy a megyében hol várhatók legközelebb ellenőrzések. Ez a *piaci versenytorzító eljárás* ebben a körzetben „legalizálta” a vállalkozók szabálytalan előnyét, mert az illegális kliensi kör tagjaként nem kellett tartaniuk attól, hogy a többletprofitot jelentő túlsúly miatt megbüntetik őket (lásd a 14. ábrát).

14. ábra. A közúti ellenőrök vesztegetésének gráfja

8.4 Az ügyletek lezárása és a lebukás

Az esetek többségében a szereplők feltehetően nem csapták be egymást. Nincs arra vonatkozó utalás, hogy az ellenőrök ne teljesítették volna ígéretüket, fizető klienseiket valóban nem büntették meg, és rendre tájékoztatták is őket a várható mérésekről.⁴³⁹ Az iratok alapján a fuvaros vállalkozók is jellemzően rendesen fizettek, hisz meggyőződtek arról, hogy KE és KTM *megtartja ígéretét*, és emellett valóban *kompetens személyek*, mert képesek eltüntetni az ellenőrzés nyomait. Rendhagyó esetek azért akadtak, például IV. r. vádlott kihallgatása során elmondta, hogy KE rendszerint a fizetések előtt hívta fel őt, hogy rendezze a tartozását, ám az is előfordult, hogy késett az aktuális havi díjjal, és sofőrén keresztül azt üzenték neki: „így nem leszünk jóban”. Amellett, hogy ez egy olyan *jelzés*, amely világossá teszi, hogy ki van hatalmi pozícióban, *fenyegetésként is*

⁴³⁸ Egyes vállalkozók utasították sofőrjeiket: ha bármikor ellenőrzik őket az NKH-sok, feltétlenül hívják fel őket telefonon (hogy azt is elkerüljék, hogy a „túlsúlyos” megjegyzés bekerüljön a súlymérési jegyzőkönyvbe).

⁴³⁹ Akad olyan vállalkozó, aki a lehallgatási jegyzőkönyvek szerint 2007 decembere és 2008 szeptembere közt 142 alkalommal beszélt KTM-el.

hatásos, mert nem vált szükségessé sem a megállapodás kikényszerítése, sem annak módosítása, így e vonatkozásban ex post tranzakciós költségek sem merültek fel.⁴⁴⁰

A korrupt vállalkozás lebukásához végül nem a szereplőkhöz fűződő erkölcsi kockázat megjelenése, hanem a *mohósággal*⁴⁴¹ társuló, *nem kellően hatékony kliensszelekció vezetett*. A két ellenőr által működtetett rendszeren 2008. január 11-én keletkezett rés. Ezen a napon állították meg a „cég7” tulajdonában lévő járműszerelvényt, majd a gyakorlatnak megfelelően közölték a sofőrrel (T1 tanú), hogy a jármű túlsúlyos,⁴⁴² és kijelentették, hogy vagy ad nekik a helyszínen zsebbe 40.000 forintot, vagy 340.000 forint pénzbírságot fognak kiszabni.⁴⁴³ Mivel T1-nél nem volt ennyi pénz, felhívta a cég diszpécserét, aki összeszedte a szükséges összeget, majd kollégájával elküldte azt a helyszínen várakozó T1-nek. Az esetet követően a három ember nyomban tájékoztatta a cég ügyvezetőjét, aki felháborodottan jelent meg január 14-én a közlekedési hatóságnál, ahol a történetek ismertetése után panaszt tett. A büntetőeljárás az NKH február 13-án kelt feljelentése nyomán indult meg, majd ezt követően a nyomozó hatóság, egyéb intézkedések mellett, április 15-től KE és KTM mobiltelefonjait is lehallgatta.

8.5 A bírósági eljárás és az ítélet

A nyomozati szak lezárulta után az elsőfokú bírósági eljárás 2010. január 11-én vette kezdetét, ítélethirdetésre május 31-én került sor. Ezen öt hónap alatt a Veszprém Megyei Bíróság összesen 9 tárgyalási napot tartott, melynek egyik legérdekesebb momentuma az igazságügyi informatikai szakértő meghallgatása volt. A szakértő előjáróban leszögezte, hogy a súlyméréshez használt programban változtatásra utaló nyomot nem talált, ugyanakkor azt is megállapította, hogy a program többféle lehetőséget kínál arra, hogy azzal nem hivatalos és egyúttal „nyomot nem hagyó” méréseket végezzenek. Az egyik ilyen, hogy a mérési adatok bevitelénél a tengelyek terhelhetőségének mértéke és az össztömeg maximális nagysága is szabadon

⁴⁴⁰ Ebben a megjegyzésben szinte visszhangzik, amit az előző, 8.3-as alfejezetben jeleztem: az ellenőrök (esetenként?) *zsarolásra emlékeztető módon léptek fel*. Ennek kapcsán visszautalok arra a lindgreni állításra, mely szerint *könnyen lehetségesek átfedések vesztegetés és zsarolás közt*.

⁴⁴¹ Szintén egy telefonos lehallgatási hanganyagból tudható, hogy 2008. április 19-én KE-t figyelmezteti egy volt kollégája, T20 tanú, hogy „vegyen vissza”. Ez rávilágít egyrészt arra, hogy a két ellenőr tevékenységének széles körben híre ment, másrészt arra is, hogy nagy volumenben, gátlástalanul folyt a megvesztegetés.

⁴⁴² Noha a mérlegelési jegy szerint nem volt az.

⁴⁴³ A pilótának még meg is mutatták egy pillanatra a számítógép képernyőjén, hogy „ott van a túlsúly”, ám az idegességében nem látott semmit.

módosítható. A másik lehetőség a másolati mappából futtatott programmal való elkövetés módszere,⁴⁴⁴ melynek alkalmazását a vádlottak gépén megtalált két másolati mappa alátámasztja.⁴⁴⁵ A bíróság a szakértői megállapításokat is figyelembe véve az I. és II. r. terhelteket hivatalos személy által, kötelességszegéssel, bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett vesztegetés büntetében találta bűnösnek,⁴⁴⁶ és letöltendő börtönbüntetést szabott ki rájuk; KE-vel szemben vagyonekobzást is elrendelt. A további tizenöt terhelt pénzbüntetést kapott. A másodfokú eljárás ítélethirdetése 2011. június 15-én zajlott, ennek során a Győri Ítéltábla a két fővádlottat társtetteseknek minősítette, és KTM-mel szemben is vagyonekobzást rendelt el.⁴⁴⁷ Egyebekben az első fokú bíróság ítéletét helyben hagyta.

⁴⁴⁴ Szabályos esetben az ún. RESULT almappában vannak a mérési jegyzőkönyvek, ám az eredeti mappából ezt az almappát ideiglenesen el lehet távolítani, majd a programot a másolati mappából elindítani. Látszólag teljesen szabályos mérésre van lehetőség, túlsúly esetén az eredmény a valódi járműadatokkal látható, és ha szükséges, ki is lehet nyomtatni. Miközben a mérés megtörtént, az eredeti szoftver sorszámozása nem változik, a jegyzőkönyv viszont ebben az esetben nem kerül eltárolásra.

⁴⁴⁵ A szakértő két ilyen másolati mappát is talált, ezek a 341. illetve az 1221. sorszámkat tárolták. Ez azt jelenti, hogy legalább ennyiszor indították el a mérést az eredeti program kijátszásával.

⁴⁴⁶ I. r. vádlottat 8 rendbeli hivatalos személy által elkövetett közokirat-hamisítás büntetében is.

⁴⁴⁷ A határozat azt is kimondta (lásd 9. oldal), hogy a „vádlottak több terhükre megállapított bűncselekményt *zsarolásszerűen hajtották végre*, ezért büntetésüket súlyosító körülményként kell értékelni” [kiemelés tőlem – V.Sz.]. Vagyis egy jogerős ítélet itt egyértelműen deklarálja a két bűncselekménytípus hasonlóságát.

„Még életemben nem adtam hármast osztályzatot.”

Idézet a T11-es tanútól

9. VIZSGAJEGY ELADÓ! EGY KORRUPT RENDSZERGAZDA ESETE

9.1 Az ügy bemutatása⁴⁴⁸

2003-ban egy budapesti magánfőiskola adott helyszínt annak a vesztegetési ügynek, amelyben összesen harminc terhelt ült a vádlottak padján. Az eset főszereplője, az I. rendű vádlott egy részvénytársaság számítógéphálózat-felügyelője (SzF), míg a további 29 terhelt a főiskola hallgatója volt. A főiskolát az előbbi részvénytársaság, valamint egy alapítvány hozta létre, a tanulmányi rendszert a részvénytársaság üzemeltette. Ebben a business-to-business ügyben egy olyan *vállalkozásjellegű korrupciós hálózat épült ki*, amelynek létrehozásában az ötletgazdaként fellépő SzF segítője egyfelől a II. rendű terhelt (B₁), SzF gyermekkori barátja, másfelől a III. rendű terhelt (B₂), SzF ismerőse volt. A három középfokú végzettségű férfi hónapokon keresztül működtetett egy olyan korrupciós rendszert, melynek tevékenysége arra irányult, hogy a főiskola hallgatói, fizetségért cserébe, vizsgajegyeket vásárolhattak. Ezek jellemzően nehéz, „buktatós” tárgyak vizsgajegyei voltak (illetve egy szigorlaté), és köztudott volt, hogy azokat egy átlagos képességű hallgató jellemzően nem képes egy vizsgaidőszakban egyszerre teljesíteni. Erre kínált megoldást a három férfi.

SzF 2002. május 13-tól dolgozott az említett részvénytársaság alkalmazottjaként, és a főiskola tanulmányi–vizsgáztatási rendszerével kapcsolatos feladatai voltak. Munkakörébe tartozott, többek közt, a különböző hallgatói nyilvántartó rendszerek felügyelete, az új ETR rendszer bevezetéséhez szükséges feladatok elvégzése, a felhasználói jogkörök kiosztása, a vizsgák és gyakorlatok interneten történő meghirdetése, illetve a hozzájuk tartozó vizsgalapok elkészítése.⁴⁴⁹ Tevékeny munkaerő volt abban a folyamatban is, amelynek eredményeként a 2003-as évben a főiskola áttért a korábbi ODIN rendszerről az ETR-re. Ez egy több hónapos munkafolyamat volt, miután az új rendszerre való átállás mintegy 30 ezer hallgató adatainak áttöltését jelentette. Ezen időszak alatt a vizsgáztatás nem állt le, a vizsgajegyek szerzése és indexbe történő beírása a korábbi gyakorlatnak megfelelően zajlott.⁴⁵⁰ Felmerült

⁴⁴⁸ Az esetet a Fővárosi Bíróság 7.B.616/2004/66. számú, a Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.196/2007/10. számú, valamint a Kúria Bfv.I.934/2008/5. számú ítélete alapján rekonstruálom.

⁴⁴⁹ Munkaköri leírásában további feladatok is szerepelnek, azonban itt csak a releváns elemeket ismertetem.

⁴⁵⁰ Ennek lényege, hogy a kijavított dolgozatok jegyeit az oktató felvezette a vizsgalapokra, amelyeket utána leadott a tanulmányi osztályon (TO). A jegyeket az évfolyamfelelősök vitték fel az informatikai

azonban egy olyan *új körülmény az átállási folyamat során*, amelyet SzF felfedezett, és személyes és infrastrukturális lehetőségeit mozgósítva ki is használt. Az alábbiakban ezt ismertetem.

9.2 A vizsgajegy-kereskedelem előkészítése

SzF csaknem napra pontosan kilenc hónapja dolgozott a főiskolán, amikor az első jogellenes cselekményt elkövette. Ez alatt az időszak alatt volt lehetősége arra, hogy *megismerje* az intézmény működési rendjét, az eljárások menetét, saját pozíciójának lehetséges játékterét. Ráeszmélt, hogy az új hallgatói nyilvántartó rendszerre való áttérés olyan *hiányosságot rejt* magában, amelyből némi ügyeskedés révén jövedelmet teremthet a maga számára. Észrevette, hogy az érdemjegyek nyilvántartó rendszerbe való felvitelét az átállás időszakában a program nem nevesíti, csupán a felvitel dátumát rögzíti. A felfedezett *korruptciós lyuk* kapcsán felvetődött benne az ötlet, hogy ebben az időszakban kihasználható lenne a naplózás hiánya, oly módon, hogy bármely hallgatónak vizsgajegyeket tudna felvinni a rendszerbe, anélkül, hogy az ténylegesen levizsgázott volna. Ezen hamisított, később úrlapra kerülő jegyeket pedig a hallgatók minden probléma nélkül beírathatják a lecke-könyvükbe.

A *destruktív innováció természete* itt olyan, hogy az erőforrások újszerű felhasználása révén a diákok számára az érdemjegyek *új beszerzési forrása* nyílik meg. SzF ráismert arra, hogy hogyan lehetne *újszerűen megfelelni* a hallgatói, ha úgy tetszik, *piaci igényeknek*. Ehhez azonban személyes segítségre is szüksége volt, ezért ötletét két hallgatónak is elmondta, akik közül B₁ gyermekkori barátja, B₂ pedig jó ismerőse volt. Ez mindkét esetben *erős bizalmi kapcsolatot* tételez fel, hiszen kockázatos tevékenység kapcsán merült fel a *kooperáció* ötlete. SzF számításai azonban beváltak, mert ismerőseiben támogató közegre talált. Ezt követően, feltételezhetően elővigyázatosságból, *az elképzelést először tesztelték*, mégpedig B₁ jegyei vonatkozásában. A próba sikeresnek bizonyult, B₁ jegyét az egyik oktató kérdés nélkül beírta annak indexébe. Ezt látván felbátorodtak, és hárman elhatározták, hogy a hamis vizsgajegyek rendszerbe történő felviteléből jól jövedelmező üzletet fognak csinálni.

Komoly jelentőséggel bír, hogy a baráti, ismerősi viszony *garanciát jelentett* a három férfi számára. Amellett, hogy érdekükben állt, hogy a rendszer jól működjön, és

rendszerbe, amelyek azután úgy kerültek be a hallgatók lecke-könyvébe, hogy azok leadták indexüket az Indexkezelő Irodán, majd ennek munkatársai – a számítógépes adatok alapján – beírták a TO által rögzített jegyet az úrlapra. Végül az oktatók átvették a leadott indexeket, és az úrlap alapján beírták a jegyeket.

pénzt, illetve megfelelő vizsgajegyeket szerezhessenek, a régi, személyes ismeretség miatt sem merült fel a szerződéses bizalom kérdése. Miután az együttműködés mellett döntöttek, számíthattak arra, hogy tisztességesen fognak viselkedni egymással. A hozzáértésbe vetett bizalmat illetően, ha voltak is kétségeik, a *sikeres teszteléssel* egyértelműen eloszlatták ezeket. Az összképet tekintve valószínűsíthető, hogy minden tekintetben bizalommal voltak egymás iránt, kezdettől fogva megjelent köztük az a törekvés, hogy az együttműködés során, fair módon viselkedjenek egymással. Azaz jelen volt köztük a *goodwill bizalom* is.

A potenciális jegyvásárló diákokkal azonban, érthető módon, elővigyázatosabbak voltak. A velük való kapcsolatteremtés B₁ és B₂ sikeres tesztidőszaka után bő három hónappal, 2003. június elejétől kezdődött, azzal, hogy SzF összeállított egy nagyjából 1600 fős listát azokról, akik különböző okokból sok vizsgával voltak elmaradva. *Szűrést alkalmazott* tehát abban az értelemben, hogy kiválogatta azokat a jelölteket, akiknél nagyobb valószínűséggel jöhetett szóba a jegyvásárlás. A listán feltüntette az elmaradt vizsgatárgyak nevét és számát, illetve a hallgatók telefonszámát, majd kinyomtatta, és odaadta B₁-nek és B₂-nek. Abban állapodtak meg, hogy ők ketten, a kapott lista alapján, telefonon keresik meg a hallgatókat, és felajánlják nekik a vizsga nélküli jegyszerzés lehetőségét.⁴⁵¹ Emellett abban is megállapodtak, hogy tantárgyanként 8-12 ezer forintot fognak kérni, ám ha nagyszámú megrendelést kapnak egy személytől, akkor olcsóbban, „akciós” áron végzik el mindezt.⁴⁵²

9.3 A vizsgajegy-kereskedelem működése

Kezdetben B₂, majd később B₁ is becsatlakozva, a megállapodásnak megfelelően általában telefonon kereste meg a „megrendelőket”, ám több esetben személyesen is találkoztak velük. Amint arra az előző bekezdés elején utaltam, a hallgatókkal szemben bizalmatlanabbak voltak, így például a *leleplezés elkerülése végett* B₁ más néven mutatkozott be. Ugyanakkor, hogy ne legyen félreértés, B₁-nél ismertetőjelként a személyes találkozók során egy bizonyos tankönyv volt. A találkozók, formális

⁴⁵¹ Ennek kapcsán figyelemfelkeltő, hogy nem személyes megkeresést terveztek. Elképzelhető, hogy ennek az volt az oka, hogy személyesen nem találták volna meg az adott hallgatót, például azért, mert nem tudták, hogy néz ki, és hol ériék utol. Amennyiben ez a felvetés igaz, akkor ez egy *kényszervezérelt megoldás*. A példa arra is rámutat, hogy *nem minden esetben szükséges a tranzakciókat személyes találkozás útján kezdeményezni*.

⁴⁵² Úgy tűnik, a kenőpénz nagyságának megállapítása önkényes módon történt. Mégis, egyfajta üzleti érzékre vall, hogy kedvezmény felkínálásával próbálták a hallgatókat nagyobb volumenű jegyvásárlásra ösztönözni.

információkra szorítkozva, arról tájékoztatták a hallgatókat, hogy a főiskolán a számítógépes rendszer átállítása zajlik, és van ott egy személy, akinek lehetősége van az elmaradt vizsgákat felvinni a rendszerbe. A leplezettség érdekében közelebbről nem jelölték meg, hogy a módosítást ki végzi, milyen módon jut be a rendszerbe, a főiskolán dolgozik-e, vagy, hogy van-e jogosultsága erre. Esetenként annyit közöltek, hogy egy belső ember végzi a munkát, máskor még ezt sem árulták el.

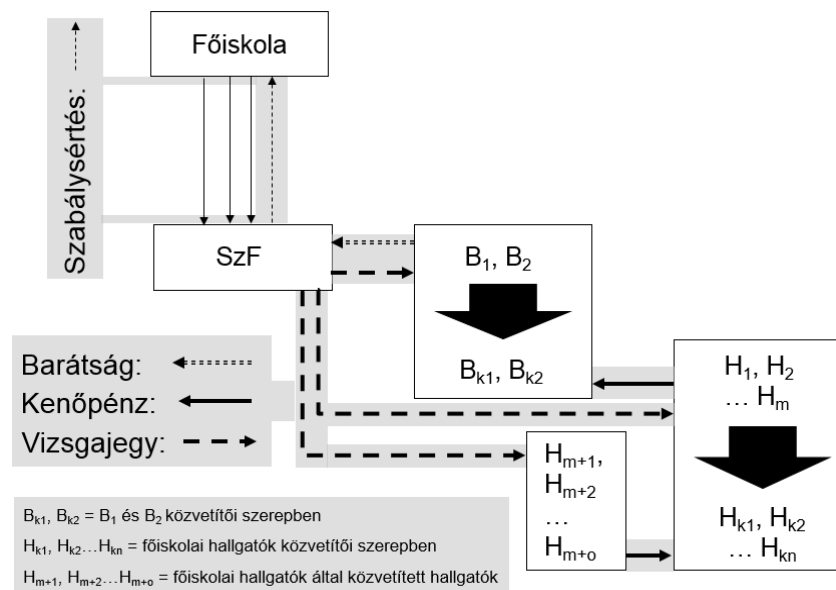
Másfelől *igyekeztek bizalmat is ébreszteni* saját tevékenységük iránt. Egyrészt úgy, hogy tanúbizonyságot tettek arról, hogy ismerik a rendszer működését, és tudják, mire kell figyelni. Hozzáértésüket demonstrálva, a megrendelőknek elmondták, hogy a jegyeket valódi vizsgaidőponthoz rendelik, és nagyjából 5-6 hónapra vissza is dátumozzák, mert ennyi idő elteltével a dolgozatokat meg szokták semmisíteni a tanulmányi osztályon, így sem feltárni, sem ellenőrizni nem lehet majd, hogy valótlan volt-e azok beírása. Másrészt „nagyvonalúak” voltak az érintettekkel, mert közölték, hogy csak akkor kell fizetniük, amikor fent lesznek a jegyek a rendszerben, ott számukra is láthatóvá válnak, és ellenőrizni tudják. *Az ígéreteik megtartása kettős célt szolgált.* Egyfelől kihúzták a számítási bizonytalanság méregfogát, hiszen a megrendelők saját szemükkel győződhetek meg arról, hogy – a számukra egyébként ismeretlen – SzF valóban teljesíti a vállalt megbízást. A szerződéses bizalom tehát egyértelműen megteremtődött. Másfelől, ezzel a módszerrel képesek voltak bizonyos fokú *jó hírnévre* is szert tenni, aminek jó példája, hogy egyes megrendelők további diáktársaik megrendelését is közvetítették feléjük. Például a XV. rendű terhelt (H₁₅) hat csoporttársának is közvetített, oly módon, hogy összegyűjtötte azok releváns adatait, átvett tőlük összesen 170 ezer forintot, és mindezt átadta B-nek.⁴⁵³ Ezt követően hallgatótársaival közösen figyelték az internetet, és meggyőződtek arról, hogy nem verték át őket, mert a le nem tett vizsgák érdemjegyei valóban megjelentek a rendszerben. A szóbeli szerződésben vállaltak folyamatos teljesítése a *bizalom fenntartásához, újratermeléséhez* is jelentős mértékben hozzájárult.

Az ajánlattevők munkamegosztásának rendjében, ahogy a fentiekből is kirajzolódik, az „informatikai felelős” SzF volt, míg a potenciális ügyfelekkel való kapcsolatteremtés és az ügyletek intézése B₁ és B₂ feladata volt. Ennek részét képezte az is, hogy a vizsgaeredmények bejegyzéséért fizetett összegeket is ők vették át, majd a pénzen

⁴⁵³ A szöveg alapján nem azonosítható, hogy ez B₁ vagy B₂ volt-e (H₁₅ mindkettőt ismerte).

hárman egyenlő arányban megosztottak.⁴⁵⁴ Ez utóbbi gyakorlat azonban *a tesztidőszak után*, a tényleges megrendelések kezdetét követően alakult ki, ezért közelebbről szemlélve a helyzetet, egy érdekes jelenség is kirajzolódik. Ha az ügy három főszereplőjét az ügynökelmélet megbízó–megbízott–kliens modelljében elhelyezzük, azt láthatjuk, hogy míg SzF megbízotti pozícióban van, B₁ és B₂ kliensekként lépnek fel (lásd a 15. ábrát). A fővádlott a részvénytársaság alkalmazottja, aki a főiskolával szemben szabálysértést követ el a rendszer manipulálásával és a jegyek illegális felvitelével. Emellett két társa kezdetben jegyrendelői szerepben tűnt fel, még akkor is, ha tényleges ellenszolgáltatást (akkor) nem adtak cserébe. Olyan felemás vesztegetői helyzet ez, ahol a kulcsszereplő *késleltetve jut hozzá a destruktív innovációs profithoz*. Azonban ebben a helyzetben kevés félnivalója volt, mert tudta, hogy az ő munkáján áll vagy bukik a rendszer, ráadásul azzal is igyekezett biztosítani magát, hogy mintegy *lekötelező szívességet* tett két ismerősének azzal, hogy a szívességért nem kért azonnal fizetséget cserébe. Később már igen, azonban akkor sem vált mohóvá társaival szemben, egyenlő részért hajlandó dolgozni. Ekkor B₁ és B₂ már nem kliensként működnek, hanem *közvetítői szerepet* játszanak SzF és a megrendelő hallgatók közt. Ez a *szerepváltás*, ahogy az előző bekezdésből is kiderül, egyes hallgatókat is jellemez, hiszen többen közülük amellet, hogy saját maguk számára is „rendeltek” jegyeket, társaik érdekében, közvetítőként is eljárak. Ez utóbbi tevékenység több szempontból is előnyös a „vizsgajegyüzérek” számára. Egyfelől *tranzakciós költség-csökkentő* hatású volt, mert ennek köszönhetően B₁ és B₂ minden új (közvetített) klienssel kapcsolatos kiadástól mentesült. Másfelől, relatív mértékben kevésbé növelte a lebukás kockázatát, hiszen egyrészt a közvetített hallgatók esetén kisebb valószínűséggel merült fel azok opportunistá viselkedésének veszélye, másrészt lebukás esetén nem tudnak konkrét terhelő információkkal szolgálni, hiszen nem látták, nem volt közvetlen elérhetőségük a szolgáltatást kínálókhhoz.

⁴⁵⁴ A kenőpénz nagysága nem képezte alku tárgyát. Ugyanakkor elképzelhető, hogy némi mozgástér mutatkozott akkor, ha egy megrendelő több jegyet vásárolt, vagy ha további megrendelők igényét is közvetítette.

15. ábra. A vizsgajegy-kereskedelem gráfja

9.4 Az ügyletek lezárása és a lebukás

A bírósági anyagok alapján megállapítható, hogy a jegyvásárlási ügyletek során a szereplők nem tévesztették meg egymást. Miután megegyeztek a szolgáltatás részleteit illetően, a vizsgajegyek valóban bekerültek az informatikai adatbázisba (sőt több esetben az indexekbe is), cserébe pedig a hallgatók időben teljesítették fizetési kötelezettségeiket. Nem merült fel arra vonatkozó információ, hogy bárki is opportunista módon viselkedett volna, úgy tűnik, *a felek végig fair módon jártak el egymással szemben*. Egyik részről sem volt szükség a megállapodás tartalmának módosítására vagy kikényszerítésére, vagyis nem kellett ex post tranzakciós költségekkel számolni.

Pontos információ híján csupán feltételezhetjük, hogy azért indult 2003 szeptemberében vizsgálat a főiskolán, mert szemet szúrhatott valaki(k)nek, hogy egyes hallgatók feltűnően sok nehéz vizsgát tettek le igencsak rövid idő alatt. Ekkor B_1 és B_2 ismét felkereste a megrendelő hallgatókat, és elmondták nekik, hogy megváltozott a rendszer, és már nem tudják folytatni a jegybeírást. Arra is megkérték őket, hogy a mobiltelefonszámukat töröljék ki készülékeikből, és „felejtsek el őket”, azaz a rendőrség érdeklődése esetén tagadják le az ismeretséget. Mindez mégsem bizonyult elegendő óvintézkedésnek, SzF-et 2003. december 18-án, 3-4 hónappal a vizsgálat kezdetét követően őrizetbe vették. T2 tanú emlékezete szerint, ebben a több hónapos időszakban mintegy 28 fő végezte a hamis vizsgajegyek kiszűrését, sőt T3 tanú, aki a

főiskola oktatójaként az informatikai rendszer átalakítását is koordinálta, egy matematikai módszert is kidolgozott a fals érdemjegyek kiszűrésére.⁴⁵⁵ Az *intézményi ellenőrzés* tehát *sikerre vezetett*, és a szereplők lebukását eredményezte. Kiderült, hogy az elkövetők nem számoltak azzal, hogy nem elegendő pusztán az informatikai adatbázisba felvinni a jegyeket, a ténylegesen vizsgázó hallgatók adatai vizsgalapokon is szerepelnek, és ezeket a főiskola nem semmisítette meg fél év után, ahogy arra SzF és társai számítottak. Éppígy, volt olyan oktató is, aki a dolgozatokat határidőn túl, akár egy évig is megőrizte, sőt T11 tanú, a legnehezebb tárgyak oktatója, saját füzeteiben is vezette a megelőző 11 év általa vizsgáztatott diákjainak eredményeit.⁴⁵⁶ Mindezen *információhiányból eredő számítási hibák* vezettek oda, hogy az ellenőrzés során egyértelművé vált, számítógépes csalási ügy áll a háttérben.

9.5 A bírósági eljárás és az ítélet

A nyomozati szak lezárultával az elsőfokú bírósági eljárás 2006 áprilisában kezdődött, és 2007 májusában ért véget. Ezen időszak alatt a Fővárosi Bíróság összesen 10 tárgyalási napot tartott, és a bizonyítási eljárás során bizonyítékként értékelte a beismerő terheltek önmagukat és részben társaikat is terhelő nyilatkozatait, a főiskola által az érintett hallgatók vizsgáinak vonatkozásában részletesen kigyűjtött vizsgalapokat, a meghallgatott tanúk vallomásait, valamint a T11 tanú által csatolt vizsgaeredményekről készült kimutatásokat is. A beismerő vallomások és a tanúvallomások egymást erősítették, és összhangban álltak az okirati bizonyítékokkal, ezért arra az elsőfokú bíróság tényállást alapított. A bíróság az I., II. és III. r. terhelteket bűnösnek találta folytatólagosan elkövetett számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény vétségében, 27 rendbeli társadalmi szervezet önálló intézkedésre jogosult dolgozója által üzletszerűen és bűnszövetségben elkövetett vesztegetés büntetében, valamint 19 rendbeli közokirat-hamisítás büntetében. A vádlottakkal szemben felfüggesztett börtönbüntetést és pénzmellékbüntetést szabott ki, míg a többi terheltet pénzbüntetésre ítélte. A Fővárosi Ítéltábla, mint másodfokú bíróság a 2008. május 29-dikén hozott ítéletében a fellebbezéssel érintett vádlottak tekintetében hozott ítéleteket részben

⁴⁵⁵ Később, a főiskolai ellenőrző munka végeztével kiderült, hogy az oktató által kidolgozott módszer valóban kizárólag azokat a hallgatókat szűrte ki, akiknek az érdemjegyei hamisak voltak. (A főiskola rektora, T1 tanú egyébként T3 tanúról, mint az ország egyik legszakavatottabb számítógépes szakemberéről nyilatkozott.)

⁴⁵⁶ Az már végképp specifikus tudást igényelt volna SzF és társai részéről, hogy tudják, T11 tanú – bírósági vallomása szerint – kizárólag elégtelen és jeles osztályzatokat szokott adni.

enyhítette,⁴⁵⁷ részben helyben hagyta. A Legfelsőbb Bíróság a III. r. terhelt és védője által benyújtott felülvizsgálati indítványt elbírálva, a korábbi ítéleteket a III. r. terheltre vonatkozó részekben hatályukban fenntartotta.

⁴⁵⁷ A III. r. vádlott 27 rendbeli bűnsegédként, társadalmi szervezet önálló intézkedésre jogosult dolgozója által üzletszerűen és bűnszövetségben elkövetett vesztegetés büntetteként értékelt cselekményét 19 rendbeli bűnsegédként elkövetett vesztegetés vétségének minősítette, ezzel összhangban, a terhére helyesen megállapított bűncselekményekért a halmazati büntetésül kiszabott börtönbüntetést és a próbaidőre felfüggesztés tartamát enyhítette (mindkettőt felére csökkentette).

„Ez egy olyan kölcsön a banktól, hogy ezt nem kell visszafizetni.”

Idézet az I. rendű vádlottól

10. EGY HITELES TÖRTÉNET. VÁLLALKOZÓ HÁZAS- ÉS BÜNTÁRSÁK

10.1 Az ügy bemutatása⁴⁵⁸

A bírósági büntetőügyek közt is figyelemre méltóan nagyszámú vádlottja volt annak a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pernek, amelyben összesen 75 személy ellen folyt az eljárás.⁴⁵⁹ A vád tárgyává tett cselekmények 2004-ben, mindössze fél év alatt zajlottak le, és egyszerre jelentettek egy különleges, és egyúttal rendkívül összetett esetet a nyomozati és a bírósági eljárás számára. Ennek a hálózatba szövődő, business-to-business jellegű ügynek a középpontjában egy csalás sorozat áll, amelyhez vesztegetési, köz- és magánokirat-hamisítási cselekmények is kapcsolódnak. Az esetnek három főszereplője van, I. rendű vádlottként egy házaspár nőtagja (FSZ, fő szervező), II. rendű vádlott, előbbinek házastársa (HT), valamint III. rendű vádlott, aki ügyintézőként dolgozott egy bankban (BÜ), és FSZ barátnője volt. Ahogy az a statisztikai leíró fejezetből is kiderült, már önmagában is szokatlan, hogy női fővádlottja van egy ügynek, különösen akkor, ha egy ilyen sokszereplős, összetett társadalmi viszonyokkal jellemezhető, nagy, közel 60 millió forint összesített kárértékű esetről van szó. Mindezt fokozza, hogy két barátnő, FSZ és BÜ szövetséges együttműködése volt az elkövetések zömének, több, mint harminc cselekménynek a motorja és katalizátora.

A történet Észak-Magyarországon, Ózdon és környékén játszódik, és 2004 júniusában veszi kezdetét. Azon a nyáron a főszereplők egy olyan *destruktív vállalkozást* hoztak létre, amelynek *fő profilja a lakossági hitelezés* volt. Destruktív vállalkozókként olyan *piaci résre* leltek, amelynek betöltése számukra rendkívül jövedelmező volt, és, ha csak kis mértékben és rövid időre is, de klienseik számára is anyagi segítséget, levegőhöz jutást jelentett. Tevékenységük lényege az volt, hogy nehéz anyagi körülmények közt élő, szegény, jellemzően sok gyermekes emberek számára intéztek banki hitelt, oly módon, hogy egyfelől elhitették velük, hogy azt nem kell visszafizetniük, másfelől be tudták szerezni azokat a szükséges papírokat, amelyek a sikeres hiteligenyléshez szükségesek voltak. Ennek véghezvitele sokrétű

⁴⁵⁸ Az esetet a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 6.B.308/2007/402. számú, valamint a Debreceni Ítéltábla Bf.I.753/2009/17. számú ítélete alapján rekonstruálom.

⁴⁵⁹ Sőt a másodfokú ítéletből kiderül (13. oldal), hogy további szereplők érintettsége is felmerült az ügyben. Azonban miután a „vádron történő túlterjeszkedésnek a Be. 2. §-ában rögzített tilalmába ütközne, ezért a bíróság nem vizsgálta, hogy mi az oka annak, hogy [...] a vádhatóság nem emelt vádat XIII. r. vádlott férje vonatkozásában annak ellenére, hogy rá nézve terhelő adatok is felmerültek az eljárás során”.

tevékenységet, és a személyi és intézményi körülmények megfelelő együttállását igényelte. Leírásomban először az utóbbiakra is reflektáló ügymenetet mutatom be, majd a pontosabb eligazodás érdekében felvázolom a szereplők kapcsolati hálóját.

10.2 Vállalkozási előkészületek

A destruktív vállalkozás előkészületeinek bemutatása során a figyelmet azokra a kölcsönszerződésekre fordítom, amelyek kijárása már⁴⁶⁰ az I. r. terhelt részvételével történt.⁴⁶¹ Az első ezek közül 2004. július elején kötötték, amihez előzetesen több tényező együttes meglétére volt szükség. Ezeket veszem az alábbiakban számba.

Vállalkozó fővádlott

Először is, ami a fővádlott személyét illeti, több helyen találkozhatunk a szövegben olyan utalással, hogy *FSZ-nek vállalkozói múltja van*. Ennek érdekessége, hogy bár a terhelt csupán általános iskolai végzettségű, mégis egy minden bizonnyal jó eszű, praktikus gondolkodású, a különféle léthelyzetek közt eligazodni tudó, leleményes és jó képzelőerővel bíró ember, aki képes a saját és a környezete igényeit felismerni, és egy ötlet megvalósítása érdekében a rendelkezésére álló anyagi, kulturális és kapcsolati tőkéjét is mozgósítani. Ebben a korábbi vállalkozói tevékenységei során már rutint szerzett, vagyis nem jelent számára sem cselekvési nehézséget az új helyzet szabályozási- és normahiányos jellege, sem lelki-magatartási nehézséget az újításellenes nehézkedés leküzdése. Támaszként és *szövetségesként mindenben számíthat férjére*, a jogsértés tudatának elfogadását pedig az is megkönnyíti, hogy *mindketten büntetett előéletűek*.

Szocioökonómiai környezet

Másodszor fontos a jelentősége a társadalmi környezetnek. Borsod-Abaúj-Zemplén megye szocioökonómiai helyzete hosszú ideje az ország legnehezebb sorsú térségei közé sorolja azt, az aktivitási ráta, a munkanélküliség vagy épp a szegénység mutatói a legrosszabbak közt vannak. Ez a hétköznapi életben számtalan formában megjelenik,

⁴⁶⁰ Amennyiben ugyanis a bírósági ítélet tényállási pontjait kronologikus sorrendbe rendezzük, kiderül, hogy az első négy hitelfelvétel nem a fővádlott közbenjárásával történt. Az erre az időszakra, vagyis a 2004 júniusára vonatkozó információk hiányoznak, így ezzel összefüggésben nem bocsátkozom találgatásokba. Azt azért megjegyzem, hogy a legelső igénylések a XII., LXX., IV. és XV. r. terheltekhez kapcsolódnak, akik közül IV. r., mint látni fogjuk, „minimum” ismerőse, XII. és XV. r. terheltek pedig rokonai FSZ-nek.

⁴⁶¹ Az ítéletben a kölcsönigénylések az egyes terheltekre lebontva szerepelnek, mégpedig úgy, hogy a növekvő sorszámokhoz a terheltek növekvő római számaik alapján tartoznak. Például: 2.) – XII. r. terhelt; 3.) – XIII. r. terhelt; 4.) – XV. r. terhelt és így tovább. Kivételt képez az 1.) sorszám, itt a XIV. r. terhelt szerepel, aki vélhetően azért került legelőre, mert ő volt az, aki 2004 szeptemberében feljelentést tett a rendőrségen.

hordozva magában a többség számára a napi anyagi problémák alóli mentesülés, a szegénységből való kiemelkedés esélyének hiányát. Ilyen körülmények közt a pénzhez jutás lehetősége rendkívüli módon felértékelődik, mert a szűkös állami segélyek a megélhetést nem biztosítják. A nehézségek epicentrumában, a fent említett támogató társas-szellemi közegben jelent meg FSZ részéről az az *ötlet*, hogy a környezet, az ismerősök súlyos anyagi és szociális helyzetén lehetne úgy könnyíteni, hogy az közben személyes gazdagodással is együtt jár. Olyan *új, lefedetlen hitelezési piacot fedezett fel*, amelyet sem az állami, sem a magánkézben lévő kereskedelmi bankok hitelezési tevékenysége nem foglalt magába, miközben nyilvánvaló igény mutatkozott rá. Fogékonysága és helyzetfelismerése tette azt lehetővé, hogy az ötlet kibontakoztatása után, társai segítségével *olyan destruktív mikrovállalkozást hozott létre, amelynek fő tevékenységi köre a személyi hitelezésre irányult*. Az *innovatív tértalálás* e formájában képes volt teljes körű szolgáltatást nyújtani, mert nem pusztán a hitelezés ígéretével élt kliensei felé, hanem, ismervén azok nyomorúságos – és nyilvánvalóan hitelképtelen – helyzetét, a hitelezés formai kritériumainak való megfelelést is biztosítani tudta.

Megbízott ügyintéző

Ennek sikeres véghezvitelében megkerülhetetlen szerep jutott barátnőjének, BÜ-nek, aki egy kereskedelmi bank számlavezetési ügyintézője volt, s mint egy hitelezési tevékenységgel foglalkozó konstruált szervezet „megfelelő” jellegű munkakörrel rendelkező munkatársának, *lehetősége volt a banki eszközállomány fölött rendelkezni*. Ismerve az intézményi szabályokat és az általuk kínált mozgásteret, módjában állt az is, hogy az előírásoknak ténylegesen megfelelő hiteligénylők mellett olyanokkal is alakilag szabályos szerződést kössön, akik valójában nem tudták (és nem is akarták) teljesíteni az előírásokat. Éppen a *szabályismerete* tette lehetővé, hogy magát bebiztosítsa, és azt a látszatot keltse a csoport- illetve fiókvezető felé, hogy az egyébként „csaló szerződések” is tiszták.⁴⁶² Ennek jelentősége abban ragadható meg, hogy az FSZ-szel való barátság és *erős bizalmi kapcsolat* önmagában nem feltétlenül lett volna elég ahhoz, hogy BÜ ilyen rizikós ügyletekbe belemenjen. A mérlegelés során minden bizonnyal sokat nyomott a

⁴⁶² Elsődlegesen csak ő, mint belső banki munkatárs rendelkezhetett olyan *specifikus szaktudással*, hogy például ügyintézőként csak 300.000 forintig volt kifizetési jogosultsága, azt meghaladó összeg esetén vezetői engedély kellett a kifizetés végrehajtásához. Több esetben éppen ekkora összegeket folyósítottak FSZ klienseinek. Csak ő tudhatta azt is, hogy a munkáltatói igazolással kapcsolatos ügyintézői ellenőrzések is összeghatárhoz kötöttek. Eleinte 500.000 forintos kölcsönösszeg alatt nem volt kötelező felvenni a kapcsolatot a munkáltatóval, a fölött igen. (A későbbiekben szigorítottak az eljárás on, és minden esetben egyeztetni kellett a telefonszámot, le kellett folytatni a munkáltatói ellenőrzést.) BÜ bizonyíthatóan 32 esetben működött közre, ebből mindössze 2 igénylés összege lépte túl a félmillió határt. Megjegyzem, mindkettőt elutasították.

latban, hogy úgy látta, képes jelentősen csökkenteni a lebukási kockázatokat azzal, hogy formailag hibátlan,⁴⁶³ hitelesnek tűnő dokumentumok kerülnek iktatásra, és a szabályszerű eljárás látszatra nem megkérdőjelezhető. Másképpen: a bürokrácia eredendő struktúraalkotó tényezőit fel tudja arra használni, hogy az illegális tevékenységet a formális szervezet legális cselekményei közé beágyazza.

Irathamisítók

A papírozói hálózatban FSZ-nek *két fő irányban* voltak fontos partnerségi kapcsolatai.

Hamis APEH jövedelemigazolás

Az egyik kapcsolódási területet V. és VI. r. terhelt jelentette, akik *fiktív APEH jövedelemigazolásokat készítettek* FSZ megrendelése alapján.⁴⁶⁴ A különböző megyei APEH igazgatóságok nevére kiállított, szárazbélyegzővel ellátott (dombornyomott) üres A4-es papírlapokat egy ismerősüktől, VII. r. terhelttől szereztek be, aki nagyjából 100 darabot bocsájtott V. és VI. r. vádlott rendelkezésére, mintegy 100.000 forint ellenében.⁴⁶⁵ Ezek átvételét követően a *feladatmegosztás* jellemzően az volt, hogy az FSZ vagy HT által megadott adatok alapján V. r. kitöltötte a személyi részt (név, lakcím stb.), kiszámolta az iratokon rögzítendő számadatokat, valamint aláírta az igazolásokat; VI. r. pedig a „rendszergazdai–számítástechnikus” tevékenységeket végezte. A kitöltött okiratokat 25.000 forintos darabáron értékesítették a házaspár részére, így nemcsak az ismeretsegre, hanem a jól jövedelmező üzletre tekintettel is *gyorsan mobilizálható bűntársakká* váltak.⁴⁶⁶

Hamis munkáltatói igazolás

A másik fő kapcsolódási terület olyan cégtulajdonosokhoz, elsősorban VIII. r. terhelthez köthető, akik *hamis munkáltatói igazolásokat tudtak biztosítani* FSZ és

⁴⁶³ Az eljárás – lényegét tekintve – emlékeztet a *technicizálás* fogalmára (Jávor–Jancsics: 2013).

⁴⁶⁴ Jövedelemigazolásra abban az esetben volt szükség, ha az ügyfélnek nem lakossági folyószámlára érkezett a munkabére. Miután a kérdéses időszakban a bank nem fért hozzá az APEH nyilvántartásához, ezért az okiratokat csak ránézésre, formai szempontból vizsgálták (például szárazpecsét megléte) – elegendő volt ennek megfelelni. Ezt az ellenőrzésbeli fogyatékoságot használták ki, *jó minőségű hamisítványok* segítségével.

⁴⁶⁵ A klisék többféle APEH kirendeltség nevére készültek, és az elkészítésükhöz VII. r. terhelt többek közt a munkahelyi berendezéseit is igénybe vette. (Vallomásában ő egyébként 500 forintos darabárra emlékezett.)

⁴⁶⁶ V. r. gyanúsított nyilatkozatában úgy emlékezett, hogy összesen kb. 30-35 darab hamis jövedelemigazolást készítettek, amit nagyjából 6-7 alkalommal adtak át FSZ-nek és HT-nek. (A házaspár IV. r. vádlottnak is felajánlotta, hogy ha szüksége van rá, 50.000 forintos [dupla] darabáron neki is tudnak jövedelemigazolást szerezni.)

kliensei számára.⁴⁶⁷ Az VIII. r. vádlottal való kooperáció jelentősége az előzőekkel mérhető, hiszen valósnak tűnő munkaviszonyt igazolt olyan személyek számára, akik egyébként sokszor életükben nem dolgoztak.⁴⁶⁸ Az ügyintézésnek kétféle módja volt. Miután beérkezett a fővádlottól a rendelés, és a VIII. r. megkapta tőle a nyomtatványt, vagy maga töltötte ki azt teljes egészében, majd aláírta és lepecsételte, vagy a fejlécrészt – a személyi adatoknál – üresen hagyta, lepecsételte, aláírta, és a munkáltató adataival kitöltött nyomtatványt adta vissza FSZ-nek. Minden munkáltatói jövedelemigazolásért 4-5 ezer forint jutalékot kapott,⁴⁶⁹ és végső soron hozzáértő, *megbízható*, a vállalatokat maradéktalanul teljesítő *partnere* volt a fővádlottnak.⁴⁷⁰

Ügyfélszerzés

Végül kitérek az ügyfélszerzés módjaira is, ami lényegében háromféleképpen zajlott.

- Az esetek egy részében FSZ ajánlotta fel a klienseknek, hogy segíteni tud kölcsön intézésében, akik lehettek rokonai, ismerősei vagy épp idegenek is – mert több esetben előfordult, hogy egy-egy település utcáján kérdezte meg az arra járókat, nincs-e szükségük hitelre.
- Máskor, fordított módon, az „ügyfelek” keresték meg FSZ-t azzal, hogy segítsen nekik hitelhez jutni, mert Ózdon és környékén is híre ment e lehetőségnek. Vagyis amellet, hogy sokak számára jelenthetett garanciát a fővádlottal való rokoni, ismerősi kapcsolat, annak *jó hírneve* is bizalomébresztő jelzésként szolgált.
- Végül a harmadik lehetőség a *közvetítés* útján való kapcsolatteremtés volt: egyes esetekben a kliensek kérték ismerősük közvetítői segítségét, máskor FSZ ismerősei, rokonai léptek fel kezdeményezőként, és ajánlották fel a közvetítést. Fontos megjegyezni, hogy a kiválasztás kapcsán minden esetben *alapvető szelekciós tényező* volt, hogy szegény, nehéz sorban élő emberek váljanak kliensekké, hisz ők voltak azok, akik finoman szólva sem voltak hitelképes

⁴⁶⁷ A másik személy, aki szintén nagy számban biztosított ilyen iratokat, a LXXII. r. vádlott volt. A további (hasonló szerepű) cégtulajdonosok kapcsán lásd a 10.4-es alfejezetet.

⁴⁶⁸ Vallomásából kiderült, hogy többnyire számára ismeretlen kölcsönigénylőknek készített igazolásokat.

⁴⁶⁹ HT vallomása szerint VIII. r. 10-20 ezer forintot kért darabonként.

⁴⁷⁰ Az iratokat az esetek zömében FSZ felkérésére készítette el, azonban HT-nek és másoknak is állított ki hamis jövedelemigazolásokat. Zárójelben jegyzem meg, hogy HT a saját cége nevében is állított ki hamis igazolásokat, ám ezeket a bank nem fogadta el; ezt követően kérte VIII. r. segítségét az általa intézett hitelek kapcsán. Ha az együttműködést nem is ez a kudarc alapozta meg, azt mindenképp megerősítette.

anyagi helyzetben.⁴⁷¹ Másrészt, ehhez kapcsolódóan, a jellemzően alacsony iskolai végzettségű, tanulatlan embereket könnyebb volt megvezetni, és pusztán az érzelmeikre hatva kihasználni őket.⁴⁷²

10.3 A hitelügyintézés menete

A személyi kölcsönszerződés megkötésének a vádbeli időszakban több fontos *feltétele* volt a szóban forgó banknál. Egyrészt igazolni kellett egy legfeljebb két munkahelyen eltöltött, legalább 12 hónapos munkaviszonyt, amiből az aktuális munkahelyen legalább 3 hónapos, folyamatos, határozatlan, vagy a kölcsön lejáratát meghaladó, határozott idejű munkaviszony volt az előírás. Másrészt szükséges volt a mindenkor minimálbér megléte,⁴⁷³ harmadrészt pedig meg kellett felelni a bank által előírt minimális feltételeknek,⁴⁷⁴ és rendelkezni kellett az elsődleges azonosító dokumentumokkal.⁴⁷⁵ FSZ barátnője révén ismerte ezeket az előírásokat, ezért azt az ügymenetet alakította ki, hogy a hiteligénylők átadták neki (illetve időnként HT-nek) személyi irataikat, ezután pedig ő intézte a papírmunkát: gondoskodott a hamis APEH jövedelemigazolás, valamint a hamis munkáltatói igazolás beszerzéséről.⁴⁷⁶ Miután a kitöltött iratanyag a rendelkezésére állt,⁴⁷⁷ megbeszélte egy időpontot az aktuális klienssel (KL), és megindult a tényleges banki ügyintézés folyamata.⁴⁷⁸

Az esetek többségében a hiteligénylés abban a bankfiókban zajlott, ahol BÜ dolgozott.⁴⁷⁹ Az eljárás úgy folyt, hogy BÜ átvette a kérelmező okiratait, azokat

⁴⁷¹ A tényállási pontok kronologikus sorrendbe rendezése azt is észrevehetővé teszi, hogy a legtöbb hiteligénylés szeptemberben, annak is főleg az elején, vagyis *iskolakezdés idején* történt. Miután ezek a kliensek szinte kivétel nélkül sok (3-5) kiskorú gyermeket nevelő emberek voltak, a szegénység súlyos társadalmi nyomása is megmutatkozik. A korrupció esetükben sokkal inkább a boldogulást és az életben maradást, semmint a meggazdagodást segíti.

⁴⁷² FSZ első gyanúsítottai vallomásából kiderül, hogy a megrendelők közt egy nyomozó is volt.

⁴⁷³ Ez akkor havi nettó 45.845 forintot jelentett.

⁴⁷⁴ A hitel kérelmezője nem szerepelhetett a „nem hitelezhető adósok” listáján.

⁴⁷⁵ Többek közt a személyi okmányokkal (személyi igazolvány, lakcímkártya, adókártya, TAJ kártya), amelyek azt is igazolják, hogy az illető 21. életévét betöltött devizabelföldi természetes személy.

⁴⁷⁶ Megemlítem, hogy a hitelügyintézési eljárásokban megfigyelhető egyfajta tömbösödés – mintha FSZ *kvázi „turnusokat” szervezett volna*. Logikusnak tűnik az a magyarázat, hogy ennek révén *költségeket is meg tudott takarítani*, hiszen így egyszerre több hamis igazolásra is le tudott adni igénylést (például így elég lehetett egyszer vagy kétszer megadni az adatokat (telefonköltség), egyszer menni a papírokért a kocsival (benzinköltség) stb.).

⁴⁷⁷ Többször előfordult, hogy az iratokat ismerős töltötte ki. Például az elsőfokú ítélet 1., 3., 5. és 6. tényállási pontja említi, hogy a munkáltatói igazolások kitöltője a XII. r. terhelt volt. Ugyancsak a *szegénység útjelzője*, hogy ennek legalább egy esetben az az oka, hogy az igénylő analfabéta (lásd például az 53. és 146. oldalakat).

⁴⁷⁸ A hitelfelvételek számának alakulása június és december közt, akár egy legális vállalkozás életciklusa, normális eloszlású, haranggörbe alakot ölt.

⁴⁷⁹ Ide vagy együtt érkeztek, vagy a bankban (bank előtt) beszéltek meg találkozót, és közösen mentek be.

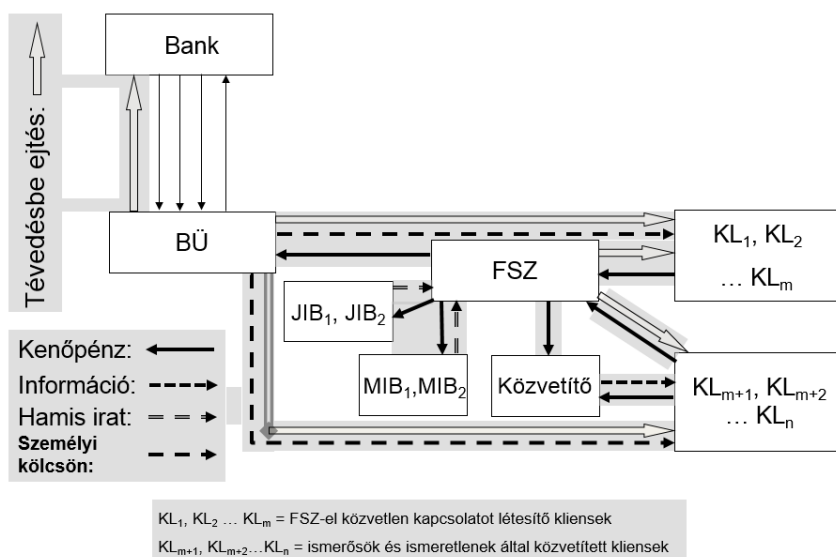
formailag átnézte, majd megindította a hitelezés folyamatát.⁴⁸⁰ Pozitív elbírálás esetén – amelyre a személye, egy-egy kivételtől eltekintve garanciát jelentett –, a szabályos⁴⁸¹ ügymenettől eltérően, a kliens semmiféle tájékoztatást nem kapott, a BÜ által eléje tett iratokat automatikusan aláírta, majd a pénztárban BÜ vagy közvetlenül FSZ-nek (egyes esetekben HT-nek) adta át a pénzt, vagy néha az igénylőnek, akitől viszont az rögtön továbbkerült a fővádlotthoz. A hitelpénzből FSZ kenőpénz⁴⁸² gyanánt hatvanezer forintot adott BÜ-nek a sikeres ügyintézésért, ezután a kliensnek a felvett összeg töredékét adta vissza, a többit pedig *közvetítői jutalékként* megtartotta magának.⁴⁸³ Az igénylők informátlanságának mértékét talán az érzékelteti a legplasztikusabban, hogy jellemzően még azt sem tudták, mekkora összeget vettek fel, illetve vetettek fel velük. Vagyis *a vesztegetés mellett itt egy kétirányú csalásról van szó* (lásd a 16. ábrát). Egyfelől FSZ közbenjárásával és BÜ segítségével *tévedésbe ejtették a bankot*, mert olyanok jutottak hitelhez, akiknek sem módjuk, sem szándékuk nem volt arra, hogy a hitelek törlesszék vagy visszafizessék. Másfelől *FSZ (és HT) a klienseit is becsapta*, hiszen azok jó esetben a felvett összeg harmadát kapták kézhez. Vagyis amellet, hogy abban a hitben tartották őket, hogy az általuk alacsonyabbnak vélt összeget sem kell visszafizetniük, a vártnál sokkal nagyobb mértékben el is adósították őket a bank felé, ami számukra akkor derült ki, amikor az első részletfizetés esedékességéről szóló értesítést megkapták. Ez alátámasztja azt a 4.2.4-es szakaszban tett állítást, mely szerint a csalás „vegyes típusnak” tekinthető, abban az értelemben, hogy a megbízó–megbízott reláció mellett a megbízott–kliens kapcsolatban is előfordul.

⁴⁸⁰ Mivel a vádbeli időben nagy volt az alkalmazottak leterheltsége, ezért előfordult, hogy az elbírálás és a kölcsön folyósítása egy-két nappal később történt.

⁴⁸¹ A bank mind a munkáltatói-, mind az APEH jövedelemigazolás ellenőrzésére protokollokkal rendelkezett. Ahogy jeleztem, ezek kijátszhatóak voltak, ám az ügyfelek felé is pontos előírások rögzítették az ügyintézés menetét. Például tájékoztatni kellett (volna) őket a kölcsönszerződés engedélyezésének feltételeiről, az igénylés kitöltésének módjáról, a szükséges igazolásokról, a szerződéskötés- és folyósítás menetéről stb.

⁴⁸² Jóllehet, a bíróság a kenőpénzfizetés tényét csupán két esetben látta bizonyítottnak, az elsőfokú ítélet mégis úgy fogalmaz, hogy „az ügyben bizonyított kettő alkalmon túl, más esetben, másfajta elszámolás is működött I. r. vádlott és segítője, III. r. vádlott között” (227. oldal). Magam is ezt tartom életszerűnek (lásd például a XIII. r. terhelt meg nem vádolt férjének esetét), ám jogi szempontból ezt a másodfokú bíróság (ügyvédi indítványra) a vádon történő túlterjeszkedésnek minősítette, és mellőzte annak figyelembevételét.

⁴⁸³ Az sosem volt kérdés kliensi részről sem, hogy a közvetítésnek díja van, ezt ők is természetesnek tartották. A közvetítői díj nagysága azonban nem volt egységes. Míg egyes esetekben FSZ azt előre egyeztetette velük, máskor saját kapzsiságának mértéke határozta meg, hogy mennyit tartott meg a felvett pénzből.

16. ábra. A banki hitelezés gráfja

10.4 Szövevényes társadalmi viszonyok

Úgy vélem, általánosságban is megállapítható, hogy egy büneset teljes kapcsolati hálójának komplexitását pusztán a bírósági ítéletek anyagaira támaszkodva nem lehet minden részletre kiterjedően rekonstruálni. Ennek fényében érdemes a több száz oldalas bírósági anyagból az alábbiakban kirajzolódó viszonyokat értékelni, szem előtt tartva, hogy számos kapcsolódás megismerése nem volt lehetséges.⁴⁸⁴ Mégis, az igencsak eklektikusan megjelenő információ morzsák összeszededegetése után is egy *többrétűen összefüggő, erős centralitást mutató hálózat* képe bontakozik ki, amelyben a központi szereplő, FSZ mellett több kulcsember is található.

Ahogy azt a 17. ábrán bemutatom, a három kiskorú gyermeket nevelő, szakképzetlen, foglalkozással és munkahellyel nem rendelkező, büntetett előéletű FSZ elsődleges segítőitársai a szintén büntetett előéletű férj, HT, valamint a hivatalosan számlavezető munkatársi pozícióban dolgozó barátnő, BÜ voltak. A további cinkostársak közül meghatározó szerepet játszott az egymással szoros barátságban álló, és FSZ-t, valamint HT-t korábban ismerő V. és VI. r. terhelt, JIB₁ és JIB₂, akik a fiktív APEH jövedelemigazolásokot készítették. Ebben, ahogy fent jeleztem, segítségükre volt egy ismerősük, VII. r. terhelt, JIB₃ is, aki ugyan nem állt közvetlen kapcsolatban FSZ-el, mégis, szerepe megkerülhetetlen, mert JIB₁ felkérésére ő volt a szárazbélyegző-lenyomattal ellátott üres APEH jövedelemigazolások kiállítója.

⁴⁸⁴ Egyrészt az anonimitás miatt, másrészt azért, mert a jogi eljárást csak annyiban vezérli a kapcsolatok megismerésének célja, amennyiben az a bizonyítás szempontjából releváns jelentőségű.

FSZ ismeretségeinek következő lényeges területe azon cégtulajdonosokhoz kötődik, akik fiktív munkáltatói igazolásokat biztosítottak számára – pontosabban a kliensei számára. A bírósági iratok alapján legalább négy-öt olyan emberrel állt kapcsolatban, akik ilyen dokumentumokat állítottak ki. Ezek közül is kiemelendő VIII. és LXXII. r. terhelt, MIB₁ és MIB₂, akik közül MIB₁ közel húsz, míg MIB₂ tíz esetben adott ilyen igazolást FSZ-nek.⁴⁸⁵ Az MIB₁-el való kapcsolata azokra az időkre nyúlik vissza, amikor FSZ és HT „szocpolos” lakások építésével foglalkoztak, akkoriban kereste meg őket – az egyébként szintén büntetett előéletű – MIB₁, hogy tudnának-e neki munkát biztosítani. Erre akkor nem került sor, helyette a vádbeli időszakban létesült köztük együttműködés, közös ötletük alapján. Itt tehát egy régi, jó ismerősi viszony alapozta meg a kooperációt, míg FSZ és a LXXII. r. terhelt, MIB₂ közt még szorosabb, rokoni kapcsolat áll fenn. Nem véletlen, hogy a munkáltatói igazolások döntő hányadát ez a két személy biztosította, hiszen az I. r. vádlott (és férje) mindkettőjükkel erős bizalmi kapcsolatban állt.

A férjezett családi állapotú, egy gyermeket nevelő IV. r. terhelt (KI), FSZ-hez nagyon hasonló „profilal” működött a vádbeli időszakban – ugyancsak kölcsönöket intézett a hozzá fordulók számára. Bár sajnálatos módon az FSZ-hez fűződő viszony jellege nem vált ismertté, az egyértelműen kiderült, hogy erős beágyazottság jellemzi a szereplőket. Kétségtelen, hogy a hiteligénylések során szoros együttműködés volt KI és a házaspár között, azonban az nem világos, hogy vajon KI esetenként nem FSZ megbízásából járt-e el.⁴⁸⁶ Annyit biztosan állíthatunk, hogy a munkáltatói igazolásokat KI nem ugyanazoktól a szereplőktől szerezte be, mint az I. rendű terhelt,⁴⁸⁷ azonban a hamis APEH jövedelemigazolások minden esetben JIB₁-től és JIB₂-től származtak. Emellett KI a banki ügyintézés sem BŰ segítségével végezte.⁴⁸⁸

A 17. ábrán látható gráf távolról sem teljes, a rajta feltüntetett közel harminc ember a résztvevők felét sem teszi ki.⁴⁸⁹ Az eddig leírtakon túl azonban rekonstruálni tudtam például HT és FSZ XIII., XII. és XV. r. vádlottakkal való rokoni kapcsolatát, akik közül

⁴⁸⁵ De említhetjük még például dr. IX. r., X. r. vagy LXXV. r. terhelteket is (utóbbi nem szerepel a gráfon).

⁴⁸⁶ Található erre vonatkozó utalás az elsőfokú ítélet 157. oldalán, azonban információhiány miatt e kapcsolat vonatkozásában biztos kijelentéseket nem tehetünk.

⁴⁸⁷ Hanem például a XI., LXVIII. vagy LXII. r. terheltektől – ez utóbbtól közvetítés útján.

⁴⁸⁸ Ám az nem derül ki, hogy neki is volt-e megbízható banki segítője.

⁴⁸⁹ A teljes gráf nem is lenne elkészíthető, mert az iratokból számos kapcsolat nem derül ki. Ennek ellenére sok kötés megelevenedik rajta, melyek közül a betűkkel jelölt szereplőket már ismertettem, míg a római számmal jelölt csúcsok tipikusan hitelfelvevők (XL., LVIII., LX. stb.), „felbujtó” közvetítők (XLI. r. terhelt), illetve cégtulajdonosok (dr. IX., X. és XI. r. terheltek). Miután a többi terhelt is hasonló szerepekben tűnne fel, az érdemi relációk ábrázolásra kerültek.

az utóbbi kettő egy lány testvérpár, XIII. r. terhelt pedig az anyjuk. XIV. r. és XIII. r. rokonok,⁴⁹⁰ a szintén hitelfeltevő XLIII. r. és FSZ közt régebbi ismerősi kapcsolat áll fenn, míg XLI. r. és a fővádlott iskolatársak voltak.⁴⁹¹ Ezek fényében a kapcsolatok komplexitása és FSZ centrális pozíciója még inkább megmutatkozik,⁴⁹² amellet, hogy a nők szokatlanul magas aránya és kulcsszerepe is szembeötlő.⁴⁹³ Végül azt is megemlítem, hogy a behálózottság abban is tetten érhető, hogy FSZ többször egész családok hitelfelvételében (eladósításában) közrejátszott.⁴⁹⁴ Tevékenységének sem rokonság, sem ismeretség, sem ezek hiánya nem szabott határt.

10.5 A kölcsönügyletek lezárása és a lebukás

Ahogy a fent leírtakból kiderült, *a bizalom igen szelektív módon jelent meg* ebben az ügyben. Egyértelműen *goodwill jelleget* öltött a fővádlott és két szövetségese, HT és BÜ között, ám a kliensek felé csak azokban az esetekben, ahol előre egyeztették a felveendő hitel összegét és a jutalék mértékét. Erre kevés példa akad. Az igénylések zömében a fővádlott és társai aktívan igyekeztek elrejteni a kliensek elől a legalapvetőbb információkat, így *megjelent az erkölcsi kockázat problémája*. FSZ abban az értelemben megbízottnak tekinthető, hogy a hiteligénylők megbízásából járt el. Ilyen minőségében kihasználta ügyfelei bizalmát, akik a személyes ismeretségek, a szegénység kényszerének és a remény felcsillanásának hatására megbíztak benne. Emiatt a szereplők közt magatartási bizonytalanság nem merült fel, és FSZ meggyőző fellépésének köszönhetően a tranzakciók várható jövőbeli alakulásához fűződő parametrikus bizonytalanságot is sikerült eloszlatnia. Az *opportunizmus* azonban minden olyan alkalomkor felütötte a fejét, amikor a pillanatnyi előnszerzés érdekében a fővádlott becsapta a klienseit, és nem az előzetes várakozásoknak megfelelően járt el.

A lebukás is a csalás és a *rendkívüli mértékben lefölözött destruktív vállalkozói profit* lelepleződésének köszönhetően következett be. A bűnszövetkezet felszámolásához vezető út alapkövetélete az egyik legsúlyosabban átvert kliens feljelentéséhez fűződik, aki szeptember 6-án ment el a rendőrségre. A XIV. r. terhelt⁴⁹⁵ augusztus 24-én vett fel hitelt FSZ segítségével, és az igényelt 450.000 forintból mindössze 40.000 forintot kapott kézhez.⁴⁹⁶ Erre szeptember elején döbönt rá, amikor megérkezett a papír és az első csekk a banktól. Ekkor rögtön felkereste az őt hitelfelvételre buzdító XIII. r. terheltet, és magyarázatot kért az iratban foglaltakra. Miután érdemi segítséget nem kapott, egy másik rokona, T4 tanú unszolására tett feljelentést.⁴⁹⁷ Ez *komoly ex post tranzakciós költségvonzatú* volt FSZ és XIII. r. vádlott számára, mert ennek hatására azok a felvett összeg jelentős részét visszafizették a banknak.⁴⁹⁸ XIV. r. terhelt tanúkihallgatásai ennek ellenére megkezdődtek, és megindult

⁴⁹⁵ Aki, mint említettem, XIII. rendű terhelt rokona (ám a fővádlottat nem ismerte).

⁴⁹⁶ Ez az egyik eset, amelyben BÜ bizonyíthatóan kapott 60.000 forintot FSZ-től. Emellett XIII. r. terhelt (valószínűsíthetően) 80.000 forintot, míg a papírozók összesen mintegy 30.000 forintot kaphattak. Amennyiben ezek a számok helyesek, FSZ durván 240.000 forintot tartott meg a felvett összegből.

⁴⁹⁷ T4 tanú rokonként és szomszédként jelen volt a XIV. és XIII. r. terhelték közti előzetes megbeszéléseken.

⁴⁹⁸ Szeptember 27-én, XIV. r. terhelt első tanúkihallgatásának napján meg is jelentek annak lakásán, és arról próbálták őt meggyőzni, hogy vonja vissza a feljelentést, cserébe két részletben fizetnek neki 300.000 forintot.

az ügyben a nyomozás, ami a fővádott és több társa december 6-i tettenéréses elfogásával végződött.⁴⁹⁹

10.6 A bírósági eljárás és az ítélet

A nyomozati szak lezárulta után az elsőfokú bírósági eljárás 2007 szeptemberében kezdődött, és 2009 májusában ért véget. Ezen időszak alatt a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság összesen 18 tárgyalási napot tartott, ám a bizonyítási eljárás perrendtartásszerű lefolytatását az állandósult, jelentős létszámot érintő vádlotti hiányzások rendkívül megnehezítették. Végül a számos intézkedés eredményeként a bíróságnak sikerült a hatalmas mennyiségű bizonyítékot összegyűjtenie,⁵⁰⁰ majd ezek együttes értékelését és elbírálását követően ítéletet hoznia. Ezek alapján az I., II. és III. r. vádlottakat bűnösnek találta folytatólagosan (részben felbujtóként, részben bűnsegédként) elkövetett csalás büntetében, emellett az I. és III. r. vádlottakat folytatólagosan elkövetett vesztegetés büntetében is.⁵⁰¹ Ebben az ügyben tehát a vesztegetés, mint klasszikus korrupciós bűncselekmény a csalással együtt, azzal összefonódva jelenik meg, vagyis itt egy konkrét példája mutatkozik meg annak, hogy *közelálló cselekményekről van szó*. Ez azt a 4.2.4-es szakaszbeli felvetésemet látszik megerősíteni, mely szerint *a csalás is a tág értelemben vett korrupciós bűncselekmények közé sorolható*. Visszatérve az ítéletre, a bíróság az I.-VI. és VIII. r. terheltekre letöltendő, míg további hét terheltre felfüggesztett börtönbüntetést, illetve több esetben pénzmellékbüntetést szabott ki, míg a többi terhelt pénzbüntetést kapott, vagy közérdekű munkára ítélték. A Debreceni Ítéltábla a 2010. június 23-án hozott ítéletében a fellebbezéssel érintett vádlottak bűnösségének kérdésében tartalmilag eltérő döntést nem hozott, ám amellett, hogy az üzletszerűség és a bünszövetség tényét is megállapította, felhívta az elsőfokú bíróságot arra, hogy a vagyon elleni bűncselekmények vonatkozásában a vagyonelkobzásra irányuló különleges eljárást FSZ és HT kapcsán is folytassa le.

⁴⁹⁹ Másnap, a házkutatás során, a nyomozók egy „hitelügyintézői irodára” bukkantak FSZ-ék otthonában.

⁵⁰⁰ Pusztán az *irattípusok* összefoglalásának terjedelme bő féloldalny (lásd az elsőfokú ítélet 250-251. oldalát).

⁵⁰¹ Illetve az I. és II. r. terhelteket többrendbeli köz- és magánokirat-hamisítás vétségében is. A többi terhelt büntetéseit nem részletezem.

*„Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”*

József Attila: Két hexameter

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

Dolgozatomban egy folyamatszemplétű modell segítségével többszereplős, hálózatba szerveződő, legális szervezeteken belül kialakuló és működő korrupciós szerveződések vizsgáltam. Egy új tipológiát hoztam létre, amelyben a patriarchális és a bürokratikus korrupció két típusát különböztettem meg, emellett új elemként kifejtettem, hogy miért értelmezhetünk egyes korrupciós eseteket destruktív vállalkozásként. Olyan patriarchális korrupciós szerveződések vizsgáltam, amelyek bemutatják a baumoli destruktív vállalkozás egy lehetséges megjelenési formáját. A jogerős bírósági ítélettel zárult korrupciós bűnesetek intézményi jellemzőit, működési mechanizmusait és személyközi viszonyait elemezve, elsősorban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miért léteznek többszereplős, esetenként egy vállalkozáshoz hasonlóan felépülő korrupciós szerveződések? Miért éri meg szervezett korrupciós társulást létrehozni akkor, amikor a piac is képes lenne a „korrupció ármechanizmusát” kialakítani és beszabályozni? Hogyan jöhetnek létre ezek a társulások, és miért működhetnek sikeresen, illetve, miután bírósági ítélettel lezárt esetekről van szó, mi volt a sikertelenség oka, mely tényezők vezettek végül a lebukáshoz?

Kutatási eredmények

A disszertáció empirikus kutatási fejezetei számos új eredménnyel szolgáltak, ezek részint megválaszolják a kutatás alapkérdéseit, részint alátámasztják az elméleti fejezetekben megfogalmazott felvetéseket.

- Először is, az új korrupciós tipológiát illetően, *az eredmények igazolják, hogy a patriarchális korrupció létrejöttét és működését olyan, esetenként vertikális viszonyokkal is jellemezhető, tradicionális alapokon nyugvó struktúrák gerjesztik és teszik lehetővé, melyek esetében a korrupcióval járó jogsértést az erős hagyományos normáknak való megfelelés (is) indukálja.* Az adatok szerint, az ilyen típusú korrupciós bűncselekmények terheltjei közt a cselekményeket megelőzően is volt személyes ismeretség, amely jelenthet családi, baráti, ismerősi vagy épp kollegiális viszonyokat. Az esettanulmányok konkrét példái rámutatnak, hogy nem ritka, hogy sok éves vagy évtizedes kapcsolatokról van szó, amelyek *nagy bizalmi tőkét* rejtnek magukban. Ez különösen illegális tevékenység esetén alapvető, már a kooperáció létrejötte kapcsán is, mert így a szereplők közti cselekvéskoordináció kialakításában nem játszik szerepet az

áruháztól való félelem. A személyes tapasztalatokon nyugvó *goodwill bizalom*, amellet, hogy elősegíti a törvénytörtő tevékenység okozta nyomás leküzdését, *a hosszú távú elköteleződés miatt a bűncselekmények ismétlését is lehetővé teszi.*

- A kiválasztott esetek, véleményem szerint alátámasztják, hogy *egyes korrupciós ügyek valóban értelmezhetők destruktív vállalkozásként.* Minden esetben *megjelent az újonnan alkotott fogalommal leírt korrupciós vagy destruktív innováció, amely először egy ötletként született meg a központi szereplők fejében.* Ehhez szükség volt a *személyes intellektusra, egy törekvő, a jogsértés tudatát is elfogadni képes személyiségre, egy konstruált szervezeti pozícióra,* amely az informáltság mellett hatalmi és döntési jogosítványokat is biztosít, valamint mindazon elemekre, amelyek a bürokráciák multipotens hatalmi alakulatainak eredendő struktúraalkotó tényezőiként vehetőek számba. Ezek közt korábban a *titkosságot és a privilegizált szaktudást* említettem, melyek jelentőségét az esettanulmányok is felvillantják. Előbbi kapcsán például azt, hogy a megbízott–kliens viszonyban előtűnő információs aszimmetria a megbízottak számára *lehetővé teszi a hatalmi helyzetük fokozását,* míg a privilegizált szaktudás, többek közt, a megbízó–megbízott relációban *elősegíti a szabályszerű megbízotti cselekvés elrejtését.*
- A bürokráciák multipotens hatalmi alakulatok, mert többféle társadalomszervező mechanizmus kialakítására és működtetésére alkalmasak. *Újszerű megközelítem rámutat, hogy a korrupciós váló cselekvők képesek intézményi üzemmódváltást végrehajtani, az előbb felsorolt rendszerspecifikus jellemzőket partikuláris érdekeik érvényesítésének szolgálatába állítani, és céljaik eléréséhez eszközként használni.*
- Az innovatív folyamatszempléletű modellben alkalmazott *szakaszolás* több tényezőre is ráirányította a figyelmet. Elsőként is az *előkészítő szakasz jelentőségére,* amelynek kapcsán a legszínesebb példát a banki csalási eset szolgáltatja, ahol a sokirányú társas kapcsolatok megléte mellett megmutatkozik a *vállalkozói előélet szerepe, és a szocioökonómiai környezet jelentősége.* Ez az ügy abból a szempontból (is) rendhagyó, hogy a kulcsszereplő alacsonyan képzett ember. Még csak nem is kékgalléros bűnöző, hanem egy élelmes, jó képességekkel, gazdasági és kapcsolati tőkével egyaránt rendelkező személy, aki irányítói szerepre is alkalmas. A B2B és a B2G jellegű eseteknél egyaránt megmutatkozik, hogy *szükség van az intézményi szabályok és a működési módok*

ismeretére. A közúti ellenőrök és a főiskolai jegyzőrek esete az *eszközállomány feletti rendelkezés fontosságát demonstrálja*, amellet, hogy új, felderítő elemként rávilágít arra, hogy *a korrupciós alapötlet tesztelése is lényeges eleme (lehet) a folyamatnak*. Kidomborítja, hogy *a konstruált (bürokratikus) szervezet által biztosított erőforrástömeg azért fontos, mert lehetővé teszi a destruktív vállalkozói ötlet mobilizálását*, és így a járadékszerzést. Ám ez önmagában nem elegendő, hiszen ötlet tipikusan annak a fejében születik, aki a lehetőség közelében van. Másképpen: *korrupciós lyukat az tud felfedezni, aki rálát az adott intézmény és a szabályozási környezet hiányosságaira, míg korrupciós innovációt az tud végrehajtani, aki a hiányosságban lehetőséget lát, és képes ehhez újfajta fogyasztói keresletet társítani*.

- Ha az intézményi környezet megfelelő, és az ötletgazda a gyakorlati megvalósításhoz szövetségesre is lel, köztük *feladatmegosztás jön létre, az ügyintézésnek – közös munkájuk eredményeként – bevett gyakorlata alakul ki, és korrekt pénzügyi elszámolást „vezetnek”*. Nem feledkeznek meg az egymásnak tett szívességekről, és adott esetben hajlandóak késleltetve is hozzájutni a *destruktív innovációs profithoz*. Emellett nem csak a B2G esetekre jellemző, hogy *a munkakörök orientálják a szűrési feltételeket*. Üzleti korrupció esetén is tapasztalható, hogy a szolgáltatást kínálók felhasználják az intézményi erőforrásokat arra, hogy klienseket szerezzenek. Az empirikus tapasztalatok alapján ez valóban inkább személyesen történik, azonban nem kizárólag így. A főiskolai vesztegetési esetben telefonon keresték meg a hallgatókat, a banki csalási ügyben pedig arra is találtam cáfolatot, hogy az efféle tevékenységet ne lehetne újságban hirdetni.⁵⁰² Míg az előbbi egy kényszervezérelt megoldás, az utóbbi egy rizikós kísérlet. Ezzel együtt is, *e módszerek ex ante tranzakciós költség-megtakarítást tesznek lehetővé*, és (az utóbbi kivételével) *kockázatcsökkentő hatásúak*, mert ellenőrizhetőbbé teszik a potenciális kooperálók körét.
- A tranzakciós szakasz lehatárolása teszi hangsúlyossá azt az új felismerést, hogy *a korrupció szereplői legális ügyletekbe ágyazottan képesek tevékenységüket folytatni*. Ebben a vonatkozásban is megmutatkozik, hogy a bürokratikus szervezet az eredeti intézményi céloktól eltérő érdekek érvényesítéséhez is

⁵⁰² Lásd a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 6.B.308/2007/402. számú ítéletének 115. oldalát.

kedvező közeget teremt, mert *a szereplők a szabályszerű ügyintézés látszatát kelte képesek korrupciós üzelmeiket folytatni*. Ennek során, a tapasztalatok szerint, a megbízotti pozícióban lévő személyek szerepköre stabil, ám *a kliensi szerep rugalmasnak mutatkozik*, amennyiben könnyen átalakulhat közvetítői szereppé. B2B és B2G ügyekben egyaránt előfordul, hogy olyanok is korrupt szolgáltatások brókereivé válnak, akik először maguk is megrendelőként léptek fel. Ez ugyancsak *tranzakciósköltség-csökkentő hatású*, mert mentesíti a szolgáltatást kínálókat az új (közvetített) kliensekkel kapcsolatos kiadásoktól. Pontosabban kétféle esettel számolhatunk. Ha a közvetítők maguk is a szolgáltatás kínálói, tevékenységükért cserébe nem kapnak jutalékot, mert a profiton közösen osztoznak. Abban az esetben pedig, ha a bróker „csak” annyiban érdekelt az ügyletben, hogy *közvetítői díjat* kap, a szolgáltatás kínálójának azért éri meg a jutalék kifizetése, mert a közvetítés révén szerzi az újabb klienseket.⁵⁰³ Itt érdemes kiemelni, hogy *a kulcsszereplők destruktív innovációs profitja és a jutalék is mindig készpénz volt*, illetve megemlíteni, hogy *az ügyleteket üzleti érzékkel rendelkező emberek folytatták*. Például a közúti ellenőrök kidolgozott „sápolási árlistát” alkalmaztak és részletfizetési lehetőséget kínáltak. A főiskolai eset kulcsszereplői, nagyobb volumenű megrendelés esetén *akciókat „hirdettek”*, valamint, több ügyben is, a *végző árak alku eredményeként alakultak ki*, mert a díjakat a kliensek sokallták. Más tényezők mellett ezek is hozzájárultak ahhoz, hogy a korrupt szolgáltatást kínálók *jó hírnévre* tettek szert, és ennek révén bővíteni tudták a hozzájuk forduló kliensek körét.

- A megbízottak *kooperációjával* összefüggésben egy érdekes különbség mutatkozik. Az esetek tanulsága szerint, *míg a B2G ügyekben a konstruált szervezet tagjai kooperálnak egymással, a B2B ügyekben a megbízotti szerepkörben lévők nem társulnak más belső alkalmazottakkal, társaik szervezeten kívüliek*. Arra nem tudok választ adni, hogy ez vajon trendszerű jelenség-e, ám ennek minden bizonnyal egyik meghatározó tényezője a hosszú távú kapcsolatok mélyén rejtőző bizalom. Úgy tűnik, az 1.4-es alfejezet felvetését az esettanulmányok megerősítik, nevezetesen, hogy *a személyes, goodwill bizalom a korrupt felek számára kompetitív előnyt jelent*. Az efféle

⁵⁰³ Ráadásul a közvetítés díját maga határozza meg, vagyis olyan alacsonyra szabja, amiért még vállalják a munkát.

ügyletek esetén a partnerválasztás súlyponti tényezője a személyes tapasztalatokon nyugvó, stratégiailag partikularizált, személy- és szituációs-specifikus bizalom, melynek megléte a megbízottak, a kliensek és a közvetítők számára is biztosítékot jelent. Emellett megkönnyíti a kooperációt, gördülékenyebbé teszi a gazdasági folyamatokat, és ha a felek folyamatosan teljesítik a szóbeli szerződésben vállaltakat, a tranzakciós költségeket is csökkenti – ez utóbbi a bizalom újratermeléséhez is hozzájárul. Mindez személyekre vagy személyes kis csoportokra irányul, miközben az arctalan intézményekkel szemben fennmarad a bizalmatlanság.

- A korrump vállalkozások lebukásához többféle tényező vezetett. Az első esetben kiderült, hogy nagy volumenben, gátlástalanul folyt a megvesztegetés, a közúti ellenőrök mohóságához pedig *nem kellően hatékony kliensszelekció* társult. Egy tisztességes fuvarozó tett feljelentést a hatóságnál, ennek eredményeként került végül felszámolásra a hálózat. A második eset az *ellenőrzés fontosságára* hívja fel a figyelmet. A főiskolai korrupciós ügyben szemet szúrhatott valaki(k)nek, hogy egyes hallgatók feltűnően sok nehéz vizsgát tettek le igen rövid idő alatt, ezért az intézmény vezetője belső ellenőrzést rendelt el. Ennek révén derült fény arra, hogy *a konstruált szervezetek alkalmazottai is csupán részlegesen informáltak, az információhiány pedig számítási hibákhoz, végül lebukáshoz vezet(het)*. A szereplők egyébként egyik ügyben sem csapták be egymást, a megbízottak kompetensnek bizonyultak, és teljesítették a vállalt ígéreteket, a kliensek pedig a szolgáltatásért cserébe rendesen fizettek. Egyik részről sem volt szükség a megállapodás módosítására vagy kikényszerítésére, vagyis *nem kellett ex post tranzakciós költségekkel számolni*. Nem így a banki csalási esetben, ahol egy becsapott kliens tett feljelentést a rendőrségen. Ebben az ügyben *a bizalom szelektív módon jelent meg*: a hiteligenyélések zömében a fővádlott és társai aktívan igyekeztek elrejteni a kliensek elől a legalapvetőbb információkat, így előtűnt az *erkölcsi kockázat* problémája. A lebukás a rendkívüli mértékben lefölezött destruktív vállalkozói profit lelepleződésének köszönhető: az egyik legsúlyosabban becsapott kliens azért is fordult a rendőrséghez, mert az őt átverő ismerőse (eleinte) nem volt hajlandó rendezni a helyzetet. Később már nyitottnak mutatkozott volna, azonban akkorra már megindult a nyomozás.

Következtetések

Az eddig leírtak alapján több újszerű következtetés is levonható.

Először is az, hogy miután a korrump vállalkozók destruktív vállalkozásaikat hosszú időn át működtetik, annak folyamatos vitelére állnak át, *a schumpeteri definíció értelmében megszűnnek vállalkozónak lenni*. Megszűnik az az illékony léthelyzet, amelyben az új vállalkozás körülményei megszületnek, kifermálódnak, és helyette egy berendezkedett, sok tekintetben rutinszerű, prosperáló ügyvitel jön létre, melynek hasznát a szereplők felhalmozzák, vagy felélik.⁵⁰⁴

Másodszor, *a korrump szolgáltatás kínálói jellemzően „mellékállásban”, fő foglalkozásuk mellett, annak jótékonyan rejtő árnyékában végzik tevékenységüket*. Ezzel ismét alátámasztást nyer az 5.3-as alfejezet azon állítása, mely szerint *a bürokráciák rendszerspecifikus jellemzői* az eredeti intézményi céloktól eltérő, egyéni érdekek mentén is hasznosítható hatalomgyakorlási keretrendszert hoznak létre, és *lehetővé teszik, hogy a bürokrácia szervezetrendszeré váljon a járadékszerzés új alapjává*.

Harmadszor, itt arról is szó van, hogy *folyamatos működés (üzletszerű elkövetés) esetén a korrump vállalkozó a hivatali jövedelme mellett ténylegesen is „járadékoltat”, vagyis szabályszerű módon kihasználja pozíciója járadékjövdelem-forrást lehetővé tevő szerepét*. A szervezet biztosította pénzübeli és egyéb juttatások mellett külön keresetforrási lehetőséget lát a hivatalban, egyfajta informális tulajdonjogot formál a nem a saját tulajdonában álló erőforrásokra, vagyis a modern bürokrácia keretei közt (és azokat felhasználva) tradicionális jövdelemszerző tevékenységet is folytat. Ezzel egyúttal *a piac működésébe is beavatkozik*, mert olyan versenytorzító eljárást fogantatosít, amellyel egyes szereplőket többletprofithoz segít, és legalizálja azok szabálytalan előnyét.

Itt térek vissza a kutatás központi kérdésére, hiszen számos tanulmány hangsúlyozza, hogy a korrupció, amellet, hogy egyéni hasznot hajt, magas tranzakciós költségekkel, a lebukás kockázatával, és egyéb olyan tényezőkkel jár, amelyek a létrejötte ellen szólnak. Miért éri meg akkor mégis szervezett korrupciós társulást létrehozni? Kutatási eredményeim azt mutatják, hogy *a szereplőket több irányból éri*

⁵⁰⁴ Ennek kapcsán jegyzem meg, hogy a banki csalási eset, az egyéni felhalmozás mellett, elvileg arra is példát adhatna, hogy többszereplős konstellációknál a korrupciós szerveződés olyan tőkeakkumulációt is eredményez, amelyben a tagok biztosította differenciált erőforrások növekvő módon összegződnek. Ez a szervezet javát szolgálná, ám véleményem szerint a bukás itt részben annak is köszönhető, hogy nem növekszik a hálózat komplexitása, nem válik szervezeti céljá, hogy minél hatékonyabban működjön ez a destruktív újraelosztó intézmény (nincs újabb innováció). Helyette a tagok, különösen a főszereplő egyéni érdeke a domináns irányító mechanizmus, ami egy kialakuló, önreflexív „szervezeti kultúra” hiányában végül bukáshoz vezet.

olyan ösztönzőerő, ami efféle szerveződések létrehozására (és működtetésére) sarkallja őket. Úgy érezhetik, hogy megéri ilyen jellegű korrupciós társulást életre hívni, mert

- *a személyes kvalitásaikat illetően azt tapasztalták, hogy rendelkeznek a szükséges készségekkel és képességekkel (alkalmazkodás, kreativitás, tanulás, üzleti érzék stb.);*
- *egy konstruált szervezet tagjaként ismerik annak működését és kultúráját, emellett hatalmi és döntési jogkörrel bírnak,⁵⁰⁵ ami olyan erőforrásokat tesz elérhetővé számukra, amelyek (gazdasági) értéket képviselnek, és csereügylet tárgyát képezhetik;*
- *munkakörük vonatkozásában specifikus szakmai ismereteik vannak, átlátják feladatvégzésük lehetőségeit, gyakorlati tapasztalatot szereztek (praxisuk van), és ezzel összefüggésben újfajta igények felismerésére képesek;*
- *gazdasági perspektívát látnak a korrupciós tevékenységben, jövedelemtermelő eljárásként tekintenek rá; amellett, hogy a fentiekben ismertetett számos módon képesek a felmerülő tranzakciós költségeket csökkenteni vagy eliminálni, hatalmi helyzetük azt is gyakorta lehetővé teszi, hogy ármeghatározó szerepben tűnjenek fel;*
- *történettel bíró társadalmi kapcsolataik vannak, amelyek sok esetben nagy bizalmi tőkét hordoznak magukban; beágyazottságuk jellege olyan, hogy képesek a kapcsolati hálójukat a céljaik elérése érdekében rendezni, szolgáltatásaikat a hálózat kínálta lehetőségekkel szinkronizálni, és a kliensek körét bővíteni;*
- *ráébrednek, hogy a bűncselekmény jellege lehetővé teszi, hogy azt a napi munkamenetükbe ágyazzák, és amennyiben szükséges, nemcsak vezetőik, hanem saját mikrokörnyezetük előtt is titokban tartásuk;*
- *olyan helyzetben vannak, amelyben úgy érzik, meg kell óvniuk társas viszonyaik rendezettségét (kényszerek és elkötelezettségek), vagy (részben) a kulturális közeg nyomására elő kell mozdítaniuk (saját és/vagy) családjuk jóléti helyzetét;*
- *tevékenységük értékválasztásaikkal harmóniába hozható, napvilágra kerülése esetén az adott közeg (kis csoport) kulturális normái nem helyezik ellehetetlenítő erejű nyomás alá;*

⁵⁰⁵ Vagy legalábbis egy közeli ismerős révén az erőforrások feletti befolyásszerzésre képesek.

- *a makrotársadalom kultúrája értéktelen, és nem közvetíti a társadalom tagjai felé egy olyan világos modellt, amely egyértelműen helyteleníti a korrupció gyakorlatát.*

Mindezek alapján azt mondhatjuk, azért éri meg szervezett korrupciós társulást létrehozni, mert így olyan, a mikro- és makrokulturális környezetbe is illeszkedő, hatékony erőforrás- és kapcsolatgeneráló szerveződés jön létre, amely a létrehozók szubjektív értékeivel és vélekedéseivel összhangban álló, profitábilis jövedelemújraelosztó mechanizmust hív életre. Más megvilágításban: *a patriarchális korrupciós szervezet* előnyösebb kapcsolatszerveződési mintát jelent a bürokratikus korrupciónál, mert utóbbival ellentétben *ellenőrizhető társadalmi mezőt biztosít, vagyis a patriarchális korrupció (viszonylag) biztonságos.*⁵⁰⁶

Mi a korrupció szociológiai szempontból?

Az eddig leírtak nyomán, úgy vélem, jogosan vethető fel a kérdés, hogy *mi is a korrupció a szociológia nézőpontjából?* A dolgozat több diszciplína értelmezési kísérletét felsorakoztatja, amelyek e tudományterület szempontjából érdekesek. Csupán említésszerűen idézem vissza, hogy a jogon alapuló definíciók a szabályszegést állítják a középpontba; a közgazdaságtan gyakran a hasznosságot vagy a tulajdonjogok átrendeződését látja meg benne; míg a társadalomtudomány tágabb perspektívája a hatalom birtoklását, és az azzal való visszaélés szempontját jeleníti meg. Azonban mindez nem feltétlenül válaszolja meg azt a kérdést, hogy a korrupció miért ennyire fontos, miért ennyire szívós, társadalmi tereket és korokat túlélő mechanizmus? A disszertáció elméleti és empirikus tapasztalatai újszerű eredményekre is mutatnak, melyek szerint a korrupció szociológiai szempontból

- egy *destruktív újraelosztó mechanizmus*, amely tipikus módon, az ossztársadalom érdekeivel ellentétesen, szabályellenesen erőforrásokat juttat egy privilegizált csoport tagjaihoz, átrendezve (megsértve) egyúttal az emberek közti hatalmi viszonyok korábbi rendjét.
- A csoporthoz tartozás kritériumából következik a jelenség *exkluzív jellege*: az ügyletek részesévé csak az válhat, aki csereképes árut vagy szolgáltatást tud biztosítani, és képes a megbízhatóság formai és tartalmi ismérveit is reprezentálni. A *kirekesztés* értelmezhető *anyagi vonatkozásban*, mert a

⁵⁰⁶ Abban a vonatkozásban, hogy a szereplők tudják, kivel üzletelnek, hogy pontosan mi az ügylet tárgya, mik a várható költségek és előnyök, kinek mi a szerepe, hogy sérelmeket tudnak okozni és viszontsérlemeket tudnak szerezni (vö. a Jávör István által, a bíróságok kapcsán alkalmazott felelőtlenség fogalmával) stb.

hatalomnélküliség, a szegénység elzár csoportokat a részvételtől, de értelmezhető az *absztrakt eszmék* világában is, mert sokan erkölcsi elveik alapján nem képesek vagy nem hajlandók részt venni benne. A *korruptió tehát nem hoz létre széleskörű társadalmi részvételt, szelektív integrációs mechanizmusnak tekinthető.*

- Azok számára, akik megfelelnek az ismertetett kritériumoknak, egy *adaptációs stratégiaként* szolgál. Egyfajta *módszert* szolgáltat a világhoz való alkalmazkodáshoz, például *felkínál egy alternatív mobilitási folyosót, és/vagy megnöveli a mobilitás esélyeit* (vö. Gambetta 1988). A második esettanulmányban főiskolai hallgatók vásárolnak vizsgajegyeket kenőpénzért cserébe, melynek révén nagyobb eséllyel juthatnának diplomához, ami növelné a munkaerőpiaci értéküket és az elhelyezkedési esélyeiket. E tekintetben a *legális mobilitás kudarcát ellensúlyozó kompenzációs lehetőség*, és mint ilyen, *hatalomgeneráló intézmény*, mert *befolyásszerzést tesz lehetővé az egyébként zárt hatalmi struktúrák viszonyrendszerében.*
- Az előbbiekből az is kiviláglik, hogy a *korruptió* nemcsak a társadalom felső szegmenseinek vagyonosodását és hatalomkoncentrációját segítheti elő, nemcsak a középső rétegbeliek mobilitását fokozhatja, hanem a *szegénységben élők élethelyzetét is befolyásolhatja.* A harmadik esettanulmány kliensei nyomorúságos körülmények közt élő, jellemzően sok gyermekes emberek, akik számára az illegális pénzforrás időleges levegőhöz jutást jelentett. Az ilyen esetekben a *korruptió* legalább annyira a *hatalom nélküliek életben maradásának és boldogulásának eszköze*, mint a destruktív járadékszerzés egy formája.
- Végül megjegyzem, hogy amennyiben a *korruptiót* olyan jelenségek halmazának tekintjük, amelyek előfordulása annak (is) köszönhető, hogy a közösségi cselekvésben részt vevő emberek egy csoportja a fennálló jog- és/vagy társadalomrendet – adott vonatkozásokban – szubjektíve érvénytelennek tekinti, és gyakorlati cselekvését egy eltérő rendhez igazítja, a metaértelmezés szintjén, az *elégedetlenség útjelzőjét*, és a környezettel, a személytelen intézményekkel szembeni *bizalmatlanság intézményét* is láthatjuk benne. Vagyis *üzleti korruptió esetén az intézményekkel szemben formált distancia, míg hivatalnoki korruptió esetén a közbizalmatlanság indikátora.*

Javaslatok

Az imént leírtak azt sugallják, hogy különböző társadalmi szereplők sokféle érdeke szolgálja, hogy a korrupció változatos formái fennmaradjanak, és megújuló módon testet öltsenek. Ebből (is) következik, hogy nem érdemes a teljes megszüntetést célul kitűzni, *a racionális döntés inkább a jelenség – társadalmi helyzettől függően – lehetőleg minél alacsonyabb elterjedtségi szintre való leszorítása*. Ennek számos módszerét alakították ki és alkalmazzák világszerte, magam ehhez két adalékkal szeretnék szolgálni.

Elsőként egy elvi fölvetést fogalmazok meg, ami a jelenség fogalmára irányul, a változást ebből eredezteti. A korrupció terminusának a szakirodalomban és a közbeszédben egyaránt negatív jelentéstartalmai vannak, ami részint érthető, részint azonban egy ettől eltérő, új szemléletmód is hasznosnak bizonyulhat. Amennyiben ugyanis megmaradunk annál, hogy egy káros és minden eszközzel irtandó jelenségről van szó, szem elől téveszthetjük, hogy okkal létező mechanizmussal állunk szemben, és így csupán „tünetileg” fogjuk kezelni. Ezzel összefüggésben elevenítem fel a Thomas-tételt, mely szerint, „ha az emberek bizonyos szituációkat valóságosnak tekintenek, akkor ezek, következményeiket tekintve, valóságosak is lesznek”. A Thomas-tétel e konkrét téma kapcsán azt jelenti: megmaradva az egymódusú definíciónál, a tiltást, megbélyegzést alkalmazó beszédmódnál, számítsunk arra, hogy a viselkedésünket is ehhez igazítjuk, vagyis a károkozás mértékét és formáit állítjuk az elemzések fókuszába, és tipikusan a repressziót szorgalmazzuk a vele szemben való fellépés kapcsán. A tétel eközben e téma kapcsán azt üzeni: *ha kitágítjuk a jelenség értelmezési körét, és új jelentést is adunk neki, megváltozhat a vele kapcsolatos viselkedésünk*.

Mint említettem, a korrupció szereplői többféle értelemben is új tudásra tesznek szert, egy tanulási folyamat részesei; különböző létszférákat összekapcsoló tevékenységükben előtűnik a kreativitás, ami egy plasztikus, felfedező, a lehetséges megoldásokat kereső viselkedés. Úgy vélem, ez az attitűd a „másik oldalon” is megjelenhet, például úgy, hogy feltesszük a kérdést: *mit tanulhatunk a korrupcióból? Hogyan lehetne előnyt kovácsolni ebből a fontos és (mindig) jelenlévő jelenségből?* A kreativitás (szerencsére) nem eliminálható, ám *a korrupció kapcsán megjelenő kreativitás a többség nézőpontjából káros, így az válik a releváns kérdéssé: milyen módokon, hogyan lehetne becsatornázni?* Másképpen: kizárólag bűvópatakként, rejtett utakon formálhatja egy szűk kör egzisztenciális körülményeit, vagy nyílt mederbe is terelhető, és hasznos eredményeket hozva szolgálhatja a többség érdekét? Ez utóbbi

esetben az eredetileg a rendszerhiányosságokat kihasználó *jelenség rendszerfejlesztő mechanizmussá formálható*, aminek ugyan számos előfeltétele van (átgondolt intézményfejlesztés, a bizalom növelése, kooperatív magatartás ösztönzése stb.), ám megvalósulása többféle pozitív eredménnyel szolgálhat, például az alkalmazott tudás visszacsatolásának növekménye miatt új és érdemi szervezetfejlesztési ablakok nyílhatnak meg.

A második javaslatom megfogalmazásához fűződően – egyúttal az elsőhöz is kapcsolódva – hangsúlyozom, hogy nem kívánok a korrupció pozitív szerepe mellett érvelni, és a büntető szemléletet elvetni; ellenkezőleg, e javaslat a vállalkozásjellegű esetek elleni küzdelem komplexitását fokozza. Az elemzésemből kiolvasható, hogy abban az időszakban, amikor a résztvevők új kombináció(k) megvalósításán fáradoznak, a korrumpált vállalkozások képlékeny állapotban vannak. E plasztikus helyzetben megnő a kreativitás, a tanulóképesség, a különböző ismeretek és lehetőségek szintetizálásának készsége. Az ezt követő szakaszban, a korábban fellelt módszerek közti szelekció hatására kiválasztásra kerül a legjobb eredménnyel kecsegtető megoldás, beáll egy stabil, üzemszerű működés, a megszerzett tudás alkalmazása rutinszerűvé, a rendszer merevvé válik. Ekkor nem az újdonság felfedezése, hanem az „emlékezés” válik dominánssá, azaz megnő a rendszer memóriaképessége. Az ismertetett esetekben ez nem ciklikusan megy végbe, nem jelenik meg újabb, rendszergyarapító innováció, majd újabb megszilárdulás stb. Ezek a destruktív vállalkozások inkább haszonmaximalizálók, és egyszersmind a lokális maximum csapdájába esnek, miközben az optimális adaptáció (sőt, vélhetőleg a túlélés kulcsa is) az ismétlődő tanulás, vagyis a merev és plasztikus szakaszok váltakozása lenne.

A javaslatom arra irányul, hogy érdemes a plasztikus és merev szakaszok ellen egyszerre, ám eltérő módszerek segítségével fellépni. *Amennyiben úgy tekintünk a korrupcióra, mint a kreativitás társadalmi szempontból negatív becsatornázó mechanizmusára, a plasztikus állapot vonatkozásában olyan intézményi ösztönzőrendszer kidolgozása lehet ésszerű, amely a kreativitás pozitív kanalizálását segíti elő.* Ezzel összefüggésben az intézmények nyitottságát emelem ki, arra fókuszálva, hogy lehetséges legyen az információk visszacsatolása, és az érdemi információk valós szervezeti hasznosulása. Ennek megteremtése új döntési helyzetet kínálna, amelyben a társadalmi szereplőket építő kreativitás kibontakoztatására kellene ösztönözni, például személyes érdekelttség megteremtése révén. Másfelől, a merev állapot kapcsán az ellenőrzés, pontosabban a „*puha információszerzés*” szerepét állítom

előtérbe; úgy vélem, a *távoli csoportok közti kapcsolatteremtés* (vagy a kapcsolatok elmélyítése) hatékony eszköze lehetne a megelőzésnek, a felderítésnek. Kiegészítené a „whistleblower” intézményét, egy átlátható és konstruktív szabályrendszer kialakítása révén hídverést jelentene például egy ellenőrző szerv és az ellenőrzött szakmai szervezet(ek) közt. Ez, amellet, hogy növekvő informáltságot eredményezne a felek számára, csökkentené az állami intézmények személytelenségét, és növelné a bizalmat, mert a hatóságok számára lehetővé tenné például olyan szakmaspecifikus ösztönzőrendszerek kialakítását, amely a szabályszegés büntetése mellett *a szabálykövető viselkedést is díjazza*.

A fentiekben rámutattam, a korrupció több annál, semhogy pusztán egy ártalmas jelenségként tekintsünk rá. Kiderült, hogy saját lényegi tulajdonságait is rejti, és csupán ezek felszínre kerülése után rajzolódik ki, hogy árnyaltabb, sokszínűbb és sokcélúbb mechanizmus, mint első pillantásra tűnik. Érdemes a róla való gondolkodásunkat is ehhez igazítani.

IRODALOMJEGYZÉK

- Abed, George T. – Davoodi, Hamid Reza (2000): Corruption, Structural Reforms, and Economic Performance in the Transition Economies. *IMF Working Paper WP/00/132*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp00132.pdf> A letöltés időpontja: 2013. november 8.
- Ades, Alberto – Di Tella, Rafael (1997): The New Economics of Corruption: a Survey and some New Results. *Political Studies*, 3: 496-515. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9248.00093>
- Ades, Alberto – Di Tella, Rafael (1999): Rents, Competition, and Corruption. *The American Economic Review*, 4: 982-993. DOI: <http://dx.doi.org/10.1257/aer.89.4.982>
- Adserà, Alicia – Boix, Carles – Payne, Mark (2003): Are You Being Served? Political Accountability and Quality of Government. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 2: 445-490. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/jleo/ewg017>
- Ady Endre összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok, IV. kötet. Sajtó alá rendezte Vezér Erzsébet, megjelent 1964-ben. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Ahrend, Rudiger (2002): Press Freedom, Human Capital, and Corruption. *Département et Laboratoire d'Économie Théorique Appliquée (DELTA), Working Paper No. 2002-11*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=620102 A letöltés időpontja: 2013. december 3.
- Aidt, Toke Skovsgaard (2003): Economic analysis of corruption: a survey. *The Economic Journal*, 113: 632-652. DOI: <http://dx.doi.org/10.1046/j.0013-0133.2003.00171.x>
- Akçay, Selçuk (2006): Corruption and Human Development. *Cato Journal*, 1: 29-48.
- Akerlof, George Arthur (1970): The Market for „Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 3: 488-500. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/1879431>
- Akerlof, George Arthur (1976): The Economics of Caste and of the Rat Race and Other Woeful Tales. *The Quarterly Journal of Economics*, 4: 599-617. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/1885324>

- Akerlof, George Arthur – Shiller, Robert James (2011): *Animal Spirits. Avagy a lelki tényezők szerepe a gazdaságban és a globális kapitalizmusban*. Budapest, Corvina Kiadó
- Alam, Muhammad Shahid (1989): Anatomy of Corruption: An Approach to the Political Economy of Underdevelopment. *American Journal of Economics and Sociology*, 4: 441-456. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1536-7150.1989.tb02132.x>
- Alatas, Syed Hussein (1990): *Corruption: Its Nature, Causes, and Functions*. Aldershot, Hants, England; Brookfield, VT, USA: Ashgate Publishing Group
- Alesina, Alberto – Weder, Beatrice (2002): Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid? *The American Economic Review*, 4: 1126-1137. DOI: <http://dx.doi.org/10.1257/00028280260344669>
- Alexa Noémi – Bárdos Rita – Szántó Zoltán – Tóth István János (2008): *Corruption Risks in the Business Sector. Integrity System Country Study (Part Two)*. Transparency International, Budapest, Nyitott Könyvműhely
- Alexits György – Babics Antal – Csűrös Zoltán – Hevesi Gyula – Kenyeres Ágnes – Lukács Ernőné – Pók Lajos – Pozsgai József – Sándor Pál – Sótér István – Zsigmond László (szerk.) (1960): *A kultúra világa. A képzőművészetek; A zene; A színház és a film. (3. kötet)*. Budapest, Minerva Kiadó
- Ali, Mohamed Abdiweli – Isse, Hodan Said (2003): Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Comparison. *Cato Journal*, 3: 449-466.
- Al-Marhubi, Fahim Abdullah (2000): Corruption and Inflation. *Economics Letters*, 2: 199-202. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0165-1765\(99\)00230-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0165-1765(99)00230-X)
- Alt, James E. – Lassen, David Dreyer (2003): The Political Economy of Corruption in American States. *Journal of Theoretical Politics*, 3: 341-365. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.353880>
- Amundsen, Inge (1999): Political Corruption: An Introduction to the Issues. *Chr. Michelsen Institue, Working Paper WP 1999: 7*. <http://www.cmi.no/publications/1999/wp/wp1999-7.pdf> A letöltés időpontja: 2010. február 1.
- Anderson, Christopher J. – Tverdova, Yuliya V. (2003): Corruption, Political Allegiances, and Attitudes toward Government in Contemporary Democracies. *American Journal of Political Science*, 1: 91-109. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1540-5907.00007>

- Andorka Rudolf (2000): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó
- Andvig, Jens C. – Fjeldstad, Odd-Helge (2001): Corruption. A Review of Contemporary Research. *Chr. Michelsen Institute, Report R 2001: 7*. <http://www.cmi.no/publications/2001/rep/r2001-7.pdf> A letöltés időpontja: 2009. április 14.
- Ata, A. Yilmaz – Arvas, M. Akif (2011): Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Data Analysis. *International Journal of Business and Social Science*, 13: 161-169.
- Állami Számvevőszék (2003): *Jelentés az állami és egyházi tulajdonban lévő kórházak, egyetemi klinikák gazdálkodásának ellenőrzéséről*. 0301. <http://www.asz.hu/jelentes/0301/jelentes-az-allami-es-egyhazi-tulajdonban-levo-korhazak-egyetemi-klinikak-gazdalkodasanak-ellenorzeserol/0301j000.pdf> A letöltés időpontja: 2015. október 12.
- Balogh Adrienn (2011): *A korrupció mint társadalmi társasjáték*. OTDK dolgozat. <http://otdk.zskf.hu/Dolgozatok/198.pdf> A letöltés időpontja: 2014. április 23.
- Balogh Gábor (2004): Tipikus gondolatok. In: Helmich Dezső – Szántó Zoltán (szerk.): *Metodológia, társadalom, gazdaság. In memoriam Bertalan László*. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány
- Banfield, Edward Christie (1961): *Political Influence: A New Theory of Urban Politics*. New York: The Free Press
- Banfield, Edward Christie (1975): Corruption as a Feature of Governmental Organization. *Journal of Law and Economics*, 3: 587-605. DOI: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4613-2481-2_8
- Barabási Albert-László (2010): *Villanások. A jövő kiszámítható*. Budapest, Nyitott Könyvműhely
- Bardhan, Pranab (1997): Corruption and Development: A Review of Issues. *Journal of Economic Literature*, 3: 1320-1346.
- Barenstein, Matias – Luiz, de Mello (2001): Fiscal Decentralization and Governance: A Cross-Country Analysis. *International Monetary Fund, Working Paper WP/01/71*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp0171.pdf> A letöltés időpontja: 2013. december 10.
- Bartus Tamás (2009): *Magyarázatok és elméletek a szociológiában. Egy problémaorientált megközelítés*. Budapest, Aula Kiadó

- Baumol, William Jack (1994): A vállalkozás produktív, improduktív és destruktív formái. *Replika*, 15-16: 13-35.
- Bayer József (2001): *A politikatudomány alapjai*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Bayley, David H. (2004): A korrupció hatásai egy fejlődő országban. In: Gulyás Gyula (szerk.): *Politikai korrupció*. Budapest, Aula Kiadó
- Báger Gusztáv – Kovács Árpád (2004): Privatizáció Magyarországon. I-II. kötet. *Állami Számvevőszék, Fejlesztési és Módszertani Intézet*.
<http://www.asz.hu/tanulmanyok/2004/privatizacio-magyarorszagon-1-2/privatizacio.pdf> A letöltés időpontja: 2006. május 25.
- Becker, Gary Stanley (1968): Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, 76: 169-217. DOI: http://dx.doi.org/10.1007/978-1-349-62853-7_2
- Becker, Gary Stanley – Stigler, George Joseph (1974): Law Enforcement, Malfeasance and Compensation of Enforcers. *The Journal of Legal Studies*, 1: 1-18. Magyarul megjelent: Becker, G. S. – Stigler, G. J. (1990): A törvények végrehajtása, kötelességzegés és a végrehajtó apparátus javadalmazása. In: Stigler, G. J.: *Piac és állami szabályozás. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó DOI: <http://dx.doi.org/10.1086/467507>
- Bekker Zsuzsa (1995): A trendvonalról a századvégen, avagy megszabadulhatunk-e múltunktól? *Közgazdasági Szemle*, 4: 420-430.
- Belegi József – Berkes György – Czine Ágnes – Kónya István – Márki Zoltán (2008): *Büntetőjogi Döntvénytár 1979-2007*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál (2009): *Büntetőjog: Különös rész*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Bereczkei Tamás – Tóth Péter (é.n.): *A korrupció kialakulása és fennmaradása: evolúciós-etológiai szempontok*. http://mek.oszk.hu/07900/07999/pdf/bereczkei-toth_p.pdf A letöltés időpontja: 2011. november 6.
- Bernstein, Dan (é.n.): Special Investigative Techniques in Public Corruption. <http://www.preventtransportationfraud.org/2008/docs/presentations/07%2030%202008%20Track%20C%200400%200450%20Special%20Investigative%20Techniques%20in%20Public%20Corruption%20Investigations.pdf> A letöltés időpontja: 2012. október 28.
- Bertalan László (é.n.): *Előadások Max Weberről*. Kézirat

- Bertalan László (szerk.) (1987): *Magyarázat, megértés, előrejelzés*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont
- Bhagwati, Jagdish Natwarlal (1974): *Illegal Transactions in International Trade: Theory and Measurement*. Amsterdam: North Holland Publishing Company – New York: Elsevier
- Bibó István (2004): *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Corvina Kiadó
- Bigley, Gregory A. – Pearce, Jone L. (1998): Straining for Shared Meaning in Organization Science: Problems of Trust and Distrust. *Academy of Management Review*, 3: 405-421. DOI: <http://dx.doi.org/10.5465/AMR.1998.926618>
- Bíró A. Zoltán (1998): Mindennapi ellenfelünk, a rend. (Esettanulmány a korrupció társadalmi hátteréről.) In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László – Volosin Hédi (szerk.): *Írások a korrupcióról*. Budapest, Helikon Kiadó Kft. és a Korridor Politikai Kutatások Központja
- Bjørnskov, Christian – Paldam, Martin (2004): Corruption trends. In: Lambsdorff, Johann Graf – Taube, Markus – Schramm, Matthias (eds.): *The New Institutional Economics of Corruption. Norms, Trust, and Reciprocity*. London, Routledge
- Blankenburg, Erhard (2002): From Political Clientelism to Outright Corruption – The Rise of the Scandal Industry. In: Kotkin, Stephen – Sajó András (eds.): *Political Corruption in Transition. A Sceptic's Handbook*. Budapest–New York, Central European University Press
- Blau, Peter Michael – Scott, William Richard (1962): *Formal Organizations*. San Francisco: Chandler Publishing Company
- Blind, Peride K. (2011): Perspectives on Corruption Metrics. *Paper presented for the 4th Session of the Conference of the States Parties (CoSP) to the United Nations Convention against Corruption (UNCAC). Marrakesh, Morocco, 26-27 October 2011* <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan047377.pdf> A letöltés időpontja: 2013. március 14.
- Bogdanor, Vernon (2001): *Politikatudományi Enciklopédia*. Budapest, Osiris Kiadó
- Boltanski, Luc – Darré, Yann – Schiltz, Marie-Ange (1987): *Leleplezés és igazságérzet – avagy hogyan lehet úgy tiltakozni, hogy közben normálisak maradjunk?* Budapest, ELTE Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ
- Bonaglia, Federico – Braga de Macedo, Jorge – Bussolo, Maurizio (2001): How Globalization Improves Governance. *Discussion Paper No. 2992. Paris, France:*

- Boycko, Maxim – Shleifer, Andrei – Vishny, Robert Ward (1996): A Theory of Privatisation. *The Economic Journal*, 435: 309-319.
- Bourdieu, Pierre (2003): Alapelvek a kulturális alkotások szociológiájához. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium
- Bowles, Roger (1999): „8500 Corruption”. In: Bouckaert, Boudewijn – De Geest, Gerrit (eds.): *Encyclopedia of Law and Economics*. UK, Cheltenham; USA, MA, Northampton: Edward Elgar Publishing
- Bócz Endre (1998): A kriminális korrupció a magyar büntetőjogban. In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László – Volosin Hédi (szerk.): *Írások a korrupcióról*. Budapest, Helikon Kiadó Kft. és a Korridor Politikai Kutatások Központja
- Bónis Péter (2011): A vagyoni és nemvagyoni károk megtérítése a glosszatori jogtudományban. (Néhány szempont a kártérítési jog történetéhez). *Jogelméleti Szemle*, 3. <http://jesz.ajk.elte.hu/bonis47.html> A letöltés időpontja: 2012. október 2.
- Braun, Miguel – Di Tella, Rafael (2004): Inflation, Inflation Variability, and Corruption. *Economics and Politics*, 16: 77-100. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0343.2004.00132.x>
- Broadman, Harry G. – Recanatini, Francesca (1999): Seeds of Corruption: Do Market Institutions Matter? *The World Bank, Policy Research Working Paper No. 2368*. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2000/07/19/000094946_00070105313242/additional/124524322_20041117154050.pdf A letöltés időpontja: 2013. november 22.
- Broadman, Harry G. – Recanatini, Francesca (2002): Corruption and Policy: Back to the Roots. *Policy Reform*, 5: 37-49. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13841280212381>
- Brooks, David (2013): *A társas lény. A sikeres élet rejtett dimenziói*. Budapest, Libri Kiadó
- Brown, David S. – Touchton, Michael – Whitford, Andrew B. (2005): *Political Polarization as a Constraint on Government: Evidence from Corruption*.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=782845 A letöltés időpontja:
2013. november 21.

- Brósz Róbert – Pólay Elemér (1974): *Római jog*. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat
- Brunetti, Aymo – Kisunko, Gregory – Weder, Beatrice (1998): Credibility of Rules and Economic Growth: Evidence from a Worldwide Survey of the Private Sector. *The World Bank Economic Review*, 3: 353-384. DOI: <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-1760>
- Brunetti, Aymo – Weder, Beatrice (2003): A Free Press is Bad News for Corruption. *Journal of Public Economics*, 7-8: 1801-1824. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727\(01\)00186-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727(01)00186-4)
- Brunner, Georg (1979): *Vergleichende Regierungslehre*. (Band 1.) Paderborn, München, Wien, Zürich, UTB Schöningh
- Burt, Ronald Stuart (2005): *Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital*. New York, Oxford University Press
- Caiden, Gerald E. (2001): Corruption and Governance. In: Caiden, Gerald E. – Dwivedi, Onkar P. – Jabbra, Joseph G. (eds.): *Where Corruption Lives*. Bloomfield, Kumarian Press
- Caiden, Gerald E. – Caiden, Naomi J. (1977): Administrative Corruption. *Public Administration Review*, 3: 301-309. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/974828>
- Cartier-Bresson, Jean (1997): Corruption Networks, Transaction Security and Illegal Social Exchange. *Political Studies*, 3: 463-476. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9248.00091>
- Chang, Eric C. C. – Golden, Miriam A. (2004): Electoral Systems, District Magnitude and Corruption. *Paper presented at the 2003 annual meeting of the American Political Science Association, August 28-31, 2003* http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=713521 A letöltés időpontja:
2013. november 16.
- Chowdhury, Shyamal K. (2004): The Effect of Democracy and Press Freedom on Corruption: an Empirical Test. *Economics Letters*, 1: 93-101. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.econlet.2004.03.024>
- Clark, John Maurice (1918): Economics and Modern Psychology. *Journal of Political Economy*, 1: 1-30.

- Coase, Ronald Harry (1989): A vállalat természete. In: Czakó Erzsébet et al. (szerk.): *Szemelvények a „vállalatgazdaságtan” tanulmányozásához*. Budapest, MKKE Vállalatgazdaságtan tanszék
- Coleman, James Samuel (1991): Prologue: Constructed Social Organization. In: Bourdieu, Pierre – Coleman, James Samuel (eds.): *Social Theory for a Changing Society*. USA, CO, Boulder; UK, Oxford, Westview Press
- Csabina Zoltán – Kopasz Marianna – Leveleki Magdolna (2001): A szerződéses bizalom a hazai feldolgozóipari vállalatok üzleti kapcsolataiban. *Szociológiai Szemle*, 1: 22-41.
- Csányi Vilmos (2001): Édeni struktúrák és a társadalom. *Mozgó Világ*, 7: 111-113.
- Csányi Vilmos (2003): *Az emberi természet. Humánetológia*. Budapest, Vince Kiadó
- Csányi Vilmos (2007): *Az emberi viselkedés*. Budapest, Sanoma Kiadó
- Csekő Imre (1991): Korruptió és hatékonyság. Megjegyzések Galasi Péter és Kertesi Gábor dolgozataihoz. *Közgazdasági Szemle*, 6: 616-643.
- Csekő Imre (1992): Még egyszer a korruptióról, a hatékonyságról és más egyebekről. Viszontválasz Galasi Péternek és Kertesi Gábornak. *Közgazdasági Szemle*, 4: 349-356.
- Csepeli György (2008): *A deviancia változatai*. http://www.csepeli.hu/prezentaciok/csepeli_deviancia_2008_11_13.pdf A letöltés időpontja: 2014. március 7.
- Csepeli György (2012): Szellem és divat. *Kritika*, 6: 2-3.
- Csontos László (1987): Előszó a magyar kiadáshoz. In: Mancur Olson: *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása. Gazdasági növekedés, stagfláció és társadalmi korlátok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Csontos László (1996): Túl jön és rosszon: a racionális döntések recepciója Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 43: 326-331.
- Csontos László (1997): A politika tanulmányozása és a közgazdaságtan. *Közgazdasági Szemle*, 7-8: 557-568.
- Czagány László – Fenyővári Zsolt (2000): Kompetitív előnyök keletkezése fundamentális transzformáció révén. In: Farkas Beáta – Lengyel Imre (szerk.): *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szeged, JATEPress
- Czakó Ágnes (2011): Szervezetek, szerveződések a társadalomban. Szervezetszociológiai jegyzetek. *Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Intézet*.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_01_Czako_Agnes_Szervezetek_szervezodesek_a_tarsadalomban-Szervezetszociologiai_jegyzetek/index.html

A letöltés időpontja: 2013. április 2.

Dahlström, Carl (2011): Bureaucracy and the Different Cures for Grand and Petty Corruption. *QOG The Quality of Government Institute, Working Paper Series 2011*: 20.

http://www.qog.pol.gu.se/digitalAssets/1361/1361523_2011_20_dahlstrom.pdf A letöltés időpontja: 2014. április 16.

Damania, Richard – Fredriksson, Per – Mani, Muthukumara (2004): The Persistence of Corruption and Regulatory Compliance Failures: Theory and Evidence. *Public Choice*, 121: 363-390. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11127-004-1684-0>

de Graaf, Gjalt (2007): Causes of corruption: Towards a contextual theory of corruption. *Public Administration Quarterly*, 1: 39-86.

della Porta, Donatella – Vannucci, Alberto (1999): *Corrupt Exchanges. Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption*. New York, Aldine de Gruyter

Del Monte, Alfredo – Papagni, Erasmo (2007): The determinants of corruption in Italy: Regional panel data analysis. *European Journal of Political Economy*, 2: 379-396. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.03.004>

den Butter, Frank A.G. – Masurel, Enno – Mosch, Robert H.J. (2007): The economics of co-ethnic employment: incentives, welfare effects and policy options. In: Léo-Paul Dana (ed.): *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship. A Co-evolutionary View on Resource Management*. UK, Cheltenham; USA, MA, Northampton: Edward Elgar Publishing

Diamond, Larry (2007): A Quarter-Century of Promoting Democracy. *Journal of Democracy*, 4: 118-120.

Djankov, Simeon – La Porta, Rafael – Lopez-de-Silanes, Florencio – Shleifer, Andrei (2002): The Regulation of Entry. *The Quarterly Journal of Economics*, 1: 1-37. DOI: <http://dx.doi.org/10.1162/003355302753399436>

Dobossy Imre – Nagy Lajos Géza (1986): *Társadalmi problémák a közvéleményben*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont

Dollar, David – Fisman, Raymond – Gatti, Roberta (2001): Are women really the „fairer” sex? Corruption and women in government. *Journal of Economic*

Behavior and Organization, 4: 423-429. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0167-2681\(01\)00169-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0167-2681(01)00169-X)

Drucker, Peter Ferdinand (1993): *Innováció és vállalkozás az elméletben és a gyakorlatban*. Budapest, Park Kiadó

Dyer, Jeffrey H. (2002): Vállalatok közötti hatékony együttműködés: a vállalatok tranzakciós költségeinek minimalizálása és a tranzakciós érték maximalizálása. In: Chikán Attila (szerk.): *Vállalatelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest, Aula Kiadó

Eisenhardt, Kathleen M. (1989): Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management. The Academy of Management Review*, 1: 57-74. DOI: <http://dx.doi.org/10.5465/AMR.1989.4279003>

Eisenstadt, Shmuel Noah – Lemarchand, René (eds.) (1981): *Political Clientelism, Patronage and Development*. Beverly Hills – London, Sage Publications

Elekes Zsuzsanna (2009): *Egészségkárosító magatartások és mérési módszerek*. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_23_Elekes_Zsuzsanna_a_Egeszsegkarosito_magatartasok_es_meresi_modszerek/ch01s02.html#id496970

A letöltés időpontja: 2014. március 7.

Elliott, Kimberly Ann (1997): Corruption as an International Policy Problem: Overview and Recommendations. In: Elliott, Kimberly Ann (ed.): *Corruption and the Global Economy*. Washington DC, Institute for International Economics

Elster, Jon (2001): *A társadalom fogaskerekei. Magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban*. Budapest, Osiris Kiadó

Endrődi-Kovács Viktória – Hegedüs Krisztina (2011): A közvetlen külföldi befektetések és a korrupció közötti kapcsolat. *Vezetéstudomány (Különszám)*, 1: 4-14.

Eötvös Károly Intézet (2009): *Az igazságszolgáltatás nyilvánossága különös tekintettel a bírósági határozatok nyilvánosságára*. http://www.ekint.org/ekint_files/File/tanulmanyok/bhgy/birosagok_nyilvanossaga_20090909_vegleges.pdf A letöltés időpontja: 2015. január 19.

Erdélyi Ágnes (1999): Max Weber és a 20. századi társadalomtudomány. In: Erdélyi Ágnes et al.: *Max Weber és a 20. század társadalomtudományi gondolkodása*. Budapest, Napvilág Kiadó

Farralles, Mark Jorgensen (2005): *What is Corruption? A History of Corruption Studies and the Great Definitions Debate*.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1739962 A letöltés időpontja: 2013. október 5.

Fehér Lenke (1999): Bűnözés, áldozattá válás, prostitúció. In: Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999*. Budapest, TÁRKI és a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a571.pdf> A letöltés időpontja: 2015. november 11.

Feleky Gábor (2000): A másik Durkheim? Némedi Dénes: Durkheim. Tudás és Társadalom. *Szociológiai Szemle*, 3: 120-126.

Ferge Zsuzsa (1982): *Társadalmi újratermelés és társadalompolitika*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Finszter Géza (2010): A vesztegetés nyomozása. *Magyar Rendészet*, 3-4: 16-41.

Finszter Géza (2011): A korrupció nyomozása. *Belügyi Szemle*, 11: 75-97.

Fisman, Raymond J. – Gatti, Roberta (2002a): Decentralization and Corruption: Evidence across Countries. *Journal of Public Economics*, 3: 325-345. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727\(00\)00158-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727(00)00158-4)

Fisman, Raymond J. – Gatti, Roberta (2002b): Decentralization and Corruption: Evidence from U.S. Federal Transfer Programs. *Public Choice*, 1-2: 25-35. DOI: <http://dx.doi.org/10.1023/A:1020311511787>

Fjeldstad, Odd-Helge (2004): Decentralisation and Corruption. A review of the literature. *Chr. Michelsen Institute, Working Paper WP 2004: 10*. <http://bora.cmi.no/dspace/bitstream/10202/130/1/Working%20paper%20WP%2004-10.pdf> A letöltés időpontja: 2013. december 10.

Foss, Nicolai J. (2002): Vállalatok, nem teljes szerződések és a szervezeti tanulás. In: Chikán Attila (szerk.): *Vállalatelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest, Aula Kiadó

Fredriksson, Per G. – Svensson, Jakob (2003): Political instability, corruption and policy formation: the case of environmental policy. *Journal of Public Economics*, 7-8: 1383-1405. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727\(02\)00036-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727(02)00036-1)

Freille, Sebastian (2007): *Essays on Corruption and Economic Development*. Thesis submitted to The University of Nottingham for the degree of Doctor of Philosophy. http://etheses.nottingham.ac.uk/302/1/My_Thesis.pdf A letöltés időpontja: 2011. január 31.

Fréchette, Guillaume R. (2001): A Panel Data Analysis of the Time-Varying Determinants of Corruption. *Paper presented at the EPCS 2001*.

https://files.nyu.edu/gf35/public/print/frechette_corruption_new.pdf A letöltés időpontja: 2013. november 15.

- Friedman, Eric – Johnson, Simon – Kaufmann, Daniel – Zoido-Lobaton, Pablo (2000): Dodging the grabbing hand: the determinants of unofficial activity in 69 countries. *Journal of Public Economics*, 3: 459-493. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00093-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00093-6)
- Friedrich, Carl Joachim (1972): *The Pathology of Politics: Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy and Propaganda*. New York: Harper and Row
- Friedrich, Carl Joachim (2008): Corruption Concepts in Historical Perspective. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Furubotn, Eirik G. – Richter, Rudolf (1998): *Institutions and Economic Theory: The Contribution of the New Institutional Economics*. Ann Arbor, Michigan: The University of Michigan Press
- Galasi Péter – Kertesi Gábor (1987): A korrupció terjedése. *Közgazdasági Szemle*, 9: 1053-1074.
- Galasi Péter – Kertesi Gábor (1988): „Patkányverseny” a korrupciós piacon. *Közgazdasági Szemle*, 7-8: 900-920.
- Galasi Péter – Kertesi Gábor (1990): Korrupció és tulajdon. Tanulmány a tulajdonjogok közgazdaságtanának köréből. *Közgazdasági Szemle*, 4: 389-425.
- Galasi Péter – Kertesi Gábor (1991): A hálapénz ökonómiája. *Közgazdasági Szemle*, 3: 260-288.
- Galasi Péter – Kertesi Gábor (1992): Válasz Csekő Imre megjegyzéseire. *Közgazdasági Szemle*, 4: 337-348.
- Gambetta, Diego (1988): Mafia: the Price of Distrust. In: Gambetta, Diego (ed.): *Trust. Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford, Basil Blackwell
- Gambetta, Diego (1993): *The Sicilian Mafia. The Business of Private Protection*. Cambridge–London, Harvard University Press
- Gambetta, Diego (2002): Corruption: An Analytical Map. In: Kotkin, Stephen – Sajó András (eds.): *Political Corruption in Transition. A Sceptic's Handbook*. Budapest–New York, Central European University Press
- Gardiner, John A. (2008): Defining Corruption. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers

- Gatti, Roberta (1999): Corruption and Trade Tariffs, or a Case for Uniform Tariffs. *The World Bank, Policy Research Working Paper Series* 2216. <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-2216> A letöltés időpontja: 2013. december 3.
- Gábor R. István – Galasi Péter (1981): *A „második” gazdaság. Tények és hipotézisek.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Gál Róbert Iván (2003): Puha költségvetési korlát, a szerződések kezelése és a notórius megbízhatatlanság. In: Gál Róbert Iván – Szántó Zoltán (szerk.): *Cselekvésemélet és társadalomkutatás.* Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány
- Gál Róbert Iván – Szántó Zoltán (2003): Előszó. In: Gál Róbert Iván – Szántó Zoltán (szerk.): *Cselekvésemélet és társadalomkutatás.* Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány
- Gerber, Theodore P. – Mendelson, Sarah E. (2008): Public Experiences of Police Violence and Corruption in Contemporary Russia: A Case of Predatory Policing? *Law & Society Review*, 1: 1-44. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-5893.2008.00333.x>
- Gerring, John – Thacker, Strom C. (2004): Political Institutions and Governance, Pluralism versus Centralism. *British Journal of Political Science*, 2: 295-303.
- Gerring, John – Thacker, Strom C. (2005): Do Neoliberal Policies Deter Political Corruption? *International Organization*, 4: 233-254. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0020818305050083>
- Gibbons, Kenneth M. (2004): A korrupció attitűd alapú definíciója felé. In: Gulyás Gyula (szerk.): *Politikai korrupció.* Budapest, Aula Kiadó
- Glynn, P. – Kobrin, S. J. – Naim, M. (1997): The globalization of corruption. In: Elliott, K. A. (ed.): *Corruption and the Global Economy.* Washington DC: Institute for International Economics
- Goel, Rajeev Kumar – Nelson, Michael Arnold (1998): Corruption and Government Size: A Disaggregated Analysis. *Public Choice*, 1-2: 107-120. DOI: <http://dx.doi.org/10.1023/A:1004900603583>
- Goel, Rajeev Kumar – Nelson, Michael Arnold (2005): Economic Freedom Versus Political Freedom: Cross-Country Influences on Corruption. *Australian Economic Papers*, 2: 121-133. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8454.2005.00253.x>

- Goják János (2003): Mit tehet az egyház a korrupció visszaszorításáért? In: Berki Zolna (szerk.): *Korrupció Magyarországon II.* Budapest, Transparency International Magyarországi Tagozata Egyesület
- Goldsmith, Arthur A. (1999): Slapping the Grasping Hand: Correlates of Political Corruption in Emerging Market. *American Journal of Economics and Sociology*, 4: 865-883. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1536-7150.1999.tb03398.x>
- Gombár Csaba (1998): A korrupció mint közrossz. In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László – Volosin Hédi (szerk.): *Írások a korrupcióról.* Budapest, Helikon Kiadó Kft. és a Korridor Politikai Kutatások Központja
- Graber, Doris Appel (1986): Press Freedom and the General Welfare. *Political Science Quarterly*, 2: 257-275. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2151391>
- Graeff, Peter – Mehlkop, Guido (2003): The Impacts of Economic Freedom on Corruption: Different Patterns for Rich and Poor Countries. *European Journal of Political Economy*, 3: 605-620. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00015-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00015-6)
- Granovetter, Mark (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 3: 481-510. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/9780470755679.ch5>
- Granovetter, Mark (1992): Economic Institutions as Social Constructions: A Framework for Analysis. *Acta Sociologica*, 1: 3-11. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/000169939203500101>
- Granovetter, Mark (1994): A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája.* Budapest, Aula Kiadó
- Granovetter, Mark (2007): The Social Construction of Corruption. In: Nee, Victor – Swedberg, Richard (eds.): *On Capitalism.* Stanford, Stanford University Press
- Groenendijk, Nico (1997): A principal-agent model of corruption. *Crime, Law & Social Change*, 3-4: 207-229. DOI: <http://dx.doi.org/10.1023/A:1008267601329>
- Gulyás Gyula (szerk.) (2004): *Politikai korrupció.* Budapest, Aula Kiadó
- Gupta, Sanjeev – Davoodi, Hamid – Alonso-Terme, Rosa (1998): Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty? *International Monetary Fund, Working Paper WP/98/76.* <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9876.pdf> A letöltés időpontja: 2013. december 2.

- Gupta, Sanjeev – de Mello, Luiz – Sharan, Raju (2001): Corruption and military spending. *European Journal of Political Economy*, 4: 749-777. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680\(01\)00054-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680(01)00054-4)
- Gurgur, Tugrul – Shah, Anwar (2005): Localization and Corruption: Panacea or Pandora's Box. *The World Bank, Policy Research Working Paper* 3486. <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/206958/Localizationandcorruption.pdf> A letöltés időpontja: 2013. november 22.
- Gyáni Gábor (2011): A történelmi esemény fogalma. *Magyar Tudomány*, 11: 1324-1332.
- Gylfason, Thorvaldur (2001): Nature, Power, and Growth. *Scottish Journal of Political Economy*, 5: 558-588. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9485.00215>
- Gyukits György – Szántó Zoltán (1998): Privatizáció és társadalmi tőke. Gazdasági folyamatok társadalmi beágyazottsága egy kórházi osztály privatizációs kísérleteinek példáján. *Szociológiai Szemle*, 3: 83-98.
- Gyurgyák János (szerk.) (1986): *Polányi Károly: 1886-1964*. Magyar Szociológiatörténeti Füzetek 2. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
- Habib, Mohsin – Zurawicki, Leon (2002): Corruption and Foreign Direct Investment. *Journal of International Business Studies*, 2: 291-307. DOI: <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8491017>
- Hack-Handa József (2008): A racionális döntések elmélete(i). In: Némédi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Hadas Miklós (2001): Pierre Bourdieu-ről. *Magyar Lettre Internationale*, 1: 13-17.
- Hadas Miklós (2009): *A maszkulinitás társadalmi konstrukciói és reprezentációi*. Akadémiai doktori értekezés. <http://real-d.mtak.hu/342/1/Hadas.pdf> A letöltés időpontja: 2013. december 18.
- Hajnal István (1933): Írásbeliség, intellektuális réteg és európai fejlődés. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére*. Budapest, Sárkány-Nyomda Részvénytársaság
- Hall, Robert Ernest – Jones, Charles I. (1999): Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others? *The Quarterly Journal of Economics*, 1: 83-116. DOI: <http://dx.doi.org/10.1162/0033555399555954>
- Hankiss Elemér (2004): *Társadalmi csapdák és diagnózisok. Tanulmányok a hetvenes évekből*. Budapest, Osiris Kiadó

- Hankiss Elemér (2009): *Csapdák és egerek. Magyarország 2009-ben és tovább.* Budapest, Manager Könyvkiadó – Médiavilág
- Hátori Balázs (2003): *Érzelemgazdaságtan.* Budapest, Kossuth Kiadó
- Heidegger, Martin (1992): *Az idő fogalma. A német egyetem önmegnyilatkozása. A rektorátus, 1933/34.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Heidenheimer, Arnold J. (2004): A korrupcióhoz való viszony a közösségek egyes típusaiban. In: Gulyás Gyula (szerk.): *Politikai korrupció.* Budapest, Aula Kiadó
- Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.) (2008): *Political Corruption.* New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Hempel, Carl Gustav (2005): A taxonómia alapjai. In: Bertalan László (vál. és lekt.) – Csontos László (ford.) – Szántó Zoltán (kötetbe rend.): *A társadalomtudományi fogalmak logikája. Klasszikus tudományfilozófiai írások.* Budapest, Helikon Kiadó
- Hempel, Carl Gustav – Oppenheim, Paul (1999): A tudományos magyarázat logikája. In: Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): *Tudományfilozófia szöveggyűjtemény.* Budapest, Áron Kiadó
- Herzfeld, Thomas – Weiss, Christoph (2003): Corruption and Legal (In)Effectiveness: An Empirical Investigation. *European Journal of Political Economy*, 3: 621-632. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00018-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00018-1)
- Hess, Martin (2004): 'Spatial relationships?' Towards a reconceptualization of embeddedness. *Progress in Human Geography*, 2: 165-186. DOI: <http://dx.doi.org/10.1191/0309132504ph479oa>
- Hines Jr., James R. (1995): Forbidden Payment: Foreign Bribery and American Business After 1977. *National Bureau of Economic Research, Working Papers* 5266. http://www.nber.org/papers/w5266.pdf?new_window=1 A letöltés időpontja: 2013. december 4.
- Hirschman, Albert Otto (2006): Kivonulás és tiltakozás. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Gazdaságpszociológia.* Budapest, Aula Kiadó
- Homicskó Árpád Olivér (2008): *A magyar egészségügyi szolgáltatások nyújtásának jogi szabályozása.* Doktori értekezés – Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1160/1/Homicsko_Arpád_Ertekezés.pdf A letöltés időpontja: 2015. október 12.

- Höffling, Christian (2002): *Korruption als soziale Beziehung*. Opladen, Leske + Budrich Verlag
- Huff Endre Béla (2013): A korrupció háromszereplős logikai modellje. *Büntetőjogi Szemle*, 1-2: 30-41.
- Huntington, Samuel Phillips (1968): *Political Order in Changing Societies*. New Haven and London, Yale University Press
- Huntington, Samuel Phillips (2008): Modernization and Corruption. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Husted, Bryan W. (1999): Wealth, Culture, and Corruption. *Journal of International Business Studies*, 2: 339-360. DOI: <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490073>
- Huszár Tibor (2001): Hajnal István és a magyar szociológia intézményesülése. In: Sasfi Csaba (szerk.): *Írástörténet – szakszerűsödés. A Hajnal István Kör velemi konferenciája 1992. szeptember 10-12.* (Rendi társadalom – Polgári társadalom 6.) Szombathely, a Hajnal István Kör és a Vas Megyei Levéltár kiadványa
- Ibolya Tibor (2010): A hűtlen kezelés bizonyítása. *Belügyi Szemle*, 10: 82-94.
- Ilonszki Gabriella (1998): *Westminsteri változatok. Az angolszász politikai rendszerek*. Budapest, Aula Kiadó
- Jain, Arvind Kumar (2001): Corruption: A Review. *Journal of Economic Surveys*, 1: 71-121. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-6419.00133>
- James, Harvey S. (2010): *World Database of Trust*. <http://web.missouri.edu/~jamesha/trust/> A letöltés időpontja: 2013. április 15.
- Jancsics Dávid (2014): Interdisciplinary Perspectives on Corruption. *Sociology Compass*, 4: 358-372. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/soc4.12146>
- Jancsics, David – Jávör István (2012): Corrupt Governmental Networks. *International Public Management Journal*, 1: 62-99. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/10967494.2012.684019>
- Jánossy Ferenc (1963): *A gazdasági fejlettség mérhetősége és új mérési módszere*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Jánossy Ferenc (1966): *A gazdasági fejlődés trendvonala és a helyreállítási periódusok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Jávör István (2004): Felelőtlen szervezetek. Sajátos szervezeti típusok, nem tönkremenő szervezetek: a bíróság szervezetszociológiája. *Szociológiai Szemle*, 1: 66-87.

- Jávor István (2008): A politikai korrupció szervezeti struktúrája. Egy lehetséges szervezetszociológiai modell. *Társadalomkutatás*, 3: 11-38.
- Jávor István (2011): Korrupciós mechanizmusok a magyar bírósági eljárásban. *Társadalomkutatás*, 2: 247-267.
- Jávor István (2014a): A bíróság mint felelőtlen szervezet. Kínkeserves korrupció. *Társadalomkutatás*, 4: 415-430.
- Jávor István (2014b): Korrupció az állam csapdájában. Felelőtlen szervezetek – korrupciós mechanizmusok. *Társadalomkutatás*, 3: 201-234.
- Jávor István (2015): Szervezeti hatalmi struktúrák – korrupciós rendszerek. Empíria és elmélet. *Szociológiai Szemle*, 1: 2-38.
- Jávor István – Rozgonyi Tamás (2005): *Hatalom, konfliktus, kultúra*. Budapest, KJK–KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó
- Jávor, István – David Jancsics (2013): The Role of Power in Organizational Corruption: An Empirical Study. *Administration & Society*. Published online 11th December 2013.
http://www.researchgate.net/profile/David_Jancsics/publication/259444171_The_Role_of_Power_in_Organizational_Corruption_An_Empirical_Study/links/53df95560cf27a7b83068a64.pdf A letöltés időpontja: 2014. július 8.
- Johnson, Simon – Kaufmann, Daniel – Zoido-Lobaton, Pablo (1998): Regulatory Discretion and the Unofficial Economy. *American Economic Review*, 2: 387-392.
- Johnston, Michael (1996): The search for definitions: the vitality of politics and the issue of corruption. *International Social Science Journal*, 149: 321-335. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1468-2451.00035>
- Johnston, Michael (1997): Public Officials, Private Interests, and Sustainable Democracy: When Politics and Corruption Meet. In: Kimberly Ann Elliott (ed.): *Corruption and the Global Economy*. Washington, DC, Institute for International Economics
- Johnston, Michael (1999): What Can Be Done About Entrenched Corruption. In: Stapenhurst, Rick – Kpundeh, Sahr J. (eds.): *Curbing Corruption. Toward a Model for Building National Integrity*. Washington D.C., The International Bank for Reconstruction and Development – The World Bank
- Johnston, Michael (2004): A korrupció politikai következményei: a hatások újraértékelése. In: Gulyás Gyula (szerk.): *Politikai korrupció*. Budapest, Aula Kiadó

- Johnston, Michael (2006): From Thucydides to Mayor Daley: Bad Politics, and a Culture of Corruption? *PS: Political Science & Politics*, 4: 809-812. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S1049096506060951>
- Johnston, Michael (2008): Measuring the New Corruption Rankings: Implications for Analysis and Reform. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- József Attila (1980): *József Attila minden verse és versfordítása*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó
- Juhász Pál (1997): A megértő és megértető. *Közgazdasági Szemle*, 5: 392-395.
- Kabai Imre – Kiss József (1998): A kapcsolat... *Belügyi Szemle*, 10: 54-67.
- Kapás Judit (2005): A tulajdonjogok legális versus illegális védelme, avagy hogyan vezetnek a gyenge intézmények a maffiaszerű szervezetekhez. *Competitio*, 2: 181-187.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2007): *Túlélési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok*. Budapest, Kossuth Kiadó
- Kaufmann, Daniel (1997): Corruption: The Facts. *Foreign Policy*, 107: 114-131.
- Kaufmann, Daniel – Kaliberda, Aleksander (1996): Integrating the Unofficial Economy into the Dynamics of Post-Socialist Economies: A Framework of Analysis and Evidence. *The World Bank, Policy Research Working Paper 1691*. <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-1691> A letöltés időpontja: 2014. február 19.
- Kaufmann, Daniel – Kraay, Aart – Zoido-Lobaton, Pablo (1999): Aggregating Governance Indicators. *The World Bank, Policy Research Working Paper 2195*. http://info.worldbank.org/etools/docs/library/17588/agg_ind.pdf A letöltés időpontja: 2013. november 29.
- Kaufmann, Daniel – Wei, Shang-Jin (1999): Does „Grease Money” Speed Up the Wheels of Commerce? *The World Bank, Policy Research Working Paper 2254*. <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-2254> A letöltés időpontja: 2014. január 20.
- Keller Tamás – Sik Endre (2009): A korrupció észlelése, elfogadása és gyakorlata. In: Tóth István György (szerk.): *Tárki Európai Társadalmi Jelentés 2009*. Budapest, Duna Palota Nonprofit Kft.
- Kende Péter (1998): A személyes integritás esélyei korrupciós viszonyok között. In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László – Volosin Hédi (szerk.):

Írások a korrupcióról. Budapest, Helikon Kiadó Kft. és a Korridor Politikai Kutatások Központja

Kengyel Miklós (2014): *Magyar polgári eljárásjog.* Budapest, Osiris Kiadó

Kertesi Gábor (1998): Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről. *Replika*, 1(29): 201-221.

Kew, Frank C. (1997): Játékszabályok és társadalomelmélet. *Replika*, 28: 67-80.

Khan, Mushtaq H. (1996a): A Typology of Corrupt Transactions in Developing Countries. *IDS Bulletin (Liberalization and the New Corruption)*, 2: 12-21. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1759-5436.1996.mp27002003.x>

Khan, Mushtaq H. (1996b): The Efficiency Implications of Corruption. *Journal of International Development*, 5: 683-696. DOI: [http://dx.doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1328\(199609\)8:5<683::AID-JID411>3.0.CO;2-4](http://dx.doi.org/10.1002/(SICI)1099-1328(199609)8:5<683::AID-JID411>3.0.CO;2-4)

Khan, Mushtaq H. (2005): Markets, States and Democracy: Patron-Client Networks and the Case for Democracy in Developing Countries. *Democratization*, 5: 704-724. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13510340500322157>

Khan, Mushtaq H. (2008): Patron-Client Networks and the Economic Effects of Corruption in Asia. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers

Kieser, Alfred (ed.) (1995): *Szervezetelméletek.* Budapest, Aula Kiadó

Kiss József – Boncz Imre (2003): A rokkantság mint az egészségi állapot indikátora. In: Daróczi Etelka (szerk.): *Kettős szorításban. A középgenerációk élete és egészsége.* Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései 74. <http://demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/kutatasijelentesek/article/view/408/160> A letöltés időpontja: 2015. október 15.

Klitgaard, Robert (1991): *Controlling Corruption.* Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press

Knack, Stephen (2006): Measuring Corruption in Eastern Europe and Central Asia: A Critique of the Cross-Country Indicators. *The World Bank, Policy Research Working Paper 3968*. <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-3968> A letöltés időpontja: 2013. november 14.

Knack, Stephen – Azfar, Omar (2003): Trade Intensity, Country Size and Corruption. *Economics of Governance*, 4: 1-18. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s101010200051>

- Knack, Stephen – Keefer, Philip (1995): Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures. *Economics and Politics*, 3: 207-227. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>
- Kornai János (1980): *A hiány*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Kornai János (1983): *Bürokratikus és piaci koordináció*. (Akadémiai székfoglaló, 1983. április 16.) Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kornai János (1993): *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest, Heti Világgazdaság Kiadói Rt.
- Kornai János (2003): Tisztesség és bizalom a poszt szocialista átmenet fényében. Gondolatok a Collegium Budapest „Honesty and Trust” kutatásának alapján. *Beszélő*, 6: 20-29.
- Kornai János (2007): *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kornai János – Rose-Ackerman, Susan (szerk.) (2005): *Tisztesség és bizalom a poszt szocialista átmenet fényében. A bizalmat érdeklő állam építése a poszt szocialista átmenet időszakában*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Kornai János – Rothstein, Bo – Rose-Ackerman, Susan (szerk.) (2005): *Tisztesség és bizalom a poszt szocialista átmenet fényében. A társadalmi bizalom megteremtése a poszt szocialista átmenet időszakában*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Kozenkow Judit (2011): *Rendszerváltás, intézmények és gazdasági növekedés. Az intézmények szerepe Lengyelország és Magyarország gazdasági teljesítményében 1990 és 2010 között*. Budapesti Corvinus Egyetem, PhD értekezés
- Körösenyi András (2003): Politikai képviselet a vezérdemokráciában. *Politikatudományi Szemle*, 4: 5-22.
- Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris Kiadó
- Kránitz Mariann (1986): *A korrupció*. Budapest, BM Könyvkiadó
- Kránitz Mariann (1988): *A korrupciós bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Krueger, Anne Osborn (1974): The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *The American Economic Review*, 3: 291-303. Magyarul megjelent: Anne O. Krueger (2004): A járadékvadász társadalom politikai gazdaságtana. *Századvég*, 34: 107-128.

- KSH (é.n.): *Népszámlálás 2011. Módszertani megjegyzések, fogalmak.*
<http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/modszertan.pdf> A letöltés időpontja: 2015. november 16.
- KSH (2008): *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetőik Magyarországon.*
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/orsz/ismertbun.pdf> A letöltés időpontja: 2015. november 11.
- KSH (2010): *Magyarország 1989-2009. A változások tükrében.*
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf A letöltés időpontja: 2015. április 7.
- KSH (2012): *Magyar Statisztikai Évkönyv 2011.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal
- KSH (2013): *Szociális statisztikai évkönyv, 2012.*
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/szocialis_evkonyv_2012.pdf
A letöltés időpontja: 2015. november 16.
- Kuczi Tibor (1990): Tradicionális, racionális és innovatív vállalkozó. *Közgazdasági Szemle*, 7-8: 913-919.
- Kuczi Tibor (2000): *Kisvállalkozás és társadalmi környezet.* Budapest, Replika Kör
- Kuczi Tibor (2004): Tranzakciós költségek és munkaszervezetek. *Szociológiai Szemle*, 4: 25-46.
- Kunicova, Jana (2002): *When Are Opposition's Lips Sealed? Comparative Political Corruption in Democracies.* <http://politics.as.nyu.edu/docs/IO/4754/kunicova.pdf>
A letöltés időpontja: 2013. december 20.
- Kunicova, Jana – Rose-Ackerman, Susan (2005): Electoral Rules and Constitutional Structures as Constraints on Corruption. *British Journal of Political Science*, 4: 573-606. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0007123405000311>
- Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor (2008): *A tudomány határai.* Budapest, Typotex Kiadó
- Kwok Man-wai, Tony (2009): Investigation of corruption cases. In: UNAFEI: International Training Course on the Criminal Justice Response to Corruption, Resource Material Series No. 79: 140-145.
http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No79/No79_00All.pdf A letöltés időpontja: 2012. november 8.
- Lackó Mária (1995): Rejtett gazdaság nemzetközi összehasonlításban. Becslési módszer a háztartási villamosenergia-fogyasztás alapján. *Közgazdasági Szemle*, 5: 486-510.

- Lackó Mária (2000): Egy rázó szektor: a rejtett gazdaság és hatásai a poszt-szocialista országokban háztartási áramfelhasználásra épülő becslések alapján. *MTA KTK – Tárki, Elemzések a rejtett gazdaság magyarországi szerepéről I.* <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a579.pdf> A letöltés időpontja: 2014. február 6.
- Lackó Mária (2006): Az adóráták és a korrupció hatásai a munkapiacra. Keresztmetszeti összehasonlító elemzés az OECD-országokon. *Közgazdasági Szemle*, 11: 961-985.
- Lackó Mária (2009): Az adóráták és a korrupció hatása az adóbevételekre. Az OECD-országok összehasonlítása, 2000–2004. *Közgazdasági Szemle*, 6: 526-545.
- Laffont, Jean-Jacques – N’Guessan, Tchétché (1999): Competition and Corruption in an Agency Relationship. *Journal of Development Economics*, 2: 271-295. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0304-3878\(99\)00056-5](http://dx.doi.org/10.1016/S0304-3878(99)00056-5)
- Lakatos László (1992): „Középkorimádat” vagy népiesség? Hajnal István történetiszemlélete. *Valóság*, 11: 30-46.
- Lakatos László (1996): *Az élet és a formák. Hajnal István történelemszociológiája.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- Laki Mihály (1998): *Kisvállalkozás a szocializmus után.* Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány
- Laki Mihály – Szalai Júlia (2013): *Tíz évvel később – magyar nagyvállalkozók európai környezetben.* Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány
- Lambsdorff, Johann Graf (1999): Corruption in Empirical Research – A Review. *9th International Anti-Corruption Conference, Durban, South Africa, 10-15 December,* 1999. http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/d2ws1_jglambsdorff.pdf A letöltés időpontja: 2010. szeptember 29.
- Lambsdorff, Johann Graf (2006): Causes and consequences of corruption: What do we know from a cross-section of countries? In: Rose-Ackerman, Susan (ed.): *International Handbook on the Economics of Corruption.* UK, Cheltenham; USA, MA, Northampton: Edward Elgar Publishing
- Lambsdorff, Johann Graf (2007): *The Institutional Economics of Corruption and Reform. Theory, Evidence and Policy.* Cambridge, Cambridge University Press
- Lambsdorff, Johann Graf – Cornelius, Peter K. (2000): Corruption, foreign investment and growth. In: Schwab, Klaus – Cook, Lisa D. – Cornelius, Peter K. – Sachs,

- Jeffrey D. – Sievers, Sara E. – Warner, Andrew (eds.): *The Africa Competitiveness Report 2000/2001*. Joint publication of the World Economic Forum and the Center for International Development at Harvard University. New York, Oxford University Press
- Lambsdorff, Johann Graf – Taube, Markus – Schramm, Matthias (eds.) (2005): *The New Institutional Economics of Corruption*. Abingdon, UK – New York, US, Routledge
- Langseth, Petter (ed.) (2004): United Nations Handbook On Practical Anti-Corruption Measures For Prosecutors And Investigators. <http://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/Handbook.pdf> A letöltés időpontja: 2012. november 8.
- La Porta, Rafael – Lopez-de-Silanes, Florencio – Shleifer, Andrei – Vishny, Robert Ward (1997): Trust in Large Organizations. *The American Economic Review*, 2: 333-338. DOI: <http://dx.doi.org/10.3386/w5864>
- La Porta, Rafael – Lopez-de-Silanes, Florencio – Shleifer, Andrei – Vishny, Robert Ward (1999): The Quality of Government. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 1: 222-279. DOI: <http://dx.doi.org/10.3386/w6727>
- Lasswell, Harold D. (1930): 'Bribery'. In: Seligman, E.R.A. (ed.): *Encyclopedia of Social Sciences, Volume II*. New York, Macmillan
- Lánczi András (2000): *A XX. század politikai filozófiája*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft.
- Ledeneva, Alena (2009): Corruption in Postcommunist Societies in Europe: A Re-examination. *Perspectives on European Politics and Society*, 10: 69-86. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/15705850802700017>
- Lederman, Daniel – Loayza, Norman V. – Soares, Rodrigo Reis (2005): Accountability and Corruption: Political Institutions Matter. *Economics and Politics*, 17: 1-35. DOI: <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-2708>
- Leff, Nathaniel H. (2008): Economic Development Through Bureaucratic Corruption. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Leiken, R. S. (1997): Controlling the global corruption epidemic. *Foreign Policy*, 105: 55-76. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/1148973>
- Leite, Carlos A. – Jens Weidmann (1999): Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth. *International Monetary Fund*,

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp9985.pdf> A letöltés időpontja: 2013. november 22.

Legfőbb Ügyészség (2014): *Tájékoztató a 2013. évi bűnözésről*. 2014. <http://www.mklu.hu/repository/mkudok8770.pdf> A letöltés időpontja: 2015. november 20.

Lengyel György (2007): *A magyar gazdasági elit társadalmi összetétele a huszadik század végén*. Budapest, Akadémiai Kiadó

Lengyel György (1994): A magyar gazdasági vezetés professzionalizációjának két hulláma. *Szociológiai Szemle*, 3: 3-14.

Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.) (1998): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó

Letenyei László (2000): Innovációs láncok falun. Két falusi esettanulmány a gazdasági újítások terjedéséről. *Szociológiai Szemle*, 4: 40-56.

Li, Hongyi – Xu, Lixin Colin – Zou, Heng-fu (2000): Corruption, Income Distribution, and Growth. *Economics and Politics*, 2: 155-182. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1468-0343.00073>

Lijphart, Arend (1999): *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven & London, Yale University Press

Lindgren, James (1993): The Theory, History, and Practice of the Bribery-Extortion Distinction. *University of Pennsylvania Law Review*, 5: 1695-1740.

Lipset, Seymour Martin – Lenz, Gabriel Salman (2000): Corruption, Culture, and Markets. In: Harrison, Lawrence E. – Huntington, Samuel (eds.): *Culture Matters. How Values Shape Human Progress*. New York, Basic Books

Losonczy Ágnes (1977): *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Budapest, Gondolat Kiadó

Machiavelli, Niccoló (2001): *A fejedelem*. Budapest, Kossuth Kiadó

Madarász Aladár (1980): Bevezető. In: Joseph Alois Schumpeter: *A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Magyar Bálint (szerk.) (2013): *Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam*. Budapest, Noran Libro Kiadó

- Magyar Gallup Intézet (2000): *Korrupció Magyarországon: percepció, magatartás, stratégia*. http://www.gallup.hu/gallup/monitor/kutatas/001106_0summa.html A letöltés időpontja: 2013. november 26.
- Magyar Gallup Intézet (2000): *Közüntézmények lakossági megítélése Magyarországon*. http://www.gallup.hu/gallup/monitor/kutatas/001106_2kozint.html A letöltés időpontja: 2013. március 20.
- Magyar Gallup Intézet (2003): *A korrupció komoly probléma - mondja a lakosság kilenczített része*. http://www.gallup.hu/gallup/monitor/kutatas/030318_korr.htm A letöltés időpontja: 2013. március 20.
- Marcus Aurelius (1983): *Elmélkedések*. Budapest, Európa Könyvkiadó
- Mauro, Paolo (1995): Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 3: 681-712. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2946696>
- Mauro, Paolo (1997): The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure: A Cross-Country Analysis. In: Kimberly Ann Elliott (ed.): *Corruption and the Global Economy*. Washington, DC, Institute for International Economics
- Mauro, Paolo (1998): Corruption and the composition of government expenditure. *Journal of Public Economics*, 2: 263-279.
- Mauro, Paolo (2008): The Effects of Corruption on Growth and Public Expenditure. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Mayhew, David R. (1986): *Placing Parties in American Politics*. USA, NJ, Princeton, Princeton University Press
- Mátyás Antal (1996): A hagyományos közgazdaságtan bírálata és kutatási körének kiszélesítése az új intézményi iskola képviselőinek részéről. *Közgazdasági Szemle*, 7-8: 614-628.
- McMullan, M. (1961): A Theory of Corruption. Based on a Consideration of Corruption in the Public Services and Governments of British Colonies and ex-Colonies in West Africa. *The Sociological Review*, 2: 181–201. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-954X.1961.tb01093.x>
- Meares, Tracey L. – Skogan, Wesley G. (2004): *Lawful Policing*. Faculty Scholarship Series. Paper 521. http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/521 A letöltés időpontja: 2014. szeptember 12.

- Medgyesi Márton – Tóth István György (szerk.) (2005): *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban*. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a719.pdf> A letöltés időpontja: 2013. március 20.
- Merton, Robert King (1987): Az önmagát beteljesítő prófécia. In: Bertalan László (szerk.): *Magyarázat, megértés, előrejelzés*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont
- Merton, Robert King (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, Osiris Kiadó
- Médard, Jean-François (1981): Political Clientelism in France: The Center-Periphery Nexus Reexamined. In: Eisenstadt, Shmuel Noah – Lemarchand, René (eds.): *Political Clientelism, Patronage and Development*. Beverly Hills – London, Sage Publications
- Médard, Jean-François (2008): Corruption in the Neo-Patrimonial States of Sub-Saharan Africa. In: Heidenheimer, Arnold J., Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Méon, Pierre-Guillaume – Sekkat, Khalid (2004): Does the Quality of Institutions Limit the MENA's Integration in the World Economy? *The World Economy*, 9: 1475-1498. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.0378-5920.2004.00661.x>
- Mihályi Péter (1997): A minőség kategóriája Jánossy Ferenc korai közgazdasági írásaiban. *Közgazdasági Szemle*, 5: 395-399.
- Mihályi Péter (2010): *A magyar privatizáció enciklopédiája, 1-2. kötet*. Veszprém–Budapest, Pannon Egyetemi Könyvkiadó, MTA Közgazdaságtudományi Intézet
- Miller, Gary J. (2002): *Menedzserdilemmák. A hierarchia politikai gazdaságtana*. Budapest, Aula Kiadó
- Miller, Seumas – Roberts, Peter – Spence, Edward (2005): *Corruption and Anti-Corruption. An Applied Philosophical Approach*. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Prentice Hall
- Mo, Pak Hung (2001): Corruption and Economic Growth. *Journal of Comparative Economics*, 1: 66-79. DOI: <http://dx.doi.org/10.1006/jcec.2000.1703>
- Moksony Ferenc (1985): *A kontextuális elemzés*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, Népeségtudományi Kutató Intézet (Demográfiai Módszertani Füzetek, 3. kötet)
- Moksony Ferenc (1995): A fejlődés ára, vagy az elmaradottság átka? Az öngyilkosság alakulása Magyarország községeiben. *Szociológiai Szemle*, 2: 73-84.

- Moksony Ferenc (2002): Fogalomalkotás és tudományos felfedezés. Gondolatok Paul Lazarsfeld módszertani filozófiájáról. *Szociológiai Szemle*, 1: 149-162.
- Montinola, Gabriella R. – Jackman, Robert W. (2002): Sources of Corruption: A Cross-Country Study. *British Journal of Political Science*, 1: 147-170. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0007123402000066>
- Muraközy László (szerk.) (2012): *A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg*. Budapest, Corvina Kiadó
- Murphy, Kevin Miles – Shleifer, Andrei – Vishny, Robert Ward (1991): The Allocation of Talent: Implications for Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 2: 503-530. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2937945>
- Murphy, Kevin Miles – Shleifer, Andrei – Vishny, Robert Ward (1993): Why Is Rent-Seeking So Costly to Growth? *American Economic Review*, 2: 409-414.
- Myerson, Roger B. (1993): Effectiveness of Electoral Systems for Reducing Government Corruption: A Game-Theoretic Analysis. *Games and Economic Behavior*, 1: 118-132. DOI: <http://dx.doi.org/10.1006/game.1993.1006>
- Myrdal, Gunnar (1968): *Asian Drama. An Inquiry Into the Poverty of Nations. Volume II*. New York: Pantheon Books
- Newburn, Tim (1999): *Understanding and preventing police corruption: lessons from the literature*. http://www.popcenter.org/problems/street_prostitution/pdfs/newburn_1999.pdf A letöltés időpontja: 2014. szeptember 12.
- Némedi Dénes (2000): A szociológia egy sikeres évszázad után. *Szociológiai Szemle*, 2: 3-16.
- Némedi Dénes (2008): Bevezető megjegyzések. In: Némedi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Némedi Dénes (2010): *Klasszikus szociológia 1890-1945*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Noonan, John Thomas (1987): *Bribes. The intellectual history of a moral idea*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press
- Norris, Pippa (1997): Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems. *International Political Science Review*, 3: 297-312. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/019251297018003005>
- North, Douglass Cecil (2010): *Intézmények, intézményi változás és gazdasági teljesítmény*. Budapest, Helikon Kiadó

- Nye, Joseph S. (2008): *Corruption and Political Development: A Cost Benefit Analysis*. In: Heidenheimer, Arnold J., Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Nyíri Kristóf (1992): Hajnal István időszerűsége. *Világosság*, 8-9: 682-687.
- Offe, Claus (2005): Politikai korrupció: fogalmi és gyakorlati kérdések. In: Kornai János – Rose-Ackerman, Susan (szerk.) (2005): *Tisztesség és bizalom a poszt szocialista átmenet fényében. A bizalmat érdemlő állam építése a poszt szocialista átmenet időszakában*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Olson, Mancur (1987): *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása. Gazdasági növekedés, stagfláció és társadalmi korlátok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Olson, Mancur (1997): *A kollektív cselekvés logikája*. Budapest, Osiris Kiadó
- O. Nagy Gábor (1998): *Magyar szólások és közmondások*. Budapest, Talentum Kiadó
- Oppel, Sonja (2005): Inefficient property rights and corruption. The case of accounting fraud in China. In: Johann Graf Lambsdorff – Markus Taube – Matthias Schramm (eds.): *The New Institutional Economics of Corruption*. Abingdon, UK – New York, US, Routledge
- Orbán Annamária (2006): Tisztesség és bizalom. *Szociológiai Szemle*, 4: 100-104.
- Orosdy Béla (2010): Politikai marketing, árpolitika, korrupció. In: Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.): *Politika és korrupció. A törvényesség és törvénytelenység határai*. Pécs, Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
- Orthmayr Imre (1997): Módszertani individualizmus. *Szociológiai Szemle*, 3: 3-31.
- Pakucs János – Papanek Gábor (szerk.) (2006): *Innováció menedzsment kézikönyv*. http://www.innovacio.hu/tanulmanyok_pdf/innovacio_menedzsment_kezikonyv.pdf A letöltés időpontja: 2013. április 23.
- Paldam, Martin (2001): Corruption and Religion: Adding to the Economic Model. *Kyklos*, 2-3: 383-414. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-6435.00160>
- Paldam, Martin (2002): The Cross-Country Pattern of Corruption: Economics, Culture and the Seesaw Dynamics. *European Journal of Political Economy*, 2: 215-240. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680\(02\)00078-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0176-2680(02)00078-2)
- Papanek Gábor (2003): Nemzetközi tranzakciók monitoringjának problémája. *Belügyi Szemle*, 9: 52-57.
- Papanek Gábor (szerk.) (2009): *A korrupció és a közbeszerzési korrupció Magyarországon. I. kötet.*

http://kozbeszerzes.hu/static/uploaded/document/Korrupt%C3%B3k%C3%B6zbeszerz%C3%A9si_kutat%C3%A1s_Magyarorsz%C3%A1gon_I_k%C3%B6tet.pdf A letöltés időpontja: 2010. január 15.

Park, Hoon (2003): Determinants of Corruption: A Cross-National Analysis. *Multinational Business Review*, 2: 29-48. DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/1525383X200300010>

Parsons, Talcott (1937): *The Structure of Social Action*. New York, McGraw–Hill

Pedersen, Karin Hilmer – Johannsen, Lars (2008): *Corruption: Commonality, Causes & Consequences: Comparing 15 Ex-Communist Countries*. Paper prepared for the 13th NISPAcee Annual Conference May 19-21 in Moscow, Russia. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN021456.pdf> A letöltés időpontja: 2011. február 15.

Pellegrini, Lorenzo – Gerlagh, Reyer (2008): Causes of corruption: a survey of cross-country analyses and extended results. *Economics of Governance*, 3: 245-263. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10101-007-0033-4>

Persson, Anna – Rothstein, Bo – Teorell, Jan (2013): Why Anticorruption Reforms Fail – Systemic Corruption as a Collective Action Problem. *Governance. An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 3: 449-471. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0491.2012.01604.x>

Persson, Torsten – Tabellini, Guido (2000): *Political economics. Explaining Economic Policy*. Cambridge, MA, Massachusetts Institute of Technology Press

Persson, Torsten – Tabellini, Guido (2003): *The Economic Effects of Constitutions*. Cambridge, MA, Massachusetts Institute of Technology Press

Persson, Torsten – Tabellini, Guido – Trebbi, Francesco (2003): Electoral Rules and Corruption. *Journal of the European Economic Association*, 4: 958-989. DOI: <http://dx.doi.org/10.1162/154247603322493203>

Peters, John G. – Welch, Susan (2008): Gradients of Corruption in Perceptions of American Public Life. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers

Pokol Béla (2005): *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II*. Budapest, Századvég Kiadó

- Polányi Károly (1976): A gazdaság mint intézményesített folyamat. In: Polányi Károly: *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Tanulmányok.* Budapest, Gondolat Kiadó
- Polányi Károly (2005): A gazdaság mint intézményesített folyamat. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája.* Budapest, Aula Kiadó
- Prahalad, Coimbatore Krishnarao (2006): *Esélyek a piramis alján. Társadalmi felelősségvállalás és profit.* Budapest, HVG Kiadó Zrt.
- Pusztai Gabriella – Búza Kristóf (2005): Vallásosság és egyházkép – interjúk tükrében. *Valóság*, 5: 110-114.
- Rabl, Tanja – Kühlmann, Torsten M. (2008): Understanding Corruption in Organizations – Development and Empirical Assessment of an Action Model. *Journal of Business Ethics*, 82: 477-495. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10551-008-9898-6>
- Radner, Roy (2002): Korlátozott racionalitás, meghatározhatatlanság és a vállalatelmélet. In: Chikán Attila (szerk.): *Vállalatelméleti szöveggyűjtemény.* Budapest, Aula Kiadó
- Rasmusen, Eric (1989): *Games and Information: An Introduction to Game Theory.* Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Rauch, James E. – Evans, Peter (2000): Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries. *Journal of Public Economics*, 1: 49-71. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00044-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00044-4)
- Rauch, James E. – Trindade, Vitor (2002): Ethnic Chinese Network in International Trade. *The Review of Economics and Statistics*, 1: 116-130. DOI: <http://dx.doi.org/10.3386/w7189>
- Rees, Raymond (1985a): A megbízó és az ügyvivő elmélete (1. rész). *Sigma*, 3: 165-186.
- Rees, Raymond (1985b): A megbízó és az ügyvivő elmélete (2. rész). *Sigma*, 4: 279-297.
- Regmi, Dron Raj – Narendra Pathek – Kumar Chudal – Mohan Bahadur Karki – Rishikesh Wagle – Nanda Bahadur Subedi – Prakash Wasti – Mihir K. Thakur – Michael Genelin (eds.) (2005): *Anticorruption Investigation and Trial Guide: Tools and Techniques To Investigate and Try The Corruption Case.* USAID, Nepal. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADE146.pdf A letöltés időpontja: 2012. november 8.

- Reinikka, Ritva – Svensson, Jakob (2006): Using Micro-Surveys to Measure and Explain Corruption. *World Development*, 2: 359-370. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2005.03.009>
- Ridley, Matt (2011): *Az erény eredete. Az emberi ösztönök és a társadalmi együttműködés*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Rock, Michael T. – Bonnett, Heidi (2004): The Comparative Politics of Corruption: Accounting for the East Asian Paradox in Empirical Studies of Corruption, Growth and Investment. *World Development*, 6: 999-1017.
- Roebuck, J. B. – Barker, T. (1974): A typology of police corruption. *Social Problems*, 3: 423-437. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/799909>
- Rogow, Arnold A. – Lasswell, Harold Dwight (1963): *Power, Corruption, and Rectitude*. Englewood Cliffs (New Jersey), Prentice-Hall
- Rose-Ackerman, Susan (1978): *Corruption. A Study in Political Economy*. New York: Academic Press
- Rose-Ackerman, Susan (1997): The Political Economy of Corruption. In: Kimberly Ann Elliott (ed.): *Corruption and the Global Economy*. Washington, DC, Institute for International Economics
- Rose-Ackerman, Susan (1999): *Corruption and Government. Causes, consequences, and reform*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rose-Ackerman, Susan (2001): Trust, honesty and corruption: reflection on the state-building process. *European Journal of Sociology*, 42: 526-570. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0003975601001084>
- Rose-Ackerman, Susan (ed.) (2006): *International Handbook on the Economics of Corruption*. UK, Cheltenham; USA, MA, Northampton: Edward Elgar Publishing
- Rothstein, Bo (2011): Anti-corruption: the indirect 'big bang' approach. *Review of International Political Economy*, 2: 228-250. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/09692291003607834>
- Rothstein, Bo – Uslaner, Eric M. (2005): All for All: Equality, Corruption, and Social Trust. *World Politics*, 1, 41–72. DOI: <http://dx.doi.org/10.1353/wp.2006.0022>
- Rothstein, Bo – Eek, Daniel (2009): Political Corruption and Social Trust – An Experimental Approach. *Rationality and Society*, 1: 81-112. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1043463108099349>
- Róna-Tas Ákos (1991): A racionális döntések elmélete a szociológiában. *Replika*, 4: 41-48.

- Sajó András (1998): A jogállam és az ő megrontása. A tisztességtelen kormányzás szociológiájához. *Beszélő*, 7-8: 38-50.
- Sajó András (2001): A vesztegethető államtól a zsaroló államig. *Mozgó Világ*, 7: 3-16.
- Sajó András (2002): Clientelism and Extortion: Corruption in Transition. In: Kotkin, Stephen – Sajó András (eds.): *Political Corruption in Transition. A Sceptic's Handbook*. Budapest–New York, Central European University Press
- Sajó András (2003): From corruption to extortion: Conceptualization of post-communist corruption. *Crime, Law and Social Change*, 2-3: 171-194. DOI: <http://dx.doi.org/10.1023/A:1025736621543>
- Sako, Mari (1998): Does Trust Improve Business Performance? In: Christel Lane – Reinhard Bachmann (eds.): *Trust within and between Organizations: Conceptual Issues and Empirical Applications*. Oxford, Oxford University Press
- Samuelson, Paul Anthony – Nordhaus, William Dawbney (2008): *Közgazdaságtan*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Sandholtz, William – Gray, Mark M. (2003): International Integration and National Corruption. *International Organization*, 4: 761-800. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0020818303574045>
- Sandholtz, William – Koetzle, William (2000): Accounting for Corruption: Economic Structure, Democracy, and Trade. *International Studies Quarterly*, 1: 31-50. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/0020-8833.00147>
- Schumpeter, Joseph Alois (1910): Über das Wesen der Wirtschaftskrisen. In: *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*, 19. kötet. Wien, Franz Deuticke
- Schumpeter, Joseph Alois (1980): *A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Sebestyén Tibor (2008): A politikai korrupció piramisa és kármultiplikátora. *Polgári Szemle*, 4: 31-49.
- Seldadyo, Harry (2008): *Corruption and governance around the world. An empirical investigation*. Enschede: PPI Publishers. <http://irs.ub.rug.nl/ppn/308015967> A letöltés időpontja: 2011. január 31.
- Seldadyo, Harry – de Haan, Jakob (2006): The Determinants of Corruption. A Literature Survey and New Evidence. *Paper Prepared for the 2006 EPCS Conference, Turku, Finland, 20-23 April 2006*.

- http://congress.utu.fi/epcs2006/docs/D1_seldadyo.pdf A letöltés időpontja: 2013. szeptember 24.
- Selye János (1974): *Álomtól a felfedezésig. Egy tudós vallomásai*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Serra, Danila (2006). Empirical Determinants of Corruption: A Sensitivity Analysis. *Public Choice*, 1: 225-256. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s11127-006-0286-4>
- Shleifer, Andrei – Vishny, Robert Ward (1993): Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 3: 599-617. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/2118402>
- Sik Endre (1988): *Az „örök” kaláka*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó
- Sik Endre (1994): Traktátus. A vállalkozó társadalmi szerepének demisztifikálásáról. *Replika*, 15-16: 7-12.
- Sik Endre (1999): Ellenőri korrupció. *Szociológiai Szemle*, 4: 85-99.
- Sik Endre (2001): A korrupció nagysága. In: Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.): *Politika és korrupció. A törvényesség és törvénytelenység határai*. Pécs, Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
- Sik Endre (2002a): Mindennapi korrupcióink. *Szociológiai Figyelő*, 1-2: 131-145.
- Sik Endre (2002b): The Bad, the Worse and the Worst: Guesstimating the Level of Corruption. In: Kotkin, Stephen – Sajó, András (eds.): *Political Corruption in Transition. A Sceptic's Handbook*. Budapest–New York, Central European University Press
- Sik Endre (2012): Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (szerk.): A (kenő)pénz nem boldogít? *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle. Kritikai írások a társadalomtudományok köréből*, 1: 53-56.
- Simon János (1997): Kifelé integráció, befelé dezintegráció? A politikai elitcsoportok viszonya az európai integrációhoz és egymáshoz. In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1996-ról*. Kiadja a Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány
- Smelser, Neil J. – Swedberg, Richard (2005): Introducing Economic Sociology. In: Smelser, Neil J. – Swedberg, Richard (eds.): *The Handbook of Economic Sociology*. New Jersey, Princeton University Press, Second Edition
- Sobel, Joel (2002): Can We Trust Social Capital? *Journal of Economic Literature*, 3: 139-154. DOI: <http://dx.doi.org/10.1257/0022051027001>

- Somlai Péter (1992): Triádok, közvetítők, koalíciók. Konfliktusok és egyensúlyok kettőnél több tagú szociális rendszerekben. *Szociológiai Szemle*, 4: 3-14.
- Somlai Péter (1999): Az ezredforduló szociológiája elfordul Max Webertől: miért és merre? In: Erdélyi Ágnes et al.: *Max Weber és a 20. század társadalomtudományi gondolkodása*. Budapest, Napvilág Kiadó
- Sung, Hung-En (2003): Fairer Sex or Fairer System? Gender and Corruption Revisited. *Social Forces*, 2: 703-723. DOI: <http://dx.doi.org/10.1353/sof.2004.0028>
- Sung, Hung-En – Chu, Doris (2003): Does Participation in the Global Economy Reduce Political Corruption? An Empirical Inquiry. *International Journal of Comparative Criminology*, 2: 94-118.
- Suphachalasai, Suphachol (2005): Bureaucratic Corruption and Mass Media. *Paper presented at the 2005 EPCS*. <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/31929/1/dp050005.pdf> A letöltés időpontja: 2013. november 22.
- Svensson, Jakob (2003): Who must pay bribes and how much? Evidence from a cross-section of firms. *The Quarterly Journal of Economics*, 1, 207-230. DOI: <http://dx.doi.org/10.1162/00335530360535180>
- Svensson, Jakob (2005): Eight Questions about Corruption. *Journal of Economic Perspectives*, 3: 19-42. DOI: <http://dx.doi.org/10.1257/089533005774357860>
- Swamy, Anand – Knack, Stephen – Lee, Young – Azfar, Omar (2001): Gender and Corruption. *Journal of Development Economics*, 64: 25-55. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0304-3878\(00\)00123-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0304-3878(00)00123-1)
- Szabó Miklós (2005): A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva. *Jogtörténeti Szemle (különszám)*, 27-32.
- Szakadát László (1995): Új institucionalista közgazdaságtan. In: Temesi József és szerkesztőtársai: *Új utak a közgazdasági, üzleti és társadalomtudományi képzésben. Jubileumi konferencia 1995. I. kötet*. Készült a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem nyomdájában.
- Szalai Júlia (2007): *Nincs két ország...? Társadalmi küzdelmek az állami (túl)elosztásért a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó
- Szamel Lajos (1969): *A közélet tisztaságáról*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Szamel Lajos (1989): *A korrupció, a protekció és a többi...* Budapest, Kossuth Könyvkiadó

- Szántó Zoltán (1994): A gazdaság társadalmi beágyazottsága. Megjegyzések a gazdaságszociológia és a szocioökonómia újabb irodalmáról. *Szociológiai Szemle*, 3: 141-145.
- Szántó Zoltán (1996): Politika és közgazdaságtan. *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle. Kritikai írások a társadalomtudományok köréből*, 2: 148-153.
- Szántó Zoltán (1997): Megbízók, megbízottak és kliensek: vázlat a korrupció fogalmáról. *Szociológiai Szemle*, 4: 109-114.
- Szántó Zoltán (1999): *A társadalmi cselekvés mechanizmusai*. Budapest, Aula Kiadó
- Szántó Zoltán (2006): *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban*. Budapest, Helikon kiadó
- Szántó Zoltán (2009): Kontraszelekció és erkölcsi kockázat a politikában. Vázlat az információs aszimmetria közgazdaságtani foglmainak politikatudományi alkalmazhatóságáról. *Közgazdasági Szemle*, 6: 563-571.
- Szántó Zoltán – Tóth István János (szerk.) (2008): *Korrupciós kockázatok az üzleti szektorban. Kutatási háttér tanulmányok*. Budapest, Nyitott Könyvműhely
- Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs – Cserpes Tünde (2011): A korrupció típusai és médiareprezentációja Magyarországon (2001–2009). *Belügyi Szemle*, 11: 53-74.
- Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (szerk.) (2012): *A (kenő) pénz nem boldogít? Gazdaságszociológiai és politikai gazdaságtani elemzések a magyarországi korrupcióról*. Budapest, Ad Librum Kft.
- Szikinger István (1999): Korrupt rendőrök: rothadt almák a hordóban? *Beszélő*, 9: 26-33.
- Szilágyi Ákos (1998): „KKK”, avagy Oroszország elrablása. In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László – Volosin Hédi (szerk.): *Írások a korrupcióról*. Budapest, Helikon Kiadó Kft. és a Korridor Politikai Kutatások Központja
- Szivós Péter – Tóth István György (szerk.) (2013): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. *Tárki Monitor Jelentések 2012*. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf A letöltés időpontja: 2014. február 10.
- Szlinko, Irina – Jakovljević, Jevgenyij – Zsuravszkaja (2005): Az állam elfoglalásának hatásai: bizonyítékok az oroszországi régiókból. In: Kornai János – Rose-Ackerman, Susan (szerk.) (2005): *Tisztesség és bizalom a posztoszocialista átmenet*

fényében. A bizalmat érdemlő állam építése a poszt szocialista átmenet időszakában. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

Takács István – Csapodi Pál – Takács-György Katalin (2011): A korrupció, mint deviáns társadalmi attitűd. *Pénzügyi Szemle*, 1: 26-42.

Tanzi, Vito (1998): Corruption Around the World. Causes, Consequences, Scope, and Cures. *International Monetary Found, Staff Papers, Vol. 45, No. 4.* <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf> A letöltés időpontja: 2011. október 23.

Tanzi, Vito – Davoodi, Hamid (1997): Corruption, Public Investment, and Growth. *International Monetary Found, Working Paper WP/97/139.* <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97139.pdf> A letöltés időpontja: 2014. január 31.

Tanzi, Vito – Davoodi, Hamid (2001): Corruption, Growth, and Public Finances. In: Arvind Kumar Jain (ed.): *The Political Economy of Corruption.* London, Routledge

Tarnai Márta (2003): A bizalom szerepe a gazdasági kapcsolatokban. In: Hunyadi György – Székely Mózes (szerk.): *Gazdaságpszichológia.* Budapest, Osiris Kiadó

Tárki Társadalomkutatási Intézet (2005): *A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásainak vizsgálata.* <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a766.pdf> A letöltés időpontja: 2009. január 29.

Tavares, Jose (2003): Does Foreign Aid Corrupt? *Economics Letters*, 79: 99-106. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0165-1765\(02\)00293-8](http://dx.doi.org/10.1016/S0165-1765(02)00293-8)

Terestyéni Tamás (2009): Volt egyszer egy Tömegkommunikációs Kutatóközpont... (A TK 40 konferencián 2009. október 1-én a Magyar Rádió Márványtermében elhangzott nyitó előadás). <http://communicatio.hu/mktt/hirek/konferenciak/2009/tk40/nyitoeloadas.htm> A letöltés időpontja: 2015. szeptember 15.

T. Kiss Judit (2012): A humán tőke statisztikai mérhetősége. *Statisztikai Szemle*, 64-88.

Tornell, Aaron – Lane, Philip Richard (1998): Voracity and Growth. *National Bureau of Economic Research, Working Paper 6498.* http://www.nber.org/papers/w6498.pdf?new_window=1 A letöltés időpontja: 2013. december 3.

- Tóth István György (2005): *Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó
- Tóth István György (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése*. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf A letöltés időpontja: 2010. szeptember 11.
- Tóth Lilla (2004): A bizalom szerepe a helyi gazdasági kapcsolatokban. *Szociológiai Szemle*, 4: 95-128.
- Tóth Péter (2003): A korrupció mint adaptív stratégia. Egy magatartásbiológiai megközelítés lehetősége. In: Berki Zolna (szerk.): *Korrupció Magyarországon II*. Budapest, Transparency International Magyarországi Tagozata Egyesület
- Treisman, Daniel (1998): *The Causes of Corruption: A Cross-National Study*. http://www.isr.umich.edu/cps/pewpa/archive/archive_98/19980019.pdf A letöltés időpontja: 2010. szeptember 29.
- Tuba Iván (2006): A korrupció morálteológiai összefüggései. In: Tuba Iván: *Hűség és szabadság. Német erkölcszociológusok nyomában*. Budapest, Jel Kiadó <http://www.sapientia.hu/old/jegyzet/korrupt.html> A letöltés időpontja: 2012. október 25.
- Ul Haque, Nadeem – Shay, Ratna (1996): Do Government Wage Cuts Close Budget Deficits?: A Conceptual Framework for Developing Countries and Transition Economies. *International Monetary Fund, Working Paper WP/96/19*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=882919 A letöltés időpontja: 2013. december 13.
- United Nations Anti-Corruption Tool Kit (2002). (Különösen az 5. fejezet: „Tool 28-31”.) <http://www.unodc.org/pdf/crime/toolkit/f1tof7.pdf> A letöltés időpontja: 2012. október 8.
- Uslaner, Erik M. (2004): Trust and corruption. In: Lambsdorff, Johann Graf – Taube, Markus – Schramm, Matthias (eds.): *The New Institutional Economics of Corruption. Norms, Trust, and Reciprocity*. London, Routledge
- Uslaner, Erik M. (2009): Corruption. In: Svendsen, Gert Tinggaard – Svendsen, Gunnar Lind Haase (eds.): *Handbook of Social Capital. The Troika of Sociology, Political*

Science and Economics. UK, Cheltenham; USA, MA, Northampton: Edward Elgar Publishing

- Van Klaveren, Jacob (2008): Corruption as a Historical Phenomenon. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael (eds.): *Political Corruption*. New Brunswick–London, Transaction Publishers
- Van Rijckeghem, Caroline – Weder, Beatrice S. (1997): Corruption and the Rate of Temptation: Do Low Wages in the Civil Service Cause Corruption? *International Monetary Fund, Working Paper WP/97/73*.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9773.pdf> A letöltés időpontja: 2013. november 20.
- Van Rijckeghem, Caroline – Weder, Beatrice S. (2001): Bureaucratic Corruption and the Rate of Temptation: Do Wages in the Civil Service Affect Corruption, and by how Much? *Journal of Development Economics*, 2: 307-331. DOI:
[http://dx.doi.org/10.1016/S0304-3878\(01\)00139-0](http://dx.doi.org/10.1016/S0304-3878(01)00139-0)
- Varese, Federico (2005): A maffia áttelepülése. In: Kornai János – Rothstein, Bo – Rose-Ackerman, Susan (szerk.) (2005): *Tisztesség és bizalom a posztoszocialista átmenet fényében. A társadalmi bizalom megteremtése a posztoszocialista átmenet időszakában*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Varga Szabolcs (2011): *A korrupció intézményesülése*. Kézirat.
- Vavró István (1994): A demográfiai–társadalmi tényezők és a bűnözés kapcsolata. *Statisztikai Szemle*, 1: 36-45.
- Vavró István (1999): Bűnözés és áldozattá válás. In: Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 1999*. Budapest, TÁRKI és a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága.
http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-446/publikaciok/tpubl_a_446.pdf A letöltés időpontja: 2015. november 18.
- Vásárhelyi Mária (1998): Rejtőzködés, öngazolás, háritás és egymásra mutogatás. Közintézmények felső vezetői a korrupcióról. In: Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László – Volosin Hédi (szerk.): *Írások a korrupcióról*. Budapest, Helikon Kiadó Kft. és a Korridor Politikai Kutatások Központja
- Vincze János (1991a): Fejezetek az információ közgazdaságtanából. I. A morális kockázat. *Közgazdasági Szemle*, 2: 134-152.
- Vincze János (1991b): Fejezetek az információ közgazdaságtanából. II. A kontraszelekció. *Közgazdasági Szemle*, 3: 289-306.

- Vincze János (1991c): Fejezetek az információ közgazdaságtanából. III. Morális kockázat és kontraszelekció az időben. *Közgazdasági Szemle*, 4: 435-445.
- Warburton, John (2001): Corruption as a social process: from dyads to networks. In: Larmour, Peter – Wolanin, Nick (eds.): *Corruption and Anti-Corruption*. Canberra, Asia Pacific Press
- Ward, Peter M. (1989): Introduction. In: Ward, Peter M. (ed.): *Corruption, Development and Inequality: Soft Touch or Hard Graft?* London, Routledge
- Weber, Max (1967): *Gazdaság és társadalom. Szemelvények*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Weber, Max (1979): *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Weber, Max (1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1. Szociológiai kategóriatan*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Weber, Max (1992): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/1. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (A társadalmi szervezetek: közösségek, társulások, vallások)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Weber, Max (1995): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/2. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (Jogszociológia)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Weber, Max (1996): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/3. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (Az uralom szociológiája I.)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Weber, Max (2005): A társadalomtudományi és társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. In: Bertalan László (vál. és lekt.) – Csontos László (ford.) – Szántó Zoltán (kötetbe rend.): *A társadalomtudományi fogalmak logikája. Klasszikus tudományfilozófiai írások*. Budapest, Helikon Kiadó
- Weber, Max (2009): *Politikai szociológia. Politikai közösségek. Az uralom*. Budapest, Helikon Kiadó
- Wei, Shang-Jin (1997): Why Is Corruption So Much More Taxing Than Tax? Arbitrariness Kills. *National Bureau of Economic Research, Working Paper 6255*.

- http://www.nber.org/papers/w6255.pdf?new_window=1 A letöltés időpontja: 2014. január 30.
- Wei, Shang-Jin (2000a): Natural Openness and Good Government. *National Bureau of Economic Research, Working Paper* 7765. http://www.nber.org/papers/w7765.pdf?new_window=1 A letöltés időpontja: 2013. december 3.
- Wei, Shang-Jin (2000b): Local Corruption and Global Capital Flows. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2: 303-354.
- Wei, Shang-Jin (2000c): How Taxing Is Corruption On International Investors? *The Review of Economics and Statistics*, 1: 1-11. DOI: <http://dx.doi.org/10.3386/w6030>
- Welsch, Heinz (2004): Corruption, growth, and the environment: a cross-country analysis. *Environment and Development Economics*, 5: 663-693. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S1355770X04001500>
- Wheeler, David – Mody, Ashoka (1992): International investment location decisions: The case of U.S. firms. *Journal of International Economics*, 1-2: 57-76. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/0022-1996\(92\)90050-T](http://dx.doi.org/10.1016/0022-1996(92)90050-T)
- Williamson, Oliver Eaton (2007): A tranzakciós költségek gazdaságtana: a szerződéses kapcsolatok irányítása. *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás*, 2: 235-255.
- Winston, Gordon C. (1979): The appeal of inappropriate technologies: Self-inflicted wages, ethnic pride and corruption. *World Development*, 8-9: 835-845. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/0305-750X\(79\)90041-X](http://dx.doi.org/10.1016/0305-750X(79)90041-X)
- Wintermantel István (2003): Gallup-kutatások a korrupcióról. *Belügyi Szemle*, 9: 31-40.
- Winters, Jeffrey A. (1996): *Power in Motion. Capital Mobility and the Indonesian State*. Ithaca, NY, Cornell University Press
- Wittman, Donald (1989): Why Democracies Produce Efficient Results. *Journal of Political Economy*, 6: 1395-1424. DOI: <http://dx.doi.org/10.1086/261660>
- You, Jong-sung – Khagram, Sanjeev (2005): A Comparative Study of Inequality and Corruption. *American Sociological Review*, 1: 136-157. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/000312240507000107>
- Zukin, Sharon – DiMaggio, Paul (1990): Introduction. In: Zukin, Sharon – DiMaggio, Paul (eds.): *Structures of Capital. The Social Organization of the Economy*. Cambridge: Cambridge University Press

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

A korrupció makrostrukturális okai – összefoglaló táblázatok

4. táblázat. A korrupció gazdasági okai

Változó neve	A korrupcióval pozitív korrelációt mutat	A korrupcióval negatív korrelációt mutat
<i>Jövedelem</i>	Braun–Di Tella (2004), ^{1,2} Fréchette (2001) ^{1,2}	Serra (2006), ² Brown, et al. (2005), ¹ Kunicova–Rose–Ackerman (2005), ¹ Lederman et al. (2005), ¹ Chang–Golden (2004), ¹ Damania et al. (2004), ¹ Adserà et al. (2003), ² Alt–Lassen (2003), ¹ Brunetti–Weder (2003), ^{1,2} Graeff–Mehlkop (2003), ^{1,2} Herzfeld–Weiss (2003), ¹ Knack–Azfar (2003), ¹ Persson et al. (2003), ^{1,2} Tavares (2003), ^{1,2} Broadman–Recanatini (2002), ² Fisman–Gatti (2002a), ^{1,2} Montinola–Jackman (2002), ⁰ Paldam (2001, 2002), ¹ Bonaglia et al. (2001), ¹ Swamy et al. (2001), ¹ Van Rijckeghem–Weder (2001), ² Abed–Davoodi (2000), ¹ Rauch–Evans (2000), ^{1,2} Treisman (2000), ^{1,2} Wei (2000b), ¹ La Porta et al. (1997, 1999), ² Ades–Di Tella (1997), ¹ (1999), ^{1,2} Goldsmith (1999), ^{1,2} Van Rijckeghem–Weder (1997) ¹
<i>Jövedelemelosztás</i>	Paldam (2002), ^{1,4} Husted (1999), ⁴ Gupta et al. (1998) ⁰	
<i>Kormányzati kiadások</i>	Ali–Isse (2003), ^{1,2} Husted (1999), ³ Goel–Nelson (1998) ²	Adserà et al. (2003), ^{2,3} Fisman–Gatti (2002a), ^{1,2} Montinola–Jackman (2002), ^{3,4} Bonaglia et al. (2001), ¹ Elliott (1997) ^{3,4}
<i>Kormányzati bevételek</i>	Lederman et al. (2005), ¹ Alt–Lassen (2003) ¹	
<i>Alsóbb szintekre irányuló kormányzati transferek</i>		Lederman et al. (2005) ¹

<i>Fekete piaci felár</i>		Brunetti–Weder (2003), ¹ Van Rijckeghem–Weder (1997) ¹
<i>Infláció, inflációs változók</i>	Braun–Di Tella (2004), ^{1,4} Paldam (2001, 2002), ^{1,4} Al-Marhubi (2000) ⁴	
<i>Külföldi segélyek</i>	Ali–Isse (2003) ¹	Tavares (2003) ¹
<i>Import</i>		Herzfeld–Weiss (2003), ^{1,2} Fisman–Gatti (2002a), ^{1,2} Treisman (2000), ^{1,2} Ades–Di Tella (1999) ^{1,2}
<i>Nyersanyag export</i>	Adserà et al. (2003), ² Herzfeld–Weiss (2003), ^{1,2} Tavares (2003), ^{1,2} Bonaglia et al. (2001), ¹ Fréchette (2001) ^{1,2}	
<i>A kereskedelem nyitottsága</i>		Serra (2006), ² Gerring–Thacker (2005), ³ Gurgur–Shah (2005), ¹ Adserà et al. (2003), ² Brunetti–Weder (2003), ^{1,2} Knack–Azfar (2003), ¹ Persson et al. (2003), ^{1,2} Sung–Chu (2003), ³ Broadman–Recanatini (2002), ^{2,4} Fisman–Gatti (2002a), ¹ Bonaglia et al. (2001), ¹ Fréchette (2001), ¹ Wei (2000a), ^{2,3,4} Wei (2000b), ¹ Ades–Di Tella (1997), ³ (1999), ^{1,2,3} Gatti (1999), ² Laffont–N’Guessan (1999), ¹ Leite–Weidmann (1999), ^{1,3} Krueger (1974) ²
<i>Gazdasági szabadság</i>	Graeff–Mehlkop (2003), ¹ Paldam (2001) ^{1,4}	Goel–Nelson (2005), ⁴ Gurgur–Shah (2005), ¹ Kunicova–Rose–Ackerman (2005), ¹ Ali–Isse (2003), ¹ Graeff–Mehlkop (2003), ¹ Park (2003), ¹ Treisman (2000), ^{1,2,3} Goldsmith (1999) ^{1,2,3}
<i>Strukturális reformok</i>		Abed–Davoodi (2000) ¹
<i>Infrastruktúra</i>		Broadman–Recanatini (1999) ¹
<i>Költségvetési korlátozások</i>		Broadman–Recanatini (1999, 2002) ¹
<i>Hadikiadások</i>	Hines (1995), ² Gupta et al. (2001) ²	

Megjegyzés: a hivatkozott tanulmányokban a korrupciót különféle indexekkel mérték, amelyekben a magasabb érték magasabb korrupciós fertőzöttségre utal. A vizsgálatok szignifikanciaszintje a gyakorlatban rendszerint elfogadott mértékű. A felső indexek arra utalnak, hogy az egyes tanulmányokra mely szerzők hivatkoznak: 0=saját gyűjtés; 1=Seldadyo–de Haan (2006); 2=Freille (2007); 3=Lambsdorff (2006); 4=Ata–Arvas (2011).

5. táblázat. A korrupció politikai okai

Változó neve	A korrupcióval pozitív korrelációt mutat	A korrupcióval negatív korrelációt mutat
<i>Demokrácia, polgári szabadságjogok</i>		Friedrich (2008), ² Serra (2006), ² Kunicova–Rose–Ackerman (2005), ¹ Lederman et al. (2005), ¹ Gurgur–Shah (2005), ¹ Braun–Di Tella (2004), ¹ Chang–Golden (2004), ¹ Chowdhury (2004), ² Damanian et al. (2004), ¹ Gerring–Thacker (2004, 2005), ³ Adserà et al. (2003), ^{2,3} Herzfeld–Weiss (2003), ¹ Knack–Azfar (2003), ^{1,2} Persson et al. (2003), ^{2,3} Fisman–Gatti (2002a), ² Paldam (2002), ^{1,2,3} Bonaglia et al. (2001), ¹ Fréchette (2001), ^{1,2} Swamy et al. (2001), ¹ Sandholtz–Koetzle (2000), ³ Treisman (2000), ^{1,2,3,4} Wei (2000b), ¹ Broadman–Recanatini (1999, 2002), ¹ Leite–Weidmann (1999), ¹ Lijphart (1999), ² Goldsmith (1999), ^{1,2,3,4} Ades–Di Tella (1997, 1999), ^{1,4} Van Rijckeghem–Weder (1997), ¹ Myerson (1993), ² Wittman (1989), ² Graber (1986), ² Mayhew (1986) ²
<i>Sajtószabadság, média</i>		Lederman et al. (2005), ¹ Suphacahlasai (2005), ¹ Chowdhury (2004), ² Brunetti–Weder (2003), ^{1,2} Ahrend (2002) ²
<i>Decentralizáció, föderalizmus</i>	Brown et al. (2005), ¹ Kunicova–Rose–Ackerman (2005), ^{1,3} Damanian et al. (2004), ^{1,2,3} Gerring–Thacker (2004), ³ Adserà et al. (2003), ² Treisman (2000), ^{1,2} Goldsmith (1999), ^{1,2,3} Shleifer–Vishny (1993) ²	Gurgur–Shah (2005), ¹ Lederman et al. (2005), ¹ Fisman–Gatti (2002a), ^{1,2,3} Fisman–Gatti (2002b), ² Ali–Isse (2003), ^{1,2} Barenstein–de Mello (2001), ² Wei (2000b) ¹
<i>(Választó)kerület nagysága</i>		Persson et al. (2003), ³ Chang–Golden (2004) ¹
<i>Kötött listás arányos választási rendszer</i>	Kunicova–Rose–Ackerman (2005), ^{1,2,3} Persson–Tabellini (2003), ¹ Persson et al. (2003), ^{1,2,3} Persson–Tabellini (2000) ²	Lederman et al. (2005), ¹ Chang–Golden (2004) ^{1,3}

<i>Relatív többségi választási rendszer</i>		Kunicova–Rose–Ackerman (2005) 1,2,3
<i>Prezidenciális rendszer</i>	Brown et al. (2005), ¹ Kunicova–Rose–Ackerman (2005), ^{1,2,3} Lederman et al. (2005), ¹ Chang–Golden (2004), ¹ Kunicova (2002) ⁰	
<i>Pártok száma</i>	Chang–Golden (2004)	
<i>Politikai instabilitás</i>	Adserà et al. (2003), ² Fredriksson–Svensson (2003), ² Park (2003), ¹ Persson et al. (2003), ^{2,4} Treisman (2000), ^{2,4} Leite–Weidmann (1999) ^{1,4}	Fredriksson–Svensson (2003) ²
<i>Ideológiai polarizáció</i>		Brown et al. (2005) ¹
<i>Központilag irányított gazdaság</i> ⁵⁰⁷		Abed–Davoodi (2000) ¹

Megjegyzés: a hivatkozott tanulmányokban a korrupciót különféle indexekkel mérték, amelyekben a magasabb érték magasabb korrupciós fertőzöttségre utal. A vizsgálatok szignifikanciaszintje a gyakorlatban rendszerint elfogadott mértékű. A felső indexek arra utalnak, hogy az egyes tanulmányokra mely szerzők hivatkoznak: 0=saját gyűjtés; 1=Seldadyo–de Haan (2006); 2=Freille (2007); 3=Lambsdorff (2006); 4=Ata–Arvas (2011).

⁵⁰⁷ Az eredeti „central planning” szókapcsolatot gyakran „központilag tervezett gazdaságként” fordítják, azonban a „központilag irányított gazdaság” kifejezés „jobban” kiemeli a központosított bürokratikus koordináció és szabályozás szerepét” (Kornai 1993: 147).

6. táblázat. A korrupció bürokratikus és szabályozási okai

Változó neve	A korrupcióval pozitív korrelációt mutat	A korrupcióval negatív korrelációt mutat
<i>Közigazgatási-kormányzati jövedelmek</i>		Svensson (2005), ⁰ Alt-Lassen (2003), ¹ Herzfeld-Weiss (2003), ¹ Montinola-Jackman (2002), ⁰ Rauch-Evans (2000), ^{1,4} Van Rijckeghem-Weder (1997), ^{1,4} Ul Haque-Sahay (1996), ² Becker-Stigler (1974) ²
<i>A bürokrácia minősége</i>		Gurgur-Shah (2005), ¹ Brunetti-Weder (2003), ¹ Van Rijckeghem-Weder (1997) ¹
<i>Meritokratikus kiválasztás</i>		Rauch-Evans (2000) ^{1,2,4}
<i>Jogállamiság, joguralom</i>		Damania et al. (2004), ¹ Ali-Isse (2003), ¹ Brunetti-Weder (2003), ¹ Herzfeld-Weiss (2003), ¹ Park (2003), ¹ Broadman-Recanatini (1999), ¹ Leite-Weidmann (1999), ¹ Ades-Di Tella (1997) ¹
<i>Belépési korlátok, versenyképesség</i>	Gerring-Thacker (2005), ⁴ Svensson (2005), ³ Broadman-Recanatini (2002), ¹ Djankov et al. (2002), ³ Lambsdorff-Cornelius (2000), ³ Ades-Di Tella (1999), ⁰ Broadman-Recanatini (1999), ^{1,3,4} Gatti (1999), ³ Krueger (1974) ²	Gurgur-Shah (2005), ¹ Suphacahlasai (2005) ¹

Megjegyzés: a hivatkozott tanulmányokban a korrupciót különféle indexekkel mérték, amelyekben a magasabb érték magasabb korrupciós fertőzöttségre utal. A vizsgálatok szignifikanciaszintje a gyakorlatban rendszerint elfogadott mértékű. A felső indexek arra utalnak, hogy az egyes tanulmányokra mely szerzők hivatkoznak: 0=saját gyűjtés; 1=Seldadyo-de Haan (2006); 2=Freille (2007); 3=Lambsdorff (2006); 4=Ata-Arvas (2011).

7. táblázat. A korrupció kulturális, vallási és dzsender okai

Változó neve	A korrupcióval pozitív korrelációt mutat	A korrupcióval negatív korrelációt mutat
<i>Bizalom</i>		Björnskov–Paldam (2004), ³ Uslaner (2004), ³ Adserà et al. (2003), ³ Anderson–Tverdova (2003), ³ La Porta et al. (1997) ³
<i>Felekezethez való tartozás (bizonyos felekezetek)</i>	Paldam (2001), ^{1,3} La Porta et al. (1999) ^{1,2,3}	Gerring–Thacker (2005), ³ Chang–Golden (2004), ¹ Adserà et al. (2003), ² Herzfeld–Weiss (2003), ¹ Persson et al. (2003), ^{1,2} Bonaglia et al. (2001), ¹ Paldam (2001), ^{1,3} Lipset–Lenz (2000), ³ Treisman (2000), ^{1,2,3} La Porta et al. (1999) ^{1,2,3}
<i>Etnikai heterogenitás</i>	Lederman et al. (2005), ^{1,2} Suphachalasai (2005), ¹ Herzfeld–Weiss (2003), ¹ Treisman (2000), ^{1,4} La Porta et al. (1999) ^{1,2}	Bonaglia et al. (2001) ¹
<i>Iskolázottság mértéke</i>	Ahrend (2002), ² Fréchette (2001) ¹	Ali–Isse (2003), ¹ Alt–Lassen (2003), ¹ Brunetti–Weder (2003), ¹ Persson et al. (2003), ^{1,2} Ahrend (2002), ² Rauch–Evans (2000), ¹ Ades–Di Tella (1997, 1999), ¹ Van Rijckeghem–Weder (1997) ¹
<i>Népességszám</i>	Damania et al. (2004), ¹ Alt–Lassen (2003), ¹ Knack–Azfar (2003), ¹ Persson et al. (2003), ² Fisman–Gatti (2002a) ^{1,2}	Tavares (2003) ^{1,2}
<i>Maszkulinitás</i>	Park (2003), ¹ Husted (1999) ⁰	
<i>Női munkaerő részaránya</i>		Dollar et al. (2001), ^{3,4} Swamy et al. (2001) ^{1,3,4}
<i>A nők aránya a közhatalmi pozíciókban</i>		Dollar et al. (2001), ^{3,4} Swamy et al. (2001) ^{1,3,4}

Megjegyzés: a hivatkozott tanulmányokban a korrupciót különféle indexekkel mérték, amelyekben a magasabb érték magasabb korrupciós fertőzöttségre utal. A vizsgálatok szignifikanciaszintje a gyakorlatban rendszerint elfogadott mértékű. A felső indexek arra utalnak, hogy az egyes tanulmányokra mely szerzők hivatkoznak: 0=saját gyűjtés; 1=Seldadyo–de Haan (2006); 2=Freille (2007); 3=Lambsdorff (2006); 4=Ata–Arvas (2011).

8. táblázat. A korrupció földrajzi és történeti okai

Változó neve	A korrupcióval pozitív korrelációt mutat	A korrupcióval negatív korrelációt mutat
<i>Természeti erőforrásokkal való ellátottság</i>	Kunicova (2002), ³ Montinola–Jackman (2002), ³ Gylfason (2001), ³ Ades–Di Tella (1999), ^{2,3} Leite–Weidmann (1999) ^{1,3}	
<i>Korrupciós földrajzi környezet</i>	Sandholtz–Gray (2003) ³	
<i>Világkereskedelmi központoktól való távolság</i>	Ades–Di Tella (1999) ^{1,2,3}	Bonaglia et al. (2001) ¹
<i>Egyenlítőtől való távolság, földrajzi szélesség</i>		Gerring–Thacker (2005), ³ La Porta et al. (1999) ¹
<i>Területi nagyság</i>		Bonaglia et al. (2001) ¹
<i>A gyarmati múlt öröksége</i>	Gurgur-Shah (2005), ¹ Tavares (2003) ¹	Herzfeld–Weiss (2003), ^{1,2} Persson et al. (2003), ^{1,2} Swamy et al. (2001), ^{1,3} Treisman (2000), ^{1,2,3} La Porta et al. (1999) ²

Megjegyzés: a hivatkozott tanulmányokban a korrupciót különféle indexekkel mérték, amelyekben a magasabb érték magasabb korrupciós fertőzöttségre utal. A vizsgálatok szignifikanciaszintje a gyakorlatban rendszerint elfogadott mértékű. A felső indexek arra utalnak, hogy az egyes tanulmányokra mely szerzők hivatkoznak: 0=saját gyűjtés; 1=Seldadyo–de Haan (2006); 2=Freille (2007); 3=Lambsdorff (2006); 4=Ata–Arvas (2011).

2. számú melléklet

Korrupciókutatások egyes rendezési lehetőségei és a weberi uralmi típusok jellegvonásai

Korrupciókutatások egyes rendezési lehetőségei

Az alábbiakban a korrupciókutatások két olyan csoportosítását mutatom be, melyek közt több átfedési pont is található, miközben mindkét rendezési lehetőség három dimenzió mentén kategorizálja a különböző kutatásokat. Az elsőben Blind (2011) szerint:

- az adatok típusa/forrása szerint megkülönböztethetünk a korrupcióról alkotott személyes vélekedésen alapuló *percepció*s (*perceptions*), személyes *élményen alapuló tapasztalati* (*experiences*), valamint az általános gyakorlat alapján becslést alkalmazó *közelítési*s (*proxy evidence*) módszereket;
- az adatok aggregálása alapján különbséget tehetünk a több adatforrást egyetlen mutatószámba sűrítő *kompozit indexek* (*composite indices*), valamint a korrupciót célirányos kérdések mentén mérő *egykomponensű indexek* (*single-source indices*) között;
- végül az adatok „iránya” szerint (*directions of data*) léteznek *de jure*, *avagy input alapú jelzőszámok*, amelyek a korrupcióellenes szabályok, intézmények és mechanizmusok hatékonyságát mérik, illetve *de facto*, *avagy output alapú jelzőszámok*, amelyek például a korrupció közszolgáltatásokra gyakorolt hatását próbálják megbecsülni.

Stephen Knack (2006: 49) a nemzetközi kutatásokat az általuk felhasznált források szerint csoportosítja (lásd 9. táblázat). Az első klaszterbe azok a reprezentatív felmérések kerülnek, amelyek konkrét személyek (állampolgárok, vállalkozók) információi alapján készülnek. A második csoportot szakértői becslések alapján készült mutatók alkotják, míg a harmadikba a kompozit indexek tartoznak. Knack aláhúzza, hogy a több forrás alapján értékelő mutatók hibahatára bizonytalan, és az eredmények időbeli összehasonlítása is kényes kérdés. Hangot ad annak az igénynek is, mely szerint az indexek további elemzésére lenne szükség.

9. táblázat. Nemzetközi kutatások a felhasznált források alapján

Adatforrások	Példák
Reprezentatív felmérések „felhasználói” adatok alapján	
Cégek, vállalkozások	World Bank beruházási klíma becslése (ideértve a BEEPS felmérést is) WEF’s Executive Opinion Survey IMD’s executive opinion survey
Háztartások	International Crime Victim Surveys New Democracy Barometer, Afrobarometer, Asia Barometer, Latinobarometer World Values Surveys Global Corruption Barometer (TI) Gallup International “Voice of the People”
Szakértői becslések	
Több országot értékelő szakértői becslések	Nations in Transit (Freedom House) International Country Risk Guide (ICRG) Economic Intelligence Unit (EIU) World Markets Research Centre (WMRC) World Bank CPIA
Országon belüli értékelések „jól informált” személyektől	UNECA African Governance Indicators World Governance Assessments
Összetett mutatók	
Több forrás alapján készített aggregált indexek	TI Corruption Perceptions Index WBI Control of Corruption Index

A weberi uralmi típusok jellegvonásai

Az 5.1-es alfejezetbeli állításaimat alátámasztandó, az alábbiakban *először a* témám szempontjából kiemelkedően fontos *bürokratikus uralom jellegvonásait ismertetem*,⁵⁰⁸ melynek során sorrendben⁵⁰⁹ összevetem az ügynökelmélet alapmodelljének meghatározó elemeit Weber bürokrácia modelljével. Ezt követően *a bürokratikus uralom ismérveinek tükrében mutatom be a* tipizálás szempontjából ugyancsak lényeges *patriarchális uralom jellegvonásait*, majd a kulcselemeket kiemelve indoklom, hogy a karizmatikus autoritás a klasszifikáció tárgyalási univerzumában e tipológiaalkotásnak miért terméketlen halmaz eleme.

A bürokratikus uralom jellegvonásai

Weber alapján a *bürokratikus uralom* alapfogalmai közt a „vezetőt vagy a vezetőket „úrnak” fogjuk nevezni [...], azokat a személyeket viszont, akik az említett módon külön a rendelkezésükre állnak, az úr „apparátusának” fogjuk nevezni. [...] Tiszta típus esetén a bürokratikus hivatalnokot valamely felettes hatóság *nevezi ki*.”⁵¹⁰ Ebben a felvázolt vertikális hierarchiában két sajátosság is szépen kirajzolódik. Egyrészt a szereplők közti hatalmi alá- és fölérendeltség jelentősége, melyben a megbízó az „úr”,⁵¹¹ a megbízottak pedig az „apparátus” tagjai, másrészt a kinevezés – a (meg)választástól eltérő – hatalmi koncentrációra utaló aktusának szerepe. A hivatalnoki kar létrejötte ezzel szemben a hatalom egyfajta decentralizálása, melynek során a hivatali kötelességek „teljesítéséhez szükséges parancsadási hatalmat [...] állandó jelleggel felosztják, és a hatalommal járó (fizikai vagy szakrális vagy egyéb) kényszerítő eszközök alkalmazását szabályokkal szigorúan körülhatárolják; [...] a hivatalnokok általános – többé-kevésbé rögzített és többé-kevésbé teljesen megtanulható – szabályok szerint intézik a hivatali ügyeket”. A megbízó tehát a hivatali kötelességek teljesítéséhez egyfelől *hatalommal ruházza fel* a megbízottakat, akik ennek következtében *illetékességi körökkel* rendelkeznek, másfelől *meghatározza a felosztott*

⁵⁰⁸ Itt elsősorban azokra a *formális kapcsolatokra* szorítkozom, amelyeket Weber is elemzett. Az *informális kapcsolatok* és kiscsoportok viszonyainak bürokratikus jelentőségét nem annyira Weber, mint inkább Peter M. Blau mutatta be és hangsúlyozta nagyhatású, 1963-as könyvében.

⁵⁰⁹ A „sorrendben” kifejezés itt az ügynökelmélet alapmodelljét koherensen leíró elemek sorrendjére utal, ez a korupció ideáltípusait ismertető 4.2-es alfejezetben található meg. A következő rész értelmezését elősegíti az említett alfejezet bevezetésének előzetes elolvasása.

⁵¹⁰ A bürokratikus uralom kapcsán idézett szövegek (és benne a *dőlttel* szedett részek), hacsak másként nem hivatkozom, kivétel nélkül „Az uralom szociológiája I.” (Weber 1996: 58-68) című munkából származnak.

⁵¹¹ A „megbízó” és a „megbízott” kifejezések is az ügynökelmélet terminológiai készletéhez tartoznak.

kötelességek teljesítésének szabályait. Az így létrejött teendők ellátását – amely „hivatali tevékenység a hivatalnok egész munkaerejét igénybe veszi” – Weber *foglalkozásnak* nevezi. A hivatalnok tevékenységéért cserébe javadalmazásban részesül, „rendszerint *pénzbeli* díjazást kap *fix fizetés* formájában”, amely a hivatali állás „kívánatossága” miatt többnyire viszonylag alacsony mértékű.⁵¹² Mindeközben „a hivatalnok a neki nyújtott biztos megélhetés fejében sajátos *kötelezettséget vállal a hivatali hűségre*. A hivatali hűség modern változatában az a különleges, hogy a tiszta típusban nem valamilyen személyhez fűződő kapcsolatot jelent – mint például a vazallusi vagy tanítványi hűség a feudális vagy patrimoniális uralmi viszonyok között –, hanem valamilyen személytelen, *dologi cél* iránti hűséget.”⁵¹³ Vagyis a modern hivatal *ideáltípusának* lényegéhez tartozik, hogy *a hivatalnokok nem személyekhez, hanem személytelen intézményekhez hűségesek.*

Az eddig leírtak szemléltetik, hogy *az ügynökelmélet megbízó–megbízott–kliens modellje formálisan és tartalmilag is jól illeszthető Weber bürokratikus igazgatási modelljének ideáltípusához.* Az ideáltípusok azonban az életben definíció szerint nem fordulnak elő, helyette a történeti valóságban fellelhető formák ezek „kombinációjából, keveredéséből, egymáshoz hasonulásából és átalakulásából” jönnek létre.⁵¹⁴ Másképpen fogalmazva az egyes uralmi struktúrák különböző valós történelmi formációi *kevert típusoknak tekinthetők*, azaz változatos arányokban lelhetők fel bennük a bürokratikus, a patriarchális és a karizmatikus autoritás szubsztantív elemei és jellegzetességei. A bürokratikus uralom lényegét ismertető szakasz egyes megjegyzései ugyanakkor azt is világossá teszik, hogy Weber nagyon is tisztában volt számos olyan, az ideáltípus helyzettől „elhajló lehetőséggel”, amelyeket napjainkban – éppen a professzionális és kiszámítható bürokráciát referenciaként állítva – korrupciós címkével illetnénk.⁵¹⁵ A következőkben előbb az ilyen weberi utalásokra, majd arra hozok példákat, hogy a modern bürokrácia mely lényegi sajátosságai képeznek termékeny talajt úgy a

⁵¹² A hivatalviselés vonzereje térben és időben eltérő képet mutat, azonban a hivatalnokok javadalmazásának alacsony szintjét több kutató is korrupcióösztonzó tényezőnek tekinti (lásd például a korrupció bürokratikus és szabályozási okait ismertető alfejezetben említett szerzőket).

⁵¹³ „E dologi cél mögött természetesen a célt magasztosnak feltüntető ideológiák, valamint a földi vagy akár a földön túli személyes urat helyettesítő – és közösségben megvalósulónak gondolt – „kulturális értékeszmék” szoktak állni. Ilyenek: „állam”, „egyház”, „gyülekezet”, „község”, „párt”, „üzem”.”

⁵¹⁴ „Tiszta típusaikat csakis határeseteknek szabad tekinteni, melyek az elemzés számára különösen értékesek és nélkülözhetetlenek, ám a vegyes formákban megjelenő történeti valóság mindig kilépett és kilép ezekből.” (Weber 1996: 98)

⁵¹⁵ Ebben a kontextusban a korrupció az ideáltípus weberi bürokrácia „leromlását” jelenti.

szakszerű, pontos és folyamatosan végzett hivatali munka, mint a(z azzal sok tekintetben átfedést mutató) korrupciós gyakorlatok kialakítása számára.

Weber, miután egy uralmi alakulat tiszta típusát jellemzi, mai fogalmaink szerint *tisztességes megbízóval* számol akkor, amikor azt írja: a „nem választott, hanem egy úr által kinevezett hivatalnok [...] esetében nagyobb a valószínűsége annak, hogy tisztán szakmai szempontok játszottak szerepet a kiválasztásában, és a karrierjét is pusztán szakmai kvalitásai határozzák meg”. Azonban rögtön hozzá is teszi, hogy (például) a pártok „egyáltalán nem szakmai szempontokat szoktak figyelembe venni, amikor választás útján jelölnek valakit hivatalnoknak”. Egészen természetes ilyenkor, írja, hogy a döntő szempont az, hogy „ki tartozott a vezérek kíséretéhez, és ki, milyen szolgáltatásokat tett a párton belüli hatalom birtokosainak”. Vagyis *az efféle (meg)választásoknál nem a szakmai tudás számít elsősorban, hanem a személyes kapcsolatok, a beágyazottság és a korábban a vezéreknek tett szívességek*. Egyfajta kitérés ez a tradicionális viszonyok világa felé, ahol az engedelmesség „a tiszteleten, vagyis szigorúan [a] személyes viszonyokon” alapul (Weber 1996: 100).⁵¹⁶ Ez pedig, mint arra a weberi szöveg is utal, a *kontraszelekció* kockázatát is magában hordozza, mert az „uralomnak alávetettek – mivel nem szakemberek – csak a szerzett tapasztalatok alapján, azaz utólag tudhatják meg, hogy egy hivatalra jelölt személynek milyen szakmai kvalitásai vannak”.

Ennek kapcsán egy további elhajlásra, a *járadékszerzés* kérdésére is kitérek. (Ideáltipikus) bürokratikus uralmi viszonyok közt „azt, hogy valakinek hivatala van, sem jogilag, sem ténylegesen nem úgy kezelik, mint bizonyos szolgáltatások teljesítése ellenében kiaknázható járadék- vagy mellékjövedelem forrás birtoklását”, vagyis a pénzügyi és egyéb juttatások itt felváltják a poszt korábban járadékjövedelem-forrást biztosító szerepét. Egy lehetséges kivétel ez alól például, ha „az úr abba a helyzetbe kerül, hogy nem annyira befolyó bevételekre, mint inkább pénztökére van szüksége [...], ekkor] közvetlenül is előidézhetheti a hivatalvásárlás gyakorlatának kialakulását az a merőben gazdasági szemlélet, amely a hivatalnokok magánjellegű keresetforrását látja a hivatalban”. Figyelemfelkeltő módon a tisztességes megbízóval⁵¹⁷ ellentétben a weberi értelmezésben itt éppen a megbízó oldalán jelentkező szükséglet [(pénz)hiány]

⁵¹⁶ A kivételezésre (*protekcióra*) a bürokratikus és a patriarchális alapú korrupció fogalmát kifejtő alfejezetben (illetve említészerűen a patriarchális uralom jellegzetességeinek ismertetésekor) utalok.

⁵¹⁷ A fogalomhasználat során ez esetben nem állítom, hogy a megbízó tisztességtelen szándékkal ruházta át az őt megillető javak hasznát. Csupán felhívom a figyelmet arra, hogy Weber már idejekorán – és véleményem szerint lényeglátóan – utal az úr (megbízó) *folyamatbeli kulcsszerepére*.

indukálja a hivatali pozíciók „kiárusítását”, amelyek azután (ismét) a személyes járadékszerzés színhelyeivé válnak. Ugyanis, ha „az adókat és szolgáltatásokat, amelyeknek haszna az urat illeti meg, a hivatalnokra ruházzák, s ő a maga hasznára aknázza ki őket, az – bármilyen formában történjék is – mindig a bürokratikus szervezet tiszta típusának feladását jelenti”.

Ezt követően három példával világítom meg, hogy a modern bürokrácia mely sajátosságai képeznek termékeny talajt korrumpált gyakorlatok kialakításához is. Azt igyekszem alátámasztani, hogy *a korrupció olyan szubsztantív tényezői*, mint a titkosság vagy a privilegizált szaktudásból eredő információs aszimmetria *a bürokráciának is eredendően struktúraalkotó elemei*.

Elsőként említtem, hogy a modern hivatalnoki kar kiépülése olyan tényezőkkel jellemezhető, egyfelől, mint az igazgatási feladatok mennyiségi növekedése, másfelől – az intenzívebb feladatmegoldás igénye miatt – annak minőségi szempontból való sokszínűvé válása. Ahhoz, hogy az igazgatás képes legyen teljesíteni a vele szemben támasztott igényeket – például, hogy az ügyeket egyenletes és gyors tempóban intézzék, vagy, hogy a rendszer folyamatosan, egyértelműen és pontosan működjön –, szükség van arra is, hogy az egyes állásokat *szakosodott hivatalnokok* töltsék be. Ehhez rendszerint olyan alapos szakképzésre van szükség, amely a *szabályismeretet és a gyakorlati tudnivalók elsajátítását* is megköveteli – ezt nemritkán szakvizsgával hitelesítik. Másképpen: a *professzionalizáció*⁵¹⁸ megjelenésével és fokozódásával a hivatalnokok olyan specializált, privát információkra tesznek szert, amelyek egyértelmű technikai és (szakma)ismereti fölényt biztosítanak számukra. Ez a *többszörös információs aszimmetria* állapotát is létrehozza, mert egyfelől a megbízó sincs tisztában a megbízott tényleges motivációival (és sokszor annak munkavégzési „lehetőségeivel”, módjaival sem), másfelől a hivatalhoz forduló kliensek is sok tekintetben informálatlanok. Miután az így felhalmozott (tudás stb.) tőkék a bürokratikus berendezkedésű rendszerekben *értéket képviselnek*, az információk exkluzív jellege pedig egyfajta *kiváltságos állapotot* hoz létre, kialakulhat egyes hivatalnokokban az a szemlélet, amely ezen értékeket *járadékforrási alapnak* tekinti, és az a gyakorlat, amely a szervezet kínálta lehetőségekkel visszaélve ezen erőforrásokat áruként értékesíti.⁵¹⁹ Az

⁵¹⁸ A professzionalizáció jelentésárnyalatait (és a jelenség 20. századi magyar gazdasági vezetésbeli alakulását) Lengyel György (1994) tárgyalja bővebben.

⁵¹⁹ A szaktudás értékesítésének folyamatába természetesen például *közvetítők* is beépülhetnek. „Egy indiai kistermelőnek – aki valószínűleg nem igazán tanult ember – köztisztviselőkkel kell tárgyalnia, ha regisztráltatni szeretné a földjét. A nehéz helyzetben „brókerek” környékezik meg, és vállalják, hogy

információs aszimmetria kapcsán Weber (1996: 90) így fogalmaz: „akárki legyen is az úr, mindig „dilettáns” lesz, szemben a „szakemberrel”, az igazgatás üzemében tevékenykedő képzett hivatalnokkal. Ráadásul a fölényt, amelyet a szakszerű tudás nyújt a hivatásos számára, a bürokrácia mindig fokozni igyekszik, s ezért *titokban tartja* az ismereteit és a szándékait. A bürokratikus igazgatás mindig arra törekszik, hogy a nyilvánosság kizárásával igazgasson.”.

Ez a szövegrész vezet át a második, eredendően struktúraalkotó jellegzetességre, a *titkosság és titoktartás* kérdésére. E témában nem csak arról van szó, hogy a titoktartás egyre erősebb hangsúlyozása „mindig annak jele, hogy az uralmon lévők vagy keményebbé akarják tenni, vagy fenyegetettnek hiszik úri hatalmukat”. Arról is szó van, hogy az „igazgatás bizonyos területein a titkolózás az igazgatás tárgyának természetéből következik. Nevezetesen mindenütt erre törekednek, ahol az adott uralmi alakulat *kifelé* irányuló hatalmi érdekeiről van szó” (Weber 1996: 91). E tekintetben a bürokrácia olyannyira meghatározó tulajdonságával állunk szemben, hogy az „semmi mást nem védelmezett olyan fanatizmussal, mint éppen ezt a – néhány különleges területen kívül tisztán tárgyi szempontok szerint semmivel nem motiválható – titkolózó magatartást” (Weber 1996: 91). Mint azt a definíciókkal foglalkozó részben jeleztem, a rejtettség vagy titkosság a korrupciónak is szubsztantív tényezője. Másképp megvilágítva a kérdést: valójában (a privilegizált szaktudás és) a titkosság is *a bürokráciák multipotens*⁵²⁰ hatalmi alakulatainak olyan eredendő struktúraalkotó tényezője, amely bürokratikus funkciója *mellett* különböző korrupt szerveződések számára is kedvező közeget teremt. Vagyis olyan rendszerspecifikus jellemző(k)ről van szó, amely(ek) az adott keretek közt az „eredeti intézményi céloktól” eltérő érdekek mentén is hasznosítható(ak).⁵²¹

elintézik a tranzakciót. Kitöltik a gazda helyett a papírokat, lobbiznak a hatóságoknál és elvileg megkönnyítik az eljárást. A megbízónak „csupán” a bróker – a telek értéke után bizonytalan módon megállapított – munkadíját, a regisztrációs díjat és a korrupt hivatalnokoknak kifizetett kenőpénzt kell megfizetnie. A kistermelő számára teljesen átláthatatlan a folyamat, ezért a brókerek és a hivatalnokok könnyedén kijátszhatják őt, és a nekik tetsző áron és címen jegyezhetik be a telket. Ráadásul ők határozzák meg azt is, milyen hosszan nyújtják el a folyamatot – minden esetet a számukra legelőnyösebb fontossági sorrendben intéznek el.” Prahelad (2006: 91)

⁵²⁰ A *multipotens* kifejezést abban az értelemben használom, hogy a bürokratikus uralom rendszere olyan *hatalomgyakorlási keretrendszerként* jött létre, amely többféle társadalomszervező mechanizmus kialakítására és működtetésére alkalmas – kövessenek azok akár az azt eredetileg létrehozó kulturális értékeszméktől gyökeresen eltérő célokat. Másképpen fogalmazva a bürokrácia egyfajta „üzemmódváltást” tesz lehetővé, azaz a különböző játékszabályokhoz hasonlóan keretrendszere *aluldeterminált* (ez utóbbi kapcsán lásd Kew 1997).

⁵²¹ Parsons értelemben ez a formális képzésben elsajátított tudás társadalmilag felelősségteljes felhasználása intézményes kontrolljának meggyengülését jelenti (vö. Lengyel 1994).

Végül harmadik elemként *a bürokrácia fontosságába vetett hit* jelentőségét emelem ki.⁵²² Ennek kapcsán arra utalok, hogy „a bürokratikus uralom apparátusát [...] az alávetettek sem nélkülözni, sem mással helyettesíteni nem tudják, mivel annak működése szakképzettségen, a részekre osztott munkának megfelelő szakmai specializáción, valamint *azon a szilárd meggyőződésen alapul*, hogy akkor jön létre az egyes feladatok tervszerű szintézise, ha mindenki a maga megszokott és virtuóz módon begyakorolt feladatát végzi.” [kiemelés tőlem – V.Sz.] (Weber 1996: 87). A bürokráciába vetett hit többféle jelentéstöltettel bír. Ezek egyike annak az önlegitimációs kényszernek a hite, amely arra sarkallja az uralom birtokosait, hogy hatalmuk eredetét valamilyen, lehetőleg minél magasabb presztízzsel bíró „legendával” igazolják.⁵²³ Egy másik értelmezésként fogható fel az abban való hit, hogy egyfelől „csak a bürokratikus struktúra készíti elő a talajt a fogalmilag rendszerezett és racionális jog érvényesítéséhez, s főképpen a „törvények” alapján történő *ítélkezéshez*”, másfelől, hogy a hivatalnokok, munkájuk akadályozottsága esetén még „a saját köreikben [is] nehezen tudnak olyanokat találni, akik képesek megbirkózni” a bürokratikus feladatokkal (Weber 1996: 77, 87).⁵²⁴ Mindez azt is jelenti, hogy az idők folyamán fokozatosan kiépült egyrészt a bürokráciára, mint komplex rendszerre, másrészt az egyes bürokratikus tevékenységekre, mint a cselekvőket legitim módon integráló koordinációs mechanizmusokra való ráutaltság egyéni és társadalmi *tudata*.⁵²⁵ A nélkülözhetetlenség és megkerülhetetlenség tudata pedig maga után vonhatja az aszimmetrikus hatalmi helyzet demonstrálásának aktusát is, melynek változatos formái közt a korrupció számtalan alakja is megjelenhet.

⁵²² A hit jelentőségére az elméletekkel foglalkozó fejezetben több alkalommal is utaltam. Fontosságát illusztrálándó, itt most egy klasszikus példájára, a *Thomas-tételre* hivatkozom, mely szerint, ha „az emberek bizonyos szituációkat valóságosnak tekintenek, akkor ezek, következményeiket tekintve, valóságosak is lesznek” Merton (1987: 221 – Csontos László fordítását pontosabbnak tartom a Merton (2002) könyvben megjelentnél). A Thomas által hivatkozott szituációdefiníció „egyszerre szubjektív, megélt, a cselekvő által konstruált és használt, s ugyanakkor társas, a környezet által feltételezett, fenntartott és befolyásolt” is egyben (Némedi 2010: 477).

⁵²³ Ez visszavezet ezen okfejtés origójához, ami az uralom legitimációjának kérdésével foglalkozott.

⁵²⁴ Mindez, ahogy erre Weber is utal, a bürokráciabeli előrejutási utak kijelölésével, valamint meghatározott viselkedésminták és érintkezési szabályok követésével is együtt jár. „E viselkedésminták követése a meritokratikus és kredenciális értékek és normák elfogadását feltételezi, amelyek lehetővé teszik a distanciálást a csoportképződés alapjául szolgáló tevékenység értékebe vetett hit alapján.” (Lengyel 1994: 3).

⁵²⁵ A ráutaltságok, avagy aszimmetrikus hatalmi pozíciók rendszerének tudata egyrészt a bürokrácia szereplői, másrészt a bürokrácia és az azon kívülállók között is kiépül. Például a megbízó a feladatok végrehajtása kapcsán rá van utalva a megbízottra, akinek azonban a „működési kereteit” a megbízó határozza meg. A kliens eközben közvetlenül rá van utalva a megbízottra, közvetetten pedig a megbízóra, akik tevékenysége azonban végső soron a kliens szükségleteivel igazolható. Más tevékenységek kapcsán szerepcserére kerülhet sor, ekkor a megbízóból és/vagy a megbízottból kliens válhat, míg kliensből megbízó vagy épp megbízott – nyitott és komplex a hálózat.

A patriarchális uralom jellegvonásai

A *patriarchális uralom* egyes sajátosságait a bürokratikus uralom ismérveivel összevetve ismertetem.⁵²⁶ Először a ház urának személyes autoritása (patriarchális uralom) és a dologi célokat szolgáló bürokratikus uralom *közös tényezőit* veszem számba, melyek közt megemlíthető, hogy:

- mindkét uralmi alakulat *folyamatos* és „mindennapi jellegű”;
- mindkettő *hierarchikus* viszonyokat testesít meg (úr és apparátus; úr és alávetettek), amely viszonyokban az alá- és fölérendeltség (többnyire) egyértelmű, valamint az is, hogy mely személyek ki(k)hez hűségesek;
- az uralom belső támaszát a hatalomnak alávetett személyek engedelmes „*normakövetése*” jelenti;
- a „normakövetésért” cserébe *ellenszolgáltatás* jár, amely nem feltétlenül vagy nem kizárólag anyagi jellegű; az ellenszolgáltatások időbeli trendjének alakulását azok egyre pontosabb lehatárolása, szabályozása jellemzi;
- a hatalom birtoklásának időbeli trendjét az erősödő korlátok közé kerülés jellemzi. Bürokratikus uralom esetén ennek egyik eszköze a professzionalizáció, míg a patriarchális uralomnál „a befelé való zártság” fokozódásával „a házközösség vállalkozásából kiválik a „racionális” kapitalista üzem, és mind jobban elterjed a meghatározott arányok szerinti részesedés elve, valamint az az elv, hogy a házon belül is szükséges az „*elszámolás*”; az asszony, a gyermekek és a rabszolgák pedig személyileg és vagyoni jogilag függetlenné válnak. Mindez a házon belüli töretlen hatalom megannyi korlátozását jelenti.”;
- a *hit* jelentősége már az előző forma esetén is hangsúlyos volt; a patriarchális struktúrára is jellemző, hogy „végső soron minden és mindig abban a hitben gyökerezik, ami a „*tradíció*” erejének egyik alapvető forrását jelenti: abban a hitben ugyanis, hogy ami „*tegnap*” fennállt, az örökké és megmásíthatatlanul fenn fog állani”.

⁵²⁶ A patriarchális uralom kapcsán idézett szövegek (és benne a *dőltsel* szedett részek), hacsak másként nem hivatkozom, kivétel nélkül „Az uralom szociológiája I.” (Weber 1996: 100-163) című kötetből származnak. A *honorációr uralmat*, amely a tradicionális autoritás önálló fogalma, valamint a *patrimoniális uralmat*, amely a patriarchális uralom speciális esete (tkp. a házon belüli hatalom decentralizálódása), külön nem elemzem.

Ezek voltak tehát a bürokratikus és a patriarchális uralom közös tényezői. A két típus közt azonban alapvető struktúraszerveződési *különbségeket* is találhatunk.

- A bürokráciával ellentétben a „patriarchális struktúra lényege szerint nem egy dologi „cél” kötelező szolgálatán és elvont normákkal szembeni engedelmisségen alapul, hanem éppen ellenkezőleg: a tiszteleten, vagyis szigorúan személyes viszonyokon. Gyökere abban az autoritatív pozícióban rejlik, amelyet a ház ura élvez a házhoz tartozók közösségén belül.”;
- bár az uralom belső támaszát mindkét esetben a hatalomnak alávetett személyek engedelmes „normakövetése” jelenti, „míg a bürokratikus uralom esetében ezek a normák racionális természetűek [...], addig a patriarchális uralomban a „tradíció” jelenti a normák alapját, vagyis az a hit, hogy a dolgok rendje örök és megmásíthatatlan”;
- a normák jelentése is alapvetően különböző: míg „a bürokratikus uralomban világosan lefektetett norma legitimálja a hatalom tényleges gyakorlójának konkrét parancsait[, addig a] patriarchális uralomban [...] a személyes alávetettség biztosítja az úr által bevezetett rendszabályok legitimitását, és csupán az úri hatalom tényét és korlátait kell „normákból” eredeztetni [...], mégpedig] olyanokból, amelyeket a tradíció szentesít”;
- az alávetett helyzetben lévők mindig olyan konkrét személyekhez hűségesek, akik hatalmát legfeljebb tradíció vagy egy versengő társ korlátozhatja, ám ettől eltekintve „semmiféle szabályra nem kell tekintettel” lenniük; ezzel szemben a bürokratikus hivatalnok csak a bürokrácia keretei közt tekinthető „az úr alávetettjének”, emellett konkrét parancsa is csak a saját illetékességi területén érvényes – az illetékesség körülményeit pedig szabály rögzíti;
- a tisztán tradicionális uralmat tehát nem jellemzi a bürokráciához hasonló illetékességi körökkel, szabályozott előmenetellel vagy fix fizetéssel leírható racionális hierarchia, amely formális szakképzettséget vagy a szabályok és azok gyakorlati alkalmazásának ismeretét követeli meg;
- az alávetettek az úr tradicionális önkényétől függenek, melynek határain belül az úr szabadon és tisztán személyes rokonszenve alapján bárkinek

kedvezhet, sőt önkénye akár ajándékokkal meg is vásárolható – ez a javadalmak vagy illetmények forrása; az úri önkénytől és személyes viszonyoktól függő pártfogás mellett ebben az értelemben a „megvesztegetés” határán járunk, amennyiben a tradíció teret enged az efféle önkénynek;

- végül a „bürokratikus hatalom objektív alapját a speciális szakismeretek által megindokolt technikai nélkülözhetetlensége jelenti [..., míg a] házon belüli autoritás esetében [... a] régi, természet adta helyzetek jelentik a tiszteleten alapuló autoritás és autoritásba vetett hit forrását”. Ez utóbbi két alapeleme a „tradíció tisztelete és az úr személyével szemben megnyilvánuló tisztelet”, amellyel egyúttal az úr iránti hűség is együtt jár.

A karizmatikus uralom jellegvonásai

Az imént leírt racionális–legális, illetve tradicionális alapokon nyugvó uralmi struktúrák szociológiai jellegzetességeinek bemutatása, reményeim szerint, megfelelő alapot biztosít a két, egymástól különböző korrupciós elméleti–fogalmi keret kialakításához. Ezek mellett azonban még nem esett szó a Weber által leírt harmadik tiszta típusról, a *karizmatikus uralomról*, melynek alapvető jellemzőit – az előzőektől eltérően – azért ismertetem, hogy bemutassam: ez az uralmi típus *nem kínál megfelelő teoretikus alapot* egy (karizmán alapuló) korrupciós klasszifikációs fogalom létrehozásához.

Ennek kapcsán először is kiemelem, hogy a bürokratikus és a tradicionális uralommal szemben a karizmatikus uralom legitimációs alapelve „a rendkívüli iránt tanúsított odaadáson, a *karizmába* – vagyis egy személy kegyelmi állapotába vagy tényleges kinyilatkoztatásába, a különféle üdvöztítőkre, prófétákra és hősökre – vetett hiten [...] konkrét személyek nem racionális és nem tradíción nyugvó autoritásán” alapul (Weber 1996: 60).⁵²⁷ Ez esetben „a „természetes” vezetők [... olyan] természetfelettinek (abban az értelemben, hogy nem mindenki számára elérhetőnek) *gondolt* testi és szellemi adottságok birtokában lévő személyek”, akik autoritása a karizma beigazolódásán alapszik. Sikerük attól függ, hogy követőkre találnak-e, amely követők, ha nem ismerik el a karizmatikus képességekkel bíró személyek küldetését,

⁵²⁷ A karizmatikus uralom kapcsán idézett szövegek (és benne a *dőlttel* szedett részek), hacsak másként nem hivatkozom, kivétel nélkül „Az uralom szociológiája I.” (Weber 1996: 205-250) című kötetből származnak. A karizmatikus autoritás átalakulásával, eldologiasodásával, valamint a fegyelmezés témájával nem foglalkozom.

semmivé foszlik azok „küldetésre formált igénye, és nem tarthat[nak] igényt engedelmességre és követőkre sem”. Mindez rávilágít a karizmatikus uralom egy szubsztantív tényezőjére: arra, hogy *lényegileg törékeny természetű*.⁵²⁸

A *törékenység* többféle jellegvonásban tetten érhető. Egyrészt abban, hogy az uralom „joga” nem a követők akaratából, hanem a karizmatikus képességekkel bíró személy kötelező elismeréséből ered. Pszichológiai szempontból ez az elismerés érzelmeken alapul (például áhítaton, csodálaton vagy félelmen), amely érzelmek azonban könnyen elillanhatnak, mert kizárólag a karizma erejének ismételt beigazolódása hívja életre és tartja életben őket. A „tisztá karizma csak a saját erejéből – mindig újra beigazolódó erejéből – fakadó „legitimitást” ismeri”. Ebből az is következik, hogy nemcsak a vezér életét illetően alapvető, hogy beigazolódjon küldetésének (például) isteni mivolta, hanem követőinek életében is, azaz az alávetetteknek is boldogulniuk kell, és úgy is kell vélekedjenek, hogy ők a vezér miatt boldogulnak. Ha ez elmarad, „akkor ő nyilvánvalóan nem az az úr, akit Isten küldött hozzájuk”. A karizmatikus uralom emellett azért is törékeny, mert *forradalmasító erőként lép fel*. Ám nem önmagában a forradalmasító ereje teszi azzá, hiszen a „tradícióval szemben – mint láttuk – a bürokratikus racionalizálás is elsőrangú forradalmasító erő lehet”. Azért törékeny, mert míg a „bürokratikus racionalizálás forradalmasító hatása [...] *technikai* eszközökön keresztül, [...] „kívülről” érvényesül”, addig a karizma „belülről” forradalmasítja az embereket. A racionalizálás „a dolgokat és a dolgok rendjét forradalmasítja először, azután innen kiindulva az embereket”. Vagyis „a széles tömegek csupán a külsődleges technikákat és az érdekeik szempontjából praktikus eredményeket sajátítják el, illetve csak ezekhez alkalmazkodnak [...], és irreleváns marad számukra az alkotók által az „eszméknek” tulajdonított tartalom”. Ezzel szemben a karizma úgy veszi rá az embereket arra, hogy „vessék alá magukat annak, ami még soha nem volt, ami teljesen egyedülálló és ezért isteni”, hogy – a bürokratikus és tradicionális uralommal ellentétben – *nem szolgálja* a mindennapi szükségleteket. Míg a „bürokratikus rend csupán azt a hitet rombolja le, hogy ami mindig így volt, az szent és sérthetetlen”, tehát „csupán” a szabályok „szentségét” kérdőjelezi meg, addig a karizma „egyáltalában szétzúzza a szabályt és a tradíciót, és a szentség minden fogalmát teljesen kiforgatja”. Végül az is a törékenységet fokozza,

⁵²⁸ Ezzel szemben a „bürokratikus struktúrák – akárcsak a velük sok tekintetben antagónisztikusan ellentétes patriarchális struktúrák – olyan képződmények, amelyeknek legfontosabb sajátosságai közé tartozik az *állandóság*”.

hogy a küldetés értelmének és tartalmának megfelelően rendszerint valamilyen körülhatárolt csoportnak szól (határát a csoporthoz tartozók köre jelenti), ez pedig sokszor szűk körű érvényesülést tesz csak lehetővé.

A karizmatikus uralom „minden dologban – így gazdasági alapjának struktúráját tekintve is – éppen az ellentéte a bürokratikus uralomnak”.⁵²⁹ A karizma „ebben a világban, de mégsem ebből a világból él”. Tudatosan megveti és elutasítja a pénz birtoklását és egyáltalán mindenféle racionális gazdálkodást, vagyis „tisztá” formájában „a karizma soha nem forrása a magánjellegű szerzésnek abban az értelemben, hogy birtokosai gazdaságilag kihasználnák – mintha szolgáltatás és ellenszolgáltatás cserélne gazdát –, de másként sem kapnak díjazást, és nem is abból fedezik a karizmatikus küldetéssel kapcsolatos dologi szükségleteket”.⁵³⁰ Helyette adományok vagy zsákmányszerzés útján teremtik elő a szükséges javakat, vagyis, ahogy Weber fogalmaz, *a karizma maga a gazdaságellenes hatalom*. Ez abból fakad, írja, hogy „lényege szerint nem „intézményes” alakulat, hanem – ahol „tisztá” típusában bontakozik ki – éppen az ellenkezője”.⁵³¹ A karizma tehát a *kommunizmus*⁵³² nagy történeti példája, amely „elvileg kívül áll a mindennapokon, és így szükségképpen kívül áll a gazdaságon is, s a mindennapi gazdasági érdekek túlsúlya esetén életképessége azonnal veszélybe kerül”. Ehhez az első lépés a javadalmas rendszer megjelenése, amely individuális gazdasági érdekekkel „kísérti meg” a vezéreket, azzal, hogy „birtokukkal, racionális keresetszerzéssel és családjukkal kelljen törődniük”. Ha ez megtörtént, „az mindig véget vetett a valódi karizma uralmának”, és ezzel megnyíltak

⁵²⁹ Például a hivatali struktúra szerveződési elemeitől való eltérését illetően lásd részletesen Weber (1996: 206).

⁵³⁰ Ez a fajta emberi viselkedés önmagában is rendkívüli. A tulajdonszerzés igényét illetően már mintegy ötszáz évvel ezelőtt Machiavelli (2001: 19) is úgy fogalmazott, hogy a szerzés vágya „természetes és mindennapos dolog”. A „szerzési ösztön”, a „nyereségvágy” kapcsán Weber (1982: 11) azt írja: ezek a „törekvések előfordultak és előfordulnak pincéreknel, orvosoknál, kocsisoknál, művészeknél, kokottoknál, megvesztegethető hivatalnokoknál, katonáknál, rablóknál, keresztes lovagoknál, szenvedélyes kártyajátékosoknál, koldusoknál, mondhatni „all sorts and conditions of men”-nél [...] a világ valamennyi országában, minden korszakában, ha az ilyen törekvések objektív lehetősége valahogyan adva volt és van.” Sőt, az efféle emberi viselkedés magyarázatára az 1960-as években megjelent Richard Dawkins-féle „önző gén” elmélet már nem is az egyén, hanem a genetika szintjét jelöli meg az „önzés” forrásaként (lásd például Ridley 2011: 29-36). Ennek részleteit nem tárgyalva, humánitológiai szempontból annyi bizonyosnak látszik, hogy a „tulajdonnal kapcsolatos viselkedésformák biológiai eredetét az is bizonyítja, hogy erős kulturális korlátokkal sem lehet a tulajdon kialakításának igényét megszüntetni” (Csányi 2003: 193).

⁵³¹ Az anyagiakat illetően „inkább úgy alakulnak a dolgok, hogy – amennyiben az egyén megélhetése nincs más módon biztosítva – autoriter irányítás alatt közösen használják azokat a javakat, amelyek a mesterhez tiszteletet kifejező ajándékként, zsákmányként és alapítványként befolyanak”.

⁵³² Kommunizmus alatt azt értve, hogy „a javak *fogyasztásánál* nincs „kalkuláció”, nem pedig azt, hogy valamilyen – bármilyen – közös „elszámolás” alapján racionálisan szervezik meg a javak *termelését* („szocializmus”)”.

az utak más strukturális formák felé. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a karizmába vetett hit – mégpedig a karizma birtokosának és követőinek hitét éppúgy, mint azoknak a hitét és odaadását a karizma birtokosa és küldetése iránt, akiket ő küldetése címzettjeinek tart – „történeti alakulását” az jellemzi, hogy „rendszerint csak in statu nascendi fejt ki töretlen hatalmat, működik töretlen egységben, és hat töretlen erővel”. Lényegében tehát a *hit erejét* is a fent említett, törekenységet „elősegítő” tényezők közé sorolhatjuk, mert ha a karizmatikus vezetés alatt álló csoport visszacsúszik a mindennapok vágányára, akkor a karizma uralma is megtörik, „intézményesül”, „s ekkor vagy egyenest mechanikussá válik, vagy észrevétlenül visszaszorul, és átadja a helyét egészen más strukturális elveknek, vagy pedig a legkülönbözőbb formákban összeolvad és összekeveredik velük”.⁵³³ Ez a sokrétű illékonyság végső soron azt eredményezi, hogy a karizmának „csakugyan az a sorsa, hogy a tartós intézmények kialakulásával egyre inkább háttérbe szorul [...] és helyére vagy a tradíció, vagy a racionális társulás hatalmai kerülnek”.

Úgy vélem, a karizmatikus uralomról leírtak igazolják, hogy olyan ideáltípusról van szó, melynek rendszerszervező elvei közül lényegéből fakadóan hiányoznak az olyan fogalmak (és azok leíró terminusai), mint a „racionális gazdálkodás”, a „magánjellegű szerzés”, a „pénz birtoklása”, az „illetékesség”, az „előmenetel”, a „szabályozás” vagy a „jogalkotás és jogalkalmazás”. Olyan jellegzetesen irracionális, gazdaságellenes uralom ez, amelynek formája egyfelől kívül esik a mindennapiság körén, másfelől törekeny, mert tiszta típusként csak születése pillanatában létezik, tartós kapcsolattá szerveződése esetén pedig tradicionális és/vagy más tekintetben racionális uralommá alakul.⁵³⁴ Ebből az is következik, hogy *a karizmatikus uralom nem kínál megfelelő alapot arra, hogy a korrupció klasszifikációs értelmezési kereteként szolgáljon*, vagyis esetünkben a tipológiaalkotás során nem hozza létre az alkotórészek önálló, új alosztályát.⁵³⁵ Hangsúlyozom, hogy mindezt a karizmatikus autoritás rendszerére, mint makrotársadalmi képződményre értem, ami nem jelenti azt, hogy uralmi struktúrákon belül ne működhetnének – akár kulcsszerepeket betöltő – karizmatikus

⁵³³ Az uralom mindhárom típusának ismertetése során kiderült, hogy a hit jelentősége megkerülhetetlen. Ennek alapján „általában leszögezhetjük, hogy *minden* uralom – ennyiben tehát *minden* engedelmisség is – *híten* alapul: hiten, mely „presztízst” kölcsönöz az uralkodónak, illetve az uralkodóknak. [Hozzátehetjük, hogy ez] a hit ritkán teljesen egyértelmű.” (Weber 1987: 268).

⁵³⁴ Talán nem túlzás azt állítani, hogy egyfajta *átmeneti formáról* van szó.

⁵³⁵ Egy tipológia logikailag akkor szabatos, ha eleget tesz a következő három követelménynek: (a) a tipológia teljes, illetve kimerítő; (b) a tipológia egyetlen típusa sem üres; (c) a tipológia típusainak nem szabad keresztezniük egymást (Bertalan é.n.: 57).

személyiségek.⁵³⁶ Ez azonban a leírtakat osztársadalmi nézőpontból nem befolyásolja.⁵³⁷

⁵³⁶ Hazai esetet említve, például az ötvenes, hatvanas, hetvenes és kilencvenes évtizedek nagy árvizei és árvízi védekezései és építkezései kapcsán a vízügyi igazgatóságok munkatársai az „akkori igazgatókról, mint „nagy öregekről”, kiemelkedő, karizmatikus szaktekintélyekről beszéltek, akik törődtek a beosztottakkal, a „jó apa” paternalista gondoskodásával segítették őket” (Jávor–Rozgonyi 2005: 334).

⁵³⁷ „A politika perszonalizációja megnöveli a *nem racionális elemek* szerepét, ilyen például a vezetők karizmatikus erejébe vetett hit és bizalom. Egy politikai vezér személyes vonzereje, imázsa és a tettei segítségével növelheti elfogadottságát. Max Weber a karizmatikus vezérről alkotott elméletének felhasználásával vizsgálta a demokratikus legitimitást. Megkülönböztette egymástól a demokrácia „vezérelvű” és „vezér nélküli” változatát. A *vezérelvű* demokrácia lényege a karizmatikus vezetés megfeleltetése a hétköznapi követelményeknek. [Weber szavaival élve itt *a karizma mindennapivá válásáról* van szó.]” Körösenyi (2003: 14)

3. számú melléklet

Ügy- és elkövetői statisztikák

10. táblázat. Teljes ügystatisztika

Vesztegetés + bünszövetségben + üzletszerűen										
Sorszám	Határozat éve és az ügyet tárgyaló bíróság	Határozat azonosítója	Valóban bünszövetségben, üzletszerűen elkövetett vesztegetési ügy?	Hányad fokig jutott az ügy?	Terheltek száma?	Van-e hierarchikus vagy hálózatos struktúrája?	Elkövetési idő(tartam)?	Mely területek (és/vagy szervezetek) szereplői közt zajlott (B2B/B2G)?	Van-e vállalkozás jellege?	Megjegyzések (pl. település típusa, milyen jellegű tranzakció stb.)
1.	2006 Szfvári Tvsz.	B.364/2004/131	nem (lopás és egyéb bűncselekmények)	harmad						
2.	2006 Szfvári Tvsz.	B.55/2006/87	nem (vesztegetés és hivatali visszaélés)	harmad						
3.	2006 Szihelyi Tvsz.	B.265/2005/44	igen, a IV., V. és VI. r. vádlott ellen ez a vád	másod	16	van, hálózatos	2003. szept. – 2003. nov.	B2B	nincs	valószínű város; elektronikai eszközök eltulajdonítása
4.	2006 Nyegyházi Tvsz.	B.124/2006/20	igen	harmad	8	van, hálózatos	2003 első féléve – 2004. december	B2G, vámügyintézők megvesztegetése	nincs	kenőpénzfizetés telephelyen, benzinkúton, csárdában, sörözőben; elsősorban mezőgazd-i gépek vámkezelésének gördülékennyé tétele
5.	2006 Kec. Tvsz.	B.268/2005/505	nem (emberölés előkészülete és fegyvercsempészet)	harmad						
6.	2006 Nyegyházi Tvsz.	B.339/2006/20	igen, a III. és IV r. vádlott ellen ez a vád	harmad	7	van, hálózatos	2003. augusztus – 2004. április	B2G, vámügyintézők megvesztegetése	van	Budapest, vámügyint., jogosulatlan ÁFA

										visszaigénylés; A teljes ügyet az első foktól újratárgyalták!
7.	2007 Bp. Körny- i Tvsz.	B.259/2005/39	nem (folytatólagosan elkövetett veszt. és csalás)							
8.	2007 Debr. Tvsz.	B.766/2004/75	igen	másod	12	van, hálózatos	1999 elejétől – 2002 nyaráig	B2G, vámügyintézők megvesztegetése	van	törökországi ruhaneműk importja, „cargo-zás”, felmentő ítélet;
9.	2007 Fővárosi Tvsz.	B.299/2005/76	nem (üzletszerűen és folyt. elkövetett vesztegetés és lopás)	másod	(1)					nincs bünszövetség
10.	2007 Fővárosi Tvsz.	B.616/2004/66	igen	harmad	30	van, hálózatos	2001. március – 2003. július	B2B, magánfőiskola számítógépes hálózat- felügyelője és 2 társa kér pénzt hallgatóktól	van	oktatási vizsgarendszer kijátszása, jegyek naplózása tényleges vizsga nélkül
11.	2007 Debr. Ítéltábla	Bf.14/2007/13	igen	harmad	8					ez a 4. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent)
12.	2007 Fővárosi Tvsz.	B.318/2006/20	nem (üzletszerű és folyt. elkövetett vesztegetés és lopás)	másod						nincs bünszövetség
13.	2007 Szegedi Tvsz.	B.224/2005/200	nem (csempészet, közokirat hamisítás, vesztegetés)	harmad						
14.	2007 Tbányai Tvsz.	B.357/2005/26	nem (jel. értékre, folyt., bünszöv-ben elköv. lopás és vesztegetés)	másod						
15.	2007 Fővárosi Ítéltábla	Bf.92/2007/13	nem (lopás és egyéb bűncselekmények)							ez az 1. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent)
16.	2007 Fővárosi Ítéltábla	Bf.136/2007/6	nem (üzletszerű és folyt. elköv. vesztegetés és lopás)	másod						ez az 12. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent)
17.	2008	Bf.128/2006/9	igen,	másod	16					ez a 3. sorszámú eset

	Győri Ítéltábla		a IV., V. és VI. r. vádolt ellen ez a vád							másodfokú ítélete (lásd fent)
18.	2008 Szolnoki Tvsz.	B.142/2007/46	nem (közokirat-hamisítás és vesztegetés)	harmad						
19.	2008 Miskolci Tvsz.	B.1725/2005/515	nem (jövedéki orgazdaság)	másod						
20.	2008 Győri Tvsz.	B.35/2008/8	nem (üzletszerűen elköv. vesztegetés)	másod	(1)					nincs bünszövetség
21.	2008 Szehelyi Tvsz.	B.417/2005/447	nem (csalás, lopás, orgazdaság)	harmad						
22.	2008 Debr. Ítéltábla	Bf.591/2007/7	igen	másod						ez a 8. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent)
23.	2008 Debr. Ítéltábla	Bf.617/2006/63	igen	harmad						ez a 6. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent)
24.	2008 Kecs. Járásbír.	B.154/2008/211	nem (hulladékgyűjtés rendje megsértése, magánokirat hamisítás)	harmad						
25.	2008 Fővárosi Tvsz.	B.658/2003/323	nem (ügyvédi visszaélés, csalás, sikkasztás, vesztegetés, zsarolás stb.)	másod						
26.	2008 Fővárosi Tvsz.	B.1139/2007/12	nem (folyt. elkövetett vesztegetés)	másod						a másodfok a cselekményt zsarolássá minősíti
27.	2008 Debr. Ítéltábla	Bf.491/2007/10	nem (vesztegetés, folyt. elkövetett hivatali visszaélés)	harmad						a másodfok új tényállásként hozza be a vesztegetést, az elsőfokú ítéletben ilyen nem szerepel; a Kúria csupán az V. r. terhelt esetében változtat)
28.	2008 Kúria	Bfv.901/2007/5	igen	harmad	8					ez a 4. sorszámú eset harmadfokú ítélete

										(lásd fent); a Kúria a korábbi ítéleteket hatályukban fenntartja
29.	2008 Fővárosi Ítéltábla	Bf.196/2007/10	igen	harmad	30					ez a 10. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent); az ítélet a III. r. terhelt cselekménye kapcsán hoz érdemi változást;
30.	2008 Szegedi Ítéltábla	Bf.223/2008/19	nem (csempészet, közokirat hamisítás, vesztegetés)	harmad						ez a 13. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent); érdemi változást a másodfokú ítélet nem hoz;
31.	2009 Miskolci Tvsz.	B.308/2007/402	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és csalás, köz- és magánokirat- hamisítás)	másod	75	van, hálózatos	2004 nyarától – 2004 télég	B2B magánszemélyek intézték személyi kölcönöket egy banknál más magánszemélyeknek, ígérve, hogy azt nem kell visszafizetniük; (szereztek hamis APEH és munkáltatói igazolásokat stb.)	van	A másodfokú ítélet bünszövetségben, üzletszerűen elkövetetté minősít. Lásd az 51. sorszámú esetet!
32.	2009 Miskolci Tvsz.	B.220/2009/223	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és egyéb büncselekmények)	másod	68	van, hálózatos	2001. augusztus – 2002. november	B2G, vámügyintézők megvesztegetése	nincs	A másodfokú ítélet bünszövetségben, üzletszerűen elkövetetté minősít. Lásd a 65. sorszámú esetet!
33.	2009 Győri Tvsz.	B.373/2006/56	nem (folyt., üzletszerűen elkövetett veszt.)	másod						nincs bünszövetség
34.	2009 Nyegyházi Tvsz.	B.876/2006/65	nem (hamis tanúzás, hivatali visszaélés)	másod						
35.	2009 Kúria	Bfv.934/2008/5	igen	harmad	30					ez a 10. sorszámú eset harmadfokú ítélete (lásd fent); a Kúria fenntartja a

										Fővárosi Ítéltábla III. r. terhelre vonatkozó ítéletét
36.	2009 Nyegyházi Tvsz.	B.106/2009/72	nem (hivatali visszaélés, közokirat-hamisítás)	harmad						a másodfokú ítélet a hivatali visszaéléseket vesztegetési tényállásokká minősíti
37.	2009 Kúria	Bfv.848/2008/7	nem (lopás és egyéb bűncselekmények)	harmad						ez az 1. sorszámú eset harmadfokú ítélete (lásd fent); a Kúria fenntartja a Fővárosi Ítéltábla II. r. terhelre vonatkozó ítéletét
38.	2009 Kúria	Bfv.235/2009/6	nem (csempészet, közokirat hamisítás, vesztegetés)	harmad						ez a 13. sorszámú eset harmadfokú ítélete (lásd fent); a Kúria fenntartja a Szegedi Ítéltábla II. r. terhelre vonatkozó ítéletét
39.	2010 Bp. Körny- i Tvsz.	B.64/2009/19	nem (vesztegetés, befolyással üzérkedés)	másod						a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság tényállásokat illető végzését nem változtatja meg
40.	2010 Pesti Közp- i Ker-i Bír.	B.25.320/2008/55	nem (csalás, köz- és magánokirat- hamisítás)	harmad						a másodfokú bíróság a PKKB ítéletét vmennyi vádlott tekintetében megváltoztatja, azonban így sem releváns az ügy
41.	2010 Pécsi Ítéltábla	Bf.198/2010/5	nem (lopás és vesztegetés)	másod						az elsőfokú bír. ítéletét lásd a 43. sorszámú esetben
42.	2010 Pécsi Ítéltábla	Bf.159/2009/48	nem (kerítés, kitartottság, emberkereskedelem)	másod						az elsőfokú bíróság ítélete hiányzik a találatok közül – ennek oka, hogy abban két keresőszó

										sem szerepel
43.	2010 Kaposvári Tvsz.	B.497/2009/18	nem (lopás és vesztegetés)	másod						ez az elsőfokú bíróház ítélete a 41. sorszámú ügy kapcsán
44.	2010 Székesfehérvári Tvsz.	B.289/2008/278	nem (kábitószerrel visszaélés)	másod						
45.	2010 Fővárosi Tvsz.	B.7/2007/263	nem (üzletszerű kéjelgés, vesztegetés)	másod						
46.	2010 Veszprémi Tvsz.	B.745/2009/59	igen (hivatalos személy által)	másod	17	van, hálózatos	2006 végétől – 2008 nyaráig	B2G, közúti ellenőrök és áru fuvarozók	van	ellenőrzések során közúti ellenőrök kérik pénzt fuvarozóktól, cserébe továbbengedik a túlsúlyos teherautókat
47.	2010 Fővárosi Tvsz.	B.492/2010/46	nem (vesztegetés, bef. üzérkedés és más bűncselekmények)	másod	(1)					
48.	2010 Fővárosi Tvsz.	B.1040/2010/4	nem (vesztegetés)	másod	(1)					
49.	2010 Fővárosi Tvsz.	B.356/2009/61	nem (vesztegetés, hivatali visszaélés)	másod						
50.	2010 Debr. Ítéltábla	Bf.588/2010/3	nem önálló eset (lásd a megjegyzést)	másod						a 6. sorszámú esethez kapcsolódó ügy (lásd fent), mert a Kúria a másodfokú eljárás megismétlésére kötelezte a Debreceni Ítéltáblát; ez a megismételt eljárás másodfokú ítélete; a szintén megismételt elsőfokú tárgyalás ítéletét lásd az 56. sorszámú esetben
51.	2010 Debr.	Bf.753/2009/17	igen	másod	75					ez a 31. sorszámú eset másodfokú

	Ítélet tábla									ítélete (lásd fent); a másodfokú ítélet érdemi változást hoz!
52.	2010 Szegedi Tvsz.	B.671/2008/87	nem (csalás, adócsalás, hitelezési csalás és más bűncselekmények)	másod						
53.	2010 Tébányai Tvsz.	B.178/2007/63	nem (kábitószerrel visszaélés)	másod						
54.	2010 Tébányai Tvsz.	Fk.94/2010/501	nem (magánokirat-hamisítás, csalás, vesztegetés)	harmad						
55.	2010 Fővárosi Tvsz.	B.667/2007/26	nem (folytatólagosan kötelességszegéssel és üzletszerűen elkövetett vesztegetés)	másod	(2)					nincs bünszövetség lásd még a másodfokú bíróság ítéletét (75. sorszám)
56.	2010 Nyegyházi Tvsz.	B.672/2009/28	nem önálló eset (lásd a megjegyzést)	másod						a 6. sorszámú esethez kapcsolódó ügy (lásd fent), mert a Kúria a másodfokú eljárás megismétlésére kötelezte a Debreceni Ít. táblát; ez a megism. eljárás elsőfokú ítélete; a szintén megismételt másodfokú tárgyalás ítéletét lásd az 50. sorszámú esetben
57.	2010 Gyulai Tvsz.	B.180/2009/179	igen → nem!	másod						A másodfokú ítélet megváltoztatja az elsőfokú ítéletet, és mellőzi az üzletszerűséget és a bünszövetségre való utalást is. Miután a másodfokú ítélet

										szövegében pl. meg sem jelenik az „üzletszerűen” kifejezés, nem is szerepel a találatok közt.
58.	2011 Miskolci Tvsz.	B.1364/2009/55	nem derül ki, bár valószínűleg nem – helyette lopási ügy (ld. a megjegyzést is)	másod						a fájlt nem lehet megnyitni („A fájl valószínűleg sérült” üzenet); a másodfokú ítéletben nincs „vesztegetés” kifejezés
59.	2011 Miskolci Tvsz.	B.2332/2010/135	igen	másod	15	van, hálózatos	2009 elejétől – 2010. július 12-ig	B2G, rendőrök kérnek/fogadnak el pénzt külföldi állampolgárságú fuvarozóktól	nincs	rendőrök járőrszolgálati feladataik ellátása során külföldi tehergépkocsikat vontak közúti ellenőrzés alá, hogy (a bírságot elkerülendő) kenőpénzt kérjenek/fogadjanak el
60.	2011 Pesti Közp-i Ker-i Bír.	B.36096/2010/50	nem (lopási ügy)	első						
61.	2011 Győri Ítéletábla	Bf.108/2010/34	igen	másod	17					ez a 46. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent); a másodfokú ítélet az I. és II. r. terhelteket társtetteseknek minősíti;
62.	2011 Pécsi Ítéletábla	Bf.89/2011/7	igen	másod	2	van, hálózatos	2007. december – 2008. március	B2G, rendőrt vesztegetnek meg, aki cserébe nem intézkedik a II. r. terhelt által futtatott prostituáltakkal szemben, értesíti azt, ha rendőri ellenőrzés	nincs	az elsőfokú ítélet hiányzik a listából, mert abban nem szerepel sem a „bünszövetségben”, sem az „üzletszerűen” kifejezés; a másodfokú ítélet

								várható, illetve a konkurenciát jelentő prostituáltak eltávolítja		minősíti az elkövetett cselekményeket azzá, így ez az eset is releváns; az elsőfokú ítélet azonosítója: B.515/2010/22
63.	2011 Bp. Körny-i Tvsz.	B.2/2010/35	nem (csalás és zsarolás)	másod	(1)					a másodfokú bíróság szerint befolyással üzérkedés
64.	2011 Győri Tvsz.	B.350/2009/24	nem (hiv. szem. által elkövetett veszt.)	másod						
65.	2011 Debr. Ítéletábrla	Bf.363/2011/13	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és egyéb bűncselekmények)	másod	68					ez a 32. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent); A másodfokú ítélet bünszövetségben, üzletszerűen elkövetetté minősít.
66.	2011 Debr. Ítéletábrla	Bf.182/2011/8	nem (vesztegetés)	másod	(1)					az elsőfokú ítélet nem is érhető el az adatbázisban
67.	2011 Nyegyházi Tvsz.	B.217/2010/21	nem (vesztegetés (kísérlete))	harmad						
68.	2011 Nyegyházi Tvsz.	B.502/2011/17	igen	másod	2	van, hálózatos	2010 első fele – 2010. augusztus	B2G, határrendészek sápot szednek az Ukrajnába kilépő ukrán állampolgároktól	nincs	a helyszín egy határátkelőhely; a sápot: 10-50 euro; több terhelt is szerepelhetett volna az ügyben, de az I. r. terhelt nem dobta fel a társait; egy anonim személy tett bejelentést
69.	2011 Nyegyházi Tvsz.	B.710/2008/69	nem (csempészet, vesztegetés, korl. terjesztési minősítésű adattal visszaélés)	másod						
70.	2011 Fővárosi Tvsz.	B.275/2006/126	nem (csempészet, csalás, hivatali visszaélés,	másod						

			vesztegetés)							
71.	2011 Fővárosi Tvsz.	B.639/2008/118	nem (vesztegetés, hamis vád, önbíráskodás, testi sértés)	másod						
72.	2011 Fővárosi Tvsz.	B.760/2009/25	nem (vesztegetés, befolyással üzérk.)	másod						
73.	2011 Fővárosi Tvsz.	B.700/2007/162	nem (csalás, közokirat- ham.)	másod						
74.	2011 Nyegyházi Tvsz.	B.550/2009/15	nem (csalás)	másod	(1)					ez az ügy a 6. sorszámú esethez kapcsolódik, egy önálló eljárás az egyik terhelt ellen
75.	2011 Fővárosi Ítéltábla	Bf.296/2010/11	nem (folytatólagosan kötelességszegéssel és üzletszerűen elkövetett vesztegetés)	másod						ez az 55. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent); a másodfokú ítélet a II. r. terhelt cselekményét vesztegetésről csalásra módosítja
76.	2011 Fővárosi Ítéltábla	Bf.125/2011/33	nem (csalás, köz- és magánokirat- hamisítás)	harmad						az elsőfokú ítélet azért hiányzik a listából, mert abban más betűtípussal (!) szerepel a „bűnszövegben” kifejezés (noha benne van: „bűnszövegben”)
77.	2012 Debr. Tvsz.	B.365/2006/164	nem (vesztegetés, hamis tanúzás)	másod						több felmentő ítélet az ügyben (bizony. hiánya)
78.	2012 Miskolci Tvsz.	B.1114/2009/408	nem (vesztegetés, közokirat-ham., hivatali visszaélés)	másod						
79.	2012 Miskolci Tvsz.	B.196/2011/44	nem (vesztegetés)	másod						

80.	2012 Bp. Körny- i Tvsz.	B.60/2010/94	nem (befolyással üzérkedés, csalás, hivatali visszaélés, vesztegetés)	másod						
81.	2012 Kaposvári Tvsz.	B.976/2011/4	nem (vesztegetés)	másod	(1)					
82.	2012 Győri Tvsz.	B.424/2010/11	nem (hivatalos szem. által, kötelességszegéssel üzletszerűen, folyt. elkövetett vesztegetés)	harmad	(1)					nincs bünszövetség
83.	2012 Debr. Ítéltábla	Bf.84/2011/75	nem (vesztegetés, csalás, közokirat-hamisítás és más bűncsel-ek)	másod						nincs bünszövetség
84.	2012 Debr. Ítéltábla	Bf.295/2012/9	igen	másod	2					ez a 68. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent); a másodfokú ítélet az I. r. terhelt bűncselekményét folytatólagosan és társtettesként elkövetettnek minősíti
85.	2012 Debr. Ítéltábla	Bf.285/2012/13	igen	másod	15					ez az 59. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
86.	2012 Fővárosi Tvsz.	B.633/2011/86	nem (folyt. elkövetett vesztegetés, hivatali visszaélés)	harmad						
87.	2012 Fővárosi Tvsz.	B.1492/2010/306	nem (csalás, közokirat- ham., vesztegetés, hűtlen kezelés és más bűncselekmények)	harmad						
88.	2012 Kecs. Tvsz.	B.229/2010/45	nem (vesztegetés)	harmad	(1)					
89.	2012	B.25/2011/97	nem	másod						

	Kecs. Tvsz.		(folyt. elkövetett csalás, magánokirat-hamisítás, pénzmosás)							
90.	2012 Zalaeg-i Tvsz.	B.15/2010/191	nem (csalás, közokirat-ham., bűnpártolás és más bűncsel.)	harmad						
91.	2012 Szegedi Tvsz.	B.1293/2008/612	nem (lopás, magánokirat-hamisítás, csalás, kábítószerral visszaélés és más bűncselekmények)	másod						
92.	2012 Egri Tvsz.	B.603/2011/74	nem (vesztegetés, kerítés, hivatali visszaélés)	másod						
93.	2012 Tébányai Tvsz.	B.457/2010/28	nem (vesztegetés, hivatali visszaélés)	másod						
94.	2012 Kúria	Bfv.1157/2011/7	nem (vesztegetés, csempészet, hivatali visszaélés)	harmad						Az azonosító helyesen: Bfv.III.1.157/2011/7; az első- és másodfokú ítélet is hiányzik a listából, mert nem szerepel bennük a „bűnszövetségben” kifejezés
95.	2012 Fővárosi Tvsz.	B.1089/2009/76	nem (hivatalos eljárásban elköv. bántalm., testi sértés, vesztegetés, hivatali visszaél.)	másod						
96.	2012 Fővárosi Tvsz.	B.675/2009/92	igen	másod	9	van, hálózatos	2007. június 28. – 2007. július 22.	B2G, pénzügyőrök személyes pénzszerzése jövedéki termékek ellenőrzése kapcsán	nincs	a helyszín az intézmény alapján valószínűsíthetőleg Budapest
97.	2012 Gyulai Tvsz.	B.121/2012/117	nem (hivatali visszaélés, vesztegetés és más bűncselekmények)	harmad						

98.	2012 Gyulai Tvsz.	B.64/2012/55	igen	másod	2	van, hálózatos	2009 elejétől – 2010. május 9.	B2G, vámhatósági ellenőrzések	nincs	az iratokból kiderül, hogy több terhelt is szerepelhetett volna az ügyben; a másodfokú bíróság mindkét terheltet felmenti
99.	2012 Kúria	Bfv.739/2012/11	nem (zsarolás → ezt a másodfokú bíróság vesztegetésre módosítja)	harmad	(1)					az első- és másodfokú ítélet is hiányzik a listából, mert nem szerepel bennük a „bünszövetségben” kifejezés;
100.	2012 Kúria	Bfv.188/2012/5	nem (vesztegetés, hamis tanúzásra felhívás)	harmad						az első- és másodfokú ítélet is hiányzik a listából, mert nem szerepel bennük a „bünszövetségben” kifejezés;
101.	2012 Kúria	Bfv.224/2012/15	nem	harmad						ez a 67. sorszámú eset harmadfokú ítélete (lásd fent);
102.	2013 Debr. Ítéltőtábla	Bf.805/2012/6	igen	másod						a másodfokú bíróság minősíti az ügyet bünszövetségben, üzletszerűen elkövetetté, azonban az eset nem elemezhető, mert a Miskolci Törvényszék B.1446/2011/34 számú ítélete nem szerepel az adatbázisban
103.	2013 Fővárosi Tvsz.	B.1793/2012/41	igen	másod	2	van, hálózatos	1997 közepétől – 2000 teléig	B2G, honosítási kérelmek „gyorsított” intézése	van	az I. r. terhelt külföldi állampolgárok magyar állampolgárságának megszerzése ügyében anyagi előnyért rendszeres

										haszonszerzés céljából működött közre
104.	2013 Nyegyházi Tvsz.	B.181/2012/20	nem (csalás, vesztegetés, közokirat-hamisítás)	másod	(1)					
105.	2013 Nyegyházi Tvsz.	B.200/2010/31	nem (vesztegetés)	másod						
106.	2013 Nyegyházi Tvsz.	B.411/2012/37	nem (hivatali visszaélés, befolyással üzérk., vesztegetés)	másod						
107.	2013 Bgyarmati Tvsz.	B.81/2010/86	nem (vesztegetés)	másod	(1)					nincs bünszövetség
108.	2013 Fővárosi Tvsz.	B.1499/2012/28	nem (folyt. elkövetett vesztegetés és magokirat-ham.)	másod						nincs bünszövetség
109.	2013 Fővárosi Tvsz.	B.361/2011/46	nem (csalás, befolyással üzérkedés, magánokirat- hamisítás)	másod						
110.	2013 Debr. Ítéltábla	Bf.535/2013/5	nem (csalás, vesztegetés, közokirat-hamisítás)	másod	(1)					ez az 104. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
111.	2013 Szegedi Tvsz.	B.843/2009/142	nem (vesztegetés, jövedékkal visszaélés, hivatali visszaélés)	másod						az üzletszerűséget a bírószak a jövedékkal visszaélés kapcsán állapította meg
112.	2013 Nyegyházi Tvsz.	B.787/2011/45	igen	másod	2	van, hálózatos	2004. március – 2004 október	B2B, takarékszövetkezeti hitelezés magánszemély(ek) részére	nincs	a helyszín: Újfehértó; az I. r. terhelt tudta, hogy a II. r. terhelt nem fogja tudni visszafizetni a felvett hiteleket (csalási ügy is); a II. r. terhelt közvetítőként is fellép
113.	2013	Bfv.444/2013/20	nem	harmad						ez a 36. sorszámú

	Kúria		(hivatali visszaélés, közokirat-hamisítás)							eset harmadfokú ítélete (lásd fent);
114.	2013 Fővárosi Ítéletábrla	Bf.179/2012/35	nem (csempészet, csalás, hivatali visszaélés, vesztegetés)	másod						ez a 70. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
115.	2013 Szegedi Ítéletábrla	Bf.151/2013/34	nem (csalás, közokirat-ham., vesztegetés, hűtlen kezelés és más bűncselekmények)	harmad						ez a 87. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
116.	2014 Debr. Tvsz.	B.230/2012/19	nem (vesztegetést állítva elkövetett hivatali bef-sal üzérkedés)	másod	(1)					
117.	2014 Miskolci Tvsz.	B.2478/2011/92	nem (hivatali vesztegetés, közokirat-ham.)	másod						nincs bünszövetség
118.	2014 Kaposvári Tvsz.	B.184/2013/109	nem (számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény és csalás)	másod						
119.	2014 Győri Tvsz.	B.92/2012/50	nem (üzletszerűen elkövetett veszt.)	másod	(1)					nincs bünszövetség
120.	2014 Debr. Tvsz.	B.145/2010/507	nem (lopás, csalás, sikkasztás és más bűncselekmények)	másod						
121.	2014 Kec. Tvsz.	B.116/2009/293	nem (költésévetési csalás, vesztegetés, jövedékkal visszaélés)	másod						
122.	2014 Veszprémi Tvsz.	B.192/2012/78	nem (folyt. elkövetett hivatali vesztegetés, hivatali visszaélés, közokirat-ham.)	másod						
123.	2014 Fővárosi Tvsz.	B.752/2009/188	nem (csalás, egyedi azonosító jellel)	másod						

			visszaélés, közokirat-hamisítás és más bűncselekmények)							
124.	2014 Tbányai Tvsz.	B.478/2011/58	nem (lopás, vesztegetés, gazdaság)	másod						
125.	2014 Fővárosi Tvsz.	B.12/2014/52	nem (rablás, okirattal visszaélés, emberölés előkészülete és más bűncselekmények)	másod						
126.	2014 Fővárosi Ítéltábla	Fkf.144/2013/31	nem (magánokirat-hamisítás, csalás, vesztegetés)	harmad						ez az 54. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
127.	2014 Fővárosi Ítéltábla	Bf.3/2014/5	igen	másod	2					ez a 103. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
128.	2014 Szegedi Ítéltábla	Bf.235/2014/8	nem (vesztegetés, jövedékkel visszaélés, hivatali visszaélés)	másod						ez a 111. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
129.	2015 Fővárosi Ítéltábla	Bf.254/2014/23	nem (csalás, egyedi azonosító jellel visszaélés, közokirat-hamisítás és más bűncselekmények)	másod						ez a 123. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
130.	2015 Szegedi Ítéltábla	Bf.724/2014/73	nem (költségvetési csalás, vesztegetés, jövedékkel visszaélés)	másod						ez a 121. sorszámú eset másodfokú ítélete (lásd fent);
Vesztegetés elfogadása + bünszövetségben + üzletszerűen										
131. (1.)	2006 Sz helyi Tvsz.	B.265/2005/44	igen, a IV., V. és VI. r. vádolt ellen ez a vád	másod	16					ez a 3. sorszámú eset (lásd fent), és ODA TARTOZIK (pusztán

										szerepel a bírósági ítéletben az „elfogadása” szó)
132. (2.)	2007 Bp. Körny- i Tvsz.	B.259/2005/39	nem (folytatólagosan elkövetett vesztegetés és csalás)							ez a 7. sorszámú eset (lásd fent);
133. (3.)	2007	B.766/2004/75	igen	másod	12					ez a 8. sorszámú eset (lásd fent), és ODA TARTOZIK (pusztán szerepel a bírósági ítéletben az „elfogadása” szó)
134. (4.)	2007 Fővárosi Tvsz.	B.318/2006/20	nem (üzletszerű és folyt. elkövetett vesztegetés és lopás)	másod						ez a 12. sorszámú eset (lásd fent);
135. (5.)	2008 Szolnoki Tvsz.	B.142/2007/46	nem (közokirat-hamisítás és vesztegetés)	harmad						ez a 18. sorszámú eset (lásd fent);
136. (6.)	2008 Szihelyi Tvsz.	B.417/2005/447	nem (csalás, lopás, orgazdaság)	harmad						ez a 21. sorszámú eset (lásd fent);
137. (7.)	2008 Kecs. Járásbír.	B.154/2008/211	nem (hulladékgazdálkodás rendje megsértése, magánokirat hamisítás)	harmad						ez a 24. sorszámú eset (lásd fent);
138. (8.)	2008 Fővárosi Tvsz.	B.1139/2007/12	nem (folyt. elkövetett vesztegetés)	másod						ez a 26. sorszámú eset (lásd fent);
139. (9.)	2008 Debr. Ítéltábla	Bf.491/2007/10	nem (vesztegetés, folyt. elkövetett hivatali visszaélés)	harmad						ez a 27. sorszámú eset (lásd fent);
140. (10.)	2009 Miskolci Tvsz.	B.308/2007/402	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és csalás, köz- és magánokirat- hamisítás)	másod	75					ez a 31. sorszámú eset (lásd fent), és ODA TARTOZIK (pusztán szerepel a bírósági ítéletben az „elfogadása” szó)
141. (11.)	2009 Miskolci	B.220/2009/223	nem → igen! (folyt. elkövetett	másod	68					ez a 32. sorszámú eset (lásd fent), és

	Tvsz.		vesztegetés és egyéb bűncselekmények)							ODA TARTOZIK (pusztán szerepel a bíróági ítéletben az „elfogadása” szó)
142. (12.)	2010 Sz helyi Tvsz.	B.289/2008/278	nem (kábitószerrel visszaélés)	másod						ez a 44. sorszámú eset (lásd fent);
143. (13.)	2010 Fővárosi Tvsz.	B.492/2010/46	nem (vesztegetés, bef. üzérkedés és más bűncselekmények)	másod	(1)					ez a 47. sorszámú eset (lásd fent);
144. (14.)	2010 Fővárosi Tvsz.	B.1040/2010/4	nem (vesztegetés)	másod	(1)					ez a 48. sorszámú eset (lásd fent);
145. (15.)	2010 Debr. Ítéltábla	Bf.753/2009/17	igen	másod	75					ez az 51. sorszámú eset (lásd fent);
146. (16.)	2011 Debr. Ítéltábla	Bf.363/2011/13	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és egyéb bűncselekmények)	másod	68					ez a 65. sorszámú eset (lásd fent);
147. (17.)	2011 Fővárosi Tvsz.	B.639/2008/118	nem (vesztegetés, hamis vád, önbíráskodás, testi sértés)	másod						ez a 71. sorszámú eset (lásd fent);
148. (18.)	2012 Debr. Tvsz.	B.365/2006/164	nem (vesztegetés, hamis tanúzás)	másod						ez a 77. sorszámú eset (lásd fent);
149. (19.)	2012 Miskolci Tvsz.	B.1114/2009/408	nem (vesztegetés, közokirat-hamisítás, hivatali visszaélés)	másod						ez a 78. sorszámú eset (lásd fent);
150. (20.)	2012 Miskolci Tvsz.	B.196/2011/44	nem (vesztegetés)	másod						ez a 79. sorszámú eset (lásd fent);
151. (21.)	2012 Debr. Ítéltábla	Bf.295/2012/9	igen	másod	2					ez a 84. sorszámú eset (lásd fent);
152. (22.)	2012 Fővárosi Tvsz.	B.1492/2010/306	nem (csalás, közokirat- ham., vesztegetés, hűtlen kezelés és más bűncselekmények)	harmad						ez a 87. sorszámú eset (lásd fent);

153. (23.)	2012 Tbányai Tvsz.	B.457/2010/28	nem (vesztegetés, hivatali visszaélés)	másod						ez a 93. sorszámu eset (lásd fent);
154. (24.)	2012 Fővárosi Tvsz.	B.1089/2009/76	nem (hiv. eljárásban elköv. bántalm., testi sértés, vesztegetés, hivatali visszaélés)	másod						ez a 95. sorszámu eset (lásd fent);
155. (25.)	2013 Nyegyházi Tvsz.	B.411/2012/37	nem (hivatali visszaélés, befolyással üzérk., vesztegetés)	másod						ez a 106. sorszámu eset (lásd fent);
156. (26.)	2013 Fővárosi Tvsz.	B.1499/2012/28	nem (folyt. elkövetett vesztegetés és magokirat-ham.)	másod						ez a 108. sorszámu eset (lásd fent);
157. (27.)	2013 Kúria	Bfv.444/2013/20	nem (hivatali visszaélés, közokirat-hamisítás)	harmad						ez a 113. sorszámu eset (lásd fent);
158. (28.)	2014 Miskolci Tvsz.	B.2478/2011/92	nem (hivatali vesztegetés, közokirat-ham.)	másod						ez a 117. sorszámu eset (lásd fent);
159. (29.)	2014 Győri Tvsz.	B.92/2012/50	nem (üzletszerűen elkövetett veszt.)	másod	(1)					ez a 119. sorszámu eset (lásd fent);
160. (30.)	2014 Debr. Tvsz.	B.145/2010/507	nem (lopás, csalás, sikkasztás és más bűncselekmények)	másod						ez a 120. sorszámu eset (lásd fent);
161. (31.)	2014 Kecs. Tvsz.	B.116/2009/293	nem (költségvetési csalás, vesztegetés, jövedékkel visszaélés)	másod						ez a 121. sorszámu eset (lásd fent);
162. (32.)	2014 Veszprémi Tvsz.	B.192/2012/78	nem (folyt. elkövetett hivatali vesztegetés, hivatali visszaélés, közokirat-ham.)	másod						ez a 122. sorszámu eset (lásd fent);
163. (33.)	2014 Tbányai Tvsz.	B.478/2011/58	nem (lopás, vesztegetés, orgazdaság)	másod						ez a 124. sorszámu eset (lásd fent);
164.	2014	Fkf.144/2013/31	nem	harmad						ez a 126. sorszámu

(34.)	Fővárosi Ítéltábla		(magánokirat- hamisítás, csalás, vesztegetés)							eset (lásd fent);
165. (35.)	2015 Szegedi Ítéltábla	Bf.724/2014/73	nem (költségvetési csalás, vesztegetés, jövedékkal visszaél.)	másod						ez a 130. sorszámú eset (lásd fent);
Hivatali vesztegetés elfogadása + bünszövetségben + üzletszerűen										
166. (1.)	2006 Székhelyi Tvsz.	B.265/2005/44	igen, a IV., V. és VI. r. vádolt ellen ez a vád	másod	16					ez a 3. sorszámú eset (lásd fent), és ODA TARTOZIK (pusztán szerepel a bírósági ítéletben az „elfogadása” és a „hivatali” szó)
167. (2.)	2007 Debr. Tvsz.	B.766/2004/75	igen	másod	12					ez a 8. sorszámú eset (lásd fent), és ODA TARTOZIK (pusztán szerepel a bírósági ítéletben az „elfogadása” és a „hivatali” szó)
168. (3.)	2008 Szolnoki Tvsz.	B.142/2007/46	nem (közokirat-hamisítás és vesztegetés)	harmad						ez a 18. sorszámú eset (lásd fent);
169. (4.)	2008 Debr. Ítéltábla	Bf.491/2007/10	nem (vesztegetés, folyt. elkövetett hivatali visszaélés)	harmad						ez a 27. sorszámú eset (lásd fent);
170. (5.)	2009 Miskolci Tvsz.	B.220/2009/223	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és egyéb büncselekmények)	másod	68					ez a 32. sorszámú eset (lásd fent), és ODA TARTOZIK (pusztán szerepel a bírósági ítéletben az „elfogadása” szó)
171. (6.)	2010 Fővárosi Tvsz.	B.492/2010/46	nem (vesztegetés, bef. üzérkedés és más)	másod	(1)					ez a 47. sorszámú eset (lásd fent);

			bűncselekmények)							
172. (7.)	2010 Fővárosi Tvsz.	B.1040/2010/4	nem (vesztegetés)	másod	(1)					ez a 48. sorszámu eset (lásd fent);
173. (8.)	2011 Debr. Ítéltábla	Bf.363/2011/13	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és egyéb bűncselekmények)	másod	68					ez a 65. sorszámu eset (lásd fent);
174. (9.)	2011 Fővárosi Tvsz.	B.639/2008/118	nem (vesztegetés, hamis vád, önbíráskodás, testi sértés)	másod						ez a 71. sorszámu eset (lásd fent);
175. (10.)	2012 Debr. Tvsz.	B.365/2006/164	nem (vesztegetés, hamis tanúzás)	másod						ez a 77. sorszámu eset (lásd fent);
176. (11.)	2012 Miskolci Tvsz.	B.1114/2009/408	nem (vesztegetés, közokirat-ham., hivatali visszaélés)	másod						ez a 78. sorszámu eset (lásd fent);
177. (12.)	2012 Miskolci Tvsz.	B.196/2011/44	nem (vesztegetés)	másod						ez a 79. sorszámu eset (lásd fent);
178. (13.)	2012 Debr. Ítéltábla	Bf.295/2012/9	igen	másod	2					ez a 84. sorszámu eset (lásd fent);
179. (14.)	2012 Fővárosi Tvsz.	B.1492/2010/306	nem (csalás, közokirat- ham., vesztegetés, hűtlen kezelés és más bűncselekmények)	harmad						ez a 87. sorszámu eset (lásd fent);
180. (15.)	2012 Tbányai Tvsz.	B.457/2010/28	nem (vesztegetés, hivatali visszaélés)	másod						ez a 93. sorszámu eset (lásd fent);
181. (16.)	2012 Fővárosi Tvsz.	B.1089/2009/76	nem (hivatali eljárásban elköv. bántalm., testi sértés, vesztegetés, hivatali visszaél.)	másod						ez a 95. sorszámu eset (lásd fent);
182. (17.)	2013 Nyegyházi Tvsz.	B.411/2012/37	nem (hivatali visszaélés, befolyással üzérk., vesztegetés)	másod						ez a 106. sorszámu eset (lásd fent);
183.	2013	Bfv.444/2013/20	nem	harmad						ez a 113. sorszámu

(18.)	Kúria		(hivatali visszaélés, közokirat-hamisítás)							eset (lásd fent);
184. (19.)	2014 Miskolci Tvsz.	B.2478/2011/92	nem (hivatali vesztegetés, közokirat-ham.)	másod						ez a 117. sorszámú eset (lásd fent);
185. (20.)	2014 Debr. Tvsz.	B.145/2010/507	nem (lopás, csalás, sikasztás és más bűncselekmények)	másod						ez a 120. sorszámú eset (lásd fent);
186. (21.)	2014 Kecs. Tvsz.	B.116/2009/293	nem (költéségetési csalás, vesztegetés, jövedékek visszaélés)	másod						ez a 121. sorszámú eset (lásd fent);
187. (22.)	2014 Veszprémi Tvsz.	B.192/2012/78	nem (folyt. elkövetett hivatali vesztegetés, hivatali visszaélés, közokirat-ham.)	másod						ez a 122. sorszámú eset (lásd fent);
188. (23.)	2014 Fővárosi Ítéltábla	Fkf.144/2013/31	nem (magánokirat-hamisítás, csalás, vesztegetés)	harmad						ez a 126. sorszámú eset (lásd fent);
Hűtlen kezelés + vesztegetés + bűnszövetségben + üzletszerűen										
189. (1.)	2006 Kecs. Tvsz.	B.268/2005/505	nem (emberölés előkészülete és fegyvercsempészet)	harmad						ez az 5. sorszámú eset (lásd fent);
190. (2.)	2008 Miskolci Tvsz.	B.1725/2005/515	nem (jövedéki orgazdaság)	másod						ez a 19. sorszámú eset (lásd fent);
191. (3.)	2009 Kúria	Bfv.848/2008/7	nem (lopás és egyéb bűncselekmények)	harmad						ez a 37. sorszámú eset (lásd fent);
192. (4.)	2010 Szegedi Tvsz.	B.671/2008/87	nem (csalás, adócsalás, hitelezési csalás és	másod						ez az 52. sorszámú eset (lásd fent);

			más bűncselekmények)							
193. (5.)	2010 Tbányai Tvsz.	Fk.94/2010/501	nem (magánokirat-hamisítás, csalás, vesztegetés)	harmad						ez az 54. sorszámu eset (lásd fent);
194. (6.)	2011 Nyegyházi Tvsz.	B.710/2008/69	nem (csempészet, vesztegetés, korl. terjesztési minősítésű adattal visszaélés)	másod						ez a 69. sorszámu eset (lásd fent);
195. (7.)	2012 Fővárosi Tvsz.	B.1492/2010/306	nem (csalás, közokirat-hamisítás, vesztegetés, hűtlen kezelés és más bűncselekmények)	harmad						ez a 87. sorszámu eset (lásd fent);
196. (8.)	2012 Zalaegerszegi Tvsz.	B.15/2010/191	nem (csalás, közokirat-hamisítás, bűnpártolás és más bűncselekmények)	harmad						ez a 90. sorszámu eset (lásd fent); a XII., XIII. és XIV. r. terhelteket az ügyészség hűtlen kezeléssel vádolta, azonban a bíróság a terhelteket felmentette, mert „a vádban terhükre rótt cselekmény nem bűncselekmény”
197. (9.)	2013 Debr. Ítéltábla	Bf.805/2012/6	igen	másod						ez a 102. sorszámu eset (lásd fent);
198. (10.)	2013 Bgyarmati Tvsz.	B.81/2010/86	nem (vesztegetés)	másod	(1)					ez a 107. sorszámu eset (lásd fent);
199. (11.)	2013 Fővárosi Ítéltábla	Bf.179/2012/35	nem (csempészet, csalás, hivatali visszaélés, vesztegetés)	másod						ez a 114. sorszámu eset (lásd fent);
200. (12.)	2013 Szegedi Ítéltábla	Bf.151/2013/34	nem (csalás, közokirat-hamisítás, vesztegetés, hűtlen kezelés és más bűncselekmények)	harmad						ez a 115. sorszámu eset (lásd fent);
201. (13.)	2014 Miskolci	B.2478/2011/92	nem (hivatali vesztegetés,	másod						ez a 117. sorszámu eset (lásd fent);

	Tvsz.		közokirat-ham.)							
202. (14.)	2014 Tbányai Tvsz.	B.478/2011/58	nem (lopás, vesztegetés, orgazdaság)	másod						ez a 124. sorszámú eset (lásd fent);
203. (15.)	2014 Fővárosi Ítéletábrla	Fkf.144/2013/31	nem (magánokirat- hamisítás, csalás, vesztegetés)	harmad						ez a 126. sorszámú eset (lásd fent);

Bíróságok rövidítései:

Bgyarmati Tvsz. = Balassagyarmati Törvényszék; Bp. Körny-i Tvsz. = Budapest Környéki Törvényszék; Debr. Tvsz. = Debreceni Törvényszék; Kec. Tvsz./Járásbír. = Kecskeméti Törvényszék/Járásbíróság; Nyegyházi Tvsz. = Nyíregyházi Törvényszék; Pesti Közp-i Ker-i Bír. = Pesti Központi Kerületi Bíróság; Szfvári Tvsz. = Székesfehérvári Törvényszék; Sz helyi. Tvsz. = Szombathelyi Törvényszék; Tbányai Tvsz. = Tatabányai Törvényszék; Zalaeg-i Tvsz. = Zalaegerszegi Törvényszék

11. táblázat. Teljes elkövetői statisztika

Vesztegetés + bűnszövetségben + üzletszerűen								
Sorszám	Határozat azonosítója	A terhelt neve? Életkora (ahol kiderül)?	Iskolai végzettsége és/vagy szakmája?	Foglalkozása (letartóztatás előtt)?	Jövedelme és/vagy vagyoni helyzete (pl. tartozása)?	Családi állapota?	Előélete? Elismeri-e a konkrét ügyben a bűnösségét?	Volt-e előzetes személyes ismeretség a terhelttek közt?
1.	B.364/2004/131							
2.	B.55/2006/87							
3.	B.265/2005/44	a IV. r. terhelt férfi	nincs adat	foglalkozás nélküli	jövedelem nélküli, vagyona egy családi ház fele része, tartozása nincs	nős, 2 kiskorú gyermeke van	büntetlen előéletű elismerte a bűnösségét az ügyben	igen, részben
4.	B.124/2006/20	férfi 31 éves	szakközépiskolai érettségi	vám- és pénzügyőr a szakügyintéző vámhivatalnál	havi jövedelme 90.000 Ft., vagyona egy családi ház ½ tulajdoni hányada kb. 6 millió Ft. értékben	nős, 2 kiskorú gyermeke van	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen
5.	B.268/2005/505							
6.	B.339/2006/20	III. r. terhelt férfi	középiskola	pénzügyőr főtörzsőrmester szakügyintéző beosztásban	havi jövedelme 95.000 Ft, vagyona egy kb. 10M Ft értékű családi ház fele része és egy kb. 1.6M Ft értékű Peugeot 406-os szgk.	nős, 2 kiskorú gyermeke van	előéletére nincs adat a terhelt az eljárás során mindvégig megtagadta a vallomástételt	igen
7.	B.259/2005/39							
8.	B.766/2004/75	férfi	középiskolai érettségi, majd középfokú és felsőfokú vámkezelői és vámügyintézői szakképzettség; az	pénzügyőr zászlós	havi keresete mintegy 170.000,- forint, vagyonuk egy családi ház, ill. egy szgk.	nős, 2 kiskorú gyermeke van	büntetlen előéletű annyi derül ki, hogy a terhelttek egy része tagadta a bűnösségét, másik része nem tett	igen

			eljárás idején egyetemi hallgató				vallomást, és bűnösnek se érezte magát	
9.	B. 299/2005/76							
10.	B.616/2004/66	férfi	gimnáziumi érettségi, 1999-ben felsőfokú számítástechnikai programozó tanfolyamot végzett	informatikus, számítógépes hálózatzfelügyelő	havi keresete bruttó 195.000 forint; vagyona nincs	nőtlen, élettársa, eltartásra szoruló kiskorú gyermeke nincs	büntetett előéletű mind a nyomozás során, mind a tárgyaláson őszinte, feltáró, a bűnösségére is kiterjedő beismerő vallomást tett, amellyel terhelte a II. és III. r. vádlottakat is	igen
11.	Bf.II.14/2007/13							
12.	B.318/2006/20							
13.	B.224/2005/200							
14.	B.357/2005/26							
15.	Bf.92/2007/13							
16.	Bf.136/2007/6							
17.	Bf.128/2006/9							
18.	B.142/2007/46							
19.	B.1725/2005/515							
20.	B.35/2008/8							
21.	B.417/2005/447							
22.	Bf.591/2007/7							
23.	Bf.617/2006/63							
24.	B.154/2008/211							
25.	B.658/2003/323							
26.	B.1139/2007/12							
27.	Bf.491/2007/10							
28.	Bfv.901/2007/5							
29.	Bf.196/2007/10							
30.	Bf.223/2008/19							
31.	B.308/2007/402	nő	szakképzetlen, az általános iskola nyolc osztályát végezte el	foglalkozással és munkahellyel nem rendelkezik	kereseti és vagyonai nem váltak ismertté (70.o.: jómódú a	férjezett, házastársa a II. r. vádlott; 3 kiskorú gyermeke van	a vádbeli időpontig 2 alkalommal volt büntetve tagadta a	igen (70.o.: „kiterjedt családi-, ismerősi kapcsolatok)

					háaspár)		bűnösségét az ügyben, és a vallomástételt is megtagadta – kivéve a kisebb súlyú cselekmények kapcsán, ott részbeni beismerést tett (132.o.)	
32.	B.220/2009/223	férő	szakközépiskolai érettségít tett, állattenyésztés-állategészségügyi technikus végzettséggel, pénzügyör szakképzettséggel rendelkezik	a VPOP állományának főörzörormestere, szakügyintéző X Közúti Határátkelőhelyen; 2002 novemberében az Y számú Vámhivatalba vezényelték; Emellett a bírósági iratok szerint A Kft-nél megbízási jogviszony keretében dolgozik, míg állandó munkahelye B Kft.	egy szgk. és egy társasházi lakás 2,5 millió forintot érő fele részének a tulajdonosa	elvált, 1 kiskorú gyermeke van	a vádbeli időben büntetlen előéletű volt, időközben Z Katonai Bíróság felbujtóként elkövetett hivatali visszaélés büntette miatt 48.000 forint pénzfőbüntetésre ítélte tagadta a bűnösségét az ügyben	igen
33.	B.373/2006/56							
34.	B.876/2006/65							
35.	Bfv.934/2008/5							
36.	B.106/2009/72							
37.	Bfv.848/2008/7							
38.	Bfv.235/2009/6							
39.	B.64/2009/19							
40.	B.25.320/2008/55							
41.	Bf.198/2010/5							
42.	Bf.159/2009/48							
43.	B.497/2009/18							
44.	B.289/2008/278							
45.	B.7/2007/263							
46.	B.745/2009/59	férő	szakközépiskolát végzett, autószerelő szakképzettségű	közúti ellenör	jövedelme 83.000 forint, vagyoni helyzete nem ismert	nős, 1 kiskorú gyermeke van, felesége GYES-en	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét	igen, több esetben is

							az ügyben	
47.	B.492/2010/46							
48.	B.1040/2010/4							
49.	B.356/2009/61							
50.	Bf.588/2010/3							
51.	Bf.753/2009/17							
52.	B.671/2008/87							
53.	B.178/2007/63							
54.	Fk.94/2010/501							
55.	B.667/2007/26							
56.	B.672/2009/28							
57.	B.180/2009/179							
58.	B.1364/2009/55							
59.	B.2332/2010/135	nincs adat róla (csupán valószínűsíthető, hogy férfi)	nincs adat róla	X Rendőrkapitányság Y osztályának hivatásos állományú tagja	nincs adat róla	2 kiskorú gyermek eltartásáról köteles gondoskodni	büntetlen előéletű tagadta a terhére rótt bűncselekményt, (az eljárás bírósági szakaszában írásbeli vallomást tett, ez szintén tagadó tartalmú volt)	igen, kollégák, sőt egy váltásba voltak beosztva, így esetenként együtt követték el a cselekményeket
60.	B.36096/2010/50							
61.	Bf.108/2010/34							
62.	Bf.89/2011/7	nincs adat róla (csupán valószínűsíthető, hogy férfi)	középiskolai érettségi	rendőr-törzsszázlós (körzeti megbízott)	X Kft-nél segédraktáros, nettó fizetése 67.000,- Ft	elvált, gyermeke nincs	büntetett előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen
63.	B.2/2010/35							
64.	B.350/2009/24							
65.	Bf.363/2011/13							
66.	Bf.182/2011/8							
67.	B.217/2010/21							
68.	B.502/2011/17	férfi	főiskolát végzett	határrendész segédelőadó	havi jövedelme: 125.000.- forint volt, vagyona egy családi ház ½ tulajdonrésze 5 M forint értékben,	nőtlen, gyermeke nincs	büntetlen előéletű az elfogás napján részletes vallomást tett, később a nyomozás során	igen, a terheltek kollégák voltak a Sz-Sz-B Megyei Rfk. Z. Határrendészeti Kirendeltségén

					illetve egy Audi típusú szgk.		már nem tett vallomást, vagy ha igen, tagadta bűnösségét	
69.	B.710/2008/69							
70.	B.275/2006/126							
71.	B.639/2008/118							
72.	B.760/2009/25							
73.	B.700/2007/162							
74.	B.550/2009/15							
75.	Bf.296/2010/11							
76.	Bf.125/2011/33							
77.	B.365/2006/164							
78.	B.1114/2009/408							
79.	B.196/2011/44							
80.	B.60/2010/94							
81.	B.976/2011/4							
82.	B.424/2010/11							
83.	Bf.84/2011/75							
84.	Bf.295/2012/9							
85.	Bf.285/2012/13							
86.	B.633/2011/86							
87.	B.1492/2010/306							
88.	B.229/2010/45							
89.	B.25/2011/97							
90.	B.15/2010/191							
91.	B.1293/2008/612							
92.	B.603/2011/74							
93.	B.457/2010/28							
94.	Bfv.1157/2011/7							
95.	B.1089/2009/76							
96.	B.675/2009/92	nincs adat róla (csupán valószínűsíthető, hogy férfi)	doktori címét állam- és jogtudományokból szerezte	a VPOP Központi Járőrszolgálat Parancsnoksága Bevetési Osztályának századosa – előadó (a vádemeléskor már nem)	nincs adat róla	nincs adat róla	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen, kollégák voltak az említett helyen
97.	B.121/2012/117							
98.	B.64/2012/55	férfi	szakközépiskolát végzett	volt pénzügyőr főtörzsőrmester, 2009-ben szakügyintézői, majd 2010-ben járőrfeladatokat	jövedelme nincs, az élettársa eltartásából él; vagyona egy	nőtlen, de élettársi kapcsolatban él, közösen	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az	igen (évek óta ismerték egymást – lásd 6. oldal)

				látott el; később, a bírósági iratok szerint munkanélküli	családi ház, egy apartman és egy Seat Toledo 1.9 TDI szgk.	nevelik 3 éves gyermeküket	ügyben	
99.	Bfv.739/2012/11							
100.	Bfv.188/2012/5							
101.	Bfv.224/2012/15							
102.	Bf.805/2012/6							
103.	B.1793/2012/41	férfi, 1992-től nyugdíjas	X Iskola és Y Akadémia végzettséggel rendelkezik, alezredesi rendfokozatú	az Országgyűlés Hivatalában tanácsadóként dolgozott (C Bizottságban, illetve annak elnöke, D országgyűlési képviselő mellett)	nyugdíja havi 250.000 Ft, egy 25M Ft értékű családi ház ½ rész tulajdonjogával, továbbá egy 500e Ft értékű szgk-val rendelkezik	nős, felesége szintén nyugdíjas, havi nyugdíja 130e Ft; más személy eltartásáról nem kell gondoskodnia	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen, a terheltek a bűncselekmények elkövetése előtt már évtizedek óta jó ismerősi viszonyban voltak
104.	B.181/2012/20							
105.	B.200/2010/31							
106.	B.411/2012/37							
107.	B.81/2010/86							
108.	B.1499/2012/28							
109.	B.361/2011/46							
110.	Bf.535/2013/5							
111.	B.843/2009/142							
112.	B.787/2011/45	nő	szakközépiskolai érettségi, gyors- és gépirói, valamint számítástechnikai végzettsége van	jelenleg munkahelye nincs, korábban hitelezési asszisztensként dolgozott egy Takarékszövetkezetben	jelenleg jövedelme nincs, vagyona egy családi ház ½ része 6-7M Ft értékben, és örökség 1/12 része 3M Ft értékben, valamint házastársával közösen 2M Ft örökség, tartozása 1.5M Ft hitel, ennek a havi törl. részlete 30e Ft	férjezett, 2 nagykorú gyermeke van	büntetlen előéletű az első kihallgatáson tett vallomást, a második alkalommal ezt visszavonta, és tagadta, hogy pénzt kapott volna a II. r. terhelttől	igen
113.	Bfv.444/2013/20							

114.	Bf.179/2012/35							
115.	Bf.151/2013/34							
116.	B.230/2012/19							
117.	B.2478/2011/92							
118.	B.184/2013/109							
119.	B.92/2012/50							
120.	B.145/2010/507							
121.	B.116/2009/293							
122.	B.192/2012/78							
123.	B.752/2009/188							
124.	B.478/2011/58							
125.	B.12/2014/52							
126.	Fkf.144/2013/31							
127.	Bf.3/2014/5							
128.	Bf.235/2014/8							
129.	Bf.254/2014/23							
130.	Bf.724/2014/73							
Vesztegetés elfogadása + bűnszövetségben + üzletszerűen								
131. (1.)	B.265/2005/44							
132. (2.)	B.259/2005/39							
133. (3.)	B.766/2004/75							
134. (4.)	B.318/2006/20							
135. (5.)	B.142/2007/46							
136. (6.)	B.417/2005/447							
137. (7.)	B.154/2008/211							
138. (8.)	B.1139/2007/12							
139. (9.)	Bf.491/2007/10							

140. (10.)	B.308/2007/402							
141. (11.)	B.220/2009/223							
142. (12.)	B.289/2008/278							
143. (13.)	B.492/2010/46							
144. (14.)	B.1040/2010/4							
145. (15.)	Bf.753/2009/17							
146. (16.)	Bf.363/2011/13							
147. (17.)	B.639/2008/118							
148. (18.)	B.365/2006/164							
149. (19.)	B.1114/2009/408							
150. (20.)	B.196/2011/44							
151. (21.)	Bf.295/2012/9							
152. (22.)	B.1492/2010/306							
153. (23.)	B.457/2010/28							
154. (24.)	B.1089/2009/76							
155. (25.)	B.411/2012/37							
156. (26.)	B.1499/2012/28							
157. (27.)	Bfv.444/2013/20							
158. (28.)	B.2478/2011/92							
159. (29.)	B.92/2012/50							
160. (30.)	B.145/2010/507							

161. (31.)	B.116/2009/293							
162. (32.)	B.192/2012/78							
163. (33.)	B.478/2011/58							
164. (34.)	Fkf.144/2013/31							
165. (35.)	Bf.724/2014/73							
Hivatali vesztegetés elfogadása + bűnszövetségben + üzletszerűen								
166. (1.)	B.265/2005/44							
167. (2.)	B.766/2004/75							
168. (3.)	B.142/2007/46							
169. (4.)	Bf.491/2007/10							
170. (5.)	B.220/2009/223							
171. (6.)	B.492/2010/46							
172. (7.)	B.1040/2010/4							
173. (8.)	Bf.363/2011/13							
174. (9.)	B.639/2008/118							
175. (10.)	B.365/2006/164							
176. (11.)	B.1114/2009/408							
177. (12.)	B.196/2011/44							
178.	Bf.295/2012/9							

(13.)								
179. (14.)	B.1492/2010/306							
180. (15.)	B.457/2010/28							
181. (16.)	B.1089/2009/76							
182. (17.)	B.411/2012/37							
183. (18.)	Bfv.444/2013/20							
184. (19.)	B.2478/2011/92							
185. (20.)	B.145/2010/507							
186. (21.)	B.116/2009/293							
187. (22.)	B.192/2012/78							
188. (23.)	Fkf.144/2013/31							
Hűtlen kezelés + vesztegetés + bűnszövetségben + üzletszerűen								
189. (1.)	B.268/2005/505							
190. (2.)	B.1725/2005/515							
191. (3.)	Bfv.848/2008/7							
192. (4.)	B.671/2008/87							
193. (5.)	Fk.94/2010/501							
194. (6.)	B.710/2008/69							
195. (7.)	B.1492/2010/306							

196. (8.)	B.15/2010/191							
197. (9.)	Bf.805/2012/6							
198. (10.)	B.81/2010/86							
199. (11.)	Bf.179/2012/35							
200. (12.)	Bf.151/2013/34							
201. (13.)	B.2478/2011/92							
202. (14.)	B.478/2011/58							
203. (15.)	Fkf.144/2013/31							

12. táblázat. Releváns esetek ügystatisztikái

Vesztegetés + bünszövetségben + üzletszerűen											
Az eset száma ⁵³⁸	Sorszám ⁵³⁹	Határozat éve és az ügyet tárgyaló bíróság	Határozat azonosítója	Valóban bünszövetségben, üzletszerűen elkövetett vesztegetési ügy?	Hányad fokig jutott az ügy?	Terheltek száma?	Van-e hierarchikus v. hálózatos struktúrája?	Elkövetési idő(tartam)?	Mely területek (és/vagy szervezetek) szereplői közt zajlott (B2B/B2G)?	Van-e vállalkozás jellege?	Megjegyzés (pl. település típusa, milyen jellegű tranzakció stb.)
[1]	3.	2006 Szihelyi Tvsz.	B.265/2005/44	igen, a IV., V. és VI. r. vádlott ellen ez a vád	másod	16	van, hálózatos	2003. szept. – 2003. nov.	B2B	nincs	valószínű város; elektronikai eszközök eltulajdonítása
[2]	4.	2006 Nyegyházi Tvsz.	B.124/2006/20	igen	harmad	8	van, hálózatos	2003. első féléve – 2004. december	B2G, vámügyintézők megvesztegetése	nincs	kenőpénzfizetés telephelyen, benzinkúton, csárdában, sörözőben; elsősorban mezőgazd-i gépek vámkezelésének gördülékennyé tétele
[3]	6.	2006 Nyegyházi Tvsz.	B.339/2006/20	igen, a III. és IV. r. vádlott ellen ez a vád	harmad	7	van, hálózatos	2003. augusztus – 2004. április	B2G, vámügyintézők megvesztegetése	van	Budapest, vámügyint., jogosulatlan ÁFA visszaigénylés; A teljes ügyet az első fokról újratárgyalták!
[4]	8.	2007 Debr. Tvsz.	B.766/2004/75	igen	másod	12	van, hálózatos	1999 elejétől – 2002 nyaráig	B2G, vámügyintézők megvesztegetése	van	törökországi ruhaneműk importja, „cargo-zás”, felmentő ítélet;
[5]	10.	2007 Fővárosi Tvsz.	B.616/2004/66	igen	harmad	30	van, hálózatos	2001. március – 2003. július	B2B, magánfőiskola számítógépes hálózat-felügyelője és 2 társa kér pénzt hallgatóktól	van	oktatási vizsgarendszer kijátszása, jegyek naplózása tényleges vizsga nélkül

⁵³⁸ A főszövegben hivatkozott esetek azonosító száma.

⁵³⁹ A teljes ügystatisztikát tartalmazó táblázatbeli sorszám.

[6]	31.	2009 Miskolci Tvsz.	B.308/2007/402	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és csalás, köz- és magánokirat- hamisítás)	másod	75	van, hálózatos	2004 nyarától – 2004 teléig	B2B magánszemélyek intézték személyi kölcönöket egy banknál más magánszemélyeknek, ígérve, hogy azt nem kell visszafizetniük; (szereztek hamis APEH és munkáltatói igazolások stb.)	van	A másodfokú ítélet bünszövetségben, üzletszerűen elkövetetté minősít. Lásd az 51. sorszámú esetet!
[7]	32.	2009 Miskolci Tvsz.	B.220/2009/223	nem → igen! (folyt. elkövetett vesztegetés és egyéb bűncselekmények)	másod	68	van, hálózatos	2001. augusztus – 2002. november	B2G, vámügypntézők megvesztegetése	nincs	A másodfokú ítélet bünszövetségben, üzletszerűen elkövetetté minősít. Lásd a 65. sorszámú esetet!
[8]	46.	2010 Veszprémi Tvsz.	B.745/2009/59	igen (hivatalos személy által)	másod	17	van, hálózatos	2006 végétől – 2008 nyaráig	B2G, közúti ellenőrök és árufuvarozók	van	ellenőrzések során közúti ellenőrök kérnek pénzt fuvarozóktól, cserébe továbbengedik a túlsúlyos teherautókat
[9]	59.	2011 Miskolci Tvsz.	B.2332/2010/135	igen	másod	15	van, hálózatos	2009 elejétől – 2010. július 12-ig	B2G, rendőrök kérnek/fogadnak el pénzt külföldi állampolgárságú fuvarozóktól	nincs	rendőrök járőrszolgálati feladataik ellátása során külföldi tehergépkocsikat vontak közúti ellenőrzés alá, hogy (a bírságot elkerülendő) kenőpénzt kérjenek/fogadjanak el
[10]	62.	2011 Pécsi Ítéltábla	Bf.89/2011/7	igen	másod	2	van, hálózatos	2007. december – 2008. március	B2G, rendőrt vesztegetnek meg, aki cserébe nem intézkedik a II. r. terhelt által futtatott prostituáltakkal szemben, értesíti azt,	nincs	az elsőfokú ítélet hiányzik a listából, mert abban nem szerepel sem a „bünszövetségben”, sem az „üzletszerűen”

									ha rendőri ellenőrzés várható, illetve a konkurenciát jelentő prostituáltakat eltávolítja		kifejezés; a másodfokú ítélet minősíti az elkövetett cselekményeket azzá, így ez az eset is releváns; az elsőfokú ítélet azonosítója: B.515/2010/22
[11]	68.	2011 Nyegyházi Tvsz.	B.502/2011/17	igen	másod	2	van, hálózatos	2010 első fele – 2010. augusztus	B2G, határrendészek sápot szednek az Ukrajnába kilépő ukrán állampolgároktól	nincs	záhonyi határátkelőhely; a sápot: 10-50 euro; több terhelte is szerepelhetett volna az ügyben, de az I. r. terhelte nem dobta fel a társait; egy anonim személy tett bejelentést
[12]	96.	2012 Fővárosi Tvsz.	B.675/2009/92	igen	másod	9	van, hálózatos	2007. június 28. – 2007. július 22.	B2G, pénzügyőrök személyes pénzszerzése jövedéki termékek ellenőrzése kapcsán	nincs	a helyszín az intézmény alapján valószínűsíthetőleg Budapest
[13]	98.	2012 Gyulai Tvsz.	B.64/2012/55	igen	másod	2	van, hálózatos	2009 elejétől – 2010. május 9.	B2G, vámhatósági ellenőrzések	nincs	az iratokból kiderül, hogy több terhelte is szerepelhetett volna az ügyben; a másodfokú bíróság mindkét terhelte felmenti
[14]	103.	2013 Fővárosi Tvsz.	B.1793/2012/41	igen	másod	2	van, hálózatos	1997 közepétől – 2000 teléig	B2G, honosítási kérelmek „gyorsított” intézése	van	az I. r. terhelte külföldi állampolgárok magyar állampolgárságának megszerzése ügyében anyagi előnyért rendszeres haszonszerzés céljából működött közre;
[15]	112.	2013 Nyegyházi	B.787/2011/45	igen	másod	2	van, hálózatos	2004. március –	B2B, takarékszövetkezeti	nincs	a helyszín: Újfehértó; az I. r. terhelte tudta,

		Tvsz.						2004. október	hitelezés magánszemély(ek) részére		hogya II. r. terhelt nem fogja tudni visszafizetni a felvett hiteleket (csalási ügy is); a II. r. terhelt közvetítőként is fellép
--	--	-------	--	--	--	--	--	------------------	--	--	---

13. táblázat. Releváns esetek elkövetői statisztikái

Vesztegetés + bűnszövetségben + üzletszerűen									
Az eset száma ⁵⁴⁰	Sorszám ⁵⁴¹	Határozat azonosítója	A terhelt neve? Életkora (ahol kiderül)?	Iskolai végzettsége és/vagy szakmája?	Foglalkozása (letartóztatás előtt)?	Jövedelme és/vagy vagyoni helyzete (pl. tartozása)?	Családi állapota?	Előélete? Elismeri-e a konkrét ügyben a bűnösségét?	Volt-e előzetes személyes ismeretség a terhelték közt?
[1]	3.	B.265/2005/44	a IV. r. terhelt férfi	nincs adat	foglalkozás nélküli	jövedelem nélküli, vagyona egy családi ház fele része, tartozása nincs	nős, 2 kiskorú gyermeke van	büntetlen előéletű elismerte a bűnösségét az ügyben	igen, részben
[2]	4.	B.124/2006/20	férfi 31 éves	szakközépiskolai érettségi	vám- és pénzügyőr szakügyintéző a vámhivatalnál	havi jövedelme 90.000 Ft., vagyona egy családi ház ½ tulajdoni hányada kb. 6 millió Ft. értékben	nős, 2 kiskorú gyermeke van	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen
[3]	6.	B.339/2006/20	III. r. terhelt férfi	középiskola	pénzügyőr főtörzsőrmester szakügyintéző beosztásban	havi jövedelme 95.000 Ft., vagyona egy kb. 10M Ft értékű családi ház fele része és egy kb. 1.6M Ft értékű Peugeot 406-os szgk.	nős, 2 kiskorú gyermeke van	előéletére nincs adat a terhelt az eljárás során mindvégig megtagadta a vallomástételt	igen
[4]	8.	B.766/2004/75	férfi	középiskolai érettségi, majd közép fokú és felső fokú vámkezelői és vámügyintézői szakképzettség; az eljárás idején egyetemi hallgató	pénzügyőr zászlós	havi keresete mintegy 170.000,- forint, vagyonuk egy családi ház, ill. egy szgk.	nős, 2 kiskorú gyermeke van	büntetlen előéletű annyi derül ki, hogy a terhelték egy része tagadta a bűnösségét, másik része nem tett vallomást, és bűnösnek se érezte magát	igen
[5]	10.	B.616/2004/66	férfi	gimnáziumi érettségi, 1999-ben felső fokú számítástechnikai	informatikus, számítógépes hálózatfelügyelő	havi keresete bruttó 195.000 forint; vagyona nincs	nőtlen, élettársa, eltartásra szoruló	büntetett előéletű mind a nyomozás során, mind a	igen

⁵⁴⁰ A főszövegben hivatkozott esetek azonosító száma.

⁵⁴¹ A teljes elkövetői statisztikát tartalmazó táblázatbeli sorszám.

				programozó tanfolyamot végzett			kiskorú gyermeke nincs	tárgyaláson őszinte, feltáró, a bűnösségére is kiterjedő beismerő vallomást tett, amellyel terhelte a II. és III. r. vádlottakat is	
[6]	31.	B.308/2007/402	nő	szakképzetlen, az általános iskola nyolc osztályát végezte el	foglalkozással és munkahellyel nem rendelkezik	kereseti és vagyoni viszonyai nem váltak ismertté (70.o.: jómódú a házaspár)	férjezett, házastársa a II. r. vádlott; 3 kiskorú gyermeke van	a vádbeli időpontig 2 alkalommal volt büntetve tagadta a bűnösségét az ügyben, és a vallomástételt is megtagadta – kivéve a kisebb súlyú cselekmények kapcsán, ott részbeni beismerést tett (132.o.)	igen (70.o.: „kiterjedt családi-, ismerősi kapcsolatok)
[7]	32.	B.220/2009/223	férfi	szakközépiskolai érettségit tett, állattenyésztés- állategészségügyi technikusi végzettséggel, pénzügyőr szakképzettséggel rendelkezik	a VPOP állományának főtörzsőrmestere , szakügyintéző X Közüti Határátkelőhely en; 2002 novemberében az Y számú Vámhivatalba vezényelték; Emellett a bíróági iratok szerint A Kft-nél megbízási jogviszony keretében dolgozik, míg állandó munkahelye B Kft.	egy szgk. és egy társasházi lakás 2,5 millió forintot érő fele részének a tulajdonosa	elvált, 1 kiskorú gyermeke van	a vádbeli időben büntetlen előéletű volt, időközben Z Katonai Bíróság felbujtóként elkövetett hivatali visszaélés büntette miatt 48.000 forint pénzfőbüntetésre ítélte tagadta a bűnösségét az ügyben	igen
[8]	46.	B.745/2009/59	férfi	szakközépiskolát	közüti ellenőr	jövedelme 83.000 forint,	nős, 1 kiskorú	büntetlen előéletű	igen, több esetben

				végzett, autószerelő szakképzettségű		vagyoni helyzete nem ismert	gyermeke van, felesége GYES-en	tagadta a bűnösségét az ügyben	is
[9]	59.	B.2332/2010/135	nincs adat róla (csupán valószínűsíthető, hogy férfi)	nincs adat róla	X Rendőrkapitányság Y osztályának hivatásos állományú tagja	nincs adat róla	2 kiskorú gyermek eltartásáról köteles gondoskodni	büntetlen előéletű tagadta a terhére rótt bűncselekményt, (az eljárás bírósági szakaszában írásbeli vallomást tett, ez szintén tagadó tartalmú volt)	igen, kollégák, sőt egy váltásba voltak beosztva, így esetenként együtt követték el a cselekményeket
[10]	62.	Bf.89/2011/7	nincs adat róla (csupán valószínűsíthető, hogy férfi)	középiskolai érettségi	rendőr-törzsszázlós (körzeti megbízott)	X Kft-nél segédraktáros, nettó fizetése 67.000,- Ft	elvált, gyermeke nincs	büntetett előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen
[11]	68.	B.502/2011/17	férfi	főiskolát végzett	határrendész segédelőadó	havi jövedelme: 125.000.- forint volt, vagyona egy családi ház ½ tulajdonrésze 5 M forint értékben, illetve egy Audi típusú szgk.	nőtlen, kiskorú gyermeke nincs	büntetlen előéletű az elfogás napján részletes vallomást tett, később a nyomozás során már nem tett vallomást, vagy ha igen, tagadta bűnösségét	igen, a terheltek kollégák voltak a Sz-Sz-B Megyei Rfk. Z. Határrendészeti Kirendeltségén
[12]	96.	B.675/2009/92	nincs adat róla (csupán valószínűsíthető, hogy férfi)	doktori címét állam- és jogtudományokból szerezte	a VPOP Központi Járőrszolgálat Parancsnoksága Bevetési Osztályának századosa – előadó (a vádemeléskor már nem)	nincs adat róla	nincs adat róla	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen, kollégák voltak az említett helyen
[13]	98.	B.64/2012/55	férfi	szakközépiskolát végzett	volt pénzügyőr főtörzsszermester, 2009-ben szakügyintézői, majd 2010-ben járőr feladatokat látott el; később, a bírósági iratok	jövedelme nincs, az élettársa eltartásából él; vagyona egy családi ház, egy apartman és egy Seat Toledo 1.9 TDI szgk.	nőtlen, de élettársi kapcsolatban él, közösen nevelik 3 éves gyermeküket	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen (évek óta ismerték egymást – lásd 6. oldal)

					szerint munkanélküli				
[14]	103.	B.1793/2012/41	férfi, 1992-től nyugdíjas	X Iskola és Y Akadémia végzettséggel rendelkezik, alezredesi rendfokozatú	az Országgyűlés Hivatalában tanácsadóként dolgozott (C Bizottságban, illetve annak elnöke, D országgyűlési képviselő mellett)	nyugdíja havi 250.000 Ft, egy 25M Ft értékű családi ház ½ rész tulajdonjogával, továbbá egy 500e Ft értékű szgk-val rendelkezik	nős, felesége szintén nyugdíjas, havi nyugdíja 130e Ft; más személy eltartásáról nem kell gondoskodnia	büntetlen előéletű tagadta a bűnösségét az ügyben	igen, a terheltek a bűncselekmények elkövetése előtt már évtizedek óta jó ismerősi viszonyban voltak
[15]	112.	B.787/2011/45	nő	szakközépiskolai érettségi, gyors- és gépírói, valamint számítástechnikai végzettsége van	jelenleg munkahelye nincs, korábban hitelezési asszisztensként dolgozott egy Takarékszövetkezetben	jelenleg jövedelme nincs, vagyona egy családi ház ½ része 6-7M Ft értékben, és örökség 1/12 része 3M Ft értékben, valamint házastársával közösen 2M Ft örökség, tartozása 1.5M Ft hitel, ennek a havi törl. részlete 30e Ft	férjezett, 2 nagykorú gyermeke van	büntetlen előéletű az első kihallgatáson tett vallomást, a második alkalommal ezt visszavonta, és tagadta, hogy pénzt kapott volna a II. r. terhelttől	igen

14. táblázat. Az összes terhelt statisztikai adatai 4 ismerv szerint

Ügy sorszáma	Terheltek												
	Szám összesen	Neme		Iskolai végzettsége				Családi állapota				Előélete	
		Férfi	Nő	Írástudatlan ⁵⁴²	Általános iskola	Középiskola	Felsőfokú	Nőtlen, hajadon	Házass	Özvegy	Elvált	Büntetlen	Büntetett ⁵⁴³
1.	16	9	1	-	-	-	-	1	9	0	0	13	1/2
2.	8	8	0	0	0	8	0	1	5	0	2	8	0
3.	7	7	0	0	0	7	0	0	7	0	0	6	1/0
4.	12	11	-	0	0	11	1	-	10	1	-	10	2/0
5.	30	28	-	0	0	26	0	24	4	0	0	28	0/1
6.	75	30	28	9	33	21	3	17	33	2	17	44	9/16
7.	68	35	-	1	1	30	3	5	22	-	8	29	2/2
8.	17	17	0	-	-	12	3	2	13	0	2	14	0/3
9.	15	11	-	-	-	11	-	8	3	-	-	12	0/3
10.	2	2	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0/2
11.	2	2	0	0	0	1	1	2	0	0	0	2	0
12.	9	4	1	0	1	6	2	2	3	0	1	9	0
13.	2	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	1/0
14.	2	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	2	0
15.	2	1	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1/0
Összesen:	267	167	32	10	37	137	14	65	111	4	31	179	17/29

Megjegyzések:

A „-” jelentése adathiányra utal.

1. Az 1. ügyben 6 főről nem dönthető el a neme. Az iskolai végzettség egyetlen terhelnél sincs feltüntetve, a családi állapot 2 főnél nem egyértelmű, 4 fő életjárási kapcsolatban él.
2. A 4. ügyben 1 főről nem dönthető el a neme, illetve ennél a személynél a családi állapot sem. A terheltknél nincs külön feltüntetve, hogy büntetlen előéletűek lennének, csak az, ha büntetve voltak. Ez alapján feltételeztem, hogy 10 fő büntetlen előéletű.
3. Az 5. ügyben 1 fő (V9) a személyi körülményeiről nem nyilatkozott, **1 fő összes adata hiányzik** (V25). 4 főnél nem állapítható meg az iskolai végzettség. Érdekes, hogy kizárólag a fővádlott büntetett előéletű.
4. A 6. ügyben 17 főről nem dönthető el a neme (**közülük hatnak minden adata hiányzik** a bírósági anyagból (V9, V16, V28, V29, V36, V59)). (További) 3 személynél az iskolai végzettség ismeretlen.
5. A 7. ügyben **33 fő összes adata hiányzik** (V3, V5, V13, V15, V18, V21-25, V27-38, V42-43, V45, V47, V50-51, V53, V55, V65-66, V68). Emellett további 2 személy esetén (V62, V64) az előélet ismeretlen.
6. A 8. ügyben 2 főnél nem állapítható meg az iskolai végzettség.
7. A 9. ügyben 4 főnél nem derül ki a neme, iskolai végzettsége és a családi állapota.
8. A 12. ügyben 4 főnél nem derül ki a neme.
9. A 13. ügyben 1 főnél nem derül ki a neme, iskolai végzettsége és a családi állapota.

⁵⁴² Írástudatlan vagy nem végezte el az általános iskolát.

⁵⁴³ Az első szám azon terhelték számát jelenti, akik büntetett előéletűek, de a vádbeli cselekmények elkövetésekor még büntetlen előéletűek voltak. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy az adott korrupciós cselekmény lett volna az első bűncselekmény, amit az illető elkövetett, csupán arra vonatkozik, hogy a vádbeli cselekmények időpontjában (jogerős) ítélet még nem született ellene más bűncselekmény(ek) kapcsán. Ezzel szemben a második szám azon elkövetők számára utal, akik már a vádbeli cselekmények elkövetésekor is büntetett előéletűek voltak.

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

Publikációk magyarul

Könyv

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (szerk.) (2012): *A (kenő)pénz nem boldogít? Gazdaságszociológiai és politikai gazdaságtani elemzések a magyarországi korrupcióról*. Budapest, Ad Librum Kiadó

Könyvrészlet

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (2012): Üzleti szektor. In: Burai Petra – Hack Péter (szerk.): *Korrupciós kockázatok Magyarországon 2011. Nemzeti Integritás Tanulmány*. Transparency International Magyarország, Budapest

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (2009): Korrupciógyanús esetek a magyar médiában 2001-2007 között. In: Szilágyi Györgyi – Flóra Gábor – Bernáth Krisztina (szerk.): *Társadalmi erőforrások, regionális együttműködés, gazdasági integráció*. Nagyvárad, Partium Kiadó

Folyóirat cikk

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (2011): A korrupció társadalmi és intézményi szerkezete. Korrupciós tranzakciók tipikus kapcsolatháló-konfigurációi Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 3:61-82.

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs – Cserpes Tünde (2011): A korrupció típusai és médiareprezentációja Magyarországon (2001-2009). *Belügyi Szemle*, 11: 53-74.

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs – Cserpes Tünde (2010): A korrupció típusai és médiareprezentációja Magyarországon (2001-2009). *Magyar Rendészet*, 3-4: 52-72.

Varga Szabolcs (2010): A kkv-k növekedési feltételeiről rendezett szakmai vita gazdaságstratégiai üzenetei. *Polgári Szemle*, 1: 94-103.

Varga Szabolcs (2009): Beszámoló az MTA Ipar- és Vállalatgazdasági, valamint Statisztikai Bizottságának 2009. május 18-i együttes üléséről. *Statisztikai Szemle*, 9: 969-978.

Varga Szabolcs (2009): A korrupció és a védekezés lehetőségei. Konferencia-beszámoló. *Vezetéstudomány*, 3: 49-55.

Varga Szabolcs (2008): Környezettudatos területfejlesztés a régi pesti Zsidónegyedben. Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, *Tudományos Közlemények*, 3: 82-105.

Jelentés, kutatási anyag, műhelytanulmány

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs – Cserpes Tünde (2010): *Gazdasági érdekcsoportok, szabályozási kudarcok, járadékvadászat és korrupció*. Budapest, BCE Korrupciókutató-központ

Varga Szabolcs (2009): *Hogyan előzzük meg a korrupciót? Hasznos tanácsok és információk magyar üzletemberek számára*. A Svájci Hozzájárulási Programiroda kiadványa, a Budapesti Corvinus Egyetem és a Transparency International Magyarország közreműködésével. Budapest

Szántó Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (2009): *Korrupciógyanús esetek a Magyar médiában 2001-2007 között. On-line hírforrások tartalomelemzése*. Budapest, BCE Korrupciókutató-központ

Publikációk angolul

Könyvrészlet

Szántó, Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (2012): The social and institutional structure of corruption: some typical network configurations of corruption transactions in Hungary. In: Vedres, Balázs – Marco Scotti (eds.): *Networks in Social Policy Problems*. Cambridge: Cambridge University Press

Szántó, Zoltán – Tóth István János – Varga Szabolcs (2012): Business Sector. In: Burai, Petra – Hack Péter (eds.): *Corruption Risks in Hungary 2011. National Integrity Study*. Transparency International, Berlin, Germany